

אוסף

חלק א'

אוסף גיליונות מבית צוף הוצאה לאור

מנחת דבד

מרח הגר"ד לנדו שליט"א

זכאן הבן שואל

הגאון הגדול רבי שואל אלתר שליט"א

חנוך לנער

הרה"ג חנוך דרורי שליט"א

ובלכתך

הרב אהרון לוי שליט"א

דבריהם הם זכרונם

שפתי ישנים

זעכשיז קרבנו המקום לעבודתו

נחל
אליהו

ועד ליל שבת

שיעור חומש

עומק
דעת

חשבתי דרכי

סקרנות אורי-יעים בוסנת, הגוה"ש וספריא וצפון

גרשי ירחים

ממגד

מחשבת קצרת על הדרך
הרב יצחק הרצוג
הרב יצחק הרצוג

בדיקת חמץ
הגאון רבי יצחק דרוז שליט"א
בעמח"ס שבת יצחק

בנתיבות
הפרשה

עטרת המועדים
שיעור האור רבי עקיבא מילוב שליט"א

פנינו הלכה

הגאון רבי יצחק הרצוג שליט"א
הרב יצחק הרצוג

לקראת
שבת
מלכתא

בנתיבות העיתון

מים זכים

שמעתי עמיקתא

אזני בוך

הוצאה לאור עיתון צוף

הספר שעשה מהפיכה אצל עורכי הסדר!

באזני בנך

ההגדה שתעשה לך סדר בסדר!

- מחפש הגדה שתגיש לך כלים לניהול הסדר?
- צריך הגדה שתרתק את הילדים לשולחן הסדר?
- כיצד להעביר חומר כה רב בזמן קצר וקצוב עד חצות?
- כיצד להתאים את סיפורי יציאת מצרים לכל הגילאים?

באזני בנך

ההגדה שתענה לך על כל השאלות

מבט על מהלכו של הלילה המרומם בשילוב כלים חינוכיים ומעשיים להטמעת המסרים והיסודות היוצאים מסיפור יציאת מצרים

מעוטר בהסכמותיהם הנלהבות של גדולי הרבנים והמחנכים

ניתן להשיג בחנויות הספרים

או אצל המחבר ברח' יחזקאל 6 ב"ב, לפרטים נוספים: 03-6161523

תוכן ענינים

55 בדיקת חמץ
הגאון רבי יצחק דרזי שליט"א

57 מחשבה קצרה על הדף
תפיסות עומק על סדר הדף היומי

63 דבריהם הם זכרונם
שפתי ישנים

65 יסודות אמונה בין בתרי הפרשה
תובנותיו של הרה"ג מרדכי דוד נויגרשל שליט"א

66 חנוך לנעד
הרה"ג חנוך דרורי שליט"א

67 זבלכתך
הרב אהרון לוי שליט"א

68 מי באר
התחזקות באמונה ובעבודת ד'

69 באזני בנך
בהירות ולימוד בעניני יציאת מצרים

71 שמעתא עמיקתא
הלכות מצויות לפסח

73 מים זכים
משא ומתן ופילפול בניזונים ערבים ונחמדים

75 בנתיבות העיון
ביאורים והערות מהרה"ג ר' אהרון שוורצר שליט"א

77 לקראת שבת
לקט נבחר מתוך העלון הנפלא של "דרשו"

5 ממגד גרש ירחים
משלחנו של רבינו הגדול
מרן רשכבה"ג הגרי"ג אדלשטיין שליט"א

7 מנחת דבר
מרן הגר"ד לנדו שליט"א

9 חשבת דרכי
נקודות אור במשנתו של
הגאון הגדול רבי משה שפירא זצ"ל

11 עומק דעת
הגאון הגדול רבי יהושע אייכנשטיין
שליט"א

15 שיעור חומש
מאת הגאון הגדול רבי חיים פיינשטיין
שליט"א

17 ועד ליל שבת
מאת הגאון הגדול
רבי ישראל בונם שרייבר שליט"א

19 זכאן הבן שזאל
הגאון הגדול רבי שאול אלתר שליט"א

23 נחל אליהו
משיעורי הגאון רבי אליהו דיסקין
שליט"א

31 התבוננות במועדי השנה
משיעורי הגאון רבי נתן רוטמן שליט"א

36 פניני הלכה
מראשי ורבני החבורות בישיבת מיר

49 עטרת המועדים
שיעורי הגאון רבי עקיבא מדלוב שליט"א

51 בנתיבות הפרשה
הגאון רבי נחום קסטנר שליט"א

לע"נ
הר"ד **שמואל** ב"ר אריה צבי **בוימל** ז"ל
ח' אדר תשכ"ח
הר"ד **אהרן** ב"ר **שמואל** ז"ל
כ' אדר א' תשמ"ו

מערכת ה'אוסף' מבית צוף הוצאה לאור

מאחלת ומברכת את קהל הקוראים

ואת כל בית ישראל

הג כשר ושמה

ויה"ד שנוכח לאכול מן הזבחים ומן הפסחים

ונודה שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו

במהרה בימינו

הגיליון הבא יראה אור אי"ה
בשבוע פרשת אחרי-קדושים

ניתן להעביר תרומות וכן לשלם עבור קניית גיליונות
"בעמדות נדרים פלוס" או "קהילות" בחיפוש קופת "אוסף גיליונות

"וכן בהעברה בנקאית לחשבון "הילכתא ע"ר

בנק מרכנתיל (17) סניף 734 מספר חשבון 85778

ניתן לקבל קבלה מוכרת במס לפי סעיף 46

על כל תרומה לאוסף גיליונות

(למעט תשלום על פרסום או קניית גיליונות)

תרומה טלפונית בנדריים פלוס: 03-7630543 מס' 1335

תרומה טלפונית בקהילות: 073-2757000 מס' 9641

ניתן להצטרף לרשימת תפוצה לקבלת 'אוסף גיליונות' ושאר גיליונות במייל
יש לשלוח בקשת הצטרפות לכתובת המייל של ה'אוסף' ולפעול לפי ההנחיות

מערכת 'אוסף גיליונות'
9518479@gmail.com

ראש המערכת:

הרב נתן פלדמן שליט"א

חברי המערכת:

הרב צבי קנול שליט"א

הרב חיים וכסלר שליט"א

הרב משה הכהן שליט"א

הרב יוסף בן יהודה שליט"א

הרב עקיבא יוסף לוי שליט"א

הרב יוסף שלמה בייפוס שליט"א

הרב בנימין יודלביץ שליט"א

הרב אליעזר וייס שליט"א

מבית 'צוף'
הוצאה לאור

נתן פלדמן

אוסף גיליונות מופיע בסיוע
הילכתא- לדעת לחיות כהלכה

ממגד

גרש ירחים

פניני הלכה אגדה ומוסר משלחנו של רבינו הגדול
מן ראש הישיבה הגרי"ג אדלשטיין שליט"א

פיקודי ה' ימים משמחי לב' — אימתי הן
ימים כשיוצאין מפי טר

(מדברי מרן שליט"א ע"פ חז"ל פלקוט
תהלים)

גליון חג הפסח שנת תשפ"ג לפ"ק (שנה ד') * גליון 134 * עיה"ק ירושת"ו * כתבי תלמידים

איסור אכילה בערב פסח

בפסחים צ"ט, אמר רב הונא דאפי' ר' יוסי דלית ליה איסור אכילה כל ער"ש ויו"ט כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה, בער"פ מודה דאיכא איסור אכילה, משום חיובא דמצה, ופירש רשב"ם שלא תהא נאכלת על השובע, וחיובא דמצה לילה הראשון חובה דכתיב בערב תאכלו מצות עכ"ל, נראה מדבריו שהחילוק בין סעודת שבת ויו"ט למצה משום שבמצה איכא קרא והוי מה"ת ומשא"כ בסעודת שויו"ט דהוי דרבנן, ומש"ה במצה החמירו, וכ"ה בתורי"ד שם].

והנה כן הוא דעת ר"פ דסעודת שבת חיובה מדרבנן, אך יש פוסקים הסוברים שסעודת שבת היא ג"כ מה"ת [עי' ביראים סי' צב ובלבוש או"ח סי' רצ"א א"א], ולדבריהם צ"ב מאי שנא כל ער"ש ויו"ט מער"פ, ואולי דמ"מ אף לדידהו אין החיוב לאכול סעודה בלילה דוקא, דמדינא יכול לאכול ג' סעודות ביום, אך מדרבנן חייב הוא בסעודה בלילה, וזוה לא החמירו לאסור באכילה מבער"פ, [וכ"כ במצפ"א].

ואמנם שאף לדעת ר"י בפסחים שם דשבכל ער"ש ויו"ט ג"כ יש איסור אכילה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה, נראה מדברי הרשב"ם שאינו מאותו החיוב דער"פ, דלגבי האיסור בער"פ כתב הרשב"ם טעמא משום הידור מצוה דאכילת מצה, אבל לגבי ער"ש כתב 'כדי שיהא קידוש וסעודת שבת חביב עליו, ויש לבאר חילוק הטעמים בזה.

[ואכן בדברי רש"י שכתב לגבי שבת ויו"ט ולא תבוא סעודת שבת על השובע' יש לפרש דהיינו משום הידור מצוה כדי שיאכלנה לתאבון, אבל בדברי הרשב"ם משמע שטעמים חלוקים הן].

ונראה ביאור דעת הרשב"ם, דדוקא גבי מצה שייך לומר דהידור הוא מה שמוסיף לאוכלה לתאבון, כיון שעיקר המצוה בה היא מעשה האכילה, וע"י התאבון נוסף הידור באיכות האכילה, ומשא"כ בשבת שהמצוה אינה גוף האכילה כי אם העונג שבה, וכדחז"ל שמי שהעונג שלו הוא שלא לאכול כגון המתענה תענית חלום, ה"ה פטור מסעודת שבת, וככה"ג שהמצוה היא העונג סבר הרשב"ם דלא שייך בזה טעמא דהידור מצוה, שהיה העיקר הוא התוצאה שיהיה מעונג, ואין נ"מ אם בא ע"י האכילה או בצירוף מה שאכל בער"ש, ולכן פירש לה משום חביבות המצוה, [ויעו' בחי' הר"ן ורבינו דוד שהביאו לעיקר חילוק זה וביארו בזה לדעת ר' יוסף].

ואלא דברמב"ם (פ"ו מחו"מ ה"יב) מצינו שפירש לטעם האיסור אכילה בער"פ כדי שתהא מצות מצה חביבה עליו, ולענין שבת ויו"ט נראה דסבר שאי"ט מאותו הטעם, דז"ל הרמב"ם בהל' שבת (פ"ל ה"ד) - אסור לקבוע סעודה ומשתה בער"ש מפני כבוד השבת, ומותר

לאכול ולשתות עד שתחשך, ואעפ"כ מכבוד השבת שימנע אדם מן המנחה ולמעלה מלקבוע סעודה כדי שיכנס לשבת כשהוא מתאוה לאכול, עכ"ל, הנה פסק בזה הרמב"ם כר' יוסי דליכא איסורא אלא מצוה בעלמא, ופירש הטעם בזה משום כבוד השבת.

ונראה דגם בדעת ר"י סבר הרמב"ם שהוא משום כבוד שבת, ולא כמו בער"פ דטעמא משום חביבות המצוה, ויבואר ע"ד משנ"ת לעיל בריש דברינו, דחביבות המצוה שייכא כשיש מצוה היא לאכול בלילה דוקא, וחובה מדאורייתא, אבל בשבת דאין כאן מצוה מה"ת לאכול בלילה דוקא, צריכינן לטעם דכבוד שבת, וזהו גם ביאור מחלוקת ר"י ור' יוסי אם אסרו מטעם זה בער"ש ויו"ט או שמצוה בעלמא היא.

ובזה יש לבאר עוד מה שמצינו בסוגיין דר"פ חילק שבער"ש ויו"ט האיסור הוא מן המנחה ולמעלה, היינו מט' שעות ומחצה, אבל בער"פ אסור אף סמוך למנחה, היינו מתחילת שעה ט', [וכ"מ בדברי הרמב"ם לדינא], ולהנ"ל מבואר היטב, ובודאי לדעת הרשב"ם דטעמא דער"פ משום הידור מצוה יש להחמיר טפי, אך גם להרמב"ם דיש כאן טעם מסויים דחביבות המצוה שייך להחמיר טפי מבער"ש דכל האיסור מחמת כבוד שבת.

ובזה יתבאר גם מה שמצינו בהנהגה מיוחדת באיסור אכילה דער"פ, וכמ"ש הרמב"ם (פ"ו מחו"מ ה"יב) דחכמים הראשונים היו מתענים כל ערה"פ כדי שיאכלו את המצה לתאבון, ומקורו מסוגיא דפסחים קהא, ולא מצינו חומרא זו לגבי ער"ש ויו"ט, ולהנ"ל מבואר דדוקא משום טעם דחביבות המצוה איכא להחמיר בזה שלא לאכול כל ער"פ, ומשא"כ בער"ש ויו"ט דהענין משום כבוד שבת, בזה אין העניין שלא לאכול כל היום.

(אסיפת שמועות - פסח)

קנין אודיתא על חמץ בפסח

איתא בפסחים ו,ב דהמוצא חמץ בביתו לאחר זמן איסורו אינו יכול לבטלו דאינו ברשותו ועשאו הכותב כאילו ברשותו, והקשה הגר"א גנחובסקי זצ"ל אמאי לא ימכור את החמץ בקנין אודיתא לגוי לפי מש"כ החזו"א [בב"ב מג"א] דקנין אודיתא מועיל אף בדבר שאינו ברשותו ע"ש, וא"כ ה"ה גבי חמץ אע"פ שאינו ברשותו יועיל קנין אודיתא [אי נימא שיש בעלות על איסורו].

ותירץ מרן שליט"א דקנין אודיתא מהני משום הודאת בע"ד, וענין הודאת בע"ד הוא שמודה לחובתו, והכא כיון שהחמץ איסורו א"כ אינו מפסיד כלום בזה שמודה, ולא שייך בזה הודאת בע"ד.

ביאורים בתפילת המועד

'וקידשתנו במצוותיך'

היינו שהמצוות מקדשות אותנו, ומזכירים בלשון עבר 'קידשתנו', שאנו מקודשים כבר על ידי הציווי, ומבקשים עוד בלשון עתיד - 'קדשנו במצוותיך' שזנכה לעוד תוספת קדושה ע"י עשיית המצוות.

'ותתן לנו ה' כו' מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון'

יש מצוה של שמחה וששון בימי המועדים [וידוע מהגר"א שביאר כי שמחה וששון הם שני עניינים], ויש להבין כיצד שייך לצוות על שמחה, הלא שמחה היא דבר טבעי, וכגון אדם שמקבל דבר חדש שחפץ בו מאד, ממילא הוא שמח בזה באופן טבעי, אבל סתם בלא סיבה אי אפשר לשמוח, וכיצד שייך לצוות על שמחה.

אמנם אם התורה ציוותה על שמחה ביום טוב, מוכח מזה שהשמחה קיימת באופן טבעי, וכל אחד ואחד יש בכוחו לקיימה, וכפי שכבר ביארנו בענין מה שציוותה התורה 'אהבת לרעך כמוך', שגם זה צריך ביאור, וכי שייך לעשות אהבה בידיים? והביאור בזה כי באמת האהבה קיימת בטבעו של כל אחד, וכפי שרואים ילדים קטנים שאוהבים זה את זה בלי שום סיבה, וכל אדם מטבע יצירתו יש בו אהבת הבריות, ושמה להתחבר עם אחרים.

וכך גם בשמחה, אם נאמרה בתורה מצוה של שמחה, בהכרח שהשמחה קיימת בטבע האדם, ובפרט במועדים יש סייעתא דשמיא מיוחדת לזכות לשמחה של מצוה.

*

*

והנה גם שבת נקראת מועד, וכן ראש השנה ויום כיפור, אבל אין בהם מצוה מיוחדת של שמחה, ואף על פי שיש מצוה לשמוח בשבת וכפי שאומרים בפיוט "מנוחה ושמחה" וכן "לנוח בו ולשמוח", ובראש השנה גם כן צריכים לשמוח כמו שכתוב (נחמיה ח, ז) "כי חדות ה' היא מעוזכם", אבל אין זו מצוה בפני עצמה של שמחה, אלא שמחת המצוה כמו בכל השנה, ואילו ברגלים יש מצוה מיוחדת של

בהגדרת השמחה במועדים, הנה כתוב בקהלת (ב, ב) "לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה", והיינו שיש שני עניינים, שחוק ושמחה, שחוק אינו דבר חיובי אלא הוללות, ואמנם אפשר לחייך, אבל מי שצוחק בקול רם על זה נאמר (שם ז, ו) "כקול הטיהים אפתח הסיר כן שחוק הכסיל", ואילו בשמחה תלוי "מה זו עושה" - מה היא סיבת השמחה, ויש שמחה שיש לה חשיבות ומעלה, מי ששמח

וזהו ביאור מה שאומרים בנוסח התפילה "וישמחו בך ישראל", שבמועדות מצות השמחה היא 'בך', בהקב"ה ובמצוותיו, זהו העיקר והמצוה של השמחה.

וא"כ, נמצא שמקיימים שמחת יום טוב בכל שמחת מצוה ששמחים ביום טוב, בתורה, ובתפילה, ובמעשי חסד, וכל מצוות שעושים ביום טוב, אם זה מתוך שמחה זוהי גם שמחת יום טוב.

של אמונה שמצויים בכל בית ובכל מקום, למשל בכל בית יהודי יש קופה של צדקה, ומפעם לפעם מפרישים מטבע ונותנים בקופה, וגם נשים נותנות צדקה לפני הדלקת נרות שבת, ובהדלקת הנרות מתפללות ובוכות על הצלחת הילדים בתורה, ומבקשות בדמעות שיהיו בנינו מאירים את העולם בתורה, וזוהי זכות ומדרגה של אמונה, שמתפללים ומבקשים על תורה... כשנולד ילד, אומרים מי שברך לילדתו, שיזכו לגדלו לתורה לחופה ולמעשים טובים, וזו גם כן מדרגה של אמונה, שהברכה הראשונה בלידת הילד היא שיגדל לתורה, ויהיה בן תורה..."

ומתאר מרן עוד, כיצד היה החינוך בבית הוריו, כיצד החדירה בו אמו הצדקנית אמונה וירא"ש, "זכורני מימי ילדותי, כשהייתי ילד קטן מאד, אמי ע"ה הייתה מספרת לנו על עקדת יצחק אבינו, היה שיר באידיש שמתאר את העקדה, והייתה שרה לנו את המילים עם מנגינה, על העקדה של יצחק ועל מסירת נפש, וכן על הצלת אברהם אבינו מכבשן האש, ועל הניסיונות של אברהם אבינו, דיברו על זה כבר לפני החיידר, לפני שהתחילו ללמוד חומש, הכל היה מלא אמונה..."

"ובסעודת שבת אמי ע"ה הייתה אומרת את לשון הגמ' אמר רבה הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכס שנאמר וקראת לשבת עונג (פסחים סח,ב), וכן את לשון הגמ' אמר רבי אבא בשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות דכתיב לחם משנה (שבת קיז,ב). זהו הדבר הראשון שהיו שומעים בשולחן שבת, דברי תורה! כך היה החינוך..."

אך לא רק בענייני אמונה ואהבת תורה עסקו עם הילדים, אלא דאגו להחזיר בהם יראת שמים סתורה, ואמונה בשכר ועונש, "...וגם דיברו על הגיהנום, שיש שכר ועונש, דיברו על זה גם עם הילדים הקטנים, כשילד התחיל להבין משהו, מיד כבר ידע שיש גן עדן ויש גיהנום, יש מצוות ויש עבירות, על מצוה יש גן עדן, ועל עבירה יש גיהנום, ואפילו היו ממחישים את הגיהנום... זה לא גרם לעצבות ולהחזיק עצמו כרשע... מפני שלימדו והמחישו גם את גודל שכר התורה והמצוות, שמידה טובה מרובה ממידת פורענות, ולכן ידעת העושים רק הוסיפה יראת שמים ולא גרמה לעצבות..."

ואמנם חובה זו של החדרת ערכי תורה וירא"ש, אינה מוטלת רק על ההורים, אלא על כל הסביבה החינוכית של הילד, "...גם גננת בגן ילדים... הרי גם אומרים עם הילדים בגן מודה אני, ופסוקי שמע ישראל, וברכת המזון, ומדברים איתם על ענייני האמונה, וזה זיכוי הרבים באמונה.

ובאמת זה דבר טוב שידברו עם הילדים בגן על אמונה, ועל בריאת העולם, שיש בורא עולם, והעולם נברא בששה ימים, השמש נברא והירח נברא, וכל ענייני האמונה, להשריש בילדים אמונה! וכך באמת עושים בגני הילדים של החרדים לדבר השם, שמחנכים את הילדים לאמונה, ומכניסים בהם הרבה אמונה...

קל וחומר מי שהוא מלמד בחיידר, שמלמד את הילדים דברי תורה ממש, ומחנך אותם לתורה ולאמונה, וכן מחנכת ומורה בבית יעקב, ודאי שיש בזה זיכוי הרבים גדול מאד.

וכך גם הסבא והסבתא, מזכים את הנכדים, כשמדברים איתם דברי אמונה, ומספרים להם על קבלת התורה ועל מעמד הר סיני... גם ילדים קטנים צריכים לדעת ולשמע מזה, ובבית ידברו על זה, שהיה מעמד הר סיני, וקיבלנו עשרת הדיברות, אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו, גם לדבר איתם שראש השנה הוא יום דין, לא סתם יום טוב שאומרים 'גוט יום טוב', אלא הוא יום דין, שיש בו כתיבה וחתמה, ויום כיפור הוא יום כפרת עוונות, כל אלו הם דברים שאפשר וראוי לדבר עם הילדים בבית, ועל ידי זה משרישים בהם אמונה.

ובשבת גם כן, יש לדבר עם הילדים על מעלת וקדושת השבת, לא שיחשבו שזה יום ססובלים בו, שאסור זה, ואסור זה... להיפך, שבת הוא יום של שמחה, שעושים קידוש, ושרים זמירות, ואוכלים סעודת שבת, עם עונג שבת, ויש גם תפילות שבת, ופוסקים בתורה, עם שמחה..."

ובדבריו מזכיר מרן עוד, כי על ההורים והמחנכים לדעת, שמלבד חובתם בכל זאת, הרי זכותם בזה גדולה עד מאד, "כל אדם בביתו זוכה גם להרבה זכויות רוחניות, שהוא זוכה בעצמו וגם מזכה אחרים, האבא והאמא מחנכים את הילדים בבית, ומזכים אותם בזכויות של רוחניות... כל אחד ואחד הרי הוא 'מזכה הרבים' בביתו, באמצעות החינוך שהוא נותן בבית..."

וכך גם גננת בגן ילדים, מלבד החסד שהיא עושה בזה, ששומרת ומשיגה על הילדים, וזה חסד עם ההורים, וגם חסד עם הילדים שיהיו שמורים, בנוסף לזה הרי גם אומרים עם הילדים בגן מודה אני, ופסוקי שמע ישראל, וברכת המזון, ומדברים איתם על ענייני האמונה, וזה זיכוי הרבים באמונה... זהו זיכוי הרבים שעושים בגן ילדים, וגם זיכוי הרבים שכל אחד עושה בביתו"

זו היא דרך החינוך הראויה, ביצירת אוירה נכונה ובהחדרת מושגים של קדושה ומידות טובות, ומכלל כל זאת הוא גם הדוגמה האישית של המחנך, עליה נחייב

'את יום חג כו' זמן חירותנו מקרא קדש'

הנה ביו"ט יש מצות 'מקרא קדש' כמבואר בקרא (ויקרא כג, לה), ורש"י שם ביאר "מקרא קדש - קדשהו בכסות נקיה ובתפילה", והרמב"ן שם (פס"ב) כתב "וטעם מקראי קדש שיהיו ביום הזה כולם קרואים ונאספים לקדש אותו, כי מצוה היא על ישראל להיקבץ בבית האלוקים ביום מועד לקדש היום בפרהסיא בתפילה והלל לאל בכסות נקיה ולעשות אותו יום משתה וכו', עכ"ל.

ובספורנו שם "מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש - הכוונה בהם, שעם שמחת היום שישמח ישראל בעושו, יהיה העסק בקצתו בעסקי קדש כאומרם ז"ל יום טוב חצוי להשם וחצוי לכם, ובוזה תשרה שכונה על ישראל בלי ספק כאומרם אלקים נצב בעדת א-ל".

וממשיך הספורנו "אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי-הם אותם המועדים שארצה בם. אמנם כשלא תקראו אותם מקראי קדש, אבל יהיו מקראי חול ועסק בחיי שעה ותענוגות בני האדם בלבד, לא יהיו מועדי, אבל יהיו מועדיכם שנהא נפש", והיינו שצריכים לקיים מקרא קדש בתורה ובתפילה ובכל דבר שבקדושה, אבל אם עוסקים בדברים בטלים, על זה נאמר (ישעיה איד, "מועדיכם שנהא נפשי".

[ובמק"א ביאר מרן- 'מקרא' הוא לשון קריאה, דהיינו להרגיש ולראות את הקדושה, שיראו את קדושת היום, ואת כבוד היום טוב, זוהי מצות מקרא קדוש].

ובתפילה אנו מזכירים "זמן חירותנו מקרא קדש", היינו שהזמן הוא "זמן של מקרא קדש", והפירוש בזה, כי מאחר שיש חיוב של מקרא קדש ביום טוב, ממילא יש גם סייעתא דשמיא לקיים את החיוב, והזמן מסוגל לזה שיהיה מקרא קדש, ומן השמים מסייעים ביום טוב לקבל השפעה של קדושה ולקיים מקרא קדש.

ומצינו גם בשבת שנקראת מועד, וזכורה בפרשת המועדות, [יעו' רמב"ן ורבינו בחיי שם] וכתב בספר בריית עולם (עמ' 01) כי אדם צריך להרגיש בשבת שהוא נמצא ביום קדוש ובוז מקיים "זכור את יום השבת לקדשו", שהשבת הוא יום קבוע שאין צריכים לקדשו כשאר המועדות, אבל שייך "לקדשו" על ידי התנהגות של קדושה, ויש סייעתא דשמיא לזה בשבת יותר מכל השבוע.

'והנחילנו ה' אלקינו בשמחה ובששון מועדי קדשך'

'והנחילנו'- היינו שההשפעה של המועדים תימשך אצלנו גם אחר כך כמו נחלה וירושה בלי הפסק, כמו "נחלה" שאין לה הפסק (ב"ב קט,ב). 'בשמחה ובששון' - כמשנ"ת שביום טוב יש מצוה של שמחה וששון, שמחה בעבודת ה', שמחה של מצוה, ששמחים במצוה ובקדושת היום טוב.

וכיון שיום טוב הוא יום קדוש, ויום קדוש משפיע קדושה על האדם, כמו שבת שהוא יום קדוש, ומשפיע קדושה על כל אחד ואחד, וזכינו ביום טוב להשפעה כזו, לכך מבקשים 'והנחילנו', שההשפעה תימשך כמו נחלה שאין לה הפסק (ב"ב קט, ב). ונזכה להמשך ההשפעה גם אחרי יום טוב, כך מבקשים בכל הימים טובים, בפסח, בשבועות, ובסוכות, וגם ביום האחרון של פסח ובשמיני עצרת, שאין עוד יום טוב אחריהם, אעפ"כ מבקשים 'והנחילנו', שההשפעה תימשך גם לאחר יום טוב.

'וישמחו בך ישראל'

מצינו במדרש (שה"ש רבה א,לב) על הפסוק "זה היום עשה ה' נגילה ושמחה בו" [שפסוק זה הולך על שמיני עצרת כדאי' בילקוט פר' פינחס], "אין אנו יודעים כמה לשמוח אם ביום אם בהקב"ה, בא שלמה ופירש נגילה ושמחה בך בהקב"ה וכו'", ומבואר כי מצות שמחת יום טוב עניינה הוא לשמוח בהקב"ה.

ומה היא שמחה בהקב"ה? - אם השמחה היא במצוה, שמחה בזה שהמצוה ננתנה דקות ומוסיפה קרבת אלוקים, זוהי שמחה בהקב"ה! ומי שזוהי השמחה שלו, מחמת חשיבות המצוה עצמה, זה נקרא שמחה של עבודת ה', שהשמחה עצמה היא עבודת ה'.

ובזה מובן מה שידוע מהזוהר והובא בהקדמה לשב שמעתתא, על הפסוק (מלאכי ב,ג) "זוריתי פרש על פניכם פרש חגיכם" - פרש חגיכם ולא פרש שבתכם, והיינו מפני שחלוק דין הסעודה ביום טוב מדין הסעודה בשבת, שביום טוב תכלית כוונת המצוה הוא שמחה של עבודת ה', שמחה בהקב"ה, ולכן אם האכילה היא בכוונה אחרת, ששמח באכילה עצמה, אין זו שמחת יום טוב, ועל זה נאמר 'פרש חגיכם'. אבל בשבת יש מצות עונג שבת, שהגוף ייחנה, וכמו שהגוף צריך לנוח צריך גם להתענג, ועצם הנאת הגוף היא המצוה, זהו הענין של סעודת שבת, ולכן בזה לא נאמר פרש שבתכם (א. ה. ועיין בית הלוי פרשת תרומה).

ניתן לקבל את הגיליון במייל : MIMAGED111@GMAIL.COM

כמו כן לתרומות והנצחות, ולשליחת ד"ת, עובדות והנהגות ממרן שליט"א ניתן לפנות לכתובת הנ"ל.

מנחת דבר

הערות ועיונים מחידושי מרן ראש הישיבה הגאון רבי דוב לנדו שליט"א

בעניני הפסח

נלקטו מספר "מנחת חינוך" עם הערות "מנחת דבר" מרבנו שליט"א

אכילת חמץ סמוך לזמן איסורו

יל"ע לרבי יהודה דלפני זמנו אסור באכילה והנאה, מי שרי לאכול חמץ זמן קצר קודם חצות שהרי החמץ במעיו בחצות והוא נהנה ממנו [עי' מנ"ח מצוה י" ס"ק ב'] ולרבי שמעון לכאורה שרי דכה"ג אינו עובר אעשה דתשבייתו, אך י"ל דלכו"ע שרי דהוי כחרכו קודם זמנו [ועי' חולין ע"א א' ולע"כ], ועי' ר"ש פ"י דתרומות בשם ירושלמי דלמ"ד לעוס כבלוע, הוא הדין בחמץ בפסח דשרי לבולעו ולכאו' איכא איסור הנאה וצ"ב. [עי' עוד מבחינת הנאה בלא מעשה במש"כ בספר מקור חיים סי' תס"ו ס"ק ב' ובסי' תמ"א ס"ק ב' ופי' רגמ"ה תמורה י"ח א'].

חמץ של ישראל שנתבטל בשל גוים

יש לדון בחמץ של ישראל שנתערב ברוב חמץ של גוי איכא ביטול ברוב. [ויש לדון גם מדין גורם לממון שמטעם זה הוא עובר על החמץ], ואי נימא שבטל ברוב יל"ע ביש לו שותפות עם ב' גוים. וכמו"כ יל"ד בג' ישראלים שהרי כל אחד אינו עובר על חלק של חבירו. וזה לא יתכן.

בן חו"ל שהשכיר בית לישראל בא"י ומכניס שם חמץ בזמן

איסור חמץ בחו"ל

חמץ דישראל אחר הנמצא ברשותו, מהני הא דיחד לו בית, דאלת"ה יהא אסור להשכיר בית למומרים וחשודים על חמץ [לזמן שידורו שם בפסח].

ועי' בחמץ של ישראל אחר ונכנס בעל החמץ לביתו לשי' הגר"א, והוא מעשים בכ"י. ועי' בגדר דחמץ דידי' ברשות אחר [עי' תורי"ד ועי' חזו"א, ול"ע], דאולי כה"ג לא חשיב גבולך, מיהו ברש"י פסחים ו' א' מבואר דז"א [בחמץ דידי'].

בדין מצות שריפה בחמץ שחייב באחריותו

מצות שריפה בחמץ שחייב באחריותו לכאו' לא שייך, שהרי טרם ישרף כבר אינו שוה כלום ואין כאן בעת השריפה חיוב אחריות שהרי בין כה וכה כבר חייב לשלם לנכרי. וכע"ז יש לדון לענין מצות שריפה לפני זמנו לשי' רש"י דהרי כשחרכו לפני זמנו עוד טרם הישרפו כבר לא יהא חמץ בפסח, וא"כ מאי מצות שריפה שייך בזה, ועיי'.

עוסק במצוה אם פטור מתשבייתו דחמץ

בפמ"ג בפתיחה כתב דאונן פטור מתשבייתו [וגם פטור מבלי יראה, וצ"ב דלכאו' בלאו שאין בו מעשה חייב וע"ש]. ולפי"ז כל העוסק במצוה יפטר מעשה דתשבייתו דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, ויל"ע לענין דין בדיקה מדרבנן דלדעת התוס' הוא כדי שלא יבוא לאכלו דלפי"ז יתכן דאין כאן דין מל"תא דתשבייתו אלא איסור החזקה של חמץ, ואונן [וכן עוסק במצוה] מוזהר עליו ומיהו אין הכרח כלל בדבר ויתכן דהו"ל כמצוה. ועי'. שו"ר סי' תמ"ד ס"ז [והוא ממתניתין בפסחים] וצ"ע שם ול"ע.

מצות תשבייתו ע"י שריפת גוי

יעוי' גיליון רע"א סי' תמ"ו שכתב דיש לומר דלא מקיים עשה דתשבייתו במה שמבער את החמץ ע"י גוי משום דהוי כנעשה הביעור מעצמו כיון דאין שליחות לגוי, ועיי' באור זרוע סי' רנ"ו שמוכח מדבריו שאי אפשר לקיים ע"י גוי, אלא דלשיטת רש"י שאחר זמנו השבתתו בכל דבר יכול לזורקו לחוץ על ידי גוי.

מיהו יש לומר שאף אם המצוה היא להשביית, מכל מקום ענינה הוא ההשתדלות שיבוער החמץ מן העולם ולפיכך מהני נמי ע"י גוי, וכעין שכתב הרשב"א בתשובה ח"א סי' שנ"ז לענין ובערת הרע שאפשר לקיימו ע"י גוי.

ויל"ע בשו"ת הרשב"א ח"א סי' קע"ז, וצ"ע שם היטב. [נאעתיק הרשום ע"ד רשב"א אלו, דלא תביא אמרה תורה, ויל"ד לפי"ז בחמץ. ויעו"ש ברש"י, ויל"ד בביאור דברי הרשב"א (בדבריו "ואפי' בע"ז וכו'"), אם כלפי השואל שהתיר ע"ז אמר הרשב"א, או דלעצם הנידון בחמץ נאמר]. ע"כ.

והנה ענין זה אינו נוגע רק למומרים ועברנים אלא גם לאנשי א"י שיש להם בתים מושכרים לשומרי מצוות בארצות המערב וכד מטי כאן פסח התם עדיין חמץ בבתיהם (ונודע הנידון בזה).

ועוד, אנשי חו"ל שיש להם בתים מושכרים בא"י ואצלהם אחרון של פסח ובארץ ישראל מביאים חמץ (מיהו זה אינו אלא מדרבנן). ועוד, המשכירים שעדיין מוסיפין בסוף הפסח מחול על הקודש והשוכרים המזדרזים להבדיל מבדילים על "שכר", וי"ל.

בשיעור זמן כדי אכילת פרס

שיעור אכילת כזית בכדי אכילת פרס, כתב המנחת חינוך מצוה שיי"ג להסתפק אם משערין בכל אדם כפי אכילתו או"ד דמשערין באדם בינוני, ועי' זבחים ל"א ב' והא הקטרה ביותר מאכילת פרס וכו' דילמא בהיסק גדול [וע"ש תוס']. ולכאו' אי באכילה דידי' משערין מאי שייך בהקטרה שיעור אכילת פרס אטו בדרך אכילתו של המקטיר נשער. ועי' כריתות י"ג א' כל האוכלים מצטרפים בכדי אכילת פרס וכו'. משמע דחד שיעור הוא, ואפשר דהכונה דלהמועט בזמן אכילת פרס שבהם קאמר [יל"ע במש"כ המנ"ח במצוה ג' לענין אכילת פרס במידי דלאו בר אכילה משום דחידוש הוא וכל"ע].

ועוד כתב המנחת חינוך שם באות ה' לענין חמץ המעורב שע"י התערובת נאכל ביותר זמן, יעו"ש, וריך תלמוד כיון דהשתא א"א לאוכלו מפני התערבות בדברים המונעים אותו מלאוכלו בכדי אכילת פרס דמי לכאו' למאכל קר שהוחם וכיו"ב דודאי לפי המצב השתא אזלינן. - יל"ע בדין שרה פתו ביין בנוזר דלישערי' בכדי אכילת פרס דיין ולא בדפת ויל"ח. [ויל"ע מנחת חינוך מצוה שע"ג].

מכירת חמץ שאינו ברשותו ושלא בא לעולם

שליחות של הרב למכירת חמץ מהני רק על חמץ שכבר ברשותו של המוכר, אבל אם יקנה חמץ חדש אחרי שמינה את הרב לשלוחו למכור את חמצו לא יהני דכל מידי דאיהו לא מצי עביד לא מצי משוי שליח, והוא אינו יכול למכור החמץ שעדיין לא קנהו.

ומיהו אם מסמן מקומות מיוחדים ולאח"כ יכניס למקומות אלו חמץ אחר יש לדון אי יוכל להתנות על כך שממנה את הרב למכור כל מה שיכניס לאותו מקום המסומן, דהרי אין ברירה ומיהו כיון דבזמן המכירה יתברר מהני [ודו"ק בזמן חלות מינוי השליחות ולענין דברי התוס' ב"ק ס"ט א'].
ויש לעיין עוד על המקנים חמצם לרב כמה ימים קודם הפסח שאין מעשיהם מועילים על החמץ שעדיין אינו בעולם. ואע"ג דמקנים גם דבר שבא לעולם לא אמרינן דמיגו דמהני להאי מהני להאי וכמו שהעלה הגרע"א בשו"ת תנינא סי' צ"ז לאפוקי הסוברים כן עי"ש.

ולענין אם מהני להקנות בחצר מה שיבוא אח"כ לחצרו, הנה אף במשתמרת לדעת בעל הבית אם אינה משתמרת לדעת הרב הקונה הו"ל ספקא דדינא כמו שהעלה כמדו' הש"ך, ותליא בפלוגתא דפ"ק דבבא מציעא אי פסקינן כרב פפא במתנה או כסוגיא דקידושין וצל"ע בזה.

כפי' על מצות אכילת מצה

מי שנמנע מלאכול מצה בליל פסח מכין אותו עד שתצא נפשו, וככל מצות עשה שהזמן עובר. וצ"ב אימת יכוהו, הרי עד זמן מה לפני כלות הזמן שיוכל לקיים המצוה אי אפשר להכותו שמא יחזור בו, וכשיבוא זמן זה כבר לא תועיל ההכאה שעד שיכוהו כבר יעבור הזמן שיוכל לקיים המצוה ולמה יכוהו אז.

קיום מצוה הגורם עבירה למפרע

מי שעשה קנין לפני פסח בחמץ על מנת שאם יפררנו בפסח יהא קנוי לו מעכשיו ואם ישרפנו יהא קנוי לו בשעה פלונית בפסח [ומהני קנין זה לקנות החמץ בפסח]. ועבר והשהה את החמץ עד שהגיעה השעה, ואין לו עצים לשורפו כעת בפסח. והשתא אם יפררנו כעת כדי לא לעבור על הלאו דלהבא (שהרי מכאן והילך נעשה החמץ שלו ועבר עליו), אף שיש לו תיקון ע"י שריפה לכשימצא עצים, יעבור על לאו למפרע, שהרי נעשה החמץ שלו מערב פסח ע"י שפיררו שכך התנו, ואם ישהנו עד שימצאו עצים לשורפו יתוקן עי"ז הלאו למפרע [שנתברר שלא הי' שלו עד עתה] וגם הלאו דלהבא יתוקן ע"י קיום העשה. הנה כה"ג אסור למעבד, דלא שרי לעבור על בל יראה להבא אף באופן זה שאין חומרתו גדולה, כדי לגרום שלא יעבור על לאו למפרע [ורק כדי לתקן הלאו למפרע ע"י ניתוק לעשה הוא דשרי וכנ"ל].

חשבת דרכי

נקודות אור ע"פ משנת הגר"מ שפירא זצוק"ל

ערב חג הפסח

לעילוי נשמת האשה בלה בת ר' מנחם הלל לזין ע"ה

ב"ליל הסדר" לילה כיום יאיר – עצם מציאות הלילה הפכה לגאולה

ענייני ההעדר שבעולם, ולכן פועלים בו המזיקים וכל הכוחות הלא טובים. זו הסיבה שבאופן בסיסי יש לבני אדם פחד מהלילה. ביום אנו נמצאים ב"להגיד בבוקר חסדך", אולם בלילה אין לנו את כל זאת ואנו נשארים עם האמונה של "ואמונתך בלילות". אז כביכול לוקח מעמנו הבורא את החסד של הבריאה ואנו צריכים אמונה כדי להתחבר למציאות, כי כשאנו רואים אין זה חסד. אמנם, בליל הסדר "לילה כיום יאיר", וזו כאמור אף התשובה ל"מה נשתנה" כי אין זה לילה ונחשב לנו הסיפור כ"הגדת לבנך ביום ההוא".

עתה עלינו להבין, הלא הקב"ה ברא מידת יום ומידת לילה, והוא אחד מעשרה דברים שנבראו ביום הראשון כדאיתא בחגיגה (י"ב ע"א), וכפי שכותב רש"י שכ"ד שעות בין שניהם היינו שהיום מצטרף משניהם, ואילו ביציאת מצרים יש יום שבו הלילה נקרא יום. הדברים צריכים ביאור, מה נמצא ביציאת מצרים שמבטל את עצם הלילה וגורם שלילה זה אינו נוהג כלילה, ולא מצינו כן ביום מתן תורה או ביום הקמת המשכן, הימים החביבים לקב"ה כיום בריאת שמים וארץ, רק ביום זה של יציאת מצרים.

ובאמת, הרי למעשה יצאו ביום וכפי שמצינו בילקוט (פרשת בא רמז ר"ח) שאחר שאמר פרעה למשה ולאהרן קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל אמר לו משה וכי גנבים אנחנו, נצא ביום, ואחר שאמר לו פרעה כולנו מתים, אמר לו משה מבקש אתה לכלות המכה אמור הרי אתם ברשותכם הרי אתם עבדים של הקב"ה, מיד התחיל לצווח ולומר לשעבר הייתם עבדי אבל עכשיו הרי אתם בני חורין הרי אתם ברשותכם, צריכים אתם להלל להקב"ה שאתם עבדיו שנאמר הללויה הללו עבדי ה'. אכן, העניין בזה, שבאותו הלילה היתה מכת בכורות, "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור", ואותה מכת בכורות היא זאת שביטלה את הלילה, ולמעשה כל היציאה נקראת על שם הלילה. עתה נבא לבאר מעט בעומק הדברים.

בלילה שולט צירוף שם הוי"ה שמשמעותו היפך ההיות

בביאור הגר"א לאגדות בברכות (דף ג' ע"א) מבאר על דרך הנסתר את דברי הגמרא "שלוש משמרות הוי הלילה", ושם [באופן שאינו רגיל] דורש הגאון את דברי הגמרא כמו שחז"ל דורשים פסוק, וכותב כי "הוי הלילה" נקרא כמו "הוי"ה לילה". הדברים עמוקים אולם ננסה לגעת בהם מעט.

וכך היא לשון הגאון שם "תניא ג' משמרות הוי הלילה, כמו שכתוב [הנה] יד ה' הוי"ה במקנך, כי צירוף זה משמש הלילה, ואפילו למ"ד ג' משמרות הוי, בתרא כולל כולם כנודע", והיינו, שהמילים "הוי הלילה" נקראות כאילו כתוב "הוי"ה לילה", [ועי' בבאר אברהם שם כמה שביאר בזה].

כי הנה, כפי שידוע, ישנם י"ב צירופים של שם הוי"ה, [וכמו שמוכח בסידורים כיצד הם מכוונים לפי חודשי השנה, ומתחילים בצירוף הגדול המכוון כנגד חודש ניסן ויוצא מראשי התיבות של "ישמחו השמים ותגל הארץ" שזה שם הוי"ה כסדרו, וכן הלאה], וכאן מבואר שהצירוף הזה הנקרא "הוי"ה", זה הצירוף שמשמש בלילה. ואף שבלשון העולם שגורה הטיה זו לקרוא כך את השם הגדול, שם הוי"ה, אולם בפסוק מובאת מילה זו במכת דבר "הנה יד ה' הוי"ה", ושם זו יד ה' אשר מכה ומאברת. נמצא שזו הטיה של שם הוי"ה ההפוכה מהיות. שם הוי"ה כסדרו משמעותו שהוא מהוה הכל, ואילו הלשון המשתמעת מ"יד ה' הוי"ה היא נגד ההיות ומשמעותה היא אי היות. ואכן בספר משנת חסידים מביא בשם הארז"ל שזה הצירוף של חודש אב, חודש החורבן, ויוצא מהפסוק "הסכת ושמע ישראל היום". זו היא מכת

בדברי הגר"א המבאר את קושיית מה נשתנה,

והיכן נמצא בהגדה התירוץ על כך

בביאור הגר"א להגדה של פסח מבאר כי הקושיא ב"מה נשתנה הלילה הזה" היא אחת, ועניינה הוא, כי הנה לא מצינו בכל התורה מצוה מיוחדת ללילה, ישנם מצוות המיוחדות ליום וישנם מצוות השייכות ללילה וליום ואף ישנם מצוות תמידיות, אבל אופן כזה שלילה הוא זמן המצוה לא מצינו חוץ מבליל הסדר, זו היא הקושיא "מה נשתנה הלילה הזה", זה לילה השונה מכל לילה, וד' הקושיות הן פרטים הנובעים משאלה זו. כל לילה אינו גורם חיוב ואילו לילה זה מחייב מצוה, מחייב מרור, מחייב את עניין הטיבול, וכן את דין ההסיכה שהוא חלק מהמצוה שחייב אדם להראות עצמו כאילו יצא ממצרים ושייך לעצם סיפור יציאת מצרים, אבל השאלה היא אחת, כי נשתנה לילה זה ואין דינו ככל לילה שאינו זמן מצוה מצד עצמו.

עתה, אחר שזו השאלה כפירוש הגאון, מה אם כן התירוץ. מפרש הגאון כי התירוץ על כך נמצא בהמשך דברי ההגדה "יכול מראש חודש תלמוד לומר ביום ההוא אי ביום ההוא יכול מבעוד יום תלמוד לומר בעבור זה, בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך" למדנו שהוא קורא אותו יום. היינו, ללילה הזה אכן אין דין לילה אלא דין יום. כך אנו אף מוצאים שנקרא לילה זה ליל שימורים ולכן הישן בלילה הזה קורא בקריאת שמע שעל המיטה רק פרשה ראשונה ומברך המפיל, כי זה לילה המשומר מהמזיקים, והטעם בזה כי שליטתם היא בלילה ואילו הלילה הזה נקרא "ביום ההוא" ואין לו דין לילה כלל ונחשב כיום. וכן אנו מוצאים שהלילה הזה הוא הלילה היחיד שאומרים בו הלל אף שכל מצות ההלל היא רק ביום כדאיתא במגילה (כ' ע"א) דבעינן "ממזרח שמש עד מבואו" ומצותו רק מעלות השחר.

[לפי דברי הגאון ניתן לבאר את דברי רבנו פרץ בתחילת פסחים. דקאמר התם בגמרא "קרייה רחמנא לנהורא ופקדיה אמצותא דיממא וקרייה רחמנא לחשוכא ופקדיה אמצותא דלילה" וברש"י פירש שהקב"ה ציוה על האור לשמש ביום ועל החושך שישמש בלילה, אמנם רבינו פרץ שם פירש דקריא רחמנא לנהורא וציוהו על המצוות הנוהגות ביום וללילה ציוה על המצוות הנוהגות בלילה כגון ספירת העומר ונוקט באופן פשוט שזמנה הוא לילה אף שהרמב"ם מדגיש בלשונו שבתחילת היום סופר ואם כן הזמן אינו לילה אלא תחלת היום כדי לספור את כולו], וצריך להבין מדוע לא הביא מצות מצוה ומרור ושאר מצוות ליל הסדר כסיפור יציאת מצרים ועוד הנוהגת דווקא בלילה, אמנם אם נאמר שלמד כדברי הגאון מיושב כי ללילה זה אין דין לילה].

עצם עניין הלילה הוא סילוק והעדר המציאות אולם

הלילה הזה אינו נוהג כלילה

עצם עניינו של הלילה הוא סילוק היום והעדר כל המציאות הנמצאת עמנו ביום, כי האור הוא תפיסת המציאות ואילו החושך הוא מניעת אותה המציאות וכפי שמבואר בשרשים כי שחושך נגזר מלשון "ולא חשכת" היינו ולא מנעת. הדברים נמנעים מאיתנו ואין לנו אותם. הלילה שייך לכל

עיקר יציאת מצרים היא מתוך מכת בכורות והמכה למצרים היא הגאולה לישראל

עתה עלינו להבין עניין עמוק בעצם יציאת מצרים. נקודת העיקר של יציאת מצרים היתה במכת בכורות, כפי שאנו אומרים בתפילה "כל בכוריהם הרגת ובכורך [ישראל] גאלת". אנו מזכירים את מכת בכורות בעצם היציאה, וכן, "המכה בעברתו כל בכורי מצרים ויוצא את עמו ישראל מתוכם". יציאת מצרים היתה מתוך מכת בכורות, עצם ה"כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים ומת כל בכור" זאת היציאה ממצרים. כאן החל להתגלות לנו האופן הזה כפי שנבאר, ובסופו של דבר אף בקריעת ים סוף מצאנו כן, וכפי שכותב רש"י על הפסוק "ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב" שכביכול אותה ימין שהיא המשפיעה כת, אותה הימין עושה אף את הפעולה שהיתה צריכה להיעשות בשמאל. השמאל נעשה ימין נגד הרשעים, נגד מצרים, וה"תרעץ אויב" היה מעשה של הימין שהיא פועלת את החדש.

ביאור העניין. ישנה נקודה מיוחדת שנתגלתה ביציאת מצרים שכביכול בורא העולם גאלנו מתוך מכות מצרים, מתוך עצם האובדן של מצרים. ה"בכוריהם הרגת" עצמו היה "בכורך גאלת", אותו ימין היה גם "תרעץ אויב", ובעצם האובדן של מצרים היה מונח מעשה גאולה ולא מעשה של איבוד. כך היה הדבר במכת בכורות שהיא עצמה היתה היציאה, ובעצם כך היו כל מכות מצרים, וכך נמשך הדבר עד סוף הגאולה, ובקריעת ים סוף נאמרה השירה על "וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים", ומשם מגיע "או ישיר". "אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים" הגאה גאה זו הגאולה ועל ידי הסוס ורוכבו רמה בים נעשתה הגאולה.

יש כאן גילוי שלא מצינו אפילו בעמלק, כי אכן עמלק "אחריתו עדי אובד" אבל כאן ישנו גילוי שעצם האובדן של הצד האחר, הסיטרא אחרא, הוא מעשה גאולה, מעשה חסד, זאת עצם הגאולה, שיצאנו מכח השליטה של מציאות שהיתה חייבת לעבור מהעולם.

יש צורך מיוחד לאבד את המצרים וזו עצם הגאולה

באמת צריך להבין את העובדה שאחרי כל המכות שקבלו מצרים שוב ושוב, וכפי ששינו בעדויות ("פ"ב מ"ז) "משפט המצרים במצרים י"ב חודש", עדיין הם לא למדו לקח. בדרך כלל אמורים ללמוד לקח מכל המכות, וכפי שאנו רואים, היו לפחות שישים ירבוא [יש כמה דעות בזה וזה המספר הפחות שבהן] של ערב רב שאכן למדו את הלקח והצטרפו לכלל ישראל, [ובמאמר המוסגר, עלינו להתפעל מכך שבני אדם שאינם בני אברהם יצחק ויעקב, גוים שלא נכרתה עמם ברית ולא הובטח להם מאום, יצאו למדבר אחרי משה רבנו וכלל ישראל, על מנת שיהא גורלם כמוהם, וקיימו בעצמם כלשון הפסוק "לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה", וכל זה מחמת שראו גילוי שכינה, וכתוצאה מכל המכות שראו, ואכן עשו כן מחמת שראו שאנחנו עשינו כך אולם ודאי שיש מקום להתפעל מעניין זה], אולם שאר המצרים, שהם תמצית הרע של מצרים, לא למדו.

עד כדי כך מגיעים הדברים, שיש שפירשו שהמצרים היו בטוחים שהים נקרע בשבילם, והרמב"ן כותב כי לרוב תאותם להרע לישראל אמרו כי הרוח בקעה את הים ואף כי אין הרוח בוקעת ים לגזרים לא שמו לבם לזאת "ואין בכל המופתים כפלא הזה, וזה באמת שגוען להם, אבל סכל עצתם וחזק את לבם ליכנס בים". ובספורנו כותב על הפסוק "ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו", מה זאת עשינו כי שלחנו ולא דרשנו את בעל צפון שהיה עוזר לנו ולא היינו מוכרחים לשלוח", היינו שהם אמרו מה זאת עשינו, למה לא התפללנו לבעל צפון שהוא בעל כח, וכדכתב רש"י על הפסוק "לפני בעל צפן, הוא נשאר מכל אלהי מצרים, כדי להטעותן, שיאמרו קשה יראתך, ועליו פירש איוב משגיא לגוים ויאבדם", כביכול הקב"ה רומם לבעל צפן כדי לאבדם, עד שלבסוף הקב"ה הטביעם בים.

אמנם, ברמב"ם מבואר שהיה כאן צורך בעצם העניין לאבד את המצרים ועבורו היתה כל קריעת ים סוף, וכך היא לשון הרמב"ם ("פ"ח מהלכות יסודי התורה ה"א") "כל האותות שעשה משה במדבר לפי הצורך עשאם, לא להביא ראיה על הנבואה, היה צריך להשקיע את המצריים קרע את הים והצלילן בתוכו", ולכאורה, צריך ביאור, מנא ליה שהיה צריך לאבד את המצרים, ואף שנתגלה לאברהם אבינו "וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי", אולם מה היה הצורך למשה רבנו לאחר כל המכות לאבד את המצרים, עד שבשביל הצורך

הזה קרע את הים, אכן, באמת, זה העניין, כי אכן היה צריך לאבד את המצרים. הנקודה העמוקה ביציאת מצרים היא איבוד של כל המערכת שאותה מייצגת מצרים, וזו מהותה של יציאת מצרים. לאבד את מצרים זאת עצם היציאה.

יציאת מצרים היא לצאת ממערכת של שנה למערכת

של חודש

יציאת מצרים מתחילה בפסוק "החודש הזה לכם ראש חדשים", וצריך להבין מהו העניין לפתוח דווקא בזה, אכן, מצינו בשל"ה ובעוד מהקדמונים ש"פרעה" עולה בגימטריא "שנה", זאת המערכת של השמש שבה מתנהג העולם. עניינה של יציאת מצרים הוא לצאת מתחת השמש למערכת אחרת, היינו עבדים למערכת הזאת והיציאה היא משנה לחודש, מתחת השמש אשר בה נאמר "ואין כל חדש תחת השמש", אל ההתחדשות שבחודש.

זו היא עצם יציאת מצרים, עבדים היינו לפרעה במצרים ויצאנו משנה לחודש, אל החודש הזה לכם. אין חדש תחת השמש אבל יש חדש תחת הלבנה, שכל עניינה במיעוט וחידוש. זה הלימוד שנתגלה בעצם הנקודה שביציאת מצרים, וכך גם צריכה להיות הגאולה העתידה, כפי שנאמר לנו בפסוק "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות". הגילוי של יציאת מצרים הוא שחורבן הרע הוא הגאולה של הטוב, ומעתה נבין את דברי הרמב"ם כי היה צריך בעצם לאבד את מצרים.

עוד מצינו בזהוה ובמדרשים שהשר של מצרים נקרא רהב, והוא שרו של ים, ונמצא שכאשר הקב"ה החריב כביכול את הים, וכלשון הפסוק "וישם את הים לחרבה" הרי שכאשר הים נחרב זה היה חורבן מצרים.

ביציאת מצרים הגיעה הגאולה מעצם האובדן

למצרים, לכן הלילה עצמו נעשה ליום

כאן נמצא עומק הדברים. עלינו להבין שהסיבה שהלילה של יציאת מצרים הפך להיות יום היא משום שבליילה הזה עצמו מונח הגילוי של היום. החורבן של הלילה הוא היום באמת, והיום מתגלה מהחורבות של הלילה. אין זה נקרא שהלילה הוא, הלילה נשאר לילה, וככל פירושי הלילה של חושך והעדר, אולם יציאת מצרים אומרת שכל ההעדרים האלה הם אינם, וזו יציאת מצרים. סילוקם של כל אותם ההעדרים הוא יציאת מצרים, כאן נמצא הביטול של כל כוחות הרע והמזיקים, ביטול של הלילה עצמו. עצם יציאת מצרים היתה סילוק הלילה, זה הגילוי של "כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת", והגאולה באה מתוך אובדן. "היה צריך להשקיע את המצריים קרע את הים והצלילן בתוכו", עצם מעשה הגאולה היה מתוך המכות, [וכך הפך שם זה של הויה למכת דבר למצרים שאף ממנה מגיעה הגאולה לישראל].

כך אנו מוצאים אף בשירת הים, שלא היה עוד גילוי כמו שהיה לכלל ישראל בזמן השירה, ונמצא בעניין זה דבר מופלא במהר"ל על דברי הגמרא בעבודה זרה (כ"ד ע"ב), הגמרא דורשת שם את הפסוק "וישרנה הפרות" "ומאי שירה אמרו א"ר יוחנן משום ר"מ אז ישיר משה ובני ישראל". מבאר המהר"ל בזה שהפרות אמרו אז ישיר, כי עניין הפרות הוא מכיון שיש בהם את המציאות הזו הנקראת פרה אדומה, ולכן העניין כאן הוא דווקא עם פרות, כי דרגת השירה שייכת לעניין פרה אדומה, ופרות אלו שגילו את המקסימום של הגילוי אמרו אז ישיר. למדנו שהעניין של פרה אדומה הוא בדיוק אותו העניין שעליו אמרו אז ישיר, [אין כאן המקום להאריך אולם זה עניינה של פרה אדומה שעל ידה מתבטל עצם המוות, ומתגלה שעניינו הוא יצירת חיים חדשים ובוזה מונחת הטהרה מטומאת מת, וכבר עסקנו בזה בעבר]. ועצם השירה נאמרה על "וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים", אחר שכל קריעת ים סוף עניינה שיאבדו מצרים, וכל עצמנו אנו נקראים עברים על שם שעברנו ים, וכן מצינו שכל מי שעבר בים נמנה בכלל ישראל, וכדאיתא בירושלמי שקלים דדריש כל העובר על הפקודים כל דעבר בימא, היינו שהעובר בים צריך לתת שקלים, וכל עניין ה"עברו ים" היה כאמור כדי לאבד את המצרים, ונמצא שבזה שאיבד הקב"ה את המצרים נהיינו לעברים.

הדבר פותח לנו פתח כל שהוא לפי ערכנו, להבין מדוע יציאת מצרים מבטלת ומחריבה את הלילה, ועושה אותו ל"לא לילה", כך היא כל יציאת מצרים, לצאת מהלילה וכל תוצאותיו, עצם הגאולה היא היציאה מהלילה ומהחושך, מהמניעה ומההסתר. עצם הגאולה היא על ידי האובדן של הצד שכנגד - הסיטרא אחרא. זו היא יציאת מצרים, משנה לחודש, ומלילה ליום. ה' יזכנו לראות במהרה בקיום הפסוק "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות".

מאמר חג הפסח

החומריות מעכבת את השגת האמונה*

שלבי קניית האמונה ביציאת מצרים

חג הפסח הוא המועד בו הפכו כלל ישראל להיות מאמינים. אמונתם של עם ישראל אינה מתבססת על בריאת העולם, שהרי לא ראינו זאת בעינינו ואין לנו מסורת מן הבריאה; אלא עיקר אמונתנו יסודה ביציאת מצרים, שם ראו כלל ישראל את הניסים הגדולים שביציאת מצרים וקריעת הים - עד שנאמר עליהם "ויאמינו בה' ובמשה עבדו" - והעבירו ומסרו הלאה מדור לדור את אשר ראו עיניהם (ויעוין בדברי הרמב"ן סוף פרשת בא). עקב כך, ימי חג הפסח מסוגלים במיוחד לחיזוק האמונה והתעוררות ההשפעות שהיו בזמן יציאת מצרים.

אולם כאשר מתבוננים בתהליך יציאת מצרים, מהו השלב בו הפכו כלל ישראל למאמינים, מתעוררת כאן תמיהה גדולה: כלל ישראל ודאי האמינו בה' בזמן שיצאו ממצרים בתחילת ימי הפסח, והפסוק אף משבח אותם על שיצאו למדבר מכוח אמונתם: "כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה" (ירמיה ב, ב). אלא שבפרשת בשלח, לאחר שטבעו המצרים בים נאמר בפסוק: "וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו" (יד, לא). משמעות הדברים שרק לאחר קריעת ים סוף כאשר ראו את הניסים הגדולים החלו להאמין בה', ומדוע נאמר בפסוק שהחלו להאמין בה' בקריעת הים, בעוד שוודאי האמינו כבר קודם לכן.

אמנם, הביאור הוא כי בהשגת האמונה קיימות דרגות רבות ושולבים שונים. וביציאת מצרים אכן האמינו בה' בדרגה מסוימת, אך בקריעת הים השיגו מעלה נוספת באמונה והגיעו לשלימותה. בדברים הבאים נבאר תחילה מהו התוכן הפנימי של האומה 'מצרים' ומהות השעבוד אליה, ובדרכנו זאת יבוארו הדברים.

כוח הרע שבבריאה

המלבי"ם בפרשת וישלח כותב, שכשם שיש באדם באופן פרטי יצר הטוב ויצר הרע, כך גם בעולם הכללי יש יצר הרע כללי של העולם וכן יצר טוב של כלל העולם. היצה"ר של העולם הגדול, הוא שרו של עשו הרשע, וכנגדו עומד כוח הטוב והקדושה - כלל ישראל.

והנה בכלל אומות העולם ישנם שתי אומות המוגדרים בלשון הפסוק כראשי הגויים. על עמלק נאמר "ראשית גויים עמלק" (במדבר כד, כ), וכן המצריים נקראו ראשית גויים (עי' פחד יצחק מאמר כ"ד אות א'), והיינו ששתי אומות אלו - מצרים ועמלק - הינם השורש הכללי של אומות העולם, שהוא צד הטומאה הכללית בבריאה - כנגד עם ישראל שהוא כוח הקדושה. ובאשר מדובר כאן על שתי אומות שונות ושתייהן ראשי הגויים, ודאי שלכל אומה מביניהם קיים מאפיין שונה בתוך כוח הרע של העולם. יש לבאר מהו החילוק שבין מצרים לעמלק ומהו יסוד הכוח הרע שנתייחד בכל אחד מהן.

הג"ר ישראל סלנטר זיע"א (איגרת המוסר) מביא שתי שיטות יסודיות בהבנת מהות היצר הטוב והיצר הרע שניתנו באדם, ובאיזו דרך הם פועלים בו. השיטה האחת היא שהיצר הטוב הוא כוח הקדושה המושך את האדם בצורה טבעית לדברים שבקדושה; והיצה"ר לעומת זאת הוא כוח הטומאה, הגורם לאדם לעבור עבירות מצד עצם הטומאה שבעבירה. השיטה השנייה היא, שהיצר הטוב הוא הכוח השכלי, ששוקל בשכל ישר מה טוב ומה לא וכיצד צריכים לנהוג בכל מצב, ואילו היצר הרע מושך את האדם להיגרר אחר מה שנראה טוב ונחמד לפי שעה תוך התעלמות מן הכוח השכלי, ומכוח זה נמשך האדם לתאוות החומר הנראות כדבר ערב, אף כאשר השכל הישר מתנגד לכך.

* המאמר מתוך הקונטרס החדש 'עניני אמונה ביטחון ויציאת מצרים'

מֶרֶן הַגֵּרִי"ס מֵאֵרִיךְ בַּעֲנִין לְהֵבִיא לְכַךְ רֵאיוֹת, וּמִסְכֵּם בְּסוֹף דְּבָרָיו שְׁשֵׁתֵי הַשִּׁיטוֹת הַלְלוּ נִכּוֹנוֹת. הַיֵּצֵר הַטוֹב מוֹרְכָב גַּם מִכּוֹחַ הַקְּדוּשָׁה וְגַם מִכּוֹחַ הַשְּׂכָל, וְלַעֲוֹמֹת זֹאת הַיֵּצֵר הָרַע מוֹרְכָב גַּם מִכּוֹחַ הַטּוֹמָאָה וְגַם מִכּוֹחַ הַתְּאוּוּהַ לְחוֹמְרִיּוֹת.

מצרים ועמלק - כוח הרע והתאווה החומרית

כְּפִי שֶׁלִּמְדָנוּ מִדְּבָרֵי הַמַּלְבִּי"ם, יֵשׁ אֵת הַכּוֹחַ הַפְּרָטִי שֶׁל הַיֵּצֵר הַטוֹב וְהַיֵּצֵר הָרַע בְּכָל אָדָם, וּבִמְקַבֵּל לְכַךְ יֵצְרִים אֱלוֹ קִיִּימִים בְּעוֹלָם הַגְּדוֹל. לְכֵן, כְּאִשֶּׁר נִבְּוֵא לְבַחֲוֹן כִּיֵּצֵד פּוֹעֵלִים הַכּוֹחוֹת שֶׁל הַיֵּצְרִים הַכְּלָלִיִּים בְּעוֹלָם הַגְּדוֹל, נוֹכַל לְלַמּוֹד זֹאת מִתְּכּוֹנוֹתֵיהֶם שֶׁל יֵצְרִים אֱלוֹ בְּאָדָם הַפְּרָטִי, שֶׁהֵלֵא הֵם מְקַבֵּלִים זֶה לָזֶה. נִמְצָא, כִּי בְּעוֹלָם הַכְּלָלִי קִיִּימִים שְׁתֵּי כּוֹחוֹת שׁוֹנִים שֶׁל יֵצֵר הָרַע: כּוֹחַ הַטּוֹמָאָה וְכּוֹחַ הַתְּאוּוּהַ לְחוֹמְרִיּוֹת הָעֵרִיבָה לְפִי שְׁעָה, בִּמְקַבֵּל לְכּוֹחוֹת הַקִּיִּימִים בְּכָל אָדָם פְּרָטִי. וְהִנֵּה כִּידוּעַ, עַמְלֵק הוּא כּוֹחַ הָרַע, וְאֵילוֹ הַמְּצָרִים שֶׁהָיוּ 'שְׁטוּפֵי זִימָה' הֵם כּוֹחַ הַחוֹמְרִיּוֹת. בְּכַךְ מִתְּבַטֵּא ה'רֵאשִׁית גּוֹיִים' שֶׁלָּהֶם, שֶׁהַיֵּצֵר הָרַע הַכְּלָלִי שֶׁל הָעוֹלָם הוּא הַכּוֹחַ שֶׁל מְצָרִים וְעַמְלֵק, וְאֵלוֹ הֵם שְׁתֵּי חֲלָקֵי הַיֵּצֵר הָרַע - כּוֹחַ הָרַע וְהַתְּאוּוּהַ לְחוֹמְרִיּוֹת.

מֵעַתָּה לְאוֹר דְּבָרִים אֱלוֹ נִבִּין אֵת עוֹמֵק פְּנִימִיּוֹת הַשְּׁעֵבּוּד שֶׁל כָּלל יִשְׂרָאֵל לְמְצָרִים. הַיֵּסוּד שֶׁל מְצָרִים כְּאִמּוֹר, הוּא כּוֹחַ הַתְּאוּוּהַ לְחוֹמֵר, וְלִכְּנֵן הָעֵבֶדוֹת לְמְצָרִים טוֹמֵנֹת בְּפְנִימִיּוֹתֵיהֶן אֵת הָעֵבֶדוֹת לְחוֹמְרִיּוֹת; שְׁמַעְבֵּר לְשַׁעְבּוּד הַחִיצוֹנִי שֶׁהִשְׁתַּעְבְּדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוֹפֵם לְעֵבֶדוֹת הַפֶּרֶךְ שֶׁבְּמְצָרִים, הִיָּה גַּם שְׁעֵבּוּד פְּנִימִי שֶׁכָּלל יִשְׂרָאֵל הִפְכוּ לְהִיּוֹת עֲבָדִים לְחוֹמְרִיּוֹת וְהָיוּ מְשׁוֹעֲבָדִים בְּנַפְשָׁם אֵלֶיהָ.

שׁוֹחַד הַתְּאוּוּהַ מֵעוֹר עֵינֵי חַכְמִים

יְדוּעִים וּמְפּוֹרְסָמִים דְּבָרָיו שֶׁל הַגֵּר"א וְסֵרְמָן הִי"ד בְּסֵפֶר קוֹבֵץ מֵאִמְרִים, שֶׁדָּן בְּאֵרִיכוֹת בְּמִצּוֹת הָאִמּוֹנָה, וּמִקְשָׁה כִּיֵּצֵד נִיתֵן לְצוּוֹת עַל הָאָדָם שִׁיאֲמִין בֵּה', וְהֵלֵא מִצּוֹת אִמּוֹנָה אֵינָה כְּחוֹבַת הָאֲבָרִים שְׁנִיתֵן לְצוּוֹת עַל עֲשִׂיַת פְּעוּלָה מְסוּיֵמֹת, אֲלֵא זֹהוּ מִצְוֵה שְׁבֻלָב, וְאִם אָדָם מֵאֲמִין הֵלֵא אֵין צוֹרֵךְ לְצוּוֹתוֹ עַל הָאִמּוֹנָה, וְאֵילוֹ אִם אֵינוֹ מֵאֲמִין כִּיֵּצֵד נִיתֵן לְצוּוֹת עֲלָיו לְהֵאֲמִין בְּלֵב וְהֵלֵא הוּא אֵינוֹ מֵאֲמִין, וְעוֹד הָעֵמִיד בְּדְבָרָיו מִסְפֵּר קוֹשִׁיּוֹת.

וּמִבְּאֵר ר' אֶלְחָנָן, שֶׁהָאִמּוֹנָה מִיֵּסוּדָה הִיא דְּבַר פְּשוּט וּמוֹכְרָח לְכָל בֵּר דְּעַת אֲשֶׁר יֵצֵא מִכָּלל שׁוֹטָה, וְלֹא יִיתְכֵּן כָּלל לְהַעֲלוֹת עַל הַדְּעַת כִּי הָעוֹלָם נִבְרָא לְלֵא בּוֹרָא וּמִנְהִיג, אֲלֵא שֶׁהָרִי 'הַשׁוֹחַד יַעוֹר עֵינֵי חַכְמִים' - הָרַצוֹן הַתְּאוּוֹנִי הַקִּיִּים בְּלֵב הָאָדָם מֵעוֹר אֵת עֵינָיו וְגוֹרֵם לוֹ שֶׁלֹּא יִרְאֶה אֵת הָאִמֶּת הַגֵּם שֶׁהִיא פְּשוּטָה וּמוֹכְרָחַת. כְּאִשֶּׁר אָדָם נִמְשָׁךְ אַחַר תְּאוּוֹתָיו מִמִּילָא אֵינוֹ מֵאֲמִין בֵּה', מִשׁוּם שֶׁהָרַצוֹן הַתְּאוּוֹנִי מֵעוֹר אֵת עֵינָיו וְלֹא נוֹתֵן לוֹ לְהִכִּיר בְּאִמֶּת הַפְּשוּטָה. עַל כֵּךְ בָּאָה הַתּוֹרָה וּמִצְוֵה אֵת הָאָדָם, שִׁיעֲבּוּד עַל תְּאוּוֹתָיו בְּאוֹפֵן שֶׁלֹּא יִהְיֶה עוֹד מְשׁוֹחַד וּמִמִּילָא יֵאֲמִין בֵּה'. עֵינֵי שֶׁבְּאֵרִיכוֹת וּבִיתֵר בִּיאֹר.

עֲבָדֵי הֵם - וְלֹא עֲבָדִים לְעֲבָדִים

נִבְּאֵר אֵת יֵסוּד הַדְּבָרִים בְּדֶרֶךְ מַעֲט שׁוֹנָה: מִצּוֹת הָאִמּוֹנָה אֵינָה מִסְתַּכֶּמֶת רַק בִּידִיעָה פְּשוּטָה שֶׁהַקְּב"ה בְּרָא אֵת הָעוֹלָם וּמִנְהִיגוֹ, אֲלֵא שֶׁבְּנוֹסֵף לִידִיעָה זֹו עֲלֵינוּ לְחִיּוֹת מִתּוֹךְ הַכְּרָה שֶׁהַקְּב"ה הוּא אֱלוֹקֵינוּ, וְכִלְשׁוֹן הַפְּסוּק 'אֲנִכִּי ה' אֱלוֹקֵיךְ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם'. כֵּךְ מִבּוֹאֵר בְּסֵפֶר הַחִינוּךְ וּבְרַמְב"ם בְּתַחֲלִיל הַלְכוֹת יְסוּדֵי הַתּוֹרָה. וּבִיאֹר עֲנִין הָאֱלוֹקוֹת הַמְּדוּבָרֹת כִּאֵן הוּא שֶׁנִּקְבַּל עַל עֲצֻמָּנוּ עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם, לְהִיּוֹת עֲבָדִים לְהַקְּב"ה וְלִקְיִים אֵת כָּל אֲשֶׁר מִצְוֵה אוֹתָנוּ.

אוֹלָם אָדָם שֶׁהוּא עֶבֶד לְחוֹמֵר אֵין לוֹ שִׁיכוֹת לְקַבֵּל עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם, שֶׁהָרִי 'הַמֶּלֶךְ' שֶׁלּוֹ הַמְּדָרִיךְ אוֹתוֹ וּמְכוּוֹן אֵת כָּל הַנְּהַגְתּוֹ הוּא הַחוֹמְרִיּוֹת, כְּפִי שֶׁנִּקְרָא הַיֵּצֵר הָרַע 'מֶלֶךְ זֶקֶן וְכִסִּיל', לְפִי שֶׁהוּא מוֹלֵךְ עַל הָאָדָם. כָּכֵל שֶׁהָאָדָם נִמְשָׁךְ וּמִשְׁתַּעֲבֵד לְחוֹמֵר, כֵּךְ לַעֲוֹמֹת זֶה הוּא מִפְּקִיעַ עֲצֻמּוֹ מִן הַשְּׁעֵבּוּד לֵה' וְהוֹפֵךְ לְהִיּוֹת עֶבֶד לְחוֹמֵר.

זֶהוּ יֵסוּד הַמִּצְוֵה שֶׁנִּצְטוּוִינוּ לְהִיּוֹת עֲבָדִים לְהַקְּב"ה בְּלֵב, וְכִפִּי שֶׁדְּרָשׁוּ חֲז"ל: 'עֲבָדֵי הֵם - וְלֹא עֲבָדִים לְעֲבָדִים' (בְּבֵא מִצִּיעָא י, א). אוֹלָם כֵּךְ הִיָּה מִצְבֵּם שֶׁל כָּלל יִשְׂרָאֵל בְּהִיּוֹתָם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, שֶׁהָיוּ מְשׁוֹעֲבָדִים בְּנַפְשָׁם לְמְצָרִים הַחוֹמְרִיּוֹת, עַד שֶׁנִּמְנַע מֵהֶם לְהַשִּׁיג אֵת הָאִמּוֹנָה בֵּה'.

הָעוֹלָה מִכָּל הָאִמּוֹר, שֶׁרַק כְּאִשֶּׁר נִגְאָלוּ וַיֵּצְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, יִכְלוּ לְהַגִּיעַ לִידֵי אִמּוֹנָה בֵּה', מִשׁוּם שִׁיִּצִּיאַת מְצָרִים בְּפְנִימִיּוֹתֵיהֶם כָּלְלָה גַּם אֵת הַיִּצִּיאָה מִן הַשְּׁעֵבּוּד לְחוֹמְרִיּוֹת, וְרַק לְכִשְׁהַתְּנַתְּקוּ מִשְּׁעֵבּוּד זֶה הִיָּה בְּאִפְשָׁרוֹתָם לְקַבֵּל עַל עֲצֻמָּם עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם, לְהִיּוֹת עֲבָדִים לֵה'.

שלבי היציאה מן החומריות

והנה לאחר שכלל ישראל יוצאים ממצרים, פרעה רודף אחריהם במטרה להחזירם. מתוך כך אנו למדים כי השעבוד למצרים עדיין לא נגמר, אלא על אף היציאה ממצרים, עדיין נשאר עליהם שעבוד מסוים ולא נגאלו בגאולה שלימה, ומחמת שעבוד זה היה לפרעה ולמצרים כוח מן השמים להמשיך ולרדוף אחריהם, לפי שיציאת מצרים טרם נשלמה.

ביאור הענין, שלמצרים היה כוח קנין מיוחד 'לקנות' את עם ישראל לעבדים וכן לשעבדם, כדרך שבהלכות חו"מ יש מושג 'קנין' ויש מושג 'שעבוד'. במשך הדורות, כלל ישראל משועבדים לאומות העולם, וענין זה נקרא 'שעבוד מלכויות', לפי שאין זה קנין גמור אלא שעבוד מסוים, כמו בעל חוב המשועבד להחזיר את חובו. אולם גלות מצרים התייחדה בכך, שמעבר לשעבוד המלכויות היה להם כוח קנין בעם ישראל לקנות אותם לעבדים.

והנה בליל יציאת מצרים פרעה שיחרר את בני ישראל, ואז חלה בהם קדושת ישראל שהיא קדושת הגוף, ומעתה ואילך לא ניתן עוד לקנות בהם קנין. בשלב זה התקיים בהם מה שנאמר בפסוק: "אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", וכן מה שדרשו חז"ל 'כי לי בני ישראל עבדים' - ולא עבדים לעבדים', והיינו שביציאת מצרים חלה בהם קדושת ישראל ולא שייך לקנות בהם עוד קנין הגוף, אלא עם ישראל קנויים להקב"ה בלבד. ולאור האמור לעיל, בשלב זה הגיעו כלל ישראל לדרגה מסוימת של אמונה בה', מאחר ואינם קנויים עוד לחומריות המעכבת את האמונה.

אולם שעבוד המלכויות עדיין לא תם בעצם יציאת מצרים, ומכוח זה פרעה המשיך לרדוף אחר בני ישראל ודרש מהם לחזור. אם אכן היו שבים למצרים, אמנם לא היה למצרים קנין בהם, אולם היו חוזרים למצב של שעבוד מלכויות, ולכן על אף שכלל ישראל אינם קנויים עוד למצרים ובכך כבר השיגו דרגה מסוימת באמונה, לא היתה זו אמונה שלימה משום שהמצרים עדיין שלטו בהם ברמה מסוימת. אולם לאחר שטבעו המצרים בים ובטל כוחם, היתה כאן יציאה מוחלטת מן השעבוד למצרים, שכעת פקע גם הכוח הכללי של שעבוד מלכויות במצרים החומריות, ואז נגאלו בני ישראל גאולה שלימה מן החומריות, והשיגו את האמונה באופן מושלם.

בכך מיושב על נכון מה שהקשינו בתחילת הדברים, האם כלל ישראל השיגו את האמונה רק בקריעת הים או בעת שיצאו ממצרים, וביארנו שהשגת האמונה היתה בשני שלבים. יסוד הדבר הוא, שאמנם ביציאת מצרים כלל ישראל הפכו למאמינים משום שיצאו מהעבדות הגמורה לחומר, אמנם עדיין נשארו משועבדים לחומר במידה מסוימת ולא יכלו להשיג את האמונה השלימה עד שלא טבעו המצרים בים. זוהי כוונת הפסוק "וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים ויאמינו בה' ובמשה עבדו" - בקריעת ים סוף השיגו את שלימות האמונה, לפי שכעת יצאו לחלוטין מתחת שלטון מצרים.

מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה

נרחיב עוד ביסוד של יציאת מצרים שהיא היציאה מן החומריות, ונראה היכן הדבר נוגע לנו במהלך החיים.

חז"ל דורשים: 'ושמרתם את המצות - ר' יאשיה אומר אל תקרא כן אלא ושמרתם את המצות, כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה אלא אם באה מצוה לידך עשה אותה מיד' (מכילתא שמות יב, יז), מבואר שהאופן להכין את המצה הוא דווקא בכוח הזריזות. יש להתבונן מהי השייכות המיוחדת בין מידת הזריזות לחימוץ המצה.

ביסוד מידת העצלות כותב המסילת ישרים (פרק ו): 'ותראה כי טבע האדם כבד מאוד כי עפריות החומריות גס על כן לא יחפוץ האדם בטורח ומלאכה'. העצלות באה מכבדות החומר, ואילו הזריזות היא כוח רוחני, וכפי שמבאר המסילת ישרים בדבריו, שככל שהאדם חדור באהבת ה' ורצון לקיים מצוותיו הוא מתעלה מן החומר והופך להיות זריז בעבודת ה'.

עוד כותב המסילת ישרים (שם פרק ט): 'ומי שמרגיל עצמו למנהגות האלה איננו אדון בעצמו לעשות הפך זה כשירצה, כי כבר נאסר במאסר ההרגל הנעשה טבע שני'. והיינו כפי שביארנו שהעצלות הבאה מן החומר הופכת להיות בעלת השליטה על האדם, והריו משועבד תחתיה.

בדרך זו מבאר המהר"ל (עי' בספר נתיבות עולם, נתיב התורה פרק י"ז), שכאשר מקיימים מצוה מתוך עצלות הרי שמתערבת כאן חומריות בתוך קיום המצוה. מצוה רוחנית צריכה להיעשות עם הכוח הנפשי ומתוך תשוקה למצוות

ורוב אהבת ה', וקיומה בעצלות מערבת בה כוח חומרי.

מבואר כאן כי היסוד של הכנת המצה הוא הזריזות שהיא הפך החומריות. כמו כן ביציאת מצרים ניתן דגש מיוחד לענין החפזון שהוא ההפך הגמור של החומריות והעצלות. אם כן היסוד של פסח - כפי מה שהיה ביציאת מצרים - הוא לצאת מן החומריות ולהגיע לידי זריזות בעבודת ה'.

כאשר יוצאים מן העבודות לחומריות ניתן לקבל עול מלכות שמים ולעבוד את ה' כראוי שזו התכלית של יציאת מצרים, באופן שהאמונה בה' וכן הזריזות - שאת שתיהן מצאנו באופן בולט ביציאת מצרים - הם שני צדדים של מטבע אחד.

בחג הפסח עלינו להתעורר לענין זה, שסגולת הימים וכוחה של המצה היא לצאת מן השעבוד לחומריות ולהגיע לידי אמונה וזריזות בעבודת ה'. זהו הכוח המיוחד של פסח, וככל שנתחבר למהות הימים הללו נוכל להתעלות מעל החומר ולהפוך מעבדי מצרים להיות עבדי ה'.

[נערך ע"י א. רגוזניצקי 052-7198746]

בס"ד

יצא לאור הקונטרס:

'עניני אמונה ביטחון ויציאת מצרים'

מרבינו ראש הישיבה שליט"א

ניתן לקבל את הקונטרס בשליחת בקשה למערכת:

2715559@gmail.com

כמו"כ ניתן להשיג שוב את הקונטרס:

הערות וענינים ע"ס הדף בפ' ערבי פסחים,

מרבינו רה"י שליט"א

ניתן להשיג בישיבה הק' או בפלא' 053-3153964 \ 052-7155596

וכן לקבלו במייל הנ"ל

בשורה משמחת

הופיע ויצא לאור הספר

'שיעורי רבינו יהושע העשיל'

עמ"ס יבמות - גדרים

ניתן להשיג בחנויות הספרים המובחרות

או בפלא' 052-7155596

לתרומות והנצחות: 0533112171 / ניתן לקבל את העלון במייל: 2715559@gmail.com

שיעור חומש

על פרשת השבוע

משיעורי מרן הגאון רבי חיים פיינשטיין שליט"א

ראש ישיבת עטרת שלמה

חג המצות תשפ"ג

צלי אש ומצות ומרורים-משתה על גאולתן של ישראל

שעשה משתה לאוהביו אמר המלך אם אין סמנטרי על כל המסובין אל יכנס אחד מהן לכאן, כך האלוקים עשה משתה להם צלי אש ומצות ומרורים מפני שנאלם מן הצרה, אמר להם אם אין הותמו של אברהם בבשרכם לא תטעמו ממנו, מיד כל הנולד במצרים נמולו וכו'. ומבואר בדברי המדרש גדר מחודש באכילת הקרבן פסח עם המצות ומרורים, שדין צלי אש ומצות על מרורים הוא בגדר משתה המלך, שהקב"ה עשה משתה לאוהביו בני ישראל, ועוד מבואר בדברי המדרש דהאיסור ערל באכילת קרבן פסח הוא משום דאין ראוי שיכנס במשתה המלך מי שאין בו סמנטרי, ומי שאין בו הותמו של אברהם אבינו בכשרו אין בו סמנטרי של המלך.

ולפי זה יש לבאר הטעם דאיסור ערל באכילת קרבן פסח נאמר בפני עצמו, ולא נאמר בכלל שאר כל הקדשים, דבקרבת פסח יש גדר מיוחד לאיסור הערל, והוא מהמת שאין בו סמנטרי ואין יכול ליכנס במסיבת המלך, וזהו טעם מיוחד ששייך רק בקרבן פסח, שאכילתו הוא בגדר של משתה המלך, משא"כ שאר כל הקדשים שאין בהם גדר זה, ועל כן נתייחד קרבן פסח משאר כל הקשים, ונאמר בו האיסור ערלות במסויים בפני עצמו משאר כל הקדשים.

ולפי המבואר מדברי המדרש דאכילת קרבן פסח הוא בגדר של משתה המלך, יש לומר ביאור חדש בדין אתכא דרחמנא סמכינן בשוכה לאכול האפיקומן, דביאורו הוא דכיון דהאכילת קרבן פסח הוא סעודה של המלך, על כן שייך לומר בזה דאתכא דרחמנא סמכינן, דכמו דבבעל הבית אמרינן דאתכא דבעל הבית סמכינן, כן בסעודה זו שהיא בגדר סעודה של הקב"ה סמכינן אתכא דידיה, ומדין אתכא דבעה"ב הוא, דרחמנא הוא בעה"ב של סעודה זו.

ולפי זה יש לומר דלכן יש סברא זו דאתכא דרחמנא סמכינן רק לגבי אכילת האפיקומן, ולא לגבי שתיית ארבע כוסות, דלגבי פסח מצה ומרור מבואר בדברי המדרש שהם סעודת המלך, ועל כן שייך בהם דאתכא דרחמנא סמכינן, אבל שתיית ארבע כוסות ושאר אכילה ושתייה דמצוה אינם בגדר סעודת המלך ואינם בגדר תכא דרחמנא, ועל כן לא שייך לומר בהם דאתכא דרחמנא סמכינן.

זרוע וביצה בקערה

שהרי כל דבר הנעשה הוא מרצונו של הקב"ה, ומה מיוחד ביציאת מצרים שמדגישים הענין שהיה זה ברצונו של הקב"ה. ויש לבאר דהנה ביציאת מצרים יצאו ישראל קודם הזמן שהיו צריכים לצאת, ובמדרש בפרשת בא דרשו הכתוב בשיר השירים 'מדלג על

בש"ע (סי' תע"ז ס"ב) כתב, אם שכח ולא אכל אפיקומן ולא נזכר עד שנמל ידיו או שאמר הב לן ונברך, אוכל אפיקומן בלא ברכת המוציא. והיינו דגם להשיטות דאומר הב לן ונברך הוי היסח הדעת, ואם צה לאכול צריך לחזור ולברך, הכא אתכא דרחמנא סמכינן דאין תלוי בדעתו, וכמבואר כל זה בתוס' בברכות דף מ"ב ע"א. ובמשנה ברורה כתב ביאור הסברא דאתכא דרחמנא סמכינן דכיון דהרי צריך לקיים רצון השם, ובדאי השכחה גרמה לו שיטול ידיו או לומר הב לן ונברך, ולא הסיה דעתו לגמרי.

והגרעק"א הביא קושיית בעל הגינת ורדים מהא דמבואר בסי' ת"פ דאם שתה כוס רביעי בלא הסיכה שחזור ושותה וצריך לחזור ולברך קודם השתיה, לפי שהסיה דעתו מלשתות עוד, וקשה למה אין אומרים שיפטר מברכה דאתכא דרחמנא סמכינן ואין תלוי בדעתו, כמו שאומרים כן לגבי אפיקומן.

והנה באמת עיקר דברי המשנה ברורה דאתכא דרחמנא היינו משום דעדיין הוא מצוה ושכחתו גרמה לו צריך ביאור, דדין אתכא דבעל הבית הוא באורח הסמוך על שולחן הבעה"ב שדעת האורח סומכת על דעת הבעה"ב, ועל כן דעתו נגררת אחר דעת בעה"ב, ומה זה שייך לסברא שעדיין הוא מחוייב באכילה ושכחתו גרמה לו, והם שתי סברות נפרדות.

ועוד דעצם הדבר דמשום שעדיין הוא מצוה אין זה היסח הדעת הוא דבר חידוש שלא מצאנו כן בשום אכילת מצוה, זולת כאן גבי אכילת אפיקומן.

והנה ערל אסור הוא באכילת כל הקדשים, אכן בחידושי מרן רי"ז הלוי (בהל' מאכלות אסורות) הביא ללמוד מדברי הרמב"ם דאיסור ערל בקרבן פסח ואיסור ערל בשאר קדשים, אינם נכללים באיסור אחד, אלא הויין שתי איסורים נפרדים, ואיסור ערל דקדשים לחוד ואיסור ערל בפסח לחוד, ולכאורה יש להבין למה נחלק קרבן פסח משאר הקדשים שהאיסור ערל נאמר בו במסויים וביחוד, ולמה לא נכלל איסור ערל שלו יחד עם שאר כל הקדשים.

ונראה לבאר בזה על פי דברי המדרש (מד"ר פ"ט ה') משל למלך

כתב בטור סימן תע"ג שנוהגים ליתן בקערה ביצה. ובבית יוסף הביא דברי הכל בו שהמנהג לקחת זרוע וביצה, כלומר בעא רחמנא למיפרק יתנה בדרעא מרמא. והיינו דהביצה הוא מלשון בעא, ולומר שהגאולה בזרוע נטויה הייתה ברצון הקב"ה. וצריך להבין

ההרים מקפין על הגבעות' על יציאת מצרים שיציאתם הייתה על ידי דילוג וקפיצה להוציאם קודם זמנם.

בחשבונותיכם, אלא מדלג על ההרים. הנה מבואר דמן הדין לא היו ראויים להגאל ולא היו זכאים לצאת ממצרים, וכל מה שנעשה כן להוציאם קודם זמנם הוא רק משום חפין ה' בגאולתנו. ונמצא בהגאולה הייתה רק מכה שהיה רצון של הקב"ה לגאולם. מעתה יש לבאר דלכן נתייחד יציאת מצרים להיות בגדר דבר הנעשה ברצון הקב"ה, כי נעשה רק מכה רצון מאת הקב"ה.

פסח לא בא מתחילתו אלא לאכילה

וזה יש לבאר דברי הבית הלוי דחלוק מצות אכילת פסח ממצות האכילה בשאר קרבנות, דככל קרבנות הוא דין אכילה בהפצא שיהא נאכל, אבל פסח הוא חיוב גברא לאכול.

ויש לבאר דהוא משום דהפסח כל עיקרו הוא לאכילה, משא"כ שאר קרבנות עיקרם הוא עצם ההקרבה. וכיון שנתבאר דעיקר הקרבן פסח הוא אכילתו, וזמן אכילתו הוא בליל ט"ו ולא ביום י"ד, נמצא דעיקר הקרבן פסח שייך לט"ו, וא"כ הרי נמצא דאינו מכלל קרבנות יום י"ד כלל ואינו שייך ליום י"ד, וזוהו ששוחטין אותו ב"ד, יעויין ברש"י ר"פ אלו דברים דהוא משום קרא דביום צוותו, וכבר הקשו בזה דהוא קרא מפורש דשוחטין אותו ב"ד, ולדברינו י"ל דבריו, מעתה יש לומר דע"כ אין בו דין דעליה השלם, שהוא שייך לגמור הקרבנות של יום י"ד, והפסח לאו מקרבנות ד"ד הוא.

הנה בכל הקרבנות יש דין של 'עליה השלם כל הקרבנות כולם' שהם קרבים קודם תמיד של בין הערבים, והמקריב אחר התמיד עובר בעשה. אכן היוצא מן הכלל הוא קרבן פסח, שזמנו הוא דוקא אחר הקרבת התמיד של בין הערבים, וראוי להבין טעם החלוק בין פסח לשאר הקרבנות.

ונראה לבאר בזה דין עליה השלם נאמר בכל הקרבנות הקרבים באותו היום, שנאמר בזה שהקרבת האחרון הוא התמיד של בין הערבים, והנה קרבן פסח חלוק הוא מכל הקרבנות, דככל הקרבנות עיקרם הוא עצם ההקרבה, והאכילה היא מצוה נוספת שאינה מעכבת, אבל קרבן פסח עיקרו לאכילה הוא בא, וכמו שנינו במשנה דף ע"ו שכל קרבן הבא בטומאה אינו נאכל בטומאה, חוץ מן הפסח שבא בטומאה ונאכל בטומאה שלא בא מתחילתו אלא לאכילה.

האור דליל הפסח

דהאור שהיה בליל הפסח, היה אור של גילוי שכינה. ויש להוסיף בזה עוד, דהאור שיש בגילוי שכינה הוא האור של העולם הבא, דהנה בגמ' בפסחים דף ס"ח ע"א אמרינן על הכתוב בישעיה זחפרה הלבנה ובושה החמה' שזה מדבר על העולם הבא שאז השמש והירח לא יאירו, רק זו זוהר ומראה שכינה הוא שיאיר. וכן כתוב עוד 'לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולגנה הירח לא יאיר לך והיה לך ה' לאור עולם ואלוקיך לתפארתך', הרי מבואר דלעתיד לבא יהיה אור משכינתו יתברך, ולא מהחמה והלבנה.

וא"כ י"ל דבזה שהקב"ה עבר במצרים, וזוהו היה אור של גילוי שכינה, והאור של גילוי שכינה הוא האור דלעת"ל, והוא האור שנאמר עליו לילה כיום יאיר, על כן נתקיים באותו לילה הענין של לילה כיום יאיר. ולפי זה נמצא דבלילה הזה היה גילוי האור דלעתיד לבא, והיה בו הענין דלילה כיום יאיר דלעתיד לבא, וא"כ יש לבאר דלכן שייך הענין של העתיד לבא שצדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיה ונהנין מזיו השכינה לליל הסדר. ויש לומר דהנה הגר"א מבאר דשאלת מה נשתנה הוא מה נשתנה הלילה הזה שיש בו דין יום, ואשר לכן נאמרו בלילה זה מצות הנוהגות דוקא בו, משא"כ בשאר מצות שרובן נוהגות דוקא ביום, ובה תלוי אם לילה הוא לשון נקבה או לשון זכר, והתשובה היא כי ליל הסדר מתקיים בו ענין הכתוב 'לילה כיום יאיר', ולכן דינו כיום ולא כלילה. וניסוד הדבר מבואר כבר בדברי חזו"ק שבלייל פסח האיר הרקיע ולא היה חושך, והיה בליל הסדר הענין דלילה כיום יאיר, אבל הגר"א מוסיף דהיה לזה דין יום. ונפק"מ לדינא מזה דלכן היתה מילתם בלילה כשרה, ומיושב איך מלו בלילה.

ויש לומר בזה דהנה מכת בכורות היה ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו שעבר במצרים, וגילוי שכינה מביא עמו מעטה אורה, כמוש"כ רש"י בפסחים דף ב' דהאור הוא מהוד מעטה לבושו של הקב"ה, וא"כ י"ל

בערב פסח בעת שהיה א"ז מרן הגר"ז זצ"ל בן ג' שנים ומחצה, שאל אותו אביו רבנו הגר"ח, כמה מזבחות בנה אברהם אבינו, והשיב לו מרן הגר"ז, שאברהם אבינו בנה ארבעה מזבחות, שאל אותו מנין לך זאת, אמר לו שכן כתב רש"י בפרשת בלק על הפסוק את 'שבעת המזבחות ערכת', שבלעם בנה ז' מזבחות כנגד שבעת המזבחות שבנו אבותיהם של אלו, ובתוך המנין של השבעה, כתב רש"י שארבעה בנה אברהם אבינו, כשסיים דבריו, אמר לו הגר"ח, שעוד מעט יבא לכאן הגאון רבי שמחה זעליג זצ"ל, וכשיבא, תאמר לו את מה ששאלתיך, ומה שהשבת לי. כעבור רגעים אחדים, נכנס הגר"ז לבית, ומיד אמר לו מרן הגר"ז את כל הדברים. באותה שעה ישבו כרגיל כמה רבנים בבית הגר"ח, המה ראו כן תמיהו לפשר המעשה. הגר"ז שראה את תמיהתם, אמר להם שיבאר להם כל הענין, שהנה לפני מספר שנים, החליט הגר"ח שלא להניח בסדר שלוש מצות, אלא ב' מצות כשיטת הרמב"ם והגר"א, ושאלתי את הגר"ח, שביצרות לשבת הגדול מבואר דמניחים ג' מצות, והרי מחבר הפיוט הוא רבי יוסף טוב עלם, שהוא היה רבו של רבנו גרשום, שהיה רבו של רש"י, ואם כן ראוי היה לנהוג כפי המבואר בפיוט.

ואמר להם הגר"ז, דעל זה שלח הגר"ח את בנו כעת, להשיב לו על שאלתו מאז, וכונת הגר"ח היא, דהנה בתוך הפיוט שם כתוב דנתינת הדם על המשקוף ושתי המזוזות, הוא כנגד שלושה המזבחות שעשה אברהם אבינו, ומבואר דבעל הפייט, סובר דאברהם אבינו עשה רק שלושה מזבחות, ונמצא דחולק עם רש"י שסובר דאברהם אבינו עשה ארבעה מזבחות, ונמצא דאין שום הכרח ממה שהוא רב רבו של רש"י, דרש"י יסבור כמוהו, ואם כן גם בעיני מנין המצות שצריך להניח, איז הכרח דדעת רש"י כדעת בעל הפייט, זו הייתה כונת הגר"ח בשליחת בנו אלי.

ועד ליל שבת

דברי מוסר והשקפה ע"ס מסכת אבות

מראש הישיבה הגאון הגדול רבי ישראל בונם שרייבר שליט"א
שנאמרו בישיה"ק

"כי אני הכבדתי את לב פרעה" – כח הבחירה

ה', אבל על זה בא כח הבחירה ומטה את לב האדם להמשך אחר תאוותיו הגופניות. ומהו כח הבחירה? זהו הרצון הכמוס בלב האדם להיות 'בן חורין' - בעלים על עצמו, שהוא יחליט לבד מה עליו לעשות ואף אחד לא יקבע עבורו ולא כלום.

במשך אלפי שנים, כבר מזמן כדלעומר וחבריו, ראתה ההיסטוריה עמים רבים שמצבם היה טוב ויציב אך היו כבושים תחת עמים אחרים, ובמקום ליהנות מהמצב הנח שיש להם - הלכה האומה ויצאה למלחמה מתוך חירוף נפש להשתחרר מעול הכיבוש, ולא פעם ראינו שפיתות דמים של רבבות אנשים, שמסרו נפש כפשוטו ובלבד שייצאו לחירות, למרות שבמקרים רבים המצב החדש שהצליחו להשיג היה טוב פחות מהמצב הקודם.

וכל כך למה? מפני שזהו הכח המוטבע בלב כל אדם - 'כח החירות', שהאדם אינו מסוגל שמישהו אחר ישלוט בו, יחליט בשבילו ויאמר לו מה תפעל, ובשביל להשתחרר מעול זה הוא מוכן לעשות הכל ואפילו להגיע עד שערי מוות, הואיל ולעיתים הצורך להיות בן חורין לעצמו ולנהל את חייו לבדו חשוב לו עוד יותר מכדי חייו.

זכורני שבשנת תשכ"ז לאחר מלחמת ששת ימים נכנסנו לעיר העתיקה יחד עם כל עמך בית ישראל וראינו שם לפתע מהי רמת החיים שהיו חיים בה הישמעאלים, הם היו נראים כאילו יצאו מאשפתות, הולכים יחפים בלי מנעלים כשבולוי סחבות לעורם טלאי על גבי טלאי בצורה שאפילו לא הספיקה בקושי לכסות מחצית מרגליהם, וכל צורת חייהם היתה ירודה להחריד בלי שום בסיס כלכלי להתקיים בו. עמדנו באותו זמן אז על ידי שער שכם יחד עם אאמו"ר הגאון זצ"ל ולא ידענו היאך להגיע לקבר שמעון הצדיק, עד שעבר שם נער ערבי אחד, אאמו"ר הביא לו מטבע בודדת של עשר אגורות, והוא הוליך אותנו בשכרו עד לציון...

אין ספק שמאז נכבשו הערבים בידי היהודים עלתה רמת חייהם לאין שיעור בכמה רמות בכל התחומים, ועל אף כל זאת עינינו הרואות כיצד הם מאבדים את עצמם לדעת עד דכדוכה של נפש להלחם בכובש הציוני, והגם שרבים מהם אינם יודעים קרוא וכתוב מכל מקום כל פעוט בהם מבין את העובדה הפשוטה - שעדיף לעשות הכל כולל הכל, אך ורק בכדי לצאת לחירות, שהם ימשלו בעצמם ואיש אחר לא ימשול בהם.

אף כל בר בי רב יכול לראות זאת על עצמו, לפעמים הוא יכול לחשוב על סברא, ועוד לפני שהוא מספיק לבאר אותה לחברו - הקדים אותו החברותא ואמר אתה הסברא. מיד עולות במוחו קושיות מקושיות שונות להפריך את הדברים... וכי מה קרה? הלא אתה עצמך חשבת על אותה סברא לפני רגע? אלא זהו טבע האדם, אותו טבע המכונה 'כח הבחירה', שהוא יחליט מעצמו, אף אחד אחר לא יגיד לו...

וכאמור, האדם מוכן למסור את חייו ובלבד שיהיה בן חורין, ועל פי זה מובן מדוע גם כאשר כופים את האדם יש תוקף למה שאומר 'רוצה אני', הואיל ואנו אומרים שזדאי יש בו עדיין את כח הבחירה, ומסתמא הוא מוכן להעדיף ולהמשיך לסבול רק כדי שלא יקבעו עבורו מה לעשות, ואם בכל זאת הוא נכנע למכות ו'רוצה' - על כרחך שרצונו הפנימי בוחר מצד עצמו לעשות את אותו הדבר.

ומעתה אף אצל פרעה הרשע, הבינו רבותינו הראשונים שכח הבחירה של 'אני ואפסי עוד' נותר בו למרות המכות הגדולות שראו עיניו, ומצד כח זה היה די לו להמשיך ולמאן לשלוח את העם אפילו

בפסוקים מבואר שבכל מכות מצרים האחרונות הכביד הקב"ה את לב פרעה שלא ישלח את בני ישראל, ותמהו רבותינו כיצד הדבר יתכן שהקב"ה הסיר מפרעה את כח הבחירה ולא נתן לו את האפשרות לשלח, שהלא אם כן נמצאת לכאוף מידת הדין בטלה ומה שייך לתבוע את פרעה.

ויעויין בראשונים שכתבו בענין זה ב' מהלכים (אשר שניהם עמוקים מני ים ואין כאן המקום להרחיב בהם ולבארם); המהלך הראשון הוא שלמרות שמעיקר הדין לא היה כח הבחירה אמור להנטל מפרעה מ"מ עשה זאת הקב"ה כדי לקדש את שמו בעולם, ונמצא שכן היא דרך ההנהגה, והמהלך השני הוא מש"כ ברמב"ם וברמב"ן ובשאר ראשונים שנטילת כח הבחירה מפרעה היתה עונש על מה שבמכות הראשונות עדיין יכל לבחור ובכל זאת לא בחר, והיינו שכיון שהיה בידו לבחור ואפילו הכי מאן - לכן היה ראוי לבטל ממנו את כח הבחירה בתור עונש, הגם שכעת כבר לא יהיה בידו לעשות מאומה.

אך לכאורה יש להבין מהי קושיית הראשונים מעיקרא, דלכאוף י"ל בפשטות שנטילת כח הבחירה מפרעה לא היתה באופן גמור אלא רק בצורה חלקית, שהרי מלכתחילה ראה פרעה לנגד עיניו מכות גדולות ונאמנות מאת יד ה', ואלמלי היה הקב"ה מקשה את ליבו לא היה נותר בו כח הבחירה האם לשלח או לא, שהרי כל העם רואים יחדיו כי פי ה' דיבר, ומשום כך הוצרך הקב"ה לעשות כנגד האותות והמופתים מיעוט לכח הבחירה, כדי שבחירתו של פרעה תשאר שווה ולא יטה לכאן יותר מאשר לכאן.

[על דרך משל יש להביא מעשה שמסופר כמדוד על הגר"ח מייזל, שפעם ניגש אליו אחד משופטי העכו"ם ושאל אותו כיצד מהינים היהודים לשחד את השופטים בדיניהם ולא מתנהגים בישרות כמו להבדיל אצל אומות העולם... השיב לו הגר"ח, הלא אין לך אמת ויושר אצל היהודים מאשר ליתן שוחד לשופט הנכרי, שהרי כאשר רואה השופט לנגד עיניו יהודי וגוי עומדים לדין - ודאי שליבו נוטה מיידיית לטובת הגוי, ומשכך מוכרח היהודי ליתן לו מעות כדי לאזן את ליבו במידה שווה...].

מעניין לענין באותו ענין יש להקשות את הקושיא הנודעת בדין 'כופין אותו עד שיאמר רוצה אני', מהי המשמעות של אמירת 'רוצה אני' בשעה שידוע לכל שלא אמר כן כי אם מחמת המכות שהפליאו בו (ואם כי ידועים דברי הרמב"ם בסופ"ב מהל' גירושין שע"י המכות מתגלה הרצון הפנימי, מ"מ נודע להקשות שגם בהל' קנינים מצינו את דין הכפיה, והתם הדרא הקושיא לדוכתה).

ונראה הביאור בכל זה בהקדם עומק הענין של 'כח הבחירה', הדנה יש להבין מהו ומהיכן קיומו של כח זה שקיים באדם, שהרי באדם ישנם ב' כוחות, כח אחד עליון של חלק אלוך ממעל והוא הכח השכלי, וכח תחתון בהמי של התאוות הגשמיות, וכשם שאמרו בגמ' בחגיגה (יב.) בשלושה דברים דומה אדם למלאכי השרת ובשלושה דברים לבהמה, ואם כן יש להתבונן מהיכן נובע כח הבחירה, הרי מצד אחד כח השכל מושך לבחור בטוב ומצד שני כוחות הגוף מושכים לבחור ברע, ואיפה עומד הכח השלישי שמכריע באיזה כח לבחור.

ונראה לומר שלעולם 'כח הבחירה' אינו דוקא כח חיובי אלא גם כח שלילי, דמצד הדין היה אמור להיות שכח השכל שבאדם יגבר על כח הרע שבו ויכיר באמת האמיתית שאין שום מציאות מלבד רצון

שבתוך ליבו היה ידוע לו שיש למולו כוחות אחרים הגדולים ממנו, ואם אחרי כל זה הוצרך הקב"ה עוד להקשות את ליבו - בהכרח שהיה כאן ביטול גמור של כח הבחירה בלי שתשאר לו שום אפשרות לחשוב אחרת.

כאשר ניתן ביד האדם אותו כח מופלא שטבוע בנפשו פנימה, הוא כח הבחירה, יש בידו להטות אותו לכאן ולכאן. מצד אחד הוא יכול להשאיר את כח הבחירה על מהלכו הטבעי בלי לחשוב אחרת ובלי לתת לאף כח אחר לנהל לו את החיים, אך מצד שני הוא יכול לעשות שכח הבחירה עצמו יכוון אותו לטוב - והיינו לרצות בעצמו את מה שבוראו רוצה, וכך לעשות את הטוב מבחירתו האישית.

בסליחות לצום גדליה בפרק העקידה נאמר, שכשראה יצחק כי הוא השה נם להורו המנוסה: "בי חפץ ונכסף לבבי לו אחשוף, האם תמנעני סוף רוחי ונשמתי אליו יאסוף", הוי אומר, שיצחק הבין שגם אם אברהם מצידו ימנע ולא יעקוד אותו מכל מקום הוא יסתלק מהעולם בין כה וכה, כיון שכך גזרה עליו חכמתו יתברך שיקרה, בין אם על ידי אביו ובין באופן אחר, ואם כי אין לדעת עד כמה הדברים מוסמכים הא מיהת מתגלי לן שיצחק הוצרך להבין מצד עצמו שמעשה העקידה הוא טוב בעבורו, הואיל ובלאו הכי ילקח לבית עולמו בדרך זו או אחרת. והא מילתא טעמא בעי.

עוד מצינו אצל יעקב והאמהות הקדושות, שכאשר בא לצאת מבית לבן הקדים וסיפר להם כיצד ה' התגלה אליו בחלום במשך השנים והציל את ממונו וכו', ורק לבסוף אמר להם שה' ציווה עליו ללכת. וגם רחל ולא האריכו ואמרו עד כמה לא טוב להן בבית אביהן, ורק בסופו של דבר אמרו 'ועתה כל אשר אמר אלוקים אליך עשה',

ולכא' תמוה מה צריכות האמהות הקדושות לכל זה, וכי לא די להן במה שכך ציווה ה' ותו לא מידי?

וחזינו מהכא שיש מעלה יתירה על מה שמקיימים את רצון ה' כי כך אמר הבורא, על ידי כך שהאדם מבין מצד עצמו מדוע קיום רצון ה' הוא הדבר הטוב ביותר בעבורו ועושה את זה מחמת הבחירה האישית שלו, כי בזאת הוא מבין שזהו הדבר הטוב ביותר, וכך הדברים לא נעשים מכפייה אלא מרצון - מתוך רצונו הפנימי של האדם, מכח הבחירה שטבוע בו. מטרת המצוות אינה שהאדם יחשוב כאילו 'דפקו' אותו ובעל כרחו הוא נאלץ חלילה לסבול, **אלא שיגיע להבנה כיצד זה הוא הטוב ביותר בעבורו.**

על ידי שהאדם יחשוב ויתבונן מדוע כדאי לו מטובתו האישית לעשות את רצון הקב"ה, יש בידו לפתח את הרצון הפנימי למעלה למעלה בבחינת 'עשה רצונך כרצונו', ולהפוך את הרצון הטבעי שבו לרצון עליון, שכלי ורוחני שגובר על כל התאוות האחרות. וכעין שכתב המגיד משנה בסוף הלכות לולב: 'שיעשה הטוב מצד שהוא טוב' - שהאדם ירצה ויבחר בטוב מצד עצמו, וליבו ימשוך אותו לעשות רצון בוראו.

וכאשר האדם מכוון את רצונו הפנימי לרצון המלך, משמיימ מסייעים בידו להמשיך ולרצות ונותנים לו לב טהור להתמלא ברצונות טובים שיקרבו אותו אל הקב"ה. וכדברי רבינו יונה על המשנה באבות של 'שכר מצוה מצוה', שלאחר שהאדם בוחר לעשות מצוה מוליכין אותו בדרכו ומשפיעים עליו רוח ממרום להמשיך ולהתקרב, עד שכל כולו חושק ומשתוקק מצד עצמו אימתי יבוא לידו ויקיימו.

"הן כבד פה אנכי" - צורת תפילה

המשרתת תעזוב פתע פתאום ותותיר אותם בלי משען ומשענה... תמהו החסידים, וכי על ענין פשוט שכזה יש לפנות לקב"ה? והאדמו"ר תמה לעומתם - מי יוכל לעזור לי אם לא הוא?...

כי אכן כן, אין דבר עלי אדמות שניתן להשיג בלי לפנות ליוצר הכל ולבקש ממנו, בבקשה פשוטה כבן המתחנן אל אביו. אם נתבונן בסדר התפילה וברכות השחר נראה שחז"ל תיקנו לנו לבקש על כל שטחי החיים, והקיפו את כל הדברים שהאדם זקוק להם מקטן ועד גדול, כי אין דבר שאינו זקוק לתפילה. לעיתים עולה תחושה בלב האדם מהו דבר פשוט שכזה למלך מלכי המלכים, אין לבקש אלא דברים גדולים ומשמעותיים שחשובים למהלך החיים. אך האמת היא שאצל הקב"ה הכל הוא קטן, בעוד שאצל האדם הכל הוא גדול... לא צריכים דוקא בשעת התפילה, אלא אדרבה, על כל צעד ושעל ולפני כל מעשה קטן לבקש ולהתחנן במילים פשוטות כדבר איש עם רעהו, ואין לך דבר גדול מזה בשביל לקשר את האדם לבוראו וליצור בליבו תלות ואמונה מוחלטת בו. אחרת - אין דרך לקבל ולו את הדברים הבסיסיים ביותר, שהרי הכל תלוי בידו ואין שום דבר שאנו מקבלים דרך עצמנו, ורק אם נפנה אליו ישירות אז הוא יבוא ויתן לנו.

מעתה נראה שזה היה סוד המשא ומתן בין הקב"ה למשה רבינו, לעולם לא כיוון משה חלילה לטעון נגד ולהתחמק מהשליחות, אלא כל אמירותיו היו רק בצורת תפילה, 'הן כבד פה אנכי' וכו' ואין בידי את היכולת למלא בצורה כזו את השליחות שאתה נותן לי, וממילא אני מוכרח לבקש ולטעון בכדי שתתן לי את הכח והיכולת לעשות רצונך, ואכן הקב"ה השיבו כל פעם כפי שאלותיו ונתן את מבוקשו בידו, הואיל וגם לאחר שציווהו על השליחות מעיקרא - עדיין לא היתה היכולת ביד משה לצאת ולמלא אותה כל עוד שלא יציג את מבוקשו בפניו ואז יקבל את הכח, כל פעם לפי אותה בקשה.

ואכן רק לבסוף נענש משה, אך ורק על הטענה האחרונה 'שלח נא ביד תשלח' - שאהרן אחי ראוי ממני, כי טענה זו כבר לא היתה בצורת בקשה (באופן יחסי כמובן, שכן גם היא בעיקרה היתה יכולה להתפרש כתפילה שאהרן לא יפגע) אלא כביכול כסירוב כלפי מעלה שאינני ראוי להיות על מקום אהרן, ומשום כך דוקא על זה הענישוהו משמים ולא על כל הטענות הקודמות.

לכא' יש להבין איככה זה העיז משה לומר שוב ושוב לקב"ה שהוא אינו ראוי להוציא את ישראל ממצרים, הן הקב"ה בכבודו ובעצמו מצוה אותו, ואם כן כיצד יש בידו לחשוב אחרת וממה יש לו לחשוש, ומאיך יש להבין מדוע רק לבסוף כאשר אמר משה 'שלח נא ביד תשלח' אז נתבע ונענש, ולא על כל מה שאמר קודם לכן.

והביאור בדברים, שהנה בפשטות מהות התפילה היא בעת צרה, כאשר נשלח לאדם עונש מאת הקב"ה ובכח התפילה להסיר את הגזירה ולפתוח שערי שמים, וכפי שביאר בזה הנפש החיים בש"ב בתחילת דבריו (והביאור הפשוט בדברים כפי ששמעתי ממרן המשגיח הגר"י לוינשטיין זצ"ל, ש'עונש' מהותו ריחוק מהקב"ה שהאדם גרם על עצמו, וכאשר הוא מתפלל אזי התפילה מקשרת אותו בחזרה וממילא סר עונו והעונש בטל מאליו).

אך מאידך מצינו לגבי האבות הקדושים שכל הטעם שנגזרה עליהם עקרות היא מכיון שהקב"ה התאוה לתפילתן, ומבו' שגם בלי שום עונש יש מטרה בעצם התפילה להושיע את האדם, ויתירה מזו מצינו בדברי חז"ל בחולין עה"פ 'ואדם אין לעבוד את האדמה' שגם כאשר היתה הבריאה כולה מוכנה ולא היתה יכולה להתקיים מבלי המים לא הוריד הקב"ה גשמים עד שהתפלל על כך אדם הראשון, והדבר צ"ב, שהרי אין שום טעם שלא להביא את הגשם, ואם כן בעבור מה נצרכה לכך תפילה.

ועל זה האריך שם בנפש החיים שהתפילה אינה נצרכת לבוא כנגד גזירה או דבר אחר לתקן ולכפר, אלא היא הדרך היחידה להוריד את השפע מן העולם העליון, ושום דבר בבריאה קטן כגדול אינו יכול להתקיים ולבוא אלמלא שתבוא התפילה ותורידו לארץ, כי כך הוא הטבע שטבע הקב"ה בעולמו - שהכלי היחיד להשפיע על העולם הוא דרך התפילה, ואין יכולת לקבל מאומה בלעדיה.

וכבר הבאנו המעשה באחד האדמו"רים מלפנים ששמעוהו חסידיו מתפלל 'אנא יוצרי וקוני, השאר עמדי את המשרתת שלא תלך'... והבינו החסידים מיד שיש כאן ענין עליון מופלא ונשגב, ועלתה בהם כמיהה וכיסופין להשיגו ולהבינו, פנו אל רבם ושאלו האם יוכל לומר להם כדי באר מהו עומק הענין, אך האדמו"ר השיב שאין כאן דבר מה גבוה אלא פשוט כפשוטו, הוא זוגתו הרבנית כבר זקנים ובאים בימים, והם זקוקים לעזרה, ומשום כך צר לו מאד אם

משא מאלף ועשיר התושיה והמבע, עם מבט בהיר ומיוחד

מאת ראש הישיבה הגאון הגדול רבי שאול אלתר שליט"א

על נקודות עיקריות בחינוך הילדים בזמן הזה

מתוך סימפוזיון חינוכי שנערך לצוותות מחנכים

ייתכן שזה קשור לכך שכדי לחנך - צריך לדעת להיות מחנך, ולא כולם יודעים. מעבר לכך, יש גם מניעות ועיכובים אחרים: בגלל הפרנסה, בגלל תנאי החיים וכיו"ב, שלא כל אחד יכול להרשות לעצמו להניח הכול בצד ולחנך וללמד את הילדים בכל יום כראוי.

אחרונים אחרים חולקים עליו. כשאבא זצוק"ל היה ילד והתחיל לדבר, סבי האמרי אמת', כתב למישהו: "כאשר שמעתי שבני הילד פ. מ. התחיל לדבר איזה תיבות, הנני עושה אותך שליח ללמדו תורה ציווה". שליח. ומאחרונים אחרים גם כן משמע בפשטות שממנים שליח לחינוך לכתחילה.

כאמור, ר' צדוק רוצה לומר שזו מצווה שבגופו. וחשבתי שמבחינה מסוימת, הנה גם לדעת הסבא והאחרונים שסבורים זו שיש "שליחות" בדין חינוך - יש בחינוך גם משמעות של "מצווה שבגופו", ואסביר:

מסופר שה"דברי חיים" מצאנו ראה פעם את בנו, ה"שינאווער רב" לומד עם בנו, נכד הדברי חיים - דהיינו שהוא השתדל ללמדו בעצמו וכמה שאפשר שלא אחרים ילמדוהו. אמר על כך ה"דברי חיים": נכון הדבר ש"מצווה בו יותר מבשלוחו", אבל היות שהיצר הרע מניח את עצמו על חינוך הבנים ומתלבש בכוחותיו להפריע בזה, לא כדאי להדר כל כך במצווה "בו יותר מבשלוחו", ומוטב לשלוח למחנכים שישקיעו מרצם וכוחות נפשם לחנך את הילד.

מסיפור זה, דבר ראשון, לומדים שגם ה"דברי חיים" סבר שאפשר לעשות שליחות על זה ושה לא מצווה שבגופו. אבל מעבר לכך, ניתן ללמוד מהסיפור עוד דבר חשוב: בזמננו יש ליצר הרע דברים אחרים שהוא נתקע בהם בכוחותיו להפריע, ובפרט

ששולחים כסדר לתלמודי תורה, ולכן בזמננו לא יהיה זה חסרון כלל אם אבא ילמד בעצמו עם הבן...

אחד היסודות בחינוך הוא שאבא צריך לתת דוגמא אישית. ילד מחקה את אביו. יש אימרה חסידית שאומרת ששניים הם המכירים את האדם לאמיתו: הקב"ה ואשתו... שכן בין כתלי ביתו אדם מרשה לעצמו "להוריד את החלאט"ל", כמו שאומרים, להתנהג יותר משוחרר ויותר אותנטי, ואז נפתח חרך לראות גם את התוך. והיות שגם הילדים מסתובבים בבית, ממילא גם להם יש קצת היכרות עם ה'תוך' של האבא. מובן אפוא, כי דוגמא אישית היא נקודה חשובה ביותר.

ומבחינה זו נמצא כי יש צד בחינוך שהוא "מצווה שבגופו", שאי אפשר לעשותו על ידי שליח: מה שהאבא נוהג בגופו בביתו, לנוכח ילדיו. את זה הבן קולט בדרך ממילא, ואת זה הוא מחקה מבלי משים. ובין אם נלמד כמו ר' צדוק הכהן שחינוך היא מצווה שבגופו לאפוקי שליח, ובין אם נלמד כמו האחרונים האחרים שאפשר למנות בשביל קיומה שליח - כך או כך הדבר ברור: איך שהאבא מתנהג בגופו - זה היסוד הראשון והדרך הראשונה בחינוך. ועל ידי הנהגת גופו עצמו כדבעי, הוא מקיים גם מצוות חינוך...

חשבתי שכדי להתמקד בנושאים המסוימים שרלוונטיים ונוגעים לקהל המחנכים ש" מהנכון יותר שיציגו את השאלות והנקודות הבערות ואז אוכל להתמקד בהם. ובאמת שלחו לי כמה וכמה שאלות ונדבר מעניינם.

אמנם לא לכל שאלה יש תשובה. משל למה הדבר דומה? לאדם שצריך לרכוש חליפה חדשה. יכול הוא להיכנס לאחת החנויות של הלבשה חסידית ולרכוש לעצמו חליפה. ישנן מידות קבועות, ולכל אחד מתאימה - מי ברמת התאמה מדויקת יותר ומי ברמת התאמה פחות מדויקת - המידה שלו. למרות זאת, ישנה כאלו, למשל חתנים שלקראת החתונה, ובפרט כשהמדובר במחותן שיכול להרשות לעצמו לשלם, שהולכים לחייט ותופרים לעצמם את החליפה לפי המידה האישית שלהם באמת, לא לפי תבנית. מדוע הם משלמים יותר כדי לעשות כן? מה לא רע במידות של התבנית הקבועה? ובכן, הדבר ברור: כאשר תופרים לפי המידה האישית ממש, 'החליפה עומדת עליו יותר טוב'.

עכשיו תנו דעתכם: אם כך בחליפה לגוף - מה לגבי בגד לנפש? ואכן, בחינוך של ילד, תשובות אוטומטיות הן רק מכון כללי, אבל בשום אופן לא סוף פסוק. ילדים הם לא עוגיות שעושים אותם בתבנית, שכולם אותו דבר ושלאמירה כוללנית ומכלילה בהכרח יש תוקף לגבי כל ילד. לכל ילד יש את הנפש שלו, וכדי לתת עבורו את המענה שלו - צריכים להכיר אותו. לכן, תשובה טובה בנוגע לחינוך של ילד - צריך לקבל מאיש חינוך שמכיר את הילד, או לחילופין מאדם גדול שמשמיה נותנים לו תשובה בפיו.

מראש אפוא אומר, בנוגע לנקודות שהעלו בפניי, שאנו יכולים רק לדבר עניינים כלליים, מה רצו ודרשו, ומאשר שמענו רעיונות ומחשבות על חינוך, וכל אחד יקח מזה מה שהוא רואה שמתאים לו ככלי שיוכל ליישם בעבודתו הקדושה והחשובה בחינוך הילדים.

חינוך - מצווה שבגופו

ובטרם אתייחס לנקודות שעלו בשאלות, אבקש לומר מספר דברים כלליים.

ר' צדוק הכהן מלובלין מבקש לומר חידוש גדול בספרו 'אוצר המלך' (בתחילת הלכות תלמוד תורה): המצווה של אבא ללמוד עם בנו: "ולמדתם אותם את בניכם", אומר ר' צדוק הכהן, היא מצווה שבגופו וממילא אי אפשר לעשות שליח לזה. ומה שאנו שולחים את הילדים למלמדים, זה רק "כשהאב אינו יכול ללמדו". הש"ך (חו"מ סי' שפ"ד) כותב שאב שיכול למול מחוייב למול את בנו ואסור לו לעשות שליח - ואין טעם הדבר מצד מצווה בו יותר מבשלוחו, אלא מפני שהוא פשוט מבטל את המצווה: מאחר שזו מצווה שבגופו שאב צריך למול את בנו, הנה אם הוא יכול לעשות זאת החיוב מוטל עליו בדיק כמו הנחת תפילין שאי אפשר לעשות שליח להנחת תפילין או לנטילת לולב והיוצא בזה.

אומר ר' צדוק, אותו הדבר הוא לגבי חינוך הילדים: מה ששולחים למלמדים לחנכם בדרך המצוות וללמדם תורה הוא מפני שאין היכולת לעשות זאת לבד. אומנם ר' צדוק אינו מבאר מה המשמעות המשפט "שאנו לא יכולים לעשות זאת לבד":

החדיר חמימות של מצווה בילד

כמה וכמה שאלות נגעו בנקודה כיצד יש להתייחס לתופעה שהילדים מתייחסים בקרירות לדברים שבמצווה, או בלשון אחר: איך מכניסים בהם חיות וחמימות של יראת שמים.

ובכן, דבר ראשון צריך לדעת שחלק גדול מזה איננו בידינו. כשהייתי בחור צעיר, מחנך אחד מחסידי גור נכנס אל דודי כ"ק אדמו"ר ה'בית ישראל'. הוא הציג בפני הרבי שאלות בחינוך בישיבה והרבי ענה מה שענה. בסוף השיחה - הוא סיפר לי את זה אז בשעת מעשה, ממש כשהוא יצא מן הקודש פנימה... הרבי הבית ישראל הרים את ידיו, ואמר: אתה ה' תשמרם, תצרנו מן הדור זו לעולם. הילדים צריכים שמירה.

זה היה כמעט לפני 50 שנה, ואז עדיין לא היה את כל הרע ברחוב שיש רח"ל היום, ומי שרצה לחטוא היה צריך לחפש ולעבוד ולהתאמץ לשם כך. היצר הרע עדיין לא ריקד כל כך ברחובות. וכבר אז הרבי אמר: אתה ה' תשמרם תצרנו מן הדור זו לעולם. ומה נאמר לנו היום?

מובן אם כן, שבלי תפילות ובלי לבקש ולהתחנן - זה מאד קשה. אותו כהן - שעליו מסופר בתנא דבי אליהו הנ"ל שהתפלל בבכי ובתחנונים וזכה לראות נחת מבניו - חי היה בגלות בבל, וגם על הזמן ההוא כתוב שהיו שם דברים מגונים. בספר עזרא מתואר איך היו צריכים לעקור מהיהודים התאוות, הרע, מכל העניינים הנוכריים.

צריכים אפוא לרצות באמת, צריכים לרצות באמת. אני לא מחדש בכך חידוש גדול, כולם יודעים זאת, ואולי כולם מתפללים, אבל אני לא מתכוון רק להתפלל כדי לצאת ידי חובה, זה צריך להיות רצון אמיתי ותמים. ומותר שילד יראה את זה הילד רשאי לדעת שאבא פעם בכה ואמר עליו ספר תהילים, נסע לכותל. יכול להיות שעל ילד שמאתגר במיוחד צריכים גם לצום... אומנם לא נהוג היום להתענות, אבל ברי כי אם בזמן מן הזמנים האמא תספר לילד: 'אתה יודע, אבא צם בשבילך, אבא נסע לכותל בשבילך' - שיהיה לך כוח כביר על נפשו. ילד באופן טבעי אוהב את האבא, ואם הוא יראה שעתידי והנהגתו נוגעים לאבא עד נקודת הנפש, זה הכח האמיתי החזק של חינוך.

מעבר לתפילה, בוודאי שיש גם הרבה מה לעשות.

מספרים על רבי משה טיקוצ'ניסקי, שהיה המשגיח בסלבודקה, שהלך לשאול את אחד מרבותיו רבותיו שמא מוטל עליו כאיש חינוך ללמוד קצת פסיכולוגיה, חינוך. הוא היה בעל מוסר, איש של שיטת מוסר, אבל אולי - כך שאל - צריך הוא לדעת את "המקצוע", את הפרקטיקה של הדברים בצורה מקצועית. שאל אותו רבו: אתה אוהב את הבחורים? הוא אמר: 'ב"ה, כן' - ידוע שר' משה היה מאד מסור ונאמן לכל בחור. "אם כן", נענה הרב, "אם אתה אוהב אותם - יש לך את הכל, אתה לא צריך "התמקצעות" בדרכי החינוך בשביל להצליח".

ואת הכלי הזה ה' נתן לכל אבא. אבא אוהב את הילד שלו, והכח של אהבה מאד חזק וצריך לדעת שיש לווסת את האהבה למקום נכון. על הורה לאהוב את ילדיו באמת, ולא רק בגלל שהם ילדים שלו, הם הילדים של ה', אלא בעיקר מפני שהם פקדונות שניתנו בידי ויש לו אחריות גדולה. אכן, כדי לחנך את הילדים, צריך להיות עם רגש... עם תודעת שליחות שניתנה לו מאת הבורא ית"ש לשמר ולגדל את הפקדונות הכי יקרים לטוב באמת. והטוב האמיתי שלנו ושל ילדינו הוא לא הכסף ולא הכבוד. לעולם הזה הגענו כדי להיות עבדיו של הקב"ה. לא את הכסף ניקח אתנו בבוא העת, ולא את הכבוד, ולא דברים אחרים מעין אלו... ניקח אתנו את הנחת רוח שעשינו, אם עשינו נחת רוח לה'. ומי שבאבתו את בנו משוקעת התודעה שהמודבר בפקדונו של מלך שהופקד בידי למשמרת - הרי הקשר בין ההורה לילד מקבל חשיבות אחרת ומשמעות אחרת.

המהות של הפעולה החינוכית

שאלה: חינוך הוא מלשון התחנכות, שמרגילים ומתרגלים להנהגה מסוימת. והנהגה אנו יודעים תמיד שמצוות שעושים מתוך ההרגל אין זה דווקא דבר של שבח, וכמו שאומר הנביא 'יאמר ה' יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני, ולבו רחוק ממני, ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה' (ישעיה כט, ג). דהיינו שזה חסרון. ולגבי תפילה אמרו במשנה (ברכות פ"ד) "העושה תפילתו קבע - אין תפילתו תחנונים". ואם כן, איך הדברים מתיישבים עם מה שנדמה כמהות יסודית של תפקיד החינוך, מלשון התרגלות.

תשובה: בשעה שקראתי את השאלה, חשבתי על מה ששאלו את רבי גרשון העניך מראדזין (המחדש של ה"תכלת"): איך אתה משנה מדרכיו של אבא? - הנהגתו של ר' גרשון העניך הייתה בקצה ההפכי מדרך הנהגת אביו, ה"בית יעקב". ר' גרשון

והגם שכתוב בספרים שלגבי הנהגתו מול ילדיו מותר לאדם לרמות, דהיינו להראות לילדו חזיון כאילו הוא - האבא - נמצא מדריגה יותר גבוהה מזו שהוא מצוי בה בפועל, וזאת במטרה כדי לחנך אותו; אבל יש לזכור שזו הנהגה שיש בה גם סכנה מסוימת וצריך להיזהר בזה, מפני שילדים הם חכמים ובעלי חושים מפותחים ביותר ובנקל יכולים לזהות את הרמאות ועלולה להיות לכך השפעה שלילית.

הנה כי כן, הצורה הטובה של החינוך - שהאבא באמת יאחז בדרגה שהוא מבקש להראות ולהנחיל לבנו.

יש כאלה שאולי אומרים לעצמם: 'אני כשלעצמי אנהג כאשר ברצוני, אפעל בהתאם למה שמושר אותי - אבל ילדי - בהם אשקיע שיגדלו להיות טובים' על פי הספר". ולמה לא שיחפוץ ככה? ילדים טובים זה טוב, גם יוצר 'רושם טוב' בקהילה, וכשיגיע הזמן הם יקבלו 'שידוכים טובים'... אבל זה דבר מסוכן מאוד, גם לפי החשבון השטחי הזה: כי אם האבא הולך בדרך הזאת, מה ימנע מהילד לומר לאביו על פי דרכו: אבא, אני גם רוצה לעשות מה שבא לי - אבל ילדי שלי, הנכדים שלך, הם יהיו טובים ויעשו לך נח... ממילא, קודם כל, אדם צריך להחזיק בעצמו בלהיות טוב, ולעבוד את ה', להיות ירא שמים. מצווה שבגופו.

דוגמא אישית

על פי כל זה לא נמצא, שהמענה לכל השאלות ששואלים - בסגנונות ובניסוחים שונים אבל התורף שלהם הוא אחד: איך להכניס יראת שמים בילד? איך להכניס את החשיבות של תפילה בילד? - התשובה לכך היא השאלה: איך אתה מכניס זאת בעצמך?

יש 'דבר צחות' ידוע שאומר את הדבר הבא: נולד לפלוני ילד, והוא בא לרב שלו לשאול ממתי צריך להתחיל לעסוק בחינוך הילד. ענה לו הרב: כעת אתה בא לשאול? לפני עשרים שנה היית צריך להתחיל... מובן שיש בהלצה זו איזו נקודה של אמת, אבל ביחד עם זאת חשוב לדעת שגם אם זה לא קרה לפני עשרים שנה, בהחלט ניתן להתחיל גם כעת.

מובא ב'חסידיש'ע ספרים' על הפסוק: 'ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך', שיש קשר סגולי בין אב לילד, ואפילו אם מישוהו הביא את הילד לעולם לא במחשבה הכי טובה, ואפילו אם גידל את הילד לא במדריגה הראויה - אבל באם הוא משתנה, אם הוא תופס את עצמו, אזי 'ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך'. מעצם השינוי שחולל בו עצמו, יכול להתחולל שינוי בילד.

ממילא, בוודאי טוב הדבר שלא ימתין האדם שיגדלו ילדיו על מנת לחזק את עצמו ולהתעלות במעלות, אלא עליו לפעול בעצמו זאת כל ימי חייו מראשיתו, ועדיין בשעה שאדם 'לוקח את עצמו' ומחליט שהוא רוצה באמת שהוא וביתו יעבדו את ה', ברירא מילתא שרצון זה והחלטה זו יקרינו על הילד, ובוודאי תהיה לזה את ההשפעה הטובה.

באופן רשמי התכנסנו כאן, כאמור ל"סימפוזיון", לשאלות ותשובות בענייני חינוך. נפנה אפוא למשיב הגדול על כל השאלות, הלוא הוא אליהו הנביא, והרי בכל שאלה בגמרא שאי אפשר לפשוט אומרת הגמרא: תיקו, תשבי יפשוט. אם יש ספק למי שייך דבר כלשהו שנמצא - "יהא מונח עד שיבוא אליהו" וכו'.

הנה בתנא דבי אליהו רבא (פרק י"ח) כתוב כך: "מעשה בכהן אחד שהיה ירא שמים בסתר, וכל מעשיו הטובים שהיה עושה היה עושה בסתר. והיה לו עשרה בנים מאשה אחת שישוה זכרים וארבע נקבות. ובכל יום ויום היה מתפלל ומשתטח ומבקש רחמים ומלחך לשונו עפר כדי שלא יבוא אחד מהן לידי עבירה ולידי דבר מכווער. ואמר, לא יצתה אותה שנה ולא שנית ולא שלישית עד שבא עזרא והעלה הקב"ה על ידו את ישראל מבבל ואותו הכהן עמהם. ולא נכנס הכהן ההוא לעולמו עד שראה כהנים גדולים ופרחי כהונה מבניו ומבני בניו עד חמישים שנה. ואח"כ נכנס אותו הכהן לבית עולמו, ועליו הכתוב אומר: בטח בה' ועשה טוב".

ואפשר לומר בדרך צחות¹: לכאורה, מדוע צריך את ההקדמה "מעשה בכהן אחד" - ניתן היה פשוט לומר שכדי לראות נחת וברכה חינוכית מהילד צריך להתפלל, צריך לבכות, לרצות באמת על טובתו של הילד: לשם מה יש להקדים לאותו סיפור עם ההוראה המוסרית החשובה הזאת, את המשפט שנראה לא קשור: "מעשה בכהן אחד שהיה ירא שמים בסתר וכל מעשיו טובים שהיה עושה היה עושה בסתר".

אלא, וזה כמובן על דרך צחות, שהמשפט הזה מאוד רלוונטי לסיפור: אילו אותו אבא לא היה נוהג ביראת שמים בסתר אלא בגלוי כך שבהנהגתו הייתה דוגמא אישית לילדיו, או אז הוא לא היה נזקק לבכות ולהתחנן כל כך על עתידי ילדיו...

¹ לשם פועלם, אדם פנימי ותמים, ועם תפילות טובות הוא הצליח לפעול.

¹ מאליו מובן כי בפשטות כוונת התנא דבי אליהו שהוא היה ירא שמים, שהוא עשה דברים

זאת אומרת שבזמן משה רבינו ע"ה היה גזירות דרבנן, תקנות דרבנן, ויש 'דורשי רשימות' שמביאים מקורות מהקדמונים איזה גזירות היו כבר בזמן משה.

ואפשר מאד לומר, הגם שכמובן אין לי ראייה מוחלטת על זה, שמצוות חינוך כנראה כבר היתה אז. זו הרי מצווה הכי יסודית: לחנך את הילדים! לכשעצמי אני מתאר לי, שזה הדבר הראשון שגזרו: להרגיל הילד למצוות. אולי יהיו מי שירצו לומר להיפך, שבדורות ההם היו כל כך דבוקים בקדושה, שיכלו לקחת ילד בן 13, להטיל עליו עול מצוות, בלי התרגלות מוקדמת, ואחר כך בגלל ירידת הדורות נעשה צריך להרגיל ולחנך את הילד בקטנות על מנת שבגיל 13 באמת יוכל לקיים כדבעי את המצוות. אצלי זה רחוק לומר כך, וכאמור אין לי ראייה, אבל מסתברא ממה שגזר כמה גזירות ותיקן כמה תקנות, שהתקנה שצריך לחנך ילד במצוות היא תקנה מאד מוקדמת.

אבל השאלה המתבקשת היא: מדוע באמת מצוות חינוך אינה מצווה דאורייתא? הן הלוא התורה מחייבת כל אבא במצווה דאורייתא 'ולמדתם אותם את בניכם', 'ושנתם לבניך', זה מצווה דאורייתא, ולפי דעות מסוימות היא אפילו "מצווה שבגופו", כמדובר לעיל. אז זה לגבי לימוד תורה, ומה עם ההתחנכות הפיזית, מה עם ההתרגלות במצוות, לכאורה זה צורך מאד גדול! מדוע בזה אין חובה מדאורייתא?

ואולי אפשר להציע, שבעובדה שהעול מצוות הוא דאורייתא היא רק מגיל 13 ולפני כן זוהי מצוות חינוך והתרגלות מדרבנן, טמון רעיון חריף ברעיון של 'עול מצוות':

'עול מצוות' אי אפשר לעשות חצאים. התורה לא היתה מוכנה לתת 'חצי עול מצווה', קבלת עול מדורגת, מצווה אחת כן ומצווה אחת לא. בגיל 4 יתחייב בברכת המזון, בגיל 5 יתחייב בשמירת שבת, וכו' וכו'. עול מצוות היא חבילה גדולה אחת, התחייבות אחת גדולה: אני עבד ה', אני עושה את כל הדרכים שלי, כל האיברים שלי - לפי מה שה' רוצה.

לשם כך נדרשת איזו בשלות אישיותית מסוימת. ילד לא מסוגל לזה. זה מוכרח להיות בגיל 13, בשעה שהילד הופך ל'איש'. אז ההתחייבות שלו היא התחייבות, הוא אדם, הוא בר דעת. לפני כן לא שייך לדבר על 'עול מצוות' במובן המלא והשלם. בהחלט, צריכים להרגילו וחשוב לחנכו לפי גילו ולפי דעתו של בן - תקנה דרבנן של חינוך. אבל לקבל 'עול מצוות' דאורייתא, בשביל זה צריכים להיות בבחינת 'איש'.

ובשעה שנכנס לגיל המצוות, הנער צריך לדעת מהי הגישה הנכונה והאמינית לעול מצוות: כשהוא נכנס למצוות, הוא נכנס לשעבוד עד זיבולא בתרייתא, עד הנשימה האחרונה שלו, מזה לא משתחררים. צריך שתהיה לו את האחריות, צריך שיהיה לו את העול לדעת מה זה מצוות, לאיזה חיוב הוא נכנס, אתה נהיה יהודי, אתה נהיה משהו אחר. ומובן שאת התובנה זאת אי אפשר להעניק לילד.

ענישה חינוכית ראויה לעומת ענישה אנטי חינוכית פסולה

שאלה: מה הגישה הראויה בקשר לענישה חינוכית?

תשובה: את זה כל אבא צריך לדעת היטב היטב.

מטבע הדברים יש מצבים שצריך להעניש. על מה צריך להעניש? על חוצפה, על אי ציות, כשהילדים חלילה משקר, גונבים, מריבות.

ומהי צורת העונש הראויה? אני מוכרח לומר בהקשר דבר מה, שמצווה לפרסם. כתוב הרי בפסוק 'חושך שבטו שונא בנו', ובאגרת הגר"א לאשתו כתב: "ועל קללה ושבועה וכזב תכי אותם ולא תרחמי עליהם כלל".

אבל אני רוצה לומר לכם, רבותי, תקשיבו למה שאני אומר - אני לא חושב את עצמי לאדם כזה חשוב, אבל מכיוון שהזמינו אותי, יש לי את השופר, אני רוצה לומר את דעתי: אסור להרביץ לילד! - ואני לא מתכוון בכך לגישה כמו שהם אומרים בחוק, שאסור להכות ילד מצד זכויות הילד... באמת יש מצבים קיצוניים שניתן וצריך להכות מכה חינוכית, כי אין ברירה, צריך להציב גבול. אבל הכאה של ממש, הכאה של כוח? זה פסול בתכלית, מנקודת המבט החינוכית התורנית. ומי שישאל: מה עם 'חושך שבטו'? זה יכול לבוא לביטוי בדרכים אחרות לגמרי: מילה חריפה - יכולה לגלם את ה'שבטו'; סנקציה מסוימת, שלא נותנים משהו לילד, זה יכול להיות 'שבטו'. אבל בשום אופן לא הרבצה של מכת יד אדם מבוגר הניתנת בכוח זרוע לילד קטן ומכאיבה לו!

כדי לחנך חינוך בריא ומועיל גם כי יזקין לא יסור ממנו, האבא צריך להיות אדם שהילדים יאהבו אותו ויחבבו אותו. לא אדם שנרתעים ומתבהלים ממנו ופוחדים לשמעו פחד מצמיית. שישתכלו עליו, שיעריכו אותו, שהוא יהיה כל כך מוערך ואהוב בלב ומחובב אצל הילדים, שכשהוא לא מסתכל על ילד בתגובה על חוצפה - זה בעצמו יכאב לילד.

העניך היה מאד תוסס, איש שמוכן לצאת למלחמה על העקרונות, עמד על דעותיו בתוקף. אביו ר' יעקב, לעומת זאת, היה מאד וותרן. הנהגה של מי מנוחות. הכל בשלום ובשובה ונחת. ולכן שאלוהו מדוע שינה מדרכי אביו. ויען ר' גרשון העניך: איני משנה כלל מדרכי אבא, ואדרבה - אני נהוג בדיוק כמו שאבא נהג. בזמנו אבא עצמו שינה מהנהגת אביו, ר' מרדכי יוסף, שהיה דעתן בכל תוקף ונהג בעזות דקדושה ועזב את קוצק לאיזביצא, ואבא שינה מאביו ונהג בשובה ונחת, בהשקט ובטח. ככה מספרים.

מה מונח ברעיון הזה? התשובה היא שר' גרשון העניך נגע בנקודה הפנימית של הדברים, ומההיבט הזה הוא הלך באמת והמשיך את דרכי אבותיו - והנקודה היא שגם אבותיו הלכו אחרי האמת הפנימית שלהם. השואל ששאל את ר' גרשון העניך על מה שינה מדרכי אביו, הביט אפוא אך אל החיצוניות. בשטחיות נראה היה שר' מרדכי יוסף היה יותר בעל תקיפות, ואילו ר' יעקב בנו היה אדם נוח ושקט - ומכאן שיש סתירה כביכול בין שתי הנהגות. אבל האמת היא ששיניהם האמינו בכל לב שאדם צריך ללכת ולעבוד את הקב"ה ולנהג את שליחותו בעולם עם האמת שלו, עם המידות שלו, עם תכונות האופי והיכולות שלו, עם הבחינות שלו. ובהתאם לתבניתו העצמית והייחודית שלו, ככה עליו להתנהג, כי כל אדם נברא עם הכלים שלו שדווקא עמם הוא צריך לעבוד את הבויה"ש.

לענייננו, אכן צריך להרגיל ולחנך ילד להנהגה מסוימת, אבל לא צריך לחנכו ולהרגילו לנהוג באופן של "מלומדה"... אנחנו מחנכים ילדים כבר כשהם בגיל קטן מאד, אני מדבר על ילדים בגיל 3-4, למשל בנוגע למוקצה. אנחנו מלמדים אותו שבשבת אסור לנגוע בחפץ זה וזה, שאסור להדליק את האור. הוא שואל למה, ואפשר לענות לו: "זה מוקצה, שבת". אלא שבגיל הזה הילד לא באמת מבין מה זה 'שבת', או מה זה 'מוקצה'. בשלב הזה זה אכן התחלה של חינוך, ממש בבחינת התרגלות. אבל כשילד כבר גדל קצת, צריך להרגיל אותו לעשות את המצוות לא כמעשה קוף חלילה. אפשר לשבת עם ילד לפני יו"ט, ולהסביר לו את טעמי המצוות של החג. אפשר ללמוד בספר החינוך את טעמי המצוות, או בספר אחר, להעניק לילדים רעיונות ומחשבות על המצוות.

זאת ועוד. יש גם עניין בהתרגלות פיזית בעול מצוות, עול תורה, עול תפילה, שעה, זמן. שהילד לומד שצריכים לעשות, שצריכים לקיים, שיש סדר ויש מחויבות. יש אפוא צד חיובי וחשוב ב"מלומדה". הרי עובדה היא שאדם עיר פרא יוולד, ואם אדם היה מתחיל לקיים מצוות רק בגיל 13, הגוף הבשרי כבר היה שולט כל כך על המעשים שלו, שהמלחמה היתה יותר גדולה... ליצר הרע היה כוח הרבה יותר אדיר - היצר הרע מגיע כשנולדים, והיצר טוב מגיע רק בגיל 13, ובינתיים היצה"ר החזיק בנפש האדם 'חזקה', התבסס בה - ואם הוא היה פטור עד אז מהחינוך לעול מצוות, הוא ממש היה מכה שרשים...

אז בהחלט זקוקים להיבט הזה של ההתרגלות, של קביעות, של ה'מלומדה'. אבל החינוך לא מתמצה בזה כמובן, צריך גם לתת טעם, וחיות פנימית. לחנך ילד לפי ערכו לפי דרגתו, כמובן, לא כל ילד יכול לדעת באותה רמה, אבל בוודאי שבשעה שילד הוסבר בטוב טעם רעיון של יו"ט, רעיון של שבת - יהיה לו טעם וחשק בקיום מצוותיהם.

ידועה השאלה (בחינוכי הרי"ם, ובעוד מפרשים) בנוגע לדין שקטן שהגדיל בימי הספירה ממשיך לברך על הספירה. ולכאורה, הרי עד שהגדיל הוא ספר העומר בעודו קטן, והוא היה חייב בספירת העומר רק מצד חינוך, ואילו משהגדיל ונעשה בר מצווה הוא כבר חייב מצד קיום מצוות ספירת העומר - ואם כן איך הוא יכול להמשיך לברך, הרי חסר לו בתמימות, כי מה שבירך עד כה לא היה מצד המצווה עצמה אלא רק מצד מצוות חינוך לנהוג בדרך המצוות ולכן ספר גם ספירת העומר, ואיך יכול לברך עתה על המצווה כמצווה ועושה בשעה שלא בירך לפני כן!

והתשובה היא (ויש כמובן גם הסברים נוספים), שזה גופא התמימות! מצוות החינוך של הקטנות הוא חלק מדין המצוה בגדלות, ולכן יש כאן תמימות אחת, שלימות אחת. גם לפני הבר מצווה הקטן מתרגל למצווה עצמה, זה מושרש אצל המצווה, זה לא מצווה אחרת - שזה ספירה וזה חינוך - אלא שזוהי שלימות אחת של אדם, זה חינוך לספירה... הרגילוהו בקטנותו לקיים מצוות, וכעת שהגדיל מוטל עליו עול מצוות.

למעשה, מצוות חינוך היא דרבנן (יש מצווה דאורייתא של 'ושיננתם', ללמוד עם הילדים, אבל חינוך למצוות בילד שיש לו קצת דעת, הוא דרבנן). ונחלקו האחרונים האם חיוב חינוך מוטל על הילד, או על האב שיחנך את הבן. יש אומרים שעל קטן רבנן לא יכולים להטיל חיובים, אם רוצים להטיל חיוב זה רק על האבא. ויש אומרים שלא, רבנן יכולים לחייב כל אחד, ובכלל זה לצוות על ילד: עליך להתלמד במצוות ולוב, וכו'.

ומסתבר אצלי לומר שתקנת חינוך הילדים היא תקנה שתיקנה כבר משה רבינו ע"ה. הגמ' בשבת (ל, ב) אומרת שמשוה רבינו גזר כמה גזרות ותיקן כמה תקנות.

נכון, לא עם כל ילד אפשר להגיע לכוזה מצב, זה לא קל. גם לא לכל אבא יש את תכונות וסגולות הנפש שנדרשות לשם כך. זה בוודאי דבר שדורש סבלנות, הרבה סבלנות. אבל מה אפשר לעשות? אנחנו הרי מוכנים לעשות דברים שאורכים זמן. להכין מצות, אלו שעושים חבורה, זה גם לוקח זמן... אלו שמכינים פתילות לחנוכה, לא קונים פתילות מוכנות זה לוקח גם זמן... חינוך דורש הרבה זמן, הרבה שעות וכה, והרבה אורך רוח. הכאה חסרת סבלנות בטח לא תביא לפתרון ראוי...

לפעמים ניתן להעניש על ידי הזעפת פנים, להביע חוסר שביעות רצון מהנהגה מסוימת. אבל לא להכות. קודם כל אסור להכות - פה אני יוצא קצת מהנושא של חינוך, אבל זה ענין שכמו שאמרת, אני מחזיק את השופר, אני יכול לומר מה שאני מבין - כי אנו חיים באוירה של אלימות, אלימות אני לא מתכוון דווקא במכות, אלימות יכולה להיות אלימות מילולית, או אלימות של אווירה כללית של כח, של לא לוותר.

אתפוס דוגמא קיצונית, לשם המחשה. אני הולך בירושלים, יש בלוח מודעות שם בגאולה, מגיע שליח של "ועד הרבנים", או "קופת העיר", או "ועד העולמי לענייני צדקה" - אני סתם נוקט לשם הדוגמא וההמחשה - עשו מגבית לחנוכה, פורים, פסח, מה שזה לא יהיה. והשליח הדיביק 15 מודעות, כיסה את כל המודעות האחרות שהיו בלוח המודעות. זה אצלי נחשב לאלימות.

צריך להרחיק את נפשותינו מהאלימות הזאת. זה פשוט מכער את הנפש... ויש לנו מספיק את 'הסחורה' שלנו של אלימות, 'לשם שמים', או שלא לשם שמים... וזה דבר שמאד לוחץ לי, דבר שמכאיב לי. אנו מוכרחים לחנך פחות לכה. גם האלימות ה"כשרה" כביכול, "חושך שבטו שונא בנו", סטירה לילד - משאירה חותם של אלימות ושל כיעור. את הסטירה הילד ילמד טוב. כשאני הייתי ילד המלמדים עוד הרביצו. לא למדתי בעץ חיים, למדתי בגערער תלמוד תורה בירושלים, שם היה פחות אלימות, אבל היכן. את הפסוקים של החומש מהלימודים אז אני לא כל כך זוכר, אבל המכות נשארו לי בזכרון הרבה יותר חזק. שימחלו לי המלמדים שלי בתלמוד תורה. צריך להיזהר בזה.

יש טוענים: הלוא פעם היכזו? כן, אבל פעם גם היה סוג חיים אחר, כל האוירה היתה משהו אחר. היום אנו נמצאים בסגנון אחר של החיים. ואני לא מדבר על כך שילד יכול לבעוט, וכמו שחז"ל אומרים שאסור להכות ילד גדול כי הוא יכול לבעוט באבא, ולא מתכוונים רק שהוא פיזית יוכל להכות בחזרה את האבא - אלא עוד יותר עמוק מזה: שהוא יכול לצאת בכלל מתחת מרות האבא. אולי היציאה היא לא מיידית, הוא לא יצא ברגע זה, אבל זה מייצר בלב שורש פורה ראש ולענה, צריך להיזהר בזה.

להעניק לילד אהבה, אהבה, אהבה

יש ווארט נפלא של השפת אמת על הפסוק בדברים (ח, ה): "כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מייסרך". שואל השפת אמת ביטין, למה כתוב כאשר ייסר בלשון עתיד? הרי פסוק מביא משל, ולכאורה מתאים היה יותר להיות כתוב בלשון הווה: כאשר מייסר איש את בנו, כמו שאבא מייסר את בנו עם אהבה, עם אבהיות, עם אהבה של אבא - כך ה' אלקיך מייסרך. מדוע נכתב בלשון עתיד?

ומבאר השפת אמת כך: היות שהפסוק מדבר על הקבלה בין חינוך של אבא לבין ה' אלקיך מייסרך - הרי ברור שמציאותית, שמבחינה ריאלי, שום אבא בעולם לא יכול לחנך טוב את הבן כמו הקב"ה... וזוהי הקבלה היפותטית ותיאורטית, "כאשר ייסר", באופן תיאורטי... כאשר אבא ממשי מכה את הבן, בהכרח יש שם צלקת, ומהותית זה לא באמת יכול להיות דומה לייסורים שהקב"ה מביא - ולכן הפסוק נוקט בלשון עתיד - להרחיק את הדוגמא מהאבא של עכשיו, מהאבא המציאותי, לאיזה דגם עתידי של האבא המושלם.

אני חושב שאפשר לדייק עוד משהו בפסוק זה. כתוב בו: 'כאשר ייסר איש את בנו'. ויש לדקדק: למה כתוב "איש את בנו", הלוא לכאורה מתאים יותר להשתמש בלשון "כאשר ייסר אב את בנו" - ה' אלקיך מייסרך". הרי הפסוק בא לבטא שהקב"ה מעניש אותנו כמו שאבא מעניש, עם אבהיות, עם אהבה, ולכן לכאורה היה צריך להיות כתוב כאשר ייסר אב את בנו.

והתשובה היא: כשאבא מייסר את בנו, מעורבים שם שיקולים אגואיסטיים ולא בהכרח טהורים. לרוב, לא רק טובת הילד ועתידי הם שמושקעים באנרגיה של ההכאה. האבא יכול לבעוט לא רק על כך שהילד נהג לא טוב, אלא גם על הפגיעה בכבודו: איך נראה עכשיו הילד שלי בעיני הסובבים? מה אומרים החברים עלי כאשר הם רואים שכך הבן שלי מתנהג? ואז הוא מרגיש דחף לתת לילד את הסטירה, אבל בדחף הזה מעורב מניע אישי נגוע, שלא קשור בטובה של הילד בטהרתה.

וזה מה שהפסוק אומר: "כאשר ייסר איש את בנו". הייסורים החינוכיים הטהורים, הנכונים, אלו שניתן להשוות אותם לאופן שבו הקב"ה מחנך את עם ישראל - הוא

רק אם האבא מייסר את בנו בתורת "איש". בצורה נייטרלית טהורה, בלי שום שיקול אישי ופגיעה אישית וכעס אישי שהוא מכניס בתוך ההכאה הזאת. כאילו אין לך נגיעה, עם ניתוק, מתוך מבט טהור מוחלט שרק מה שמעניין הוא: טובת הילד לחנכו להיות ירא ה' בעל מידות טובות, ולא בגלל שהגאו שלך נפגע כתוצאה מכך שהילד כעת צפצף עליך.

אגב, יש תופעה מדהימה: בשעה שהאדם הוא בבחינת "איש", כלפי אנשים אחרים, מחוץ לבית, הוא אז ניחן בהרבה רוחב לב, בהרבה אבירות ואדיבות. הוא יציע עזרה, יגיב בנימוס. מישוהו פוגע בו, והוא מבליג, והוא מוותר. אבל בבית? הוא הופך לאריה. "להיות כל איש שורר בביתו". בבית שלי אני בעל הבית, אני בעל הדעה! וכאשר בא הילד ומראה לו: לא! גם לי יש דעה ואני מצפצף עליך, אז קודם כל עוד לפני שהוא בכלל חושב על שיקולים חינוכיים - הוא כועס, הוא נפגע... אני פה אני המלך, פגעת במלוכה שלי! הנגיעה העצמית.

באה התורה ואמרת לך: "כאשר ייסר איש את בנו". כשאתה בא לחנך את הילד, תסלק את המניע שלך, את האגו שלך. הגעת למסקנה שצריך לייסר את הילד בגלל הנהגה לא טובה וכדי להוליכו בדרך ישרה? תעשה את זה לא כ"אבא" שמתרחק ונפגע מן העובדה שהבן פגע לו באגו ובממלכה; אלא כ"איש" נייטרלי, מבחוץ, בקור רוח, כאילו אני אדם נפרד ומנותק, בלי נגיעה. "איש את בנו".

כשנותנים עונש צריך להיזהר מאד לא שזה לא יהיה ח"ו מתוך כעס, מלבד מה שאפשר להעניש ענישה חינוכית באופנים אחרים, ולא בהכאה. אנחנו מוקפים בכל כך הרבה אלימות בכל מקום, אלימות במילים, אלימות בהתנהגות, ואלימות בזה. בא נלמד את הילדים וותרנות, וותרנות....

ליהודים יש תמיד טענות, תמיד יש מישוהו שיש לו טענות. ומה עושים כשיש טענות? דבר חדש: חוסמים כבישים. עומדים לפני האוטובוס ולא נותנים לו לנסוע, ויושב שם אברך באוטובוס באמצע הלילה וצריך לעמוד עכשיו כמה שעות עם ילדים קטנים, וזה ליל חורף. הציבור יודע מה אני מתכוון... אל תכעסו שאני אומר את זה, יש לי את השופר, וזה דברים שלוחצים עלי ויושבים על ליבי... על דברים יותר גרועים, שזה אני רואה ממש לידי, אני גר שם ליד בר אילן, אני רואה את כל ההפגנות ומה שעושים, על זה אני לא ידבר... אני לא נכנס לכל השיקולים, הכל יכול להיות, אני לא יודע. אבל מה הראית לילד? אחרי ככלות כל הצידיקים והמענים, מה אתה מראה לילד שלך? איפה השיקול דעת? אני לא אומר, אם הרב או מישוהו יגיד שפה זה מקרה חירום וכל כל הקיצין וצריך למחות על משהו, נו, אולי. יכול להיות שצריך. אבל בכל פעם? ריבוננו של עולם, הילד רואה אותך! הילד מסתכל עליך! מה הוא לומד מזה? אווירה של אלימות וכוחנות. ירחם ה'.

לעומת זאת כשילד רואה את ההתאפקות ואת היותו, הוא קונה את זה, זה נכס, אחרי זה לא צריך לשאול 15 שאלות איך לחנך ילד... אם הילד מעריך את אבא שלו, הרבה פעמים זה שווה הכול. נכנסת לחנות וקנית ארון, ואולי הארון באמת עקום, אולי הבעל מלאכה לקח קצת יותר כסף - ובאמת יש מצבים שאי אפשר תמיד לוותר. אבל אפשר לדבר אחרת, בנועם, באדיבות, בוותרנות. קונים בזה משהו בשביל הילדים, שהם יקחו לכל החיים. ויש לכך בלי סוף הזדמנויות.

וכמוהו הדוגמא האישית - כמו שדיברנו בהתחלה - זה יכול לבוא לביטוי בדברים אחרים גם: אם ילד יראה שאבא מתייגע בלימוד, 'קורע' את עצמו כדי ללמוד, זה ישפיע יותר מאלף דיבורים. האבא עייף, אין מה לדבר. החיים היום הם חיים של לחץ, של "לרדוף". וכשהילד יראה שאבא קורע מעצמו והוא הולך ועושה את זה, זה יותר טוב מאלף לימודים. את זה הוא יחקה, את הדברים האחרים הוא שומע, את זה הוא מחקה, את זה הוא בולע, הוא רואה את זה, וזה נכנס לקרבו.

אז ממילא, כשצריך להעניש - צריך להעניש. אבל כמו שאמרנו, בלי אלימות, ועם יישוב הדעת, לנסות בקור רוח, ותמיד תמיד עם אהבה, אהבה, שמאל דוחה וימין מקרבת. צריך היום ימין מקרבת. שיהיה אלף ידים ימין מקרבת, ויד אחת שמאל דוחה. מוכרחים את זה, מוכרחים לתת, לאהוב באמת את הילד. יש לו חסרונות? לך יש גם חסרונות! אנחנו גם היינו ילדים, יש לנו גם חסרונות, ואם לך לא היה את החסרון הספציפי הזה, סימן שיש לך אופי אחר, אבל גם לך היו פגמים. צריך להסתכל אחרת, צריך לאהוב את הילד ולהביט בו בעין של טוב וחסד. לתת אהבה! עם אהבה אפשר להשיג הרבה יותר, אני לא מחדש, כנראה כולם יודעים את הדברים מהסוג הזה.

לא נגענו אלא במקצת הדברים, וכבר ארכה השעה.

אברככם שיהי ברכת ה' עליכם. העיקר זה להתחיל בתפילה ולגמור בתפילה. יהי רצון שתשרה שכונה במעשה ידיכם - מעשה ידיכם זה בניו של אדם. שה' יעזור באמת שתוכלו לחנך, להעמיד דורות של ילדים, אנו וצאצאינו, וצאצאי צאצאינו, יודעי תורתך ולומדי תורתך לשמה.

נחל אליהו

בקלוקל שעשו כמו שכתוב (ירמיה יא טו) "כי רעתכי אז תעלוזי".

אבל הגאון אומר, וכבר קדם אותו בספר העיקרים, שגם דבר שאדם יודע אותו באמונה שלמה וברורה במאת אחוזים בלי שום צל צילו של ספק ופקפוק, עדיין הוא מתפעל יותר כשהוא רואה את זה בעיניים. משה רבינו ידע, ודאי שהוא ידע, משה רבינו שמע מפי הגבורה ואין ידיעה יותר ברורה ומוחלטת מזה. אבל יש את ה'השבות', יש את ה'להתפעל'. כשהוא ראה הוא התפעל יותר.

גם במתן תורה כתוב (שמות כ יד) "וכל העם רואים את הקולות", מה זה רואים את הקולות? למה צריך שיראו את הקולות הרי הם שמעו את הדיברות, התשובה היא שכשרואים מתפעלים עוד יותר משמיעה, וממילא הם יותר מתחברים, זה כוח של ראייה.

נסעתי פעם עם נהג מונית והוא אמר לי שהוא לא עולה יותר על מטוס, הוא סיפר לי: פעם אחת נסעתי במטוס ובדרך היה איזה ספק ספק ספיקא, צילו של ספק שאולי המטוס יתרסק, מאז אני לא מסוגל לעלות על מטוס. אני רוצה לשאול אתכם שאלה קטנה, אני מבטיח לכם שהנהג מונית הזה קרא ושמע על הרבה מטוסים שהתרסקו בימי חייו, זה לא הפחיד אותו, הוא האמין באמונה שלמה בלי פקפוק שהמטוסים האלה התרסקו, אבל זה לא הפחיד אותו, למה? כי הוא לא היה שם. כשהוא היה הוא התפעל יותר.

המשגיח ר' חצק'ל הבטיח פרי בטן לתלמידו

העבודה שלנו בכל יסודי האמונה, האמונה ביציאת מצרים ובכל יסודי האמונה, זה לא רק לדעת אלא לחיות. לא רק לדעת אלא לחיות את האמונה. היה אברך מתלמידי המשגיח ר' חצק'ל שהיה שנים רבות חשון בנים ולא זכה להיפקד בפרי בטן, בצר לו הוא פנה אל המשגיח ר' חצק'ל וביקש ממנו שיתפלל עליו, שיברך אותו. אמר לו המשגיח: ה' יעזור, ה' יעזור. אבל אותו אברך בא שוב וביקש הבטחה, ברכה. שוב אמר לו המשגיח: ה' יעזור, תתפלל תתפלל. אז הוא החליט לנסות ניסיון אחרון, הוא אמר למשגיח שהמשגיח ידע שאם יש לי קצת שייכות לאמונה חושית, לא רק אמונה בשכל אלא גם לחיבור בלב, לחיות יציאת מצרים, הכל בזכות השיחות ששמעתי מהמשגיח כל השנים. המשגיח שמע את זה הוא כל כך התרגש, הוא אמר לו ככה אתה אומר? עשית לי כזו שמחה! שנים אני משקיע בזה, אתה יודע מה זה בשבילי לחזק יהודי אחד שלא תהיה לו רק ידיעת השכל אלא שיהיה מחובר משהו בלב ליציאת מצרים, זה חלקי מכל עמלי. בזכות זה ששימחת אותי אני חייב לך הכרת הטוב, אני מבטיח לך שהשנה יהיה לך בן זכר. וכך הוה.

שמחתו של החפץ חיים על שחיזק יהודי באמונה

האמונה זה מרכז החיים, כתוב בתהילים (ק"ט פו) "כל מצוותיך אמונה", הכל הכל מסתובב סביב אמונה. ר' שלום שבדרון סיפר על החפץ חיים שבסוף ימיו הגיעה אליו משלחת מוילנא ואמרו לו שבולנא יש רפיון בטהרת המשפחה, והם רוצים שהחפץ חיים יבוא לשם ועל ידי זה יהיה חיזוק. החפץ חיים כבר היה בחולשה נוראה והמשפחה לא רצתה שהוא ילך, אבל אצל החפץ חיים כשמגיע לכבוד שמים לא עושים חשבונות. היה

מהות מצות האמונה ומעלתה - מאמר הרמב"ן סו"פ

בא ויסודות האמונה

ההכנה הטובה לפסח - לימוד דברי הרמב"ן בסוף פרשת בא שמעתי מאנשים גדולים שאמרו שההכנה הטובה ביותר לחג המצות זה ללמוד את דברי הרמב"ן בסוף פרשת בא (שמות יג טז), שם יש כל יסודות האמונה, זכר ליציאת מצרים. ונתחיל לדבר קצת על תורף דברי הרמב"ן.

ונקדים תחילה, ליל הסדר התייחד במצוות סיפור יציאת מצרים. אנחנו אומרים בסדר ההגדה "ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו יודעים את התורה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים", וצריך לדעת את טעם המצוה. יציאת מצרים זה שורש ועיקר לכל יסודי האמונה, "אנכי ה' אלוך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים" (שמות כ ב). חג המצות בכלל וליל הסדר בעיקר זה ראש השנה לאמונה, לקנות יסודי האמונה.

ידוע שהמשגיח איש האלוקים ר' חצק'ל לוינשטיין זכר צדיק וקדוש לברכה כל ימיו היה מדבר על יציאת מצרים, זה מעיקרי יסודי הדת. אלו דברים פשוטים וידועים אבל צריך לחדד אותם. וצריך לדעת שעיקר העבודה בקניית האמונה זה לבוא לידי אמונה חושית.

צריך לחבר בין 'יודעת היום' ל'השבות אל לבבך'

כתוב בתורה (דברים ד לט) "וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלוקים", להשיב ללב את יסודי האמונה. 'יודעת היום' זה ידיעת השכל, 'השבות אל לבבך' זה לקנות את זה בלב. האדם מורכב ממוח ולב, שכל ורגש. במצוות האמונה לא מספיק ידיעת השכל, צריך גם והשיבות אל לבבך. תפילין של ראש כנגד המוח, תפילין של יד כנגד הלב, והשח בין תפילין של יד לתפילין של ראש זה פוגם, צריך לקשור את ה'יודעת היום' ל'השבות אל לבבך', וזו העבודה הקשה שבמקדש.

היה פעם רופא שהגיע לר' חיים צאנז'ער, הדברי חיים זכר צדיק וקדוש לברכה. ושאל אותו; מה אתם עושים כל היום? אמר לו הדברי חיים אני עובד כל היום לבנות את הגשר הכי גדול בעולם. הרופא ההוא חיך, הרב'ה בונה גשרים? סולל בונה? הוא אמר לו: כן. איזה גשר הרבי בונה? אמר לו הדברי חיים: את הגשר בין המוח ללב. בין המוח ללב יש בקושי שלושים סנטימטר אבל זה מרחק של מיליוני שנות אור. אני בונה גשר שכל מה שאני יודע במוח אני אחיה את זה בחוש גם בלב. וצריך לדעת שזה יסוד גדול, כל המצוות של ליל הסדר, של זכירת יציאת מצרים, הכל בנוי על זה.

משה שבר את הלוחות רק כשראה בעיניו את העגל

יש קושיה עצומה שכולם מתקשים בפרשת העגל. כתוב שהקב"ה אומר למשה רבינו "לך רד כי שיחת עמך, ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה וישלך מידי את הלוחות וישבר אותם תחת ההר" (שמות לב ז, יט). כולם מקשים, הרי הקב"ה כבר אמר לו, משה רבינו ששומע מפי הגבורה אין לך ידיעה מוחלטת מזה. למה אז הוא לא שבר את הלוחות, למה הוא שבר רק אחרי שהוא ראה? יש מפרשים לפי הספורנו (שמות לב יט) שהוא ראה את המחולות הוא ראה שם שמחים

זה הביאור, במה שכתוב בקריעת ים סוף "וידעו מצרים כי אני ה'" (שמות יד יח), ככה כתוב בכמה מקומות "וידעו מצרים". מתי זה וידעו? כשהם טבעו בים, רגע אחד, ומי זה היה? גוי, רגע אחד של גוי, כמה שווה רגע אחד. כשיש לנו לילה אחד בשנה, הלילה החביב והנפלא הזה שכל המצוות של הלילה הזה בונות את יסודי האמונה, באמונה חושית. ודאי שיש כוח בסגולת הלילה הזה להשפיע על כל השנה, לכל החיים, את כל יסודי וקנייני האמונה. כמו שמפורש בתורה בסוף פרשת ראה (דברים טז א) "שמור את חודש האביב ועשית פסח לה' אלוך", והתורה מסיימת "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך", זה ראש השנה לכל החיים, זה המעמיד של אמונה לכל החיים. אבל כמו שאמרנו, חוץ ממה שזה מעמיד לכל החיים, כל רגע של אמונה זה רווח עצום.

מצה זו על שום מה - ללב לא מספיקה הידיעה

כל המצוות של הלילה, נראה בהמשך בעזר הי, הם בכדי שהאמונה לא תהיה רק ידיעת השכל אלא לחיות את הדברים. כתוב בהגדה "אפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו יודעים את התורה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים", כי בשכל אנחנו חכמים, נבונים, יודעים את התורה אבל הלב מתפעל מסיפור, מדרך שאלה ותשובה, מימה נשתנה'.

מצה זו שאנו אוכלים על שום מה? על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו, מרור זה כו' פסח כו', חרוסת זה זכר לטיט, ארבע כוסות זה זכר לגאולה, יין אדום זכר לדם, זכר לתפוח. אני מבין שילד בגן ילדים צריך את כל הסמלים האלה, אבל הרמב"ם והרמב"ן, הרשב"א, רבינא ורב אשי, רבי עקיבא, רבי ישמעאל, קדושי עליון, בלי שיאכלו את החרוסת הם לא ידעו שהיה טיט? בלי שיאכלו מרור לא ידעו שמררו אבותינו, בלי מצה לא ידעו? מה התשובה? האדם הגדול ביותר יש לו מוח ולב, למוח מספיקה הידיעה, אבל הלב מתפעל ממה שילדים בגן מתפעלים. "והשבות אל לבבך" צריך את כל הדברים האלה, אפילו כולנו חכמים כולנו, אין גבול ואין שיעור ל"והשבות אל לבבך".

כמו שהבאנו מהגאון, משה רבינו שומע מפי הגבורה ואין לו את אותה התפעלות כמו שהוא רואה בעיניים. יש כוח מיוחד "אתה הראת לדעת" (דברים ד לה), "אתם ראיתם" (שמות כ יח).

חשיבות לימוד עיקרי הדת והאמונה

הרמב"ם כותב בפירוש המשניות בסוף מסכת ברכות (פ"ט מ"ה) וזה לשונו: כי יקר בעיני ללמד עיקר מעיקרי הדת והאמונה יותר מכל אשר אלמדנו. הרמב"ם, המורה הגדול, שכתב לנו ספר שכולל את כל דיני ומשפטי התורה שאין יכולת אנושית לכתוב כזה ספר, והכל בשפה ברורה ונעימה בדרך צחות, וכלל בחכמתו ובלשונו הזהב דברים רבים כללים ופרטים הכל דבר דבור על אופניו. מעיד על עצמו: יקר בעיני ללמד עיקר מעיקרי הדת והאמונה יותר מכל אשר אלמדנו. כמו שכתוב "כל מצוותיך אמונה" תכלית כל התורה והמצוות זה אמונה.

הרבה מיסודי הדת והאמונה, החשיבות של עיקרי הדת, נמצאים בדברי הרמב"ן סוף פרשת בא. גדולי עולם היו אומרים כהכנה לליל הסדר ללמוד את הרמב"ן הזה, הרמב"ן שמתחיל בקטע: ועתה אומר לך טעם מצוות רבות. גדולי עולם תמיד היו מחוברים לדברי הרמב"ן האלו. המשגיח ר' חצק'ל כל ימיו היה סביב הרמב"ן בסוף פרשת בא, כל ימיו. אומרים שהחזון איש אמר אחרי המלחמה הנוראה; נשארו לנו בית המדרש של קלם שלושה ענקים עמודי האמונה: הרב דסלר, ר' אלה לופיאן והמשגיח ר' חצק'ל. הרב דסלר, 'מכתב מאליהו', שמה זה להקנות אמונה בראש, בדעת, בשכל. ה'לב אליהו' זה ספר להחזיר את האמונה בלב. והמשגיח ר' חצק'ל גם הספר שלו 'אור יחזקאל' זה לממש את האמונה בידיים.

לחפץ חיים שני כללים: א' מה שמגיע לכבוד שמים לא עושים חשבונות, לא של כוח לא של בריאות. חשבון שני, שמה שאפשר לעשות היום לא עושים מחר ומה שאפשר לעשות עכשיו לא עושים עוד חמש דקות. החפץ חיים ביקש מהבני-בית שיזמינו בעל עגלה שיקח אותו לתחנת הרכבת לנסוע לויילנא. הבני בית הרגישו שזה גובל בפיקוח נפש, החולשה של החפץ חיים, אז הם אמרו לו אנחנו לא נזמין, אי אפשר, שהרב לא יסע. אמר להם החפץ חיים בסדר, אני אלך לבד. איך הוא הלך להזמין בעל עגלה? הוא היה צריך לצאת מהבית, והוא היה צריך להישען על קירות הבית רק כדי לצאת מהבית. וברגע שהם ראו שזה בנפשו מיד הם הזמינו לו בעל עגלה.

והחפץ חיים הגיע לויילנא שבת שלמה. בלילה היו שם ששת אלפים נשים וביום ששת אלפים גברים. כל העיר ידעה שהחפץ חיים מדבר על טהרת המשפחה, הוא דיבר ומישהו תרגם את זה בקול. באותה שבת באכסניה של החפץ חיים התארח יהודי שהיה לו הרבה צרות והחפץ חיים ראה שצריך לחזק אותו באמונה. במהלך השבת הוא ישב וחזק אותו באמונה עודד את רוחו. בצאת השבת כשהיה החפץ חיים בדרכו חזרה לראדין ראו שהוא בשמחה גדולה, והיו בטוחים שהשמחה הגדולה שיש לו היא על כך שהוא הצליח לפעול לחזק אלפי יהודים בטהרת המשפחה. אבל כששאלו אותו מה הוא שמח, הוא אמר זכיתי לחזק באמונה יהודי שהיה צריך חיזוק, בשביל זה היה שווה כל הטרחה. מה זה כל חיזוק באמונה!

כל רגש של אמונה עושה רושם

צריך לדעת עוד יסוד, כשאנחנו מדברים על חיזוק באמונה, יסוד גדול. אנחנו עכשיו נמצאים במצב שהקב"ה הביא אותנו אליו, המגיפה הנוראה והאיומה הזאת. הרופאים חדלי אונים. וחז"ל דרשו (ש"ר כא) "פרעה הקריב" שהקריב ליבם של ישראל לאביהם שבשמים, "הראיני את מראיך השמיעיני את קולך" (ש"ה ב יד), הקב"ה רוצה לקרב אותנו אליו, לאמונה. כשבן אדם מתחזק באמונה בעת צרה, הוא לומד חובת הלבבות שער הביטחון, שומע שיחת מוסר, מתחזק. אבל הוא אומר; אני יודע שאחר כך זה נכבה, אחר כך אני חוזר לחיים והכל מתקרר, אז מה יצא לי מזה? צריך לדעת שני דברים: א' שום דבר לא הולך לאיבוד, כל דבר משאיר איזשהו רושם בנפש האדם. כמו במשל הידוע של רבי עקיבא אבנים שחקו מים, עוד טיפה ועוד טיפה ועוד טיפה. מה הביאור של המשל הזה? האבנים האלו שנעשה בהם נקב מהמים, זה היה מאלפים ורבבות של טיפות. ברור שהטיפה הראשונה עשתה משהו, כי אם היא לא עשתה כלום אז הטיפה השנייה היא הראשונה וגם היא לא עושה כלום וגם השלישית לא עושה כלום ואז גם מליון טיפות לא עושות כלום. אם מיליון טיפות עושות איזה שהוא נקב, גומה, סימן שגם הטיפה הראשונה עשתה איזשהו רושם. כל דבר, כל רגש של אמונה שיש לאדם רגע אחד זה נשאר עמוק בנפש.

והיסוד השני שצריך לדעת שגם אם יש לו רגש של אמונה לדקה, לשניה, ואחר כך זה נכבה לגמרי - המציאות היא שזה לא נכבה לגמרי, עמוק זה נשאר, אבל גם אם זה היה נכבה לגמרי הוא יצא ברכוש גדול.

כתוב בזוהר הקדוש שיש חסד ה' שהחיים של האדם מורכבים ממדפים, ימים, דקות. כשאדם יבוא לבית דין של מעלה דנים כל יום בפני עצמו, ביום הזה הוא היה צדיק אז לנצח נצחים היום הזה י"ב ניסן נשאר צדיק יסוד עולם. זה שימים אחרים הוא הרשיע זה לא מכבה את היום הזה, החיים עשויים מדפים מדפים. אם אדם יש לו רגע אחד בחיים שברגע הזה הוא חי באמונה של החפץ חיים, גם אם אחר כך זה נכבה לגמרי וזה לא עושה רושם, אבל הרגע הזה נשאר לנצח נצחים קנין בנפש שהיה לו את הרגע הזה, זה נשאר, זה נצח. כל רוחניות זה נצח.

עומד מאחורי זה איזו נגיעה לא קטנה, הם רוצים ללכת בשרירות ליבם, אם הקב"ה מתערב אז יש דין ויש דיין, יש שכר ויש עונש, אי אפשר ללכת אחרי התאוות. אז הם בנו תיאוריה של גדלות הבורא.

המגביה לשבת ואעפ"כ משפילי לראות בשמים ובארץ

'עזב ה' את הארץ' - על פי זה מבאר הנפש החיים את הפסוק (תהילים קיג ד-ו) "רם על כל גוים ה'" גם הגוים מכירים במציאות הבורא אבל הם אומרים "על השמים כבודו" ולא לפי כבודו להשיג בעולם השפל הזה, מה אנחנו בשבילו? "מי כה' אלוקינו" - אלוקינו שמשגיח עלינו. שאף על פי שהוא "מגביה לשבת" אבל "משפילי לראות בשמים ובארץ".

המלבי"ם מוסיף: השמים בשבילו זה לא משפילי? "הן השמים ושמי השמים לא יכלכלוך" כתוב בתפילת שלמה. אותו משפילי שיש בשמים יש בארץ.

אומר הרמב"ן: הקב"ה רצה לגלות לנו את כל יסודות האמונה, לבטל את כל דעות הכפירה שיש בעולם, לכן, אומר הרמב"ן:

"וכאשר ירצה האלוקים בעדה או ביחיד יעשה עמהם מופת או אות בשינוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל ביטול הדעות האלה כולם, כי המופת הנפלא [-כשיש שינוי פתאומי בטבע] מורה שיש לעולם אלוך, מחדשו וידוע ומשגיח ויכול." פתאום רואים מים נהפכים לדם, פתאום רואים צפרדעים.

ממשיך הרמב"ן:

"וכאשר יהיה המופת הוא נגזר תחילה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמיתת הנבואה כי ידבר האלוקים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים ותתקיים עם זאת התורה כולה."

"ולכן יאמר הכתוב במופתים 'למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ'. להורות על ההשגחה. לא כאלה שאומרים 'עזב ה' את הארץ'. עד כאן תחילת דברי הרמב"ן בקצרה. שהתכלית של האותות והמופתים שנעשו במצרים לברר את כל יסודות האמונה. טעות שטחית לחשוב שהמופתים נעשו לצורך הדור ההוא הרמב"ן מוסיף ומרחיב את הדברים, ואנחנו רוצים לדבר על דבר מאוד יסודי שכתוב ברמב"ן, וניתן אולי עוד הקדמה לפני שנקרא את דברי הרמב"ן בפנים. אחת הטעויות שיש להמון העם, הסתכלות המונית ושטחית, שהאותות והמופתים שנעשו במצרים ובמדבר ביסודם הם נעשו עבור הדור ההוא. פרעה לא רוצה לשלח את ישראל - הקב"ה נתן לו עשר מכות. הוא רודף אחרי בני ישראל והים נבקע בפניהם - ישראל עוברים והמצרים טובעים. בני ישראל במדבר לא מקום זרע תאנה וגפן ורימון - הקב"ה נתן להם מן מן השמים, שליו, בארו של מרים ומקיף אותם בענני כבוד.

זאת ההשקפה השטחית שכל זה נעשה עבור הדור ההוא, אלא שאמר הקב"ה; השקעתי כל כך הרבה, נעשה לזה זכר. מי שחשוב ככה, מגלה לנו הרמב"ן שהוא טועה גדולה מאוד, הוא לא מתחיל להבין את הענין של יציאת מצרים וזכירת יציאת מצרים. אמרנו על זה משל, אתם זוכרים את מגדל התאומים זכרנו לברכה? היה שם מאה ועשר קומות, חמש מאות מטר.

ניתן משל, כשבנו את זה היה כפרי נבער מובטל, שהיה בא כל יום לראות איך בונים. חפרו שם לעומק של עשרות מטרים ויצקו יסודות, הוא ראה שבקומה הראשונה כל קיר בטון מזוין עם ברזל שתי מטר עובי, כל קיר, כל עמוד. אומר הכפרי לעצמו בטח כאן הולך להיות הכספות של משרד האוצר האמריקאי, פה המקלט של ראשי הממשל, אחרת למה צריך כאן כל כך הרבה בטון מוגן?

עבר שם יהודי, אמר לו: תשמע, פה הולך להיות חניון, קניון, חנויות, הכל רגיל. שואל הכפרי: אז למה צריך להשקיע כאן כל כך הרבה בטון? אז הסבירו לו: דע לך, האדריכלים שמתכננים את הבנין הם חושבים עכשיו על הקומה

ר' אלה' לופיאן היה אומר שהיה ראוי ללמוד את הרמב"ן הזה כל יום, ולפחות שלא יעבור חודש בלי ללמוד את הרמב"ן. עמוד האמונה בדור האחרון, המשגיח ר' חצק'ל, כל ימיו היה חוזר על דברי הרמב"ן. שמעתי פעם מהמשגיח ר' דן סגל שיאריך ימים, שבצעירותו למד בשיבת קול תורה בירושלים ואחרי כמה שנים עבר ללמוד בשיבת פוניבז'. כדרכם של בחורים כעבור כמה שבועות הוא בא לשבת לשיבת קול תורה, ליל שבת אחרי תפילת ערבית הוא ניגש להגיד גוט שאבעס לראש ישיבה. המשגיח הגדול של קול תורה ר' גדליה אייזמן זכר צדיק וקדוש לברכה, מה היה ה'שלום עליכם' שלו? אמר לי ר' דן סגל, הוא אמר לי: דן, זכית כבר לשמוע מהמשגיח ר' חצק'ל איך הוא אומר את הרמב"ן בסוף פרשת בא? זה היה השלום עליכם של ר' גדליה, זכית לשמוע את הרמב"ן בסוף פרשת בא.

זכר ליציאת מצרים

בדברי הרמב"ן יש הרבה יסודות, הרבה נקודות, אפשר לדבר על זה כמה שעות. אבל נראה כמה דברים, נתחיל ללמוד קצת את דברי הרמב"ן. הרמב"ן מדבר על הענין הזה שכל יהודי מוקף לא רק בליל הסדר ולא רק בחג המצות אלא כל ימות השנה מהבוקר עד הלילה אנחנו מוקפים במצוות זכר ליציאת מצרים. מהבוקר עד הלילה. עוד כשהיינו במצרים כבר נצטוונו מיד ביום של יציאת מצרים ט"ו בניסן על תפילין של יד, תפילין של ראש, פרשת קדש, פרשת והיה כי יביאך, קידוש בכורות, הכל כתוב בסוף פרשת בא, הכל זכר ליציאת מצרים. כמו שכתוב בפרשת תפילין "כי ישאלך בנך... ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה" (דברים ו כ-כא).

יהודי מוקף במצוות, קם בבוקר - תפילין זכר ליציאת מצרים, יציאת זכר ליציאת מצרים. מזוזה, אומר הרמב"ן, זכר ליציאת מצרים. שבת - כתוב בלוחות השניות (דברים ה יד) שהיא זכר ליציאת מצרים, וכך אנחנו אומרים בקידוש 'זכר ליציאת מצרים'. ימים טובים - כתוב בהם זכר ליציאת מצרים, פדיון הבן, בכור אדם, בכור בהמה, פטר חמור. מתנות עניים גם כתוב בהם זכר ליציאת מצרים. כמו כן בכל יום בקריאת שמע אנחנו מזכירים בפרשת יציאת זכר ליציאת מצרים ובברכת אמת ויציב מזכירים את יציאת מצרים. כל כך הרבה דגש התורה נתנה על הענין הזה שיהודי יהיה דבוק בזכר ליציאת מצרים.

נתחיל לקרא את לשונו הזהב של הרמב"ן:

"ועתה אומר לך כלל בטעם מצוות רבות. הנה מעת היות העבודה זרה בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון, כיחשו בה' ויאמרו לא הוא" - כופרים בכלל במציאות הבורא אומרים שהעולם קדמון, נהיה מעצמו. זוהי הדעה הכפרנית, הפרימיטיבית ביותר.

"ומהם יש כת שמאמינים במציאות הבורא", אומר הרמב"ן, "אלא שמכחישים בידיעתו הפרטית, ואמרו איכה ידע קל ויש דעה בעליון" - הם אומרים שהקב"ה ברא את העולם אבל הם לא מסוגלים להבין שהקב"ה יודע כל פעולה קטנה, כל מחשבה, כל דיבור, כל מעשה.

"ומהם שידודו בידיעה" - מודים שהוא יודע, "ומכחישים בהשגחה" - הם אומרים שהוא לא מתערב במה שקורה כאן. "ויעשו האדם כדגי הים שלא ישגיח הקל בהם ואין עמהם עונש או שכר ואמרו עזב ה' את הארץ" - הם מאמינים שיש בורא לעולם שהוא יודע כל מה שקורה, אבל הוא לא מתערב. אני מאמין כשאני רואה מכונית שיש לה יצרן, מכונית לא נהייתה לבד אבל מאותו רגע שהיצרן העביר לי את המכונית הוא לא מתערב.

כמובן שהם עוטפים את זה באיצטלא של גדלות הבורא. הבורא גבוה מעל גבוה, וכי מענין אותו מה יש לי בצלחת? או אם אני מדליק כפתור בשבת? הקב"ה מתעסק בדברים הרבה יותר גדולים. זו התיאוריה. אבל

המאה ועשר שתהיה יציבה. שאל הכפרי: אני לא מבין, שואל בתמימות, אם זה לצורך הקומה המאה ועשר שישומו שם את הבטון, למה שמים את הבטון בקומה הראשונה? ענו לו; אם הבטון יהיה למעלה הבנין יקרוס ביום הראשון. כשרוצים לבנות בנין חזק למעלה בונים רגיל, קירות בעובי רגיל, מרפסות, חלונות. את כל היציקה עושים למטה, אבל התכלית של היציקה שנמצאת למטה בקומת היסודות זה הקומה המאה ועשר, האדריכלים חושבים על הקומה המאה ועשר כשהם יוצקים את קומת היסודות.

אומר הרמב"ן: מי שחושב שכל האותות ומופתים שנעשו במצרים ובמדבר, נעשו ביסודם בשביל הדור ההוא, שהקב"ה אמר: נו, השקעת, נעשה זכר. הוא דומה לאותו כפרי נבער. תדעו יסוד גדול, כל האותות והמופתים שנעשו במצרים ובמדבר הם נעשו **עבורנו** הדור היתום הזה, דור האינטרנט והאייפון תש"פ, בדיוק כשם שזה נעשה עבור הדור שהיו עם משה ואהרון מקבלי התורה. אותו דבר בדיוק. גרם אחד לא, סנטימטר אחד לא פחות. וזה פשוט והזכרנו כמה פעמים שיש ירידת הדורות, ירידה עצומה, אבל הבורא עולם זה אותו בורא עולם.

קראנו השבת בהפטרה של שבת הגדול "כי אני ה' לא שנית ואתם בני יעקב לא כליתם", זה אותו בורא עולם. החפץ חיים היה אומר משל; הכרכרה של המלך נוסעת פעם בשנה לבקר את הנתינים שלו. הוא מתחיל את הסיור כשהוא נמצא בעיר גדולה, עיר הבירה, מלון שמונה כוכבים, נברשות שטיחים מקיר לקיר, ארוחות, קוקטיילים. הולך לעוד עיירה עוד עיירה, עד שהוא מגיע לאיזה כפר נידח. מה נותנים לו שם? את הבקתה הכי מהודרת שיש שם, את המיטה הכי מהודרת, הכי מפוארת, יש להם מרק בולבוסים מיוחד. אומר החפץ חיים, המלך הוא אותו מלך ועכשיו זה הארוחה שיש לו, אין לו עכשיו לא בית אחר, לא מיטה אחרת, זה הארוחה שיש לו. רבותי, צריך לזכור שיש ירידת הדורות, אבל הבורא עולם זה אותו בורא עולם! אמת, אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון, הבורא עולם שבזמן האבות הקדושים, בזמן משה ואהרון, בזמן השבטים, בזמן יציאת מצרים, מתן תורה - הוא אותו בורא עולם.

וצריך לדעת עוד יסוד, אז היום אין לבורא עולם את האכילת מצה של

הרמב"ן, אין לו את הארבע כוסות של הרמב"ן, אין לו. אין לו את התפילין של רבינא ורב אשי, אין לו את השופר ואת הלולב של משה רבינו. יש לו את שלנו, את הדף גמרא שלנו, את הסעיף קטן במשנה ברורה שלנו, את התפילין שלנו, את המצה שלנו, את המרור, את הארבע כוסות שלנו. זה אותו בורא עולם! ממילא אומר הרמב"ן, אותו תכלית אותה מטרה שהיתה באותות ומופתים שנעשו במצרים ובמדבר זה נעשה עבורנו בדיוק כשם שזה נעשה עבורם.

ישאל השואל, אם זה נעשה עבורנו אז למה האותות והמופתים לא נעשו היום? התשובה היא, כמו המשל עם מגדל התאומים שאמרנו, לא בריא לתת את הבטון למעלה, למעלה בונים רגיל.

לא בריא לחיות תמיד עם מופתים

והרמב"ן ממשיך: בעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר - לא בריא לחיות תמיד עם מופתים, ונראה בהמשך למה לא בריא לחיות תמיד עם מופתים. אבל כיון שתכלית הבריאה זה אמונה והקב"ה רצה, כמו שממשיך הרמב"ן, שנכיר את בורא עולם, נייחל אליו, נתפלל עליו, נישען עליו, נאמין בו. זה התכלית. "כל מצוותיך אמונה" זה תכלית הכל. מצד אחד צריך היה לגלות לנו את יסודי האמונה על ידי אותות ומופתים שינוי הטבע, ולכן הקב"ה עשה עצה עמוקה, מצד שני זה לא בריא לחיות כל התקופות עם אותות ומופתים, התכנית של הבריאה זה "ועמידם לעד לעולם חוק נתן ולא יעבור" (תהילים קמח ו). לכן הקב"ה עשה שבדרך כלל העולם נוהג כמנהגו אבל הקומה הראשונה - ה' בחר דור נבחר של יוצאי מצרים מקבלי התורה, ושם הקב"ה כביכול יצק את כל הבטון, את כל האותות ומופתים. עבורנו בדיוק כמו עבורם, צריך לזכור את זה.

וה' ציווה עלינו לשמר את זה על ידי מערכת גדולה של מצוות דבר יום ביומו שיהודי מוקף במצוות זכר ליציאת מצרים שהשיא שלהם זה בליל חמישה עשר בליל הסדר, והכל כדי שנגיע לתכלית הזאת של כל הבריאה כולה שיהיו נבראים שיכירו בקב"ה, יודו אליו, ישבחו, יאמרו עבדיך אנחנו, יתפללו לפניו.

שיר השירים

השלמות של הקשר בין ישראל להקב"ה. הן הקשר בזמן של גאולה ובנין, והן הקשר והכמיהה בזמן של גלות וריחוק כביכול.

נתחיל קצת לבאר לפי סדר הפסוקים, "ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין", מה זה ישקני, חז"ל במדרש על המקום אומרים "ישקני" זה מלשון השקה. כמו שמים עולים מטומאה לטהרה על ידי 'השקה' כך ישראל עולים מטומאה לטהרה על ידי נשיקת פיהו של הקב"ה, כביכול.

קודם שנבאר נקדים, יש משנה בסוף מסכת יומא 'אמר רבי עקיבא אשרים ישראל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים. לפני מי אתם מטהרים שנאמר "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם" ואומר "מקוה ישראל ה'" מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל.

כתוב במשנה שתי דרגות. יש דרגה של 'לפני מי אתם מטהרים' ויש דרגה של 'ומי מטהר אתכם', ועל זה יש את שני הפסוקים. כשאני מזה על מיישהו מי חטאת אני לא החפצא המטהר, אני רק מפעיל את הטהרה. מקוה זה החפצא המטהר. הדרגה הראשונה, הבחינה הראשונה לפני מי אתם מטהרים, מי מפעיל את הטהרה של ישראל, טהרת הנפש, אז על זה יש את הפסוק "וזרקתי עליכם מים טהורים", אביכם שבשמים מפעיל את הטהרה. אבל הפסוק השני "ומי מטהר אתכם" כביכול מקוה ישראל ה', מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר אתכם, חיבתן של ישראל

טהרת התורה ♦ פנימיות ישראל ♦ השגחת ואהבת ה'

בהסתר פנים ♦ האהבה עד 'שתחפץ'

פעולת התפילה ♦ השפעת ישראל בבריאה ♦ נפילות

והתקרבות

מבואר בחז"ל הקד' 'כל השירים קודש ושיר השירים קודש קודשים', מגילת 'שיר השירים' מדברת על עומק הברית והקשר הפנימי העמוק שיש בין קודשא בריך הוא לבין כנסת ישראל, שזה נמשל לקשר בין חתן כלה, דוד ורעיה, וכל הענייני חשק וחיבה שכתוב בשיר השירים זה אני לדודי ועלי תשוקתו. החיבה, התשוקה הגדולה באני לדודי ודודי לי היא "סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני", כל הפסוקים מורים על הקשר הברית וכל התקופות של הקשר של כנסת ישראל עם הקב"ה מזמן האבות הקדושים.

אחר כך שבטי י-ה גלות מצרים, יציאת מצרים, ההנהגה מתן תורה, ההנהגה במדבר, אחר כך בארץ ישראל בענין בית ראשון וחורבן הבית, בית שני וחורבנו, גלויות ישראל, כל השמדות עד הזמן של עתיד לבוא שיגיע

הקב"ה בכבודו ובעצמו הוא המקוה טהרה שלנו.

אבל מה דרגה יותר גבוהה, מקוה. רבותי, אבל יש דרגה הרבה יותר גבוהה, דרגה שלישית. במקוה טהרה יש טהרה רגילה במקוה על ידי טבילה, אבל יש עוד טהרה על ידי השקה. הרי יש כלל, שאוכלין ומשקין אין להם טהרה, יש מגבלות חוקים במקוה, אדם וכלים יש להם טהרה במקוה, אוכלין ומשקין וכלי חרס אין להם טהרה במקוה. יוצא מן הכלל מים שלמרות שם משקין הם יכולים להיטהר במקוה בדרך השקה, אם יש לך כוס, כלי של מים טמאים אתה מכניס אותו לתוך המקוה ונהיה חיבור מלמעלה של המים שבכלי עם המקוה אתה מוציא את המים הם טהורים.

היכן נעלם הכלל שאוכלין ומשקין אין להם טהרה במקוה? איך זה עוקף את הכלל הזה, את החוק הזה, התשובה היא, אוכלין ומשקין בדרך טבילה אין להם טהרה, אבל השקה זה לא טבילה, השקה זה מהלך אחר לגמרי. הענין של השקה שהמים כשאתה מכניס אותם לתוך המקוה הם מתאחדים עם המקוה, זה נהיה אחד זה נהיה חלק מהמקוה ממילא הם נטהרים, זה טהרה דממילא. על זה לא עומד הכלל שיש לנו שמשקין אין להם טהרה במקוה.

כתוב במדרש דבר נורא "ישקני מנשיקות פיהו" מבאר המדרש שהוא מלשון השקה כמו שמים עולים מטומאה לטהרה על ידי השקה כך ישראל נטהרים ועולים מטומאה לטהרה על ידי "נשיקות פיהו". מה זה 'נשיקות פיהו', מבאר המדרש 'נשיקות פיהו' זה הולך על התורה. קודשא בריך הוא, ישראל ואורייתא חד הוא, הקשר הכי גדול שיכול להיות ליהודי עם הקב"ה זה דרך התורה הקדושה.

התורה זה דבר ה', התורה זה מחשבתו של הקב"ה כביכול כשאדם עמל בתורה, שילד או בחור חושב בתורה, יהודי חושב בתורה, המחשבה שלו דבוקה בשכינה. ואם המחשבה שלו דבוקה בשכינה אז הוא זוכה למקוה ישראל ה' לא דרך טבילה אלא דרך השקה "ישקני מנשיקות פיהו", נשיקות פיהו מטוהר את האדם דרך השקה. הוא מתאחד עם השכינה וממילא פוקע הטומאה.

רבותי, זה המעלה הגדולה של התורה. ידוע שכתוב בספרי המקובלים שיש חטאים שהתשובה עליהם קשה מאוד. ידוע שיש דברים שמעכבים את התשובה, כל הכללים האלה זה כשנוגע לכל התיקוני תשובה שהם דומים לטבילה במקוה. בטבילה יש לו חוקים, צריך שלא יהיה חציצה, יש דברים שיש להם טהרה במקוה ויש לנו כלי חרס שאין להם טהרה במקוה. אבל כשאדם זוכה להיות דבוק בעמלה של תורה זה טהרה דרך השקה. "ישקני מנשיקות פיהו" הוא מתאחד כביכול, מקוה ישראל ה', הוא מתאחד עם השכינה הוא נהיה חלק כביכול, קודשא בריך הוא, אורייתא וישראל חד הוא וממילא הטומאה פוקעת, פה אין מגבלות.

הגר"ח מוולוז'ין מביא בספר 'כתר ראש' בשם הגר"א שגם החטאים שכתוב שהתשובה קשה עליהם מ"מ מי שעוסק בתורה אין לו מה לדאוג כי תורה זה עמל התורה זה נשיקות פיהו, זה השקה. בהשקה הוא מתאחד, אדם שעמל בתורה הוא מתאחד כביכול עם השכינה, מקוה ישראל ה', זה טהרה דממילא זה עוקף את כל החוקים על ידי עמל התורה דבקות בתורה הכל מתוקן. זה נשיקות פיהו.

הראו לי פעם עלון מלפני שבעים שנה מחיי החזון איש ומסופר שם שאחד מגדולי האדמו"רים שהיה צדיק גדול ביקר אצל מרן ה'חזון איש', והסופר מתאר את המפגש רווי ההודו בין 'שר התורה' לבין 'שר הקדושה'. היה קשה לי מאוד לראות את זה, האדמו"ר הזה באמת היה קודש קודשים ולית מאן דפליג שהוא היה שר הקדושה, והחזון איש לית מאן דפליג שהוא היה שר התורה, אבל היה קשה לי לראות את זה. יש קדושה יותר מעמל התורה? יש יותר מדבקות הנפש שלו? מה זה קדושה? קדושה זה להידבק

בהקב"ה שהוא קודש ומשרתיו קדושים. יש לנו מציאות של קדושה יותר מה'חזון איש'? כזה עמל התורה מתוך תיקון המידות ודקדוק ההלכה ושלמות המעשים ויראת חטא, ועל כולם עמל התורה עד כלות הכוחות ממש. אין לנו קדושה יותר מזה, אין לנו דבקות בהקב"ה יותר מאשר זה, מנשיקות פיהו כמו השקה.

אמר לי אחד מגדולי התלמידי חכמים שבדור, תלמיד חכם שידוע מה זה עמל התורה שאפשר לשאול אותו דבר הלכה בכל מקום, כשאני לומד 'חזון איש' אני מתחיל לבכות מהתרגשות, אחרי שנגמר לי הכוח לעמול החזון איש רק מתחיל.

רבותי, נעבור לעוד פסוק. כתוב "אל תראוני שאני שחרחורת ששזפתני השמש בני אימי ניחרו בי שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי", המדרש אומר על הפסוק הזה משל למה הדבר דומה? לשפחה כושית שיצאה למלאות מים מן המעיין והיתה אומרת לחברותיה למחר המלך מגרש את אשתו ונושא אותי, אמרו לה למה? אמרה להם היא באה לארוחה שלו והמלך ראה את ידיה מפוחמות, המלכה סרחה פעם אחת והביאה למלך את הארוחה בידיים מפוחות. לכן הוא יגרש אותה ויקח אותי לאישה. אמרו לה, שוטה שבעולם! ומה גבירתך אשר ראה בעלה ידיה מפוחמות הוא חפץ לגרשה, מלכה לבנה פעם אחת לא רחצה ידיה על הלכלוך החיצוני הזה רוצה המלך לגרשה, את שכולך שחורה וכעורה על אחת כמה וכמה.

אחרי חטא העגל אומות העולם אמרו עכשיו הקב"ה ישלח את ישראל ויקח אותנו. אומרת כנסת ישראל "אל תראוני שאני שחרחורת, ששזפתני השמש" צריך לדעת, ההבדל בין יהודי לגוי זה בנקודה הפנימית, זה הבדל בבעצם. יש כושי סייד הוא נראה לנו לבן אבל בעצם הוא שחור, הלבן זה חיצוני, הגנים שלו הם כושים. יש אדם לבן שעובד בפחם הוא נראה לנו שחור אבל הוא בעצם לבן. יהודי גם כשהוא חוטא "אל תראוני שאני שחרחורת ששזפתני השמש", יהודי גם כשהוא חוטא זה לכלוך חיצוני, זה שיזוף. גוי הבעצם שלו רחוק מהקדוש ברוך הוא, זה ההבדל הגדול בין ישראל לאומות העולם.

וזה גם הפירוש בהמשך שיר השירים [פ"ב, פסוק ב'], כנסת ישראל אומרת: "אני ישנה וליבי ער" אף על פי שאני ישנה ליבי ער, הנקודה הפנימית תמיד ערה, זה החילוק המהותי בין כנסת ישראל לאומות העולם. כך גם מסבירים את הגמרא בפרק הניזקין [גיטין דף נ"ו ע"ב] אונקלוס בעל התרגום היה בן אחות של טיטוס הרשע. רצה להתגייר, לפני זה הוא העלה את טיטוס באוב העלה אותו מהקבר, אמר בעולם האמת מי חשוב? אמר לו טיטוס ישראל. שאל אותו אונקלוס האם להידבק בהם? אמר לו יש להם הרבה מצוות לא תוכל לקיים אותם זיל איגרי בהו בההוא עלמא, שתתגרה בהם ותהיה ראש. תפתח ענה לו טיטוס, כל יומא שורפים אותו ומפזרים את האפר שלו על שבעה ימים, אוקיינוס ההודי, האטלנטי, זה מה שהוא פסק על עצמו. אחרי זה הוא העלה את בלעם הרשע, התחיל לראיין אותו. שואל אותו אונקלוס, מאן חשיב בהא עלמא? אמר ליה ישראל כמובן. אמר לו לאידבוקא בהו? להידבק בהם? אמר לו לא תדרוש שלומם וטובתם וכו'. אחר כך הוא העלה את פושעי ישראל באוב, שאל אותם, מאן חשיב בהא עלמא? מי חשוב בעולם הנשמות? אמרו לו ישראל. אמר לו לאידבוקא בהו? אמרו ליה טובתם דרוש רעתם לא תדרוש כל הנוגע בהם כאילו נוגע בבת עינו, והגמרא מסיימת תא חזי מה בין פושעי ישראל לנביאי אומות העולם.

מה כתוב כאן? מבארים בספרים [אולי גם בס' 'הלשם'], ההסבר הוא שגיהנום זה מכונת כביסה ללכלוך. יהודי גם פושע ישראל כמה שהוא חטא "אל תראוני שאני שחרחורת ששזפתני השמש". הנקודה הפנימית הבעצם שלו זה לבן רק יש לכלוך חיצוני יצר הרע. הגיהנום מכבס את הלכלוך החיצוני ואז נשאר הטוהר הפנימי, אבל אומות העולם שהם מלוכלכים בעצם מה

עוזר הגיהנום, גם אחרי הגיהנום הם נשארים עם אותה שנה, עם אותו כלוך, עם אותה טומאה. זה ההבדל בין ישראל לאומות העולם.

נעבור באותו ענין, בפרשת תולדות כתוב, "ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו ויברכהו" אל תקרי בגדיו אלא 'בוגדיו'. מה הוא ראה? הוא ראה שיוצא מיעקב אבינו יוסף משיתא ויקום איש צרורות, הם היו יהודים שהגיעו לשיא שפל המדרגה לתהום נורא, וברגע אחד חזרו לתשובה של מסירות נפש ממש, מתו על קידוש ה'. וכשיצחק ראה את זה אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו, הוא אמר אם כך יעקב אבינו ראוי לברכה.

מי היה יוסף משיתא, המדרש מספר שנכנסו נכרים להיכל פחדו להיכנס, ולכן הם ביקשו מיהודי שיתנדב להיכנס, אמרו לו הכלי הראשון שאתה מוציא יהיה שלך. הוא ראה את המנורה, שבעה קנים כפתורים פרחים אין כזה דבר בכל העולם. הוציא את זה. אשר פיהם דיבר שוא, בחיים הרומאים לא ראו כזה דבר אמרו זה לא מתאים להדיט, זה מתאים למלך. תיכנס פעם שניה, זה הולך למלכות פעם שניה תיכנס מה שתוציא יהיה שלך. לא מוכן להיכנס. הבטיחו לו הרים וגבעות כסף וזהב.

הם לקחו מנסר של חורשים, של נגרים התחילו לנסר לו אצבע אצבע איברים איברים, הוא לא צעק לא 'מד"א' ולא 'הצלה', 'אוי לי שהכעסתי לבוראי פעם אחת אכעיסנו פעם שניה', יצאה נשמתו על קידוש ה' ביסורים נוראים. יהודי שהיה כל כך בשפל המדרגה ובבת אחת זכה להיות מגדולי מקדשי שם שמים.

"וירח את ריח בגדיו" אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו, מה התחדש פה ליצחק, למה לא מספיק ליצחק אבינו לברך את יעקב על שיוצא ממנו רבי עקיבא וחבריו ועשרה הרוגי מלכות קדושי ה', התשובה היא, פה התגלה לו כשרואים יהודי שנמצא בכזה תהום ובבת אחת יוצא מאפילה לאור גדול מתברר שגם כשהוא היה בתהום "אל תראוני שאני שחרחורת ששזפתני השמש". "שחורה אני ונאווה" אף על פי ששחורה נאווה "כולך יפה רעייתי ומום אין בך" המום הוא לא בך, המום הוא חיצוני. פה מתברר מעלת נשמתם של ישראל.

"האור החיים" הקד' מסביר בזה גם את הפסוק פרשת בלק "לא הביט אוון ביעקב ולא ראה עמל בישראל", הלכלוך הוא לא דבוק בפנימיות של יעקב ישראל, בפנימיות של כל יהודי "ה' אלוקיו עימו ותרועת מלך בו".

כתוב "הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצהריים שלמה אהיה כעוטיה על עדרי חבריך", אמו"ר צ"ל אמר שהוא שמע בילדותו מיהודי חשוב בתל אביב שיש רמז בפסוק הזה על שתי גזירות נוראות שעברו על כלל ישראל באחרית הימים, מלחמת העולם הראשונה ומלחמת העולם השנייה. איכה זה פורענות. כתוב פה "הגידה לי שאהבה נפשי איכה תראה" האיכה הראשון זה תרעה, תרעה"ה. בשנה זו התחילה מלחמת העולם הראשונה, זה היה מתרע"ד עד ע"ח. והאיכה השנייה זה איכה תרביץ, תרביץ זה תש"ב אז התחילה ההשמדה ההמונית במלחמת העולם השנייה.

"בצהריים", הזמן הוא צהריים, זה עומק קושי הגלות. מדובר על צאן, אצל צאן הזמן הכי קשה שלהם זה השמש של הצהריים. דרך אגב אם דיברנו על רמזים הזכרנו פעם רמז דומה, כתוב פרשת וילך "וחרה אפי ביום ההוא והסתרתני פני מהם ומצאוהו רעות רבות וצרות" רעות' זה תרע"ו. זה מלחמת העולם הראשון. 'וצרות' זה תש"ב זה מלחמת העולם השנייה.

"הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה", יין זה יינה של תורה. הר"י הגר"ש רוזובסקי צ"ל היה רגיל לומר מה זה 'בית היין', אדם נכנס למרתף של יין גם אם הוא לא שותה אבל הוא נהיה שיכור מהריח של היין, אדם נכנס לבית מדרש שנכנסים למקום, רק טועמים את הריתחא דאורייתא נהיים שיכורים מהריח.

"הנה זה עומד אחר כתליו, משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים", מה

זה משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים, הגר"א מבאר פלאי פלאות, יש שתי הנהגות של הקב"ה, יש הנהגה בגילוי פנים יש הנהגה בהסתר פנים. משל למלך שהבן שלו סרח ונאלץ להגלותו, הוא הגלה אותו לאי נידח שורץ שוודים וחיות רעות, אבל הוא מרחם עליו, דואג לשלמו, אוהב אותו. מה המלך עושה, הוא כל הזמן עוקב אחריו בשלט רחוק. לפעמים הוא מגיע בעצמו לפעמים הצבא שלו, הם עומדים מאחרי סבך של עצים. הם רואים את בן המלך בכל רגע נתון והוא לא רואה אותם, כל פעם שמגיעים חיות רעות ושוודים פתאום הוא רואה שבמקרה ברגע האחרון מגיע איזה חייל, איזה גדוד והם נמלטים.

בן המלך לא יודע ששומרים עליו, נדמה לו שהוא בהסתר ונדמה לו שכל פעם היה מקרה שהוא ניצל. אבל האמת שכל הזמן הוא בהשגחה.

מה ההבדל בין חלונות לחרכים? חלון זה ארובה גדולה, כשאתה עומד בחלון אתה גם רואה אותי ואני גם רואה אותך. חרכים זה חלון צר, אתה רואה אותי ואני לא רואה אותך. "הנה זה עומד אחר כותלנו משגיח מן החלונות" - זה בזמן של הארת פנים, גילוי פנים, גם המלך הקב"ה רואה אותנו וגם אנחנו רואים את ההשגחה של המלך. כך זה היה במדבר, כך זה היה בזמן בית ראשון, תקופות שראו השגחה.

"מציץ מן החרכים" זה השגחה נסתרת, גם בגלות אנחנו לא רואים את ההשגחה אבל אנחנו כל הזמן בהשגחה, רבותי, כל הזמן אנחנו בהשגחה גם כשאנחנו לא רואים. גם כשלא רואים, גם בתוך ה'קורונה' יש כל הזמן השגחה מי ידבק מי לא ידבק, מי יחיה מי ימות, מתי מגיע המגיפה מתי היא עוזבת, הכל בהשגחה.

הגר"א הסביר לפי זה מה שכתוב בעקידה "ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה" ה' יראה זה בתקופה של הסתר פנים של הגלות שהקב"ה יראה אותנו אפילו שאנחנו לא רואים את ההשגחה. אשר יאמר היום - בזמן של הארת פנים, בהר ה' יראה - שאז לא רק שהוא רואה אותנו אנחנו גם רואים אותו, זה משגיח מהחלונות.

רבותי, צריך להתחזק בפרט בתקופה הזאת באמונה שלמה גם היחיד גם הרבים, גם הכלל גם הפרט. כל המאורעות, כל המקרים, כל הניסיונות, גם כשאנחנו לא רואים את ההשגחה, לא רואים את 'המשגיח מן החלונות' אבל תמיד יש לפחות את ההנהגה של 'מציץ מן החרכים'. אנחנו כל הזמן בהשגחה ומי שמתבונן יכול גם בתקופה של מציץ מן החרכים לראות את ההשגחה, השגחה שבתוך הייסורים, בתוך הצרות, בתוך הניסיונות. כמה אור של השגחה פה רק אם מחפשים מוצאים.

גדולי ישראל נתנו עצה מופלאה, כדאי לכל אחד לעשות את זה, לקחת פנקס ולכתוב בו כל פעם שאתה רואה איזה השגחה פרטית, בדיוק אחרת אוטובוס ובאוטובוס הבא בדיוק פגשת מישהו שהיית צריך לפגוש אותו והוא עזר לך, כל אחד יכול לראות שבדיוק ובדיוק, אני התחלתי לכתוב את הפנקס הזה לפני שנים, יש לי קרוב למאתים סיפורים מופלאים ואני אומר לכם שלכל אחד יש, כשמתחילים לכתוב רואים מה זה מציץ מן החרכים, כל הזמן יש השגחה. אני מוכרח לספר פה סיפור, כבר סיפרנו את זה בשיחות הקודמות. דיברתי עם נהג מונית לפני כשלושה שבועות כשהתחילה מגיפת 'הקורונה'. הוא היה נורא נפחד והוא אמר לי בקול, הקול שלו ממש רעד מפחד, הוא אמר לי: תגיד לי, אנחנו לא בסוף העולם, לא הולכים לקראת סוף העולם, אמרתי לו: תשמע טוב מה שאני אומר לך, מי שחושב שהעולם נהיה לבד אז הוא חושב שהעולם גם יכול להיגמר לבד, אבל מי שידע שאת הבריאה המופלאה הזאת יש בורא שברא אותה עם כל הפרטים מיליארדי פרטים שיש, הוא גם יודע שהוא משגיח כל הזמן, אל תדאג הכל בפיקוח, הכל בשליטה. הוא מחליט מתי הקורונה תבוא, מתי היא תלך, הוא מחליט מי יפרע מי לא יפרע, מי ידבק מי לא ידבק.

מצאנו גם שהרי מה היה הברומטר לדעת ביום הכיפורים אם נמחלו עוונותיהם של ישראל, אם נטהרו מעוונותיהם או חלילה לא? אם חוט השני היה מלבין סימן שהם נטהרו עוונותיהם, אם חלילה לא היה מלבין סימן שלא היה מלבין. אומר המהר"ם שיש 'כחוט השני שפתותיך', השפתיים של הצדיקים זה כמו חוט השני, כשם שחוט השני ביום כיפור זה הברומטר לדעת אם ישראל נטהרו או לא, כך חוט השני כך שפתותיך של הצדיקים אם שגורה תפילה בפיהו זה הברומטר לדעת את המצב של זה שהתפללו עליו. זה הדרך של הנפש החיים'.

נציע בעזר ה' עוד דרך. אנחנו רגילים שהכוח של תפילה הוא שכשיהודי מתפלל התפילות שלו עולות למעלה ובוקעות רקיעים. זה נכון, אבל בזהר הקדוש כתוב ובנפש החיים מאריך על כך, שתפילה היא מעבר לזה, לא רק שהתפילות עולות למעלה אלא כל יהודי הוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. הנשמה שלנו פה אבל יש לנשמה גם קשר שהיא נמצאת למעלה וכשיהודי מתפלל פה מעומק ליבו, שורש נשמתו שלמעלה גם מתפללת וכנגד תפילתו שלמטה יש תפילה למעלה.

זה כוח התפילה. אתה מתפלל בקצה הזה וזה מתפלל גם שם, כתוב שביום הכיפורים הכהן היה קושר לשון של זהורית חציו קשר בפתחו של היכל חציו קשר בראש שעיר המשתלח. כשהגיע השעיר לעזאזל כשהיה מלבין חציו הנמצא בראש השעיר באותו רגע היה מלבין גם החצי שנמצא קשור בפתחו של היכל, כי זה אותו חוט.

על פי זה נבאר ששלמה המלך אומר "כחוט השני שפתותיך" כשם שהחוט שנמצא בעזאזל כשמלבין שם מלבין בפתחו של היכל כך כשיהודי מתפלל פה זה מתפלל שם, זה מתפלל למעלה זה מתפלל בקודש הקודשים. כתוב שהמתפלל צריך שיכוון ליבו כנגד בית קודשי הקודשים, כתוב בפסוקים לא הכוונה שיכוון לכיוון שם, אלא יכוון כאילו הוא נמצא שם. כשאתה מתפלל פה, כשהתפילה שלך מתפללת במקדש של למטה, זה מתפלל במקדש של מעלה. זה שתי קצוות של הדיבור שלך, זה כחוט השני שפתותיך - כשם שחוט השני מורכב משני חלקים כשמלבין החלק שבמדבר מלבין החלק של פתחו של היכל, כך יהודי מתפלל פה זה מתפלל במקדש של מטה ובמקדש של מעלה.

"אני ישנה וליבי ער", הזכרנו מקודם שהפסוק הזה זה אחד הפסוקים שמורים על מעלת ישראל, שאף על פי שאני ישנה במעשים אבל ליבי ער, הנקודה הפנימית עדיין חושקת לעשות רצון ה'. אבל הפסוק הזה נאמר גם על השכינה, גם הנהגה של השכינה עם כלל ישראל זה "אני ישנה וליבי ער", גם כשישראל חוטאים ויש הסתר פנים ויש צרות רחמנא ליצלן, הנהגה החיצונית של הקב"ה זה נראה הנהגה של הסתר פנים אבל בפנים זה נהיה הנהגה של חרון אף, הסתר פנים, זה "אני ישנה". אבל בפנימיות אצל הקב"ה תמיד נשאר ליבי ער, כולו תוכו רצון אהבה אפילו בזמן החורבן. יש פסוק בירמיה הנביא [פרק י"ג] הקב"ה אומר "ואם לא תשמעוהו במסתרים תבכה נפשי מפני גוה ודמוע תדמוע ותורד עיני דמעה כי נשבה עדר ה'" הגמ' בחגיגה דף ה' ע"ב אומרת מקום יש לו להקב"ה ומסתרים שמו, ומאי מפני גוה אומר ר' שמואל בר יצחק מפני גאוותם של ישראל שניטלה מהם וניתנה לנכרים, בתוך חרון אף, בתוך ההסתר פנים הנהגה החיצונית, זה החיצונית של הקב"ה, זה נראה הסתר פנים אבל במסתרים, בבתי גוה, בפנימיות, יש שם מסתרים תבכה נפשי מפני גוה, השכינה ודמוע תדמוע ותורד עיני דמעה כי נשבה עדר ה'. מקום יש לו להקב"ה מסתרים שמו ושם מפני גוה הוא בוכה מפני גאוותן של ישראל שניטלה מהם וניתנה לנכרים.

כתוב בזה, כשם שהנהגה של כל יהודי אף על פי שאני ישנה ממעשים ליבי ער להקב"ה כך הנהגה של הקב"ה איתנו, גם כשיש הנהגה של הסתר פנים, של אני ישנה אבל יש ליבי ער, תוכו רצון אהבה לישראל.

כתוב בתוכחה "חולאים רעים ונאמנים", מבארים חז"ל הקד' נאמנים לשליחותם, באיזה יום יבואו באיזה יום ילכו, באיזה רגע יסתלקו. אנחנו יכולים ברגע לזרז את הסילוק לפי המעשים שלנו "תשובה תפילה וצדקה". "השבעתי אתכם בנות ישראל אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ", הרמב"ן בספר אמונה וביטחון [פרק י"ג] לומד מכאן יסוד נפלא וכדאי לכל אחד לדעת אותו. כל התעוררות של אהבה שכן אדם מתעורר מיד צריך להלביש את זה באיזה חפץ, במעשה. לא מספיק התעוררות של רגש, הרבה פעמים אדם מקבל איזה התעוררות חזקה והוא לא עושה עם זה שום דבר וזה נמוג ולא נשאר כלום. המעלה "אם תעירו ואם תעוררו את האהבה", אומר הרמב"ן עד 'שתחפץ' עד שתלביש את זה באיזה חפץ, איזה קבלה קטנה, איזה משהו למעשה. אחרת ימי ההתעוררות לא יוצא מהם כלום, וזה בדוק ומנוסה.

"צאנה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אימו ביום חתונותו וביום שמחת ליבו", חז"ל הקד' [שמות רבה פרשה נ"ב אות ה'] רב שמעון שואל את רבי אלעזר בן רבי יוסי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אימו אמר לו הן, משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה ביותר מידי והיה קורא אותה ביתי, לא זו מחבבה עד שקראה אחותי, לא זו מחבבה עד שקראה אימי. כך הקב"ה בתחילה קרא לישראל בת, שנאמר "שמעי בת וראי והטי אוזנך ושכחי עמך ובית אביך", לא זו מחבבה עד שקראה אחותי שנאמר "פתחי לי אחותי רעיית יונתי תמתי שראשי נמלא טל קצוותי רסיסי לילה", לא זו מחבבה עד שקראה אימי שנאמר "הקשיבו אלי אימי ולאומי אלי האזינו כי תורה מאיתי תצא ומשפטי לאורם נגיע". וגם בעטרה שעטרה לו אימו זה כנסת ישראל עמד ר' שמעון ונשקו על ראשו.

"עטרה שעטרה לו אימו" זה כנסת ישראל שקראן אימי. בתחילה משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה ביותר מידי בתחילה היה קורא אותה ביתי, לא זו מחבבה עד שקראה אחותי לא זו מחבבה עד שקראה אימי. לכאורה אדם מחבב את הבת שלו יותר ממה שהוא מחבב את אימו וקל וחומר יותר ממה שהוא מחבב את אחותו. הרי בפרשת 'בא מחתרת' יש הלכה שרחמי האב על הבן יותר מרחמי הבן על האב.

עומק הפשט בדברי המדרש הוא שיש הרבה אופנים, יש בחינה של בת זה בחינה של מקבל, היא מקבלת מאבא ואמא. אח זה חבר שמשפיעים ומקבלים זה מזה. אם היא משפיעה על הילדים. רצה הקב"ה לזכות את ישראל הוא נתן להם את כל שלושת הבחינות, הבחינה הראשונה קראן ביתי שהקב"ה משפיע לנו כמו שאבא משפיע לבת. לא זו מחבבן עד שקראן אחותי כביכול הקב"ה הוסיף לישראל כוח להתעלות כביכול כל אחד משפיע לשני. לא זו מחבבה עד שקראה אימי, בבחינת משפיע שהקב"ה נתן לישראל כוח להשפיע בכל העולמות "תנו עוז לאלוקים", "ברוך אתה ה'".

יש הרבה על כך בנפש החיים שער א', וכן בזהר הקדוש בהרבה מקומות, הקב"ה ברא את הבריאה ונתן לכלל ישראל את המפתחות לתת להקב"ה את הכוח להשפיע בכל העולמות על פי מה שאנחנו עושים, זה בחינה שלא זו מחבבן עד שקראן אימי שהמעשים שלנו משפיעים עד אין קץ.

"כחוט השני שפתותיך, ומדברך נאוה כפלח הרימון קרתך מבעד לצמתך", מה זה כחוט השני שפתותיך ומדברך נאוה? נבאר בזה שני ביאורים, ביאור אחד בסוף מסכת חולין יש דרושים נחמדים מהמהר"ם שיש, ושם הוא כותב מה זה כחוט השני שפתותיך, עפ"י המשנה בברכות 'אמרו לו לר' חנינא בן דוסא שהיה מתפלל על החולים ואומר זה חי וזה מת, אמרו לו מנין אתה יודע, אמר להם אם שגורה תפילתי בפי יודע אני שמקובל ואם לאו יודע אני שהוא מת'. יוצא שהשפתיים של הצדיקים זה ברומטר לדעת מה המצב של החולה.

בן אדם שומע את ה"קול דודי דופק, פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי" אבל הוא אומר קשה לי פשטתי את כותנתי איככה אלבשנה. ואז מגיע פתאום התעוררות הרבה יותר חזקה, לא רק של קול דודי דופק אלא "דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עלי", זה כבר לא קול דודי דופק, אני רואה את כל היד שלו, 'התעוררות', 'חיזוק'. פה כבר אי אפשר לעמוד מרוב געגועים, פתאום בן אדם מקבל כזה חיזוק "מעי המו עלי", הוא כבר לא יכול, ואז הוא מתחיל להשתנות, מתחיל להתחזק. ובדרך כלל אחרי שמגיע חיזוק במשך תקופה פתאום מגיע ניסיונות, קשיים. זה הדרך, שבע יפול צדיק וקם.

תמיד אצל בעלי תשובה בהתחלה יש אצלם התעוררות חזקה ואחר כך מתחיל נפילות, ניסיונות בבית, ניסיונות פרנסה וכל אחד זה הסדר כי הקב"ה רוצה שזוכה על ידי שבן אדם נופל הוא משתוקק עוד פעם להתקרב להקב"ה והכמיהה הזאת בונה, מחזקת.

"קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור ואצבעותי מור עובר על כפות המנעול" מתחיל חיזוק, ואחרי החיזוק הזה מתחיל הניסיונות. "קמתי אני לפתוח לדודי ודודי חמק עבר" פתאום מתחיל הנפילות, "נפשי יצאה בדברו ביקשתי ולא מצאתיהו קראתיו ולא ענני" מתחיל הנפילות צריך לדעת לא ליפול, לא להתייאש, זה הסדר.

הגה"צ רבי יצחק הוטנר זצ"ל היה רגיל לומר כתוב "שבע יפול צדיק וקם", יש כאלה שחושבים שהפירוש שהצדיק למרות שהוא נופל שבע נפילות הוא קם, אומר הגר"י הוטנר זצ"ל לא זה הפשט, זה המסלול שצריך לעבור, שבע יפול צדיק וקם. חז"ל אומרים אלמלא נפלת לא קמתי, אלמלא ישתבתי בחושך לא היה ה' אור לי, זה הסדר. הקשיים בונים את האדם.

ולא רק שדודי חמק עבר אלא יש לפעמים כאלה קשיים כמו שכתוב "מצאוני השומרים הסובבים בעיר היכוני ופצעוני" מגיע מצב של היכוני פצעוני "נשאו את רידי מעלי שומרי החומות", בן אדם מתחזק ופתאום לפעמים מגיע כזה מצב של 'היכוני', מה זה היכוני ופצעוני, מה שכלל ישראל עבר במהלך ההיסטוריה מסעי הצלב, אינקויזיציות, פרעות ת"ח ות"ט, אושוויץ, מחנות. ומה אני מבקשת, לא צועקת לא מד"א ולא הצלה "השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני", מה מענין אותי מהכל "חולת אהבה אני". כמו שכתוב "כל זאת בעטנו ולא שכחנו ולא שיקרנו בבריתך". זה הסדר, כל אחד צריך לדעת דוקא כשיש נפילות זה הזמן שבן אדם יכול מתוך הניסיונות עצמם לעלות ולצמוח, כל האנשים הגדולים צמחו מתוך הנפילות, מתוך הניסיונות.

אני רק רוצה להזכיר, וכבר הזכרנו על כך בשיחות הקודמות, צריך לדעת נמצאים עכשיו כל אחד בבית שלו כמה שאפשר לזכות לנצל את המצוה של כיבוד אב ואם לא רק מה שמבקשים, גם מה שלא מבקשים. וחלק גדול מהכיבוד אב ואם זה לקבוע קביעות עם אחים קטנים בתוך הבית, עם אחים גדולים, ללמוד חברותא, להעסיק אותם לעשות כמה שאפשר ולהשרות אוירה של שמחה בבית, הזכות הגדולה בימים אלו ליצור אוירה טובה בבית.

"אני ישנה וליבי ער קול דודי דופק פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קצוותי רסיסי לילה פשטתי את כותנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם, דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עלי קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור ואצבעותי מור עובר על כפות המנעול, פתחתי אני לדודי ודודי חמק עבר נפשי יצאה בדברו ביקשתי ולא מצאתיהו קראתיו ולא ענני, מצאוני השומרים הסובבים בעיר היכוני ופצעוני", מה כתוב פה רבותי, בפסוקים האלה כתוב את כל סדר ההנהגה של החיים של כל אחד גם של כנסת ישראל בכללותו, גלות, גאולה, הסתר פנים, הארת פנים, וגם של כל יחיד ויחיד בפרט, במקרי החיים. רבותי, תראו מה כתוב בפסוקים האלה, יש בזה חיזוק גדול.

'אני ישנה ולבי ער' כלל ישראל או כל יחיד ויחיד, גם כשמגיעים לדרגה של 'אני ישנה', אדם ישן נמצא רחוק, כשכלל ישראל עוזבים את הקב"ה או שיהודי מתרחק אבל 'ליבי ער', זה הנקודה הפנימית, עדיין מתחשקת, מרגישה קרבת אלוקים עמוק, אפילו בן אדם לא תמיד מרגיש את זה אבל זה קיים אצלו. ובתוך כל החושך, בתוך כל הנפילה של הכלל, או של הפרט, מפעם לפעם הוא מקבל איזה התעוררות, הוא לא יודע מאיפה הוא קיבל, אבל איזה חשק! איזה חשק הוא מקבל להתקרב להקב"ה.

רבותי, איזה חשק להתקרב, צריך לדעת את הפסוק בשיר השירים "אני לדודי ועלי תשוקתו", כשיהודי נמצא בנפילה, בכל זאת הוא צריך לזכור, כל יהודי 'עלי תשוקתו' תמיד הקב"ה משתוקק אלינו, רק מחכה לנו. 'אני לדודי ועלי תשוקתו'.

ובתוך כל החושך, בתוך הנפילה הזאת מפעם לפעם הוא מקבל איזה התעוררות, הוא לא יודע מאיפה הוא מקבל את זה, וההתעוררות הזאת זה "אני ישנה וליבי ער" פתאום באמצע "קול דודי דופק", הרעיה ישנה והדוד שנמשלו לחתן וכלה, החתן דופק "פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קצוותי רסיסי לילה". הוא מקבל התעוררות, חיזוק.

אבל קשה לו. בן אדם מאוד קשה לו להתנתק מההרגלים שלו, היצר הרע אומר לו "אתה רגיל לנייעס" ול'אידישע נייעס' ולדברים בטלים וכל אחד והשטיות שלו, הוא לא יכול להתנתק מהיצר הרע שלו, אז מה הוא עונה ל"קול דודי דופק" להתעוררות שהגיעה אליו? אני רוצה להשתנות אבל אני לא יכול, קשה להתנתק. ולכן הוא עונה "פשטתי את כותנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם", קול דודי דופק פתחי לי את הדלת, אבל אני כבר במיטה מתחת השמיכה, פשטתי את כותנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם. ליצר הרע יש דמיונות שאם ישנו את ההרגלים השמים יפלו.

תקבע חברותא בשעה הזאת. אבל אם יהיה חתונה, ואם חברים וכו'. תקבע, תקפוץ, תעשה חיזוקים לא תתחרט על כך. המשגיח הגדול ר' ירוחם זצ"ל סיפר שפעם הרופא אמר לו שאסור לו לאכול ביצים עד יום מותו, ביצים זה לא ביצה רכה ולא ביצה קשה ולא חביתה ואל עוגות ולא גפילט'ע פיש ולא שניצל. זה מוריד שבעים אחוז מהתפריט. אומר המשגיח, ביום הראשון חשבתי שהשמים נופלים, עברו כמה ימים ושבעות התרגלתי לתפריט החדש, ראיתי השמים לא נפלו השמש זורחת אותו דבר, לא קרה כלום.

אמר ר' ירוחם למדתי מזה מוסר השכל, כשבן אדם נדמה לו שהוא צריך להשתנות היצר הרע מהלך עליו אימים, הוא אומר לו איך אתה יכול לעזוב את זה. ליל שבת כמה זמן מבוזבז, תקבע חברותא היצר הרע אומר אבל מה יהיה, פשטתי את כותנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם. תקבע חברותא, תקפוץ למים בסוף תהנה ותשמח.

יציאת מצרים – העמדת יסודות עם ישראל

יסוד הבטחון מכה סיפור יציאת מצרים

עוד מבואר בתהלים (פרק עח) שדוד המלך (על ידי אסף) מעמיד את סיפור יציאת מצרים כמקור ושורש לקנות את מדת הבטחון, ועל ידה עלינו להתמודד עם כל הניסיונות הבאים עלינו. וזה לשון הפסוקים "אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ וַנִּדְעַם וְאֲבוֹתֵינוּ סִפְרוּ לָנוּ. לֹא נִכְחַד מִבְּנֵיהֶם לְדוֹר אַחֲרוֹן מִסִּפְרֵיהֶם תְּהִלּוֹת ה' וְעִזּוֹז וּנְפִלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיִּקַּם עֲדוֹת בְּיַעֲקֹב וַתּוֹרָה שָׁם בְּיִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר צָוָה אֶת אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדִיעַם לְבְנֵיהֶם. לְמַעַן יִדְעוּ דוֹר אַחֲרוֹן בְּנֵים יוֹלְדוּ יִקְמוּ וַיִּסְפְּרוּ לְבְנֵיהֶם. וַיְשִׁימוּ בְּאֵלֵהֶם כִּסֵּלִים וְלֹא יִשְׁכַּחוּ מַעֲלָלֵי אֱלֹהֵי מִצְרַיִם וַיִּצְרְפוּ. וְלֹא יִהְיוּ כַּאֲבוֹתֵם דוֹר סוֹרֵר וּמְרֵה דוֹר לֹא הָכִין לָבוֹ וְלֹא נֶאֱמַנָה אֶת אֱלֹהֵי רוּחוֹ". הפסוקים מדברים כאן על סיפור יציאת מצרים שהם "תהלות ה' ועוזו ונפלאותיו אשר עשה", ולכן מזמור זה נאמר בשיר של יום של פסח, סיפור זה ששמענו מאבותינו ולא נכחד מבנינו, ועל ידי זה גם הם יספרו לבניהם, ויזכרו על ידי זה לשים באלוקים כסלם, כלומר לבטוח בקב"ה ולשמור את המצוות, וזה יהיה להם השמירה שלא יהיו דור סורר ומורה שלא הכין לבו ולא נאמנה את א-ל רוחו.

גם בפסוקים שאחריהם מתואר איך נראה המצב של שכחת ניסי יציאת מצרים - "בְּנֵי אֶפְרַיִם נוֹשְׁקֵי רוּמֵי קִשְׁתֵּי הַכּוֹזֵבִים קָרְבָּה. לֹא שָׁמְרוּ בְרִית אֱלֹהִים וּבִתְוֹרָתוֹ מֵאֲנוּ לְלַכֵּת. וַיִּשְׁכַּחוּ עֲלִילוֹתָיו וּנְפִלְאוֹתָיו אֲשֶׁר הִרְאָם. נִגְדוּ אֲבוֹתָם עָשָׂה פְלֹא בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׂדֵה צֹעַן. בָּקַע יָם וַיַּעֲבִירֵם וַיַּצֵּב מַיִם כְּמוֹ נֹד. וַיִּנְחַם בְּעֵינָיו יוֹמָם וְכָל הַלַּיְלָה בְּאוֹר אֵשׁ. יִבְקַע צָרִים בַּמִּדְבָּר וַיִּשְׁקַךְ כַּתְהֻמּוֹת רַבָּה. וַיּוֹצִיא נוֹזְלִים מִסְּלַע וַיּוֹרֵד כַּנְהַרּוֹת מַיִם. וַיּוֹסִיפוּ עוֹד לַחֲטֹא לוֹ לְמַרְוֹת עֲלִיוֹן בְּצִיָּה. וַיִּנְסוּ אֶל בְּלִבְכֶם לִשְׂאֵל אֶכָּל לִנְפֹשׁ. וַיִּדְבְּרוּ בְּאֵלֵהֶם אָמְרוּ הַיּוֹכֵל אֵל לַעֲרֹךְ שְׁלַחֵן בַּמִּדְבָּר. הֵן הִפָּה צוֹר וַיִּזְוְבוּ מַיִם וּנְחָלִים יִשְׁטַפוּ הַגַּם לָחֵם יוֹכַל תַּת אִם יָכִין שְׂאֵר לַעֲמוֹ. לָכֵן שָׁמַע ה' וַיִּתְעַבֵּר וַאֲשֶׁר נִשְׁקָה בְּיַעֲקֹב וַגַּם אֵף עָלָה בְּיִשְׂרָאֵל. כִּי לֹא הֶאֱמִינוּ בְּאֵלֵהֶם וְלֹא בָטְחוּ בִישׁוּעֹתָיו".

מבואר במזמור זה ששורש השרשים של כל הניסיונות וההתמודדויות של עם ישראל לאורך כל הדורות הוא מכח חסרון הבטחון בהנהגת ה' ובישועתו, וכל זה משום שלא הפנימו את משמעות הניסים של יציאת מצרים, ואת זה בא חיוב סיפור יציאת מצרים לפתור, כי אם יספרו כמו שצריך יגיעו על ידי זה לבטחון ולא יצטרכו להתמודד עם דור סורר ומורה. ממזמור זה הוציא הגר"א (משלי כב, יט) שהיסוד והתכלית של התורה היא מדת הבטחון, והיא זו שמאפשרת את הקשר החזק והציב בין ישראל לקב"ה, והיא שמחזיקה את עם ישראל לדורותיו שלא יזדעזע מכל המאורעות והניסיונות שעוברות עליו. ומידת הביטחון הזו תלויה בהפנמה של ניסי יציאת מצרים.

אפילו כולנו חכמים

אולם עדיין עומדת הקושיא הגדולה שעומד עליה בעל ההגדה עצמו בתחילת ההגדה - "ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו יודעים את התורה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים", בשלמא אנשים שאינם שייכים לאפשרות להכיר את הקב"ה דרך התורה, הם צריכים את ההכרות עם הקב"ה מתוך הסיפור שהוא הוציאנו ממצרים, ולולי שהוציאנו היינו עדיין עבדים לפרעה, והוא זה שצריך להמחיש לעצמו איך נראו עם ישראל במצב של עבדים ואיך נגאלו, ולספר בענין כל המכות וקריעת ים סוף, כך יבין שכל עבודת ה' מבוססת על ההכרת הטוב והמחויבות מכח יציאת מצרים. אבל החכמים והנבונים יודעי התורה, הם יכולים לבנות את הקשר בצורה יותר גבוהה, מתוך ההכרות של מעמד הר סיני שקרע לפנייהם הקב"ה שבעה רקיעים וראו את כל

בבואנו להתבונן על ענין יציאת מצרים שעליה הצטוונו שבכל שנה ושנה נתחדש בה על ידי סיפור ועל ידי כל מצוות היום דאורייתא ודרבנן, ראשית יש לתת את הדעת על החשיבות של יציאת מצרים בתורה, עד שכל יסוד עם ישראל עומדים עליה, ונפרטם בקצרה.

יסוד האמונה

במעמד הר סיני בדיבור הראשון נאמר (שמות כ, ב) "אנכי ה' אלקיך" בו הצטוונו במצוות האמונה שהיא היסוד הראשון של עם ישראל, בדיבור הראשון הקב"ה קרע שבעה רקיעים והראה לנו שהוא אחד. על מעמד זה נאמר (דברים ד, לה) "אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלוקים אין עוד מלבדו", והנה הקב"ה קישר בין אמונת יחודו ליציאת מצרים - "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים". כלומר, הקב"ה במעמד הר סיני מציין את יציאת מצרים כמקור ההכרות שלנו אותו, ולכן גם מצוות האמונה היא להאמין בהו"ה שהוציאנו מארץ מצרים.

קבלת התורה

גם קבלת התורה עצמה מתבססת על יציאת מצרים, כי מלבד מעמד מתן תורה שנעשה בו' סיון, יש קבלת התורה של כל יחיד ויחיד בכל יום במצוות תפילין שהרי נאמר עליהם (שמות יג, ט) "והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך", וחז"ל במכילתא (שם) פירשוהו על כל התורה, ולכן אמרו "כל המניח תפילין כעוסק בתורה". והנה בפסוק זה אנו מוצאים ג"כ את ההקשר ליציאת מצרים - "והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים".

קבלת עול מצוות

גם במצוות יציאת שהיא חותם העבדות של ישראל ויש בה קבלת עול מצוות, שהרי עליה נאמר "למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי", נאמר בה גם הקשר ליציאת מצרים - "אני ה' אלוהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים". ואף הזיכרון שיש במצוות היציאת שהוא בעיקר על ידי התכלת שבציצית, מבואר ברש"י (במדבר טו, מא) שהוא מחמת שהתכלת מזכירה את מכת בכורות, וז"ל, "פתיל תכלת על שם שכול בכורות, תרגומו של 'שכול' 'תכלא' ומכתם היתה בלילה, וכן צבע התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב, ושמונה חוטין שבה כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים". ועוד מבואר בספרי (בפרשת ציצית) שהתכלת מזכירה גם את קריעת ים סוף שמתו בה המצרים. עוד מבואר שם בספרי שבמצוות יציאת הראה להם הקב"ה שמתחילה לא פדאם אלא לשם עבדים שיהיו מקיימים גזירותיו. מבואר שיציאת מצרים היא זו שעומדת כמחייב לקבלת עול מצוות.

תכלית התורה והמצוות

מכאן גם לוקחת התורה את היסוד לכל טעם התורה והמצוות, שהרי שאלת הבן החכם אינה מתייחסת דווקא לליל הסדר אלא לכל השנה כולה כשרואה את כל ההרחבה של העדות החוקים והמשפטים ושואל עליהם מה עניינם של כל אלו, והתשובה שמפרשת התורה היא "עבדים היינו לפרעה במצרים ויציאנו ה' ממצרים ביד חזקה וגו', ואתנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו" (דברים ו, כא-כג), ומכאן זה יש ללמוד ש"ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה וגו' לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה וצדקה תהיה לנו" (שם פס' כד-כה). נמצא שהמקור לכך שכל התורה והמצוות שהם לתכלית ההטבה לעם ישראל נלמד מיציאת מצרים.

משמע דדווקא הסיפור על מה שהתעלל הקב"ה במצרים בכל האותות והמופתים זה מה שמביא לידיעתה'.

ומצאנו עוד שהתורה משתבחת בניסי יציאת מצרים (דברים ד, לד) "או הנסה אלקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים ככל אשר עשה לכם ה' אלקיכם במצרים לעיניך". התורה גם משווה את גודל המעמד הזה שהקב"ה התערב בניסים ונפלאות לגאול עם משעבוד, למעמד מתן תורה שעליו נאמר בפסוק הקודם "השמע עם קול אלקים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי".

והדברים צריכים הבנה, מהי המשמעות הגדולה של הניסים הגלויים, הרי הגמ' בשבת (ג:) אומרת על אדם שהוצרכו להשתנות סדרי בראשית בשבילו "כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית", ויותר היה מסתבר שעיקר הדבר הוא עצם ישועת ה' שהוציאנו ממצרים, והניסים הם רק הדרך שבה בחר הקב"ה לעשות זאת. והנה אנו רואים התייחסות עיקרית מאד לענין הניסים עצמם, וצריך להבין מדוע דווקא הצורה הזאת של ניסים גלויים צריכה להיות ההנהגה של יציאת מצרים, ומדוע דוקא בניסים האלו מתבטא שם הוי"ה?

אין ספק שהדברים רחבים ועמוקים, אבל נראה לבאר נקודה יסודית אחת בכל ענין גאולת מצרים ומתוכה נבוא ליישב את כל הקושיות הנ"ל.

יציאת מצרים – ההתגלות של הקב"ה כגואל את המצויאות

יש מנהג עתיק יומין של האנושות מתחילת קיומה - לשקע את עצמה עמוק בתוך הקלקולים של החטא. דבר זה התחיל כבר באדם הראשון בחטא עץ הדעת, והמשיך עם בניו אחריו - קין והבל, ואחריהם בנכדו של אדם הראשון - אנוש שאז הוחל לקרוא בשם ע"ז. הסיבה לדבר הזה אינה מחמת חוסר ההבנה וההשגה של האנשים, שהרי מדובר באנשים בעלי השגה גבוהה ביותר, אלא שהיסוד שעליו הקב"ה ברא את כל העולם הוא 'כח הבחירה' שניתן לאדם, כח זה מחייב שיוכל האדם גם לחטוא. וכבר כתב הרמח"ל בדרך ה' (חלק א' פרק ג') שמאז חטא אדם הראשון כח הבחירה נוטה יותר לרע מלטוב, כי על ידי החטא נוצר מצב שהמצויאות נוטה באופן טבעי לצד הרע.

מטעם זה אם היה מגיע מעמד הר סיני ומתן תורה ללא ההקדמה של יציאת מצרים, לא היתה שום הבטחה שאכן עם ישראל שקיבל את התורה ימשיך לדבוק בה, כי כל עוד הדברים תלויים בבחירת בני האדם, יש אפשרות סבירה מאד שלא יבחרו בטוב, ותכלית הבריאה והתורה לא יגיעו לידי מימוש ח"ו. ואמנם היו ויהיו תמיד יחידי סגולה כאבותינו הקדושים שהצליחו על ידי בחירתם הטובה להדבק באמת, אבל אין ספק שאי אפשר לסמוך על כך שעם שלם יצליח לעמוד בדרגה גבוהה זאת. אם כן כל התכלית האלוהית בבריאה נראית מוטלת בספק.

הדבר היחיד שמבטיח את הצלחת תכלית הבריאה הוא מה שנאמר במשפט הראשון של מתן תורה "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", כי ביציאת מצרים היתה הנהגה שנותנת את האפשרות לראות את מתן תורה כדבר מוחלט שלא ישתנה בבחירתו של האדם. ביציאת מצרים היתה הנהגה מיוחדת שבה הקב"ה התגלה כגואל לעם ישראל וגואל את העולם כולו להוציא אותו מהשפל שבני האדם בחרו בו להוביל את העולם לרצונו. בכל הדורות קודם לכן היו גם התגלויות מצד הקב"ה, אבל רק כתגובה למעשי בני האדם, פעמים כעונש לדור המבול ולדור הפלגה, ופעמים כשכר לאבות הקדושים. אבל בזמן יציאת מצרים עם ישראל לא היו במצב הראוי שיגאלו אותם מצד מעשיהם, אדרבה הם היו שקועים עמוק בתוך טומאת מצרים, והקב"ה בא מצדו לתפוס בציציות ראשם לרחוץ אותם מהבוץ המצרי ולהחזיר את בריותיו לרצונו, וכל זה מפני שהוא בורא העולם ויש לו חפץ ומטרה בעולם, ולצורך זה הקב"ה מתערב בבריאה ביד חזקה להוביל אותה אל התכלית הנרצית. אחרי

האמת לאמתה, ואיך כל העולם כולו חל מפניך ובריות בראשית חרדו ממך, ואיך כל העולם עומד על התורה והמצוות בכל פרט ופרט. אם כן מי שהוא בדרגה גבוהה ויכול לתפוס את המציאות בצורה נכונה ושלמה, לכאורה יכול לדעת את האמת מפני שהיא האמת ומפני שאנחנו יודעים את רצון הבורא כפי שעבדו האבות הקדושים קודם יציאת מצרים, ומדוע לנו להעמיד את כל יסודות הדת על יציאת מצרים דווקא. מכח קושיה זו יש חושבים שכל ענין הסיפור נועד רק לילדים קטנים ולכן מכינים מדרשים וסיפורים שמתאימים לילדים ומושכים את לבם, ואינם חושבים כלל שיש בזה ענין גם לגדולים ברי דעת.

בעל ההגדה כבר אומר שאין הדבר כן, ואפילו החכמים והנבונים השלמים בכל החלקים של חכמה בינה ודעת, אף על פי כן מצווים לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה הרי זה משובח. ומביא לכך ראייה מחמשה הזקנים גדולי התנאים שודאי היו בשלמות של חכמים ונבונים ויודעי התורה ואף על פי כן ישבו וסיפרו ביציאת מצרים כל הלילה. ואין לומר שעשו כן רק כדי לצאת ידי חובת המצווה כמצווה ועושה, שהרי ישבו וסיפרו עד אחרי עלות השחר, ובשעה כזו לכולי עלמא נגמרה כבר חובת סיפור יציאת מצרים, ובכ"ז הם לא הפסיקו עד שלא היתה להם ברירה והיו צריכים להפסיק מפני מצווה אחרת שהגיע זמן קריאת שמע [שהוא מזמן משיכיר את חבריו]. הרי שהבינו את הענין הגדול בהשרשת יציאת מצרים מצד עצמו גם בלי גדרי החיוב של מצוות סיפור יציאת מצרים. וצריך להבין מדוע באמת זו הצורה שקבעה התורה.

שאלה זו נכללת בשאלתו הידועה של ר' יהודה הלוי כפי שמביא האבן עזרא משמו (שמות כ. ב) "שאלני ר' יהודה הלוי מנוחתו כבוד למה הזכיר אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ולא אמר שעשיתי שמים וארץ". כי לכאורה המחוייבות שלנו לעבודת ה' לא צריכה דווקא את יציאת מצרים, די לנו בזה שאנחנו בראוי של הקב"ה שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו את תורתו תורת אמת.

ושמי הוי"ה לא נודעתי להם

נראה בפסוקים שיש ביציאת מצרים התקדמות על הגלויים שהיו בזמן האבות, ועפ"ז נבין מדוע אי אפשר שאנו נישאר בעבודת ה' של האבות המבוססת על כך שהקב"ה הוא בורא העולם. וזה לשון הפסוקים הכתובים לגבי האבות הקדושים בתחילת פרשת ורא - "וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בקל שקי ושמי הוי"ה לא נודעתי להם וגו', לכן אמור לבני ישראל אני הוי"ה והוצאתי אתכם וגו' וידעתם כי אני הוי"ה אלקיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים". כלומר, שם הוי"ה לא נגלה בזמן האבות אלא רק שם 'שקי', ורק על ידי יציאת מצרים יכולים לזכות לידיעה של שם הוי"ה. הרי מפורש שהיתה בזמן יציאת מצרים התקדמות על הגלוי של זמן האבות, וצריך להבין מהו אותו גילוי שם הוי"ה שהוא הגילוי של יציאת מצרים.

לספר בניסים ונפלאות

הראשונים כבר עמדו על מדוכה זו מהו שם הוי"ה שלא נודע לאבות, ובפי' הרמב"ן הביא כמה דרכים בזה. אולם האבן עזרא למד שהגילוי שהתחדש ביציאת מצרים שלא היה לאבות הוא הניסים הגלויים של שינוי הטבע לגמרי שלא היו בזמן האבות, וגם הרמב"ן הסכים עם פירוש זה בדרך הפשט, וכן כתב גם הגר"א באדרת אליהו¹.

כדבריהם יש משמעות גם מלשון הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ז ה"א) שכתב וז"ל, "מצוות עשה של תורה לספר בניסים ונפלאות שנעשו לאבתינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן". ויש לזה אף מקור מפורש בתורה בתחילת פרשת בא (שמות פרק י) "בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבנו ולמען תספר באזני בנך ובו בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתני בס וידעתם כי אני ה'".

² אמנם ידועים דברי הרמב"ן בסוף פרשת בא שמהניסים הגלויים אדם מודה בניסים הנסתרים, אבל נראה שיש ענין מיוחד בניסים הגלויים עצמם, וכמו שיוכח להלן.

¹ ורחוב בזה יותר במאמר 'ביאור שמות הוי"ה ואהי"ה המתגלים ביציאת מצרים'.

הנהגה זו נתן הקב"ה את התורה, וידאג לכך שתהיה לה קיום בלי שדעת בני האדם יוכלו לשנות זאת.

עם נושע בה'

בריש פרשת וזאת הברכה משה רבינו פותח בשבחם של ישראל "ה' מסיני בא וזרח משעיר למו וגו', תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל" (דברים פרק ל). אחר הקדמה זו מברך משה רבינו כל שבט ושבט בפני עצמו, ומסיים שוב בשבח כללי "אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' מגן עזרך וגו'" (שם פס' ט). השבח של נתינת התורה אינו מספיק אם לא שיהיה לו את הסיוע של 'עם נושע בה'. ביאור הדבר כפי שנתבאר, עצם נתינת התורה היא מתנה עצומה, אבל אין שום הכרח שאכן תצליח להביא את ישראל לתכליתם, ואדרבה יותר מסתבר שלא יצליח כי בחירת האדם נוטה באופן טבעי לרע, אבל עם ישראל הוא גם עם נושע בה', והקב"ה הוא מושיעם והוא לוקח את האחריות על כך שהדברים יגיעו לשלמות המבוקשת לתקן עולם במלכות שכי כפי רצונו ולא כפי דעת בני האדם.

כתוב בפסוק (ישעי' מד, ו) **"כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלקים"**, פירוש הפסוק הוא כפי שפירשוהו מתקני נוסח ברכת הגאולה "אמת אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע", כלומר, הקב"ה אומר אני הוא הראשון ואני האחרון, וזה התוקף להנהגה של 'מלך ישראל וגואלו', כלומר, שמדה זו שהוא מלך גואל ומושיע היא זו שהולכת מראשית הבריאה עד אחריתה, והקב"ה יושיע את עם ישראל מכל הנפילות כדי שלא יצליחו למנוע את תכלית ההטבה שבעבורה נבראו.

זה הכח שמאפשר לבני אדם לתת את אמונם בתורה ובמצוות. הקושי העיקרי של בני אדם לא נמצא בעצם בירור האמת האם התורה היא נכונה והיא הצורה הראויה ללכת בה. אלא בשאלה האם יש מציאות שהעולם אכן יצליח לעמוד ברמה הגבוהה הזאת. לפי ההסתכלות האנושית נראה שהעולם הולך ומתרחק מהקרבה לקב"ה וטובע בתוך כל האפילה והזוהמה שבוחרים בה בני האדם, ולא נראה שהעולם מצד עצמו ילך לכיוון אחר ויצליח להוציא את עצמו מתוך המצב הזה, ואם כן איך אפשר לתת אמון בתורה ובמצוות ולהשקיע את כל הכוחות במהלך שלא נראה שיש לו סיכוי. אולם מי שיש לו ידיעה זו שהקב"ה פועל מצדו לתקן את העולם על אף מעשי בני האדם ונגד רצונם, יכול לסמוך על כך, וידיעה זאת היא שמאפשרת לו ללכת אחרי ה' בתורה ובמצוות.

מי ה' אשר אשמע בקולו

כשמושה רבינו מגיע לפרעה ואומר לו **"כה אמר הוי"ה אלקי ישראל שלח את עמי ויחוגו לי במדבר"** (שמות ה, א), עונה לו פרעה **"מי הוי"ה אשר אשמע בקולו לא ידעתי את הוי"ה וגם את ישראל לא אשלח"** (שם פס' ב). אין ספק שפרעה ידע את ההיסטוריה והכיר את פעולת ה' במבול ובדור ההפלגה, וא"כ הוא ידע שהקב"ה יכול להעניש דורות שעוברים על רצונו, ומדוע לא חשש ממאמר הקב"ה לשלח את עם ישראל. וצריך לומר שמושה רבינו בא כעת במהלך חדש שנקרא שם הוי"ה שהוא עילת העילות וסיבת הסיבות שברא את העולם, ובא לומר לפרעה שלהוי"ה יש רצון שאותו הוא הולך עכשיו להוביל, ויש לו עם שהוא בחר בו והוא לא מסכים שישתעבדו בו, והוא יגאל אותם גם אם לפי דרגתם אינם זכאים לישועה. הנהגה כזו לא היתה מעולם בהיסטוריה ואת זה פרעה לא הכיר, ולכן אמר "מי הוי"ה אשר אשמע בקולו", כי הנהגה כזו לא הכיר עד אותו היום. והתורה מסכימה איתו שאכן מהלך כזה לא היה מעולם ולכן אמרה - "או הנסה אלקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים וגו'".

ישוב הקושי

לפי"ז נבין שזהו שמי הוי"ה שלא נודעתי בו לאבות והוא המתגלה ביציאת מצרים. שם הוי"ה הוא השם של הקב"ה בתור המציאות המוכרחת הקודמת לעולם, והוא זה שהיווה את כל העולם ונותן לו

מציאות וקיום. שם זה לא התגלה אף בזמן האבות כמנהיג את העולם, ולכן לא היה אפשר לקרוא לו בשם זה, ואף ששם הוי"ה היה בעולם עוד קודם בריאתו, מכל מקום כל עוד לא היה שום גילוי במציאות שאכן העולם מונהג על ידי אותו רצון מקורי שבעבורו נברא העולם, אין אפשרות של יחס לשם הזה. ביציאת מצרים התגלה בפעם הראשונה אותו הרצון של בריאת העולם בשביל ישראל שנקראו ראשית ובשביל התורה שנקראת ראשית, שהוא הרצון שמנהיג את הבריאה והוא מוביל את העולם לא רק לפי מעשי בני אדם אלא אף כשאינם ראויים, והקב"ה שברא את העולם הוא האחראי שיתקיים ייעודו המקורי של העולם והוא עושה זאת ביד חזקה ובזרוע נטויה. וזה התוקף שניתן לנו שבחירת ישראל היא בשמו הגדול והקדוש ולכן היא תתקיים על כל פנים.

ממילא פשוט הדבר שיסוד אמונתנו ויסוד התורה המצוות והבטחון שלנו בקב"ה הכל מבוסס על יציאת מצרים שרק אז החלה ההנהגה שבה אנחנו מבינים את משמעות היחס בינינו לקב"ה כדבר מוחלט שכל העולם מוביל אליו ואין שום דבר בעולם שיכול להפריע לזה.

מתוך כך גם נבין שהניסים והנפלאות שאנו מרחיבים בהם בסיפור יציאת מצרים אין עניינם שינוי הטבע בלבד, אלא להעיד עבור מה הטבע בכלל עומד. הקב"ה לא שינה את הטבע רק כדי להעניש את המצרים, אלא להעיד שכל מציאות העולם והטבע כולם הם בשביל ישראל שנקראו ראשית, וממילא מי שאינו מתאים עם מטרה זאת יהיה בטל ומבוטל בפני ישראל כדי שיוכלו להגיע למקומם הנכון. רק ניסים כאלו הם חתומים בשם הוי"ה כיון שעניינם הוא ההתבטלות של המציאות בפני המטרה שלשמה נבראו, הקב"ה שהיווה את כל המציאות לסיבה מסויימת הוא זה שגם משנה אותה מאותה הסיבה.

אפשר לראות זאת במזמור של יציאת מצרים בתהילים (פרק קי"ד) - **"בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז היתה יהודה לקדשו"**. דוד המלך מאריך ומלקט שם את הניסים שהיו באותה יציאת מצרים, **"הים ראה ויננס הירדן יסוב לאחור, ההרים רקדו כאלים גבעות כבני צאן וגו' מלפני אדון חולי ארץ"**. וצריך ביאור, מהו סדר הליקוט הזה - ים סוף, הירדן, ההרים, הגבעות, ולבסוף הארץ [כן פירשו חלק מבעלי הפשט את הסיום "מלפני אדון חולי ארץ" - התחוללי ארץ].

ונראה, שסידר זאת דוד המלך באותו הסדר של המשנה בפרק הרואה (ברכות נ"ד) **"על ההרים ועל הגבעות ועל הימים ועל הנהרות ועל המדבריות אומר ברוך עושה מעשה בראשית"**, כל אלו הדברים הם מבטאים את העוצמה של מעשה בראשית. אומר דוד, בפני הסדר של היתה יהודה לקדשו - קודש ישראל לה' ראשית תבואתו, כל מה שנחשב למעשי בראשית ההרים והגבעות, הימים והנהרות, והמדבריות שזו הארץ עצמה, הכל נכנע ומתקפל בפני התכלית הזאת, ואין לבריאה שום חוקים וכללים אחרים, כי זה חוק היסוד הראשוני של הבריאה. ואמנם הראשית הזו היתה נסתרת בתחילה, אבל כשהתגלתה ביציאת מצרים התגלה שעבור זה הכל נעשה.

אשר גאלנו

מתוך זה נבין ענין נרחב נוסף שמשלים את הענין. הנה יש שינוי בין הנהגתנו בשאר הניסים שנעשו לעם ישראל במשך הדורות לבין הנהגתנו ביחס ליציאת מצרים. בחנוכה ופורים יש ברכה על הישועה "שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה", ואילו בפסח אף שיש מצווה דאורייתא לספר ביציאת מצרים בניסים ובנפלאות שעשה לאבותינו, לא מצאנו בו את ברכת שעשה ניסים. וכתב במעשה רב בשם הגר"א שברכת 'אשר גאלנו' באה במקום ברכת שעשה ניסים. ועדיין יש לעמוד על השינוי המהותי בין נוסחאות הברכה, שבחנוכה ופורים הברכה היא על הניסים שעשה לאבותינו - "שעשה ניסים לאבותינו", ואילו באשר גאלנו אנו מדברים על הגאולה האישית שלנו ורק אח"כ "וגאל את אבותינו". ואין לומר שהוא משום שאם לא היה גואל את אבותינו גם אנחנו היינו משועבדים, שהרי גם בחנוכה אם לא היה גואל את אבותינו אף אנו לא היינו מחזיקים בתורה ובמצוות, ובפורים אם לא היו אבותינו

נגאלים גם אנו לא היינו חיים היום, ואעפ"כ הברכה היא על הגאולה שהיתה לאבותינו, ומשמע שבפסח יש התייחסות נוספת שהגאולה שייכת אלינו ממש.

מבנה ההגדה

כדי לבאר ענין זה יש להקדים בביאור סדר ההגדה שמחולקת לשלשה חלקים. החלק הראשון הוא הצורה של מתחיל בגנות ומסיים בשבח שמתחלקת לשתיים, "עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה'" שזו התייחסות ליציאת מצרים מצד עצמה שיצאנו מעבדות לחירות. ויש את ההסתכלות הרחבה שמתחילה מאברהם אבינו "מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו" שרואים בה את יציאת מצרים כחלק מהמהלך הגדול של לקיחת עם ישראל כעם הנבחר שמתחילה באבות הקדושים וממשיכה בירידה למצרים וביציאה ממנה.

החלק השני הוא סיפור יציאת מצרים על סדר פרשת ארמי אבד אבי. והטעם שמסדרים את הסיפור דווקא על פרשה זאת נראה משום שפרשה זו מפרשת את יציאת מצרים בדרך הודאה, שהרי היא נאמרה בתורה במביא ביכורים שבא לבית המקדש ואומר "הגדתי היום לה' אלקיך כי באתי אל הארץ וגו'" שהוא לומר שאינו כפוי טובה וכמו שמביא רש"י שם. ועל פרשת הביכורים מסדר בעל ההגדה את כל סיפור יציאת מצרים באופן של הודאה.³ ואכן הרמב"ם (חמץ ומצה פ"ז ה"א) כותב שחוץ מעצם הדין של "כל המאריך בדברים שאירעו ושהיו הרי זה משובח", יש עוד ענין נוסף כלפי פרשת ארמי אבד אבי - "וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח" (שם ה"ד).

החלק השלישי הוא סיפור על מצוות היום - "כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו פסח מצה ומרור". ומתוך זה עוברים לחלק הרביעי שהוא החלק הראשון של ההלל. לפי ב"ש רק המזמור הראשון, ולפי ב"ה גם השני, שהם החלקים שמתייחסים באופן ישיר ליציאת מצרים.

התוספות של בעל ההגדה

בתוך כל החלקים האלו ישנה התערבות של בעל ההגדה בשלשה שלבים זה אחר זה לחבר את אומר ההגדה לראות את יציאת מצרים כמתייחסת אליו. השלב הראשון הוא אחר עבדים היינו לפרעה במצרים וגו' שזה לשון הפסוק בתשובת הבן החכם, ועל כך הוסיף בעל ההגדה ואמר - "ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים", הוספה זו היא בדרך חשבון, שאם לא היתה גאולת מצרים היינו עדיין עבדים, וזה אכן קיים גם בנס חנוכה ופורים כמו שהערנו.

השלב השני הוא "ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא", כלומר, הקב"ה קיים את הבטחתו שהבטיח לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, אבל ברית זו עוד לא התקיימה במלואה, שהרי הבטיח הקב"ה עשרה עממים שכוללים גם קיני קניזי וקדמוני וזה עדיין לא ניתן לעם ישראל. הבטחה זו "היא שעמדה לאבותינו ולנו שלא אחד בלבד וכו' אלא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם". כאן יש תוספת להבין שאותה המידה ואותה ההנהגה שהביאה את יציאת מצרים לקיים את הבטחת האבות, היא שייכת גם אלינו בכל דור ודור, והיא זאת שמובילה אותנו כנגד כל העומדים לכלותינו, ולכן אנחנו שייכים ליציאת מצרים.

השלב השלישי הוא כשמגיעים לפסח מצה ומרור, ועל ידי השייכות שלנו למצוות היום מגיעים לדרגה גבוהה עוד יותר של "לא את אבותינו בלבד

גאל הקב"ה אלא אף אותנו גאל עמם, שנאמר ואתנו הוציא משם וגו". וזה מעין מה שהגמ' בשבת אומרת שכל נשמות ישראל היו במעמד הר סיני, כך צריכים לראות את יציאת מצרים שהיא מתייחסת לכל דור ודור, כי כולם היו במחשבת הקב"ה ביציאת מצרים, והפניה לגאול את עם ישראל מתייחסת באופן פרטי לכל אחד ואחד. ודווקא מתוך תפיסה גבוהה זו מגיעים לאמירת ההלל בדרך של שירה, כפי שמביא הר"ן (פסחים כו: מדפי הרי"ף) מרב האי גאון שאמירת ההלל בליל פסח אינה דומה להלל של יום טוב, כיוון שהיא אמירה בדרך של שירה, וזה מכח ה"לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל וכו' למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הניסים האלו". ומזה מגיעים לברכת "אשר גאלנו וגאל את אבותינו וכו' והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור" שהם נותנים לנו את השייכות לראות את הגאולה כמתייחסת אלינו. וכיוון שהגענו להבנה שהגאולה מתייחסת אף אלינו באופן אישי, ממילא יש עלינו להקדים את מה שקבלנו אנו בעצמנו ורק אח"כ שגאל את אבותינו.⁴

בכל דור ודור

השלב השלישי הוא השלב העיקרי שאלינו מכוונת המשנה (פסחים פ"י מ"ה) "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", לא כתוב בכל שנה ושנה אלא ההדגשה היא על כל דור ודור, כי בכל דור בעם ישראל ישנם התמודדויות שונות ומצבים שונים, וצריך לראות בכל דור ובכל מצב של עם ישראל שגם לדור זה מתייחסת יציאת מצרים, שלא יאמר אדם שיציאת מצרים שייכת לדור דעה אבל אנחנו לא שייכים לזה כלל, והקשר שלנו עם הקב"ה הוא רק מצד שכבר היה ברית בינינו לקב"ה, אלא ביציאת מצרים הקב"ה ראה כל דור ודור והתכוון אליו באופן פרטי לקרב אותו ולגאול אותו שיוכל לבוא עמו בברית.⁵

ונראה להתבונן מהי המשמעות בכך שיציאת מצרים מתייחסת אלינו, ומדוע דבר זה כל כך עיקרי בהגדה ואצל מחברי המשנה.

ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו

יש לנו לימוד על דבר זה מגדעון שופט ישראל. על אותה תקופה כתוב (שופטים ו, ב-ו) "ותעז יד מדין על ישראל וגו', ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ וגו', וידל ישראל מאד מפני מדין ויזעקו בני ישראל אל ה'". ובהמשך הפרק מובא שהתגלה מלאך ה' אל גדעון, וגדעון שאלו "ויש ה' עמנו ולמה מצאתנו כל זאת ואיה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו לאמר הלא ממצרים העלנו ה' ועתה נטשנו ה' ויתננו בכף מדין. ויפן אליו ה' ויאמר לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין" (פס' יג-יד). מביא רש"י מחז"ל וז"ל, "פסח היה, אמר לו אמש הקרני אבא את ההלל ושמעתיו שהיה אומר בצאת ישראל ממצרים, ועתה נטשנו, אם צדיקים היו אבותינו יעשה לנו בזכותם, ואם רשעים היו כשם שעשה להם נפלאותיו חנם כן יעשה לנו, ואיה כל נפלאותיו. ויפן אליו - הקב"ה בעצמו. בכחך זה - בכח הזכות הזה שלמדת סניגוריא על בני".

גדעון חידש חידוש נפלא והקב"ה הסכים עמו, שההבנה שיציאת מצרים מתייחסת לעם ישראל בכל דור ודור צריכה ללמד אותנו שאותה ההנהגה של יציאת מצרים קיימת בכל דור ודור ומעולם לא פסקה, ומכח זה הקשה גדעון - הגם שעם ישראל אינם זכאים, הלא גם יוצאי מצרים לא היו זכאים ואף על פי כן הנהגת שם הוי"ה המובילה את הבריאה הוציאה אותם והושיעה אותם מיד המצרים, ומדוע עכשיו לא רואים את הניסים והנפלאות. והקב"ה הסכים עמו וענה לו 'לך בכחך זה והושעת את ישראל', כי זו ההסתכלות הנכונה ללמד זכות על ישראל מכח יציאת מצרים.

מצוות הפסח, ואז נאמר לפניו שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו. וכך מבואר גם ברמח"ל (מאמר החכמה) שעל ידי מצות מצה ומרור זוכים לאותה הארה של הגאולה, כמו ישראל באותו הדור שמכח מצוות הפסח והמצה זכו לגאולה, כך אנו כמותם בחצי הראשון של הלילה מקיימים את מצוות היום, ועל ידי זה מצפים לגאולה כפי שיתבאר בסוף המאמר, ודו"ק.

³ וזהו הלשון שאנו אומרים בברכת הגאולה בכל יום "עזרת אבותינו אתה הוא מעולם מן ומושיע בכל דור ודור".

ליל שמורים הוא לה'

כך מבואר גם בתרגום יונתם על הפסוק "ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדרתם" (שמות יב, מב), וזה לשונו, "ליל נְטִיר לְפִרְקָן הוּא מִן קָדָם ה' לְמַפְקֵא יַת עַמָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם, הוּא לְיַלְנָא הַדִּין נְטִיר מִמְּלֶאכֶה מַחְבְּלָא לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּבְמִצְרַיִם, וְכֵן לְמִפְרָקְהוֹן מַגְלוּתְהוֹן לְדַרְיָהוֹן". כלומר, הלילה הזה שמאיר בו האור של יציאת מצרים הוא לילה שישראל מצפים בו לגאולה.

ואכן כך אנו נוהגים למעשה, שהרי לכאורה היה יותר מתאים יותר שאת כל המצוות שעושים זכר ליציאת מצרים נעשה בזמן הגאולה שהתחילה מחצות הלילה והושלמה רק ביום, והנה אנו מקיימים את כל מצוות הלילה 'פסח מצה ומרור' דווקא קודם חצות או קודם עלות השחר. והביאור בזה הוא שמצוות היום לא נעשות כזכר בעלמא למה שהיה בזמן ההוא, אלא שכפי שאותו הדור זכו ליציאת מצרים על ידי הפסח והמצה, אף אנו עושים כמותם קודם חצות, ועל ידי זה מצפים בחצות הלילה להיגאל כפי שזכו הם. וכן מביא הבעל הטורים על פסוק זה מהמכילתא שהלילה של יציאת מצרים נחלק לשנים, חציו ליציאת מצרים וחציו לגאולה לעתיד לבא.

זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך

הנביאים ממשילים את התהליך של גאולת מצרים ומתן תורה למהלך של אירוסין ונישואין בין ישראל לקב"ה. כשהימים של יציאת עם ישראל ממצרים מתוארים כימי הנעורים - "זכרתי לך חסד נעוריך" (ירמ' ב, ב), "וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך" (יחזקאל טז, ט), וכנגד זה יש את הימים שמתקרבים לאחרית הימים שהם ימי הזקנה של עם ישראל שעליהם נאמר (משלי כג, כב) "אל תבוז כי זקנה אמוך", ועל זמן זה אנו מתפללים "אל תשליכנו לעת זקנה". ואף שמצד הקב"ה אין שינוי כלל, ומצדו יש את כל האהבה והבחירה של ישראל בכל דור ודור כיום צאתנו ממצרים וכפי שנתבאר, אבל מצד עם ישראל יש תהליך של הזדקנות, כי אנו כבר לא עומדים באותו מצב של ימי הנעורים.

כתוב בתנא דבי אליהו על הפסוק (שה"ש ג, יא) "צאנה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו", שהעטרה הזאת היא העטרה שהתעטרו בה ביציאת מצרים שהיו עמו תמימי דרך ויצאו רק עם החררה הזאת שלא הספיקה להחמיץ. ואף שבמבט ראשון זה נראה דבר פשוט שאם הקב"ה אומר ללכת אחריו אז הולכים, אבל צריך לזכור את מצבם באותה העת שלא ידעו כלל להיכן הם הולכים, להיכן הקב"ה רוצה להוביל אותם, ומה הוא רוצה לעשות עמם, אולי לא יעמדו בעבודה של הר סיני ואז ישארו במדבר עם כל המשפחות בלי אוכל ובלי מים. היו להם הרבה חששות, אבל עם ישראל לא שת לבו לזה ונתנו בקב"ה את אמונם המלא ללכת אחריו אל אשר יוביל אותם. זהו ה"חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה".

ממשיך התנא דבי אליהו ואומר שאז זכו עם ישראל להקרא 'קדש', כמבואר בפסוק שאחרי זה (ירמ' ב ג) "קודש ישראל לה' ראשית תבואתה". זה החלק היחיד של עם ישראל ביציאת מצרים כשעוד לא היו שייכים למדרגה של השותפות של מתן תורה והכל היה מצדו של הקב"ה בלבד, ומה שעם ישראל נתן מעצמו הוא ללכת אחרי ה' בעצימת עיניים עם החררה הזאת בלבד.

בליל הסדר יש לנו שייכות בכל שנה מחדש להתחבר לאותה אהבת כלולותיך במצה זו שאנו אוכלים, ולחזור לאותם ימי הנעורים מכח המדה של יוצאי מצרים שהולכים אחרי ה', ועל ידי זה מצפים שבאותו ליל שימורים יזכו להיגאל. ויהי רצון שנזכה גם אנו על ידי ה'הגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור' ל'נאמר לפניו שיר חדש על גאולתנו ועד פדות נפשנו'.

בזה גם מדוקדק מדוע אמר "הקרני אבא את ההלל", ומדוע לא אמר "סיפר לי אבא סיפור יציאת מצרים". אלא שכפי שהבאנו מדברי רב האי גאון ההלל של יציאת מצרים אינו דומה להלל של יום טוב, כיוון שהיא אמירה בדרך של שירה, וזה שייך דווקא מתוך ההבנה שהגאולה מתייחסת אלינו באופן אישי ואף אנו נגאלנו עמהם. כאשר מספרים סיפור אין זה מחייב שזה נוגע אישית למספר, ויכול להיות שהסיפור הוא רק זיכרון למה שארע לאבותינו, אבל ההלל שנאמר בדרך שירה והודאה מכריח שיציאת מצרים שייכת אלינו, ולכן שאל גדעון "איה כל נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו".

ציפית לישועה מכח יציאת מצרים

לאמתו של דבר הדברים מוכרחים, שהרי יציאת מצרים היא פעולה של שם הוי"ה שבו גילה הקב"ה שהרצון שלו בעם ישראל שנקראו ראשית ובתורה שנקראת ראשית הוא רצון שמתייחס לרצון השרשי ביותר בבריאה, כי רק לצורך זה נבראה כל הבריאה, והקב"ה מנהיג את הבריאה בשם הוי"ה כדי שאכן יצליח מהלך זה, ומשנה עבור כך את כל סדרי בראשית, ולכן לא שייך שהנהגה זו תיפסק לעולם, ונוהגת היא באותה עוצמה בדיוק בכל דור ודור עד שהעולם יגיע לתכליתו. הסיבה היחידה שאנחנו לא רואים על כל צד ושעל ניסים גלויים, היא משום שכעת רצונו אחרי כל הגילויים וההארת פנים שנתמודד אנחנו עם כל הקשיים והניסיונות, כי כך ראוי וטוב לפי רצון ההטבה האמיתי כפי שידוע, אבל ברגע שיהיה צורך אמיתי לגאול את ישראל בגאולה השלימה והסופית, אנחנו סמוכים ובטוחים שיתקיים בנו "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" (מיכה ז, טו).

הסמ"ק בספר המצוות שלו (סי' א) כלל במצווה הראשונה של "אנכי ה' אלקיך" את החיוב לצפות לישועה וז"ל, "ובזה תלוי מה שאמרו חכמים ששואלין לאדם לאחר מיתה בשעת דינו צפית לישועה, והיכן כתיב מצוה זו, אלא ש"מ בזה תלוי שכשם שיש לנו להאמין שהוציאנו ממצרים דכתיב אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך וגו', ועל כרחין מאחר שהוא דיבור הכי קאמר, כשם שאני רוצה שתאמינו בי שאני הוצאתי אתכם, כך אני רוצה שתאמינו בי שאני ה' אלקיכם ואני עתיד לקבץ אתכם ולהושיעכם, וכן יושיענו ברחמי שנית, כדכתיב (דברים ל, א) ושב וקבצך מכל העמים", עכ"ל. נמצא לפי זה שנכלל בדבור הראשון של עשרת הדברות להכיר את הקב"ה שהוא אנכי ה' אלקיך 'הגואל', כי כך צריכה להיות ההכרות שלנו עם הקב"ה שהוא גואלנו מעולם והוא יגאלנו גם בעתיד, ולצפות מכח זה תמיד לישועת ה'.

אהי"ה אשר אהי"ה

נראה להביא לדברי הסמ"ק ראייה מפורשת מההתגלות הראשונה של יציאת מצרים בסנה. משה רבינו שואל את הקב"ה (שמות ג, יג-ד) "ואמרו לי מה שמו מה אומר אלהם. ויאמר אלקים אל משה אהי"ה אשר אהי"ה ויאמר כה תאמר לבני ישראל אהי"ה שלחני אליכם", ופירש רש"י "אהי"ה עמם בצרה זאת, אשר אהי"ה עמם בשעבוד שאר מלכויות. אמר לפניו רבונו של עולם מה אני מזכיר להם צרה אחרת, דיים בצרה זו. אמר לו יפה אמרת כה תאמר וגו'". פירוש, עצם ההתגלות שהיתה ביציאת מצרים היא אותה הנהגה שתעמוד להם גם בשעבוד מלכויות ובשאר הצרות, אלא שישראל עדיין לא היו יכולים לקבל את ההסתכלות הזאת מתוך מצבם הקשה במצרים, ורק בסוף התהליך הקב"ה הביא את עם ישראל למצב ששיגעו את האהי"ה אשר אהי"ה בקריעת ים סוף, שם ראתה שפחה על הים את מלכות שמים בצורה השלמה של "עד יעבר עמך ה' עד יעבר עם זו קנית, תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכוון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך", ודרשו חז"ל "עד יעבר עמך ה'" בביאה ראשונה, 'עד יעבר עם זו קנית' בביאה שנייה, 'מקדש ה' כוננו ידיך ה' ימלך לעולם ועד' במקדש השלישי. כי בתוך המהלך של יציאת מצרים הם ראו כיצד מהלך זה הולך מן הקצה אל הקצה עד סוף תיקון העולם ב"ותמלוק אתה ה' לבדך על כל מעשיך בהר ציון משכן כבודך ובירושלים עיר קדשך" דרך כל הגלויות והשעבודים.

פניני הלכה

חידושי הלכה

מראשי ורבני חבורות בישיבת מיר

גליון מספר 232

חג הפסח

תשפ"ג

בענין חיוב הנחת י' פתיתין בזה"ז כדי להנצל מברכה לבטלה ♦ הרב אורי יצחקי
אם מעכב במצות סיפור יצי"מ להזכיר שאירע בלילה הזה ♦ הרב אברהם זנגר
ג' נידונים בכוס של קידוש בליל הסדר לגבי השומע מבעה"ב ♦ הרב שמואל דרזי
שתאן שלא כסדרן וחוזר לשתות אם סגי בשיעור מלא לוגמיו ♦ הרב אליסף פרלמן
אם מצות אכילת מצה כל שבעה לדעת הגר"א צריכה כוונה ♦ הרב חיים הלפרט
היכ"ת ביין שביעית שיתחייב בביעור בעיצומו של ליל הסדר ♦ הרב זאב פראנק

הרב אורי יצחקי

בענין חיוב הנחת י' פתיתין בזה"ז כדי להנצל מחשש ברכה לבטלה

וכן מצאתי בספר "שבות יצחק" בהלכות פסח להגר"י דרזי בפרק ו' (עמוד ס"א), שהבין שיש הבדל במציאות בין הנקיון שכתב הרמ"א בסוף סימן תל"ג דכל אדם צריך חדריו קודם הבדיקה, לבין הנקיון הנוהג היום, דהנקיון שדיבר עליו הרמ"א מייירי מכיבוד מעפרורית כדי להקל על הבדיקה וכמו שכתב הגר"ז בסימן תל"ג סעיף ל"ח דקודם הכיבוד יש עפרורית הרבה ואינו יכול לבדוק יפה, אך כהיום שנוהגים לכבד ולנקות הבית מכל חשש חמץ ואפילו בחורים וסדקים כבר אין חמץ כלל (ולכן יצא לדון שאחר הנקיון הנוהג היום כבר הופקע הבית מחיוב בדיקה כמקום שאין מכניסים בו חמץ, ולכן יש יסוד מדינא למנהג הנחת הפתיתין וכמוש"כ השעה"צ).

ג. אבל כבר הארכתי בתכלית האריכות בספרי חסד לאברהם (שו"ת או"ח ח"א הלכות פסח סימן א') והוכחתי דכל האחרונים ששו"ט בדברי העמק הלכה והשעה"צ לא ראו את דבריו בגוף התשובה אלא את המועתק בשדי חמד ובפתחי תשובה, אבל המעיין בגוף התשובה ימצא שמעולם לא התכוין לומר שהתחדש דבר בצורת הנקיון מימות הרמ"א לזמנו, דכל דבריו קאי על דברי הרמ"א בשם המרדכי שנהגו לכבד את הבית לפני הבדיקה, אלא שפלפל בלשון הראשונים בסוגיא דנדה ולשון הראב"ן והמרדכי והתרוה"ד (שהם המקור לדברי הרמ"א ולכל מנהג ישראל בכיבוד הבית לפני הבדיקה), וחלק שם על המרדכי והתרוה"ד, ומזה יצא לו לדינא שגם הנקיון שבזמן הש"ס מהני להפקיע חיוב בדיקה מהבית, והוכחתי שם עוד שדברים אלו הם נגד כל רבותינו הפוסקים לדורותיהם, והכרחתי לפ"ז שגם השעה"צ לא התכוין לומר שבאמת הדין בימינו השתנה מזמן הרמ"א ויש חשש אמיתי של ברכה לבטלה בבדיקה אחר הכיבוד, דזהו ממש נגד כל הפוסקים הראשונים והאחרונים וכמושנת"ב, אלא שבא לסייע ולחזק את מנהג הנחת הפתיתין.

ד. הנה כ"ז כתבנו לברר את אמיתת דברי רבותינו העמק הלכה והמשנ"ב, אך הכל יודעים שבעשרות שנים האחרונות באמת השתנתה צורת הנקיון ברוב בתי ישראל, מחמת שכחות חומרי הנקיון החדשים וצורת הבתים ועוד שינויים רבים, וא"כ יש לדון דהנקיון הנוהג בבתינו באמת מפקיע את הבית מחיוב בדיקה משום שהופך אותו למקום שאין מכניסים בו חמץ.

ולעצם יסוד הדבר לכאורה א"צ ראיות מש"ס ופוסקים, דהוא סברא פשוטה, דהגע בעצמך גם חדר שהשתמשו בו חמץ כל השנה ומוגדר עי"ז ודאי כמקום שמכניסים בו חמץ, הרי אם יפנו אותו מכל החפצים וישאר ריק לגמרי, וינקו אותו היטב, כנהוג למשל בכניסה לדירה חדשה, הרי פשיטא שיחשב עי"ז מעתה כמקום שאין מכניסים בו חמץ, דהגדרת המקום אינה נידונה רק לפי המאורעות שעברו עליו אלא לפי מצבו עכשו (אלא שאם עושה כן בכל הבית ואינו מניח מקום לקיים תקנת בדיקת חמץ, הוא שלא כדין דמפקיע עצמו מתקנת חכמים, כמבואר בדברי השו"ע בסימן תל"ו ובדברי

א. בשו"ע סימן תל"ב בהגה - ונוהגים להניח פתיתי חמץ במקום שימצאם הבדוק, כדי שלא יהא ברכתו לבטלה, (מהר"י ברי"ן). ומיהו אם לא נתן לא עכב, דדעת כל אדם עם הברכה לבער אם נמצא. (כל בו), עכ"ל. ועיין במשנ"ב בס"ק י"ג שביאר את דעת הסוברים דמדינא א"צ להניח פתיתי חמץ ואין כאן חשש ברכה לבטלה, דכן הוא המצוה לבדוק החמץ ולחפש אחריו שמא ימצא ואם לא ימצא אין בכך כלום, והט"ז כתב עוד דהברכה קאי על מה שיבער למחר בודאי מה שישיר מאכילתו אלא שמהיום מתחיל ע"י הבדיקה וכנ"ל בסימן תל"א, ומסיק שכן הסכימו אחרונים לדינא, אך הוסיף לעיין בח"י שכתב דמ"מ אין כדאי לבטל מנהג של ישראל, ועי"ש שנתן טעמים להמנהג, וגם האר"י ז"ל כתב מנהג זה ושיניח יו"ד פתיתים, עכ"ל, ומשמע מל"ז שאין כאן חיוב גמור אלא מנהג טוב, ובספר שער המועדים - קיצור הלכות פסח להגר"ז ספטימוס שליט"א פרק ו' הערה י"ז, אחר שכתב בשם הגר"ז שכבר נתפשט המנהג להניח ומנהגן של ישראל תורה היא, כתב שכמה מגדולי רבותינו לא נהגו כן, בהנהגות הגר"א לרמ"מ משקלאב בהגש"פ עם פי' הגר"א כתב שהגר"א לא נהג להניח, וכן אצל החזו"א לא נהגו להניח [ארחות רבנו ח"ב עמ' ב'], וכן אצל הגר"מ פיינשטיין לא הניחו פתיתין [הגש"פ עם פסקי הגר"מ זצ"ל עמ' ל' בשם בנו הגר"ד זצ"ל].

ב. אך ידועים דברי השער הציון שכתב בס"ק י"ב וז"ל: בפתחי תשובה הביא בשם "עמק הלכה", דכהיום שהמנהג לכבד ולנקות הבית מכל חשש חמץ קודם ליל י"ד, יש למנהג זה יסוד מדינא, עיין שם, ע"כ. ורבים הבינו מדקדוק לשון השעה"צ במש"כ דכהיום שהמנהג לכבד ולנקות הבית מכל חשש חמץ וכו', דמשמע קצת שנקיון וכיבוד דידן עדיף על נקיון וכיבוד דזמן הש"ס וזמן הראשונים, והוציא כן מלשון הפת"ש במש"כ דלדין חובה היא להניח פתיתין.

הנה פשוט דאין כונתו לומר דבכיבוד הבית הנוהג היום מתקיים דין הבדיקה, ויצא יד"ח הבדיקה, דהא פשיטא כביעתא בכותחא דחז"ל תיקנו את הבדיקה בגדרים ידועים, בלילה ולאור הנר, וכל שלא עשה כן אפילו אם התכוין לשם בדיקה לא יצא יד"ח. אלא כונתו לומר דע"י הכיבוד ממילא נפטר המקום מחיוב בדיקה דתו לית ביה חשש חמץ.

ואין להקשות דאם חישנין לדין העולה מנוסח השטר שבסתמא נמכר כל החמץ שבביתו ומושכרים כל המקומות שמונח בהם, א"כ גם הנחת 'פתייתין לא תועיל דגם הם כלולים בנוסח הסתמי של המכירה, לק"מ, דאנן סהדי שאין המכירה חלה עליהם, והרוצה לצאת גם מחשש זה יכול לפרש להדיא בשטר או בע"פ שאין המכירה חלה עליהם.

ט. שר"ר בספר חוט שני שעמד בזה בהערות של הגר"ש רוזנברג שליט"א על נוסח שטר מכירת החמץ, בסוף הערה כ"א, וז"ל: ושמעתי שבשו"ת בנין עולם כתב דהאידינא אין לברך כלל על הבדיקה דכיון דבדעתו למכור כל החמץ שלו ב"ד ויש אחרונים הסוברים דמי שמתכוון למכור חמצו ב"ד פטור מבדיקה [וכמו שהביא המ"ב שם בס"י תל"ו] א"כ לאותם שיטות הוא פטור מבדיקה וברכתו לבטלה ע"ש, ואני שמעתי ולא אבין דהרי חמץ זה שימצא בבדיקה דעתו לבערו ולא למכרו וא"כ חלה עלי' חובת בדיקה בברכה, ואם ה' מקנה לעכ"ם ב"ג את כל החמץ שיחול הקנין ב"ד אולי ה' מקום לפטור מבדיקה כיון שאף בלא בדיקה יאה חמצו מבוער, אך כשעדיין לא מכר ולא עשה כלום ואין דעתו למכור אלא את החמץ שלא ימצא בבדיקה א"כ מהי"ת לומר דברכתו לבטלה וצ"ע, עכ"ל.

י. ולענ"ד להסביר את דברי רבותינו זצ"ל מקושיות הרב שליט"א, דמש"כ ד' אם ה' מקנה לעכ"ם ב"ג את כל החמץ שיחול הקנין ב"ד אולי ה' מקום לפטור מבדיקה כיון שאף בלא בדיקה יאה חמצו מבוער, רבותינו הבנין עולם והחתי"ס והאשל אברהם ס"ל לסברא זו בתורת ודאי, והביאם המשנ"ב ומשמע שכן מנהג העולם, וכבר כתבנו שיש לחוש לסברתם לענין חשש ברכה לבטלה.

ומש"כ "דהרי חמץ זה שימצא בבדיקה דעתו לבערו ולא למכרו וא"כ חלה עלי' חובת בדיקה בברכה", לכאורה אין כאן תוספת קושיא על דבריהם דהא ע"ז גופה אנו דנים אם חייב בבדיקה על החמץ שימכר לנכרי לאחר זמן מאחר שכבר עשה פעולה להרשות את הרב למוכרו לנכרי, ומה שכתב "שעדיין לא מכר ולא עשה כלום", רבותינו החת"ס וסיעתו סוברים שעשה מעשה המספיק כדי להחשיבו כעומד להימכר, דלא דמי למי שרק חשב בדעתו למכור ולא עשה מאומה דבזה מודים רבותינו, וסברתם מבוארת בדמיון קל למי שירה חץ על החמץ לבערו ועדיין לא הגיע החץ אל החמץ, וה"ה [לפי סברתם] כשירה חץ של מכירה הפוטרת מבדיקה, שסוברים רבותינו שכבר עתה דנים את חיוב הבדיקה כדן שיתהוה אחר פגיעת החץ, והרי לא משמע שבא לחלוק עליהם ולהכריע כהמקור חיים והחיי אדם דלא כהחת"ס וסיעתו, וצ"ע.

ומש"כ "דהרי חמץ זה שימצא בבדיקה דעתו לבערו ולא למכרו" (אשר מזה יצא לו בפשיטות דחלה עלי' חובת בדיקה בברכה מחמת חמץ זה), קצת צריך להבין מה כוונתו בזה, הרי אנו דנים בזה על חמץ מסוים, דהיינו שחישנין שיש במקום כלשהו בבית חמץ שעוברים עליו בב"י וב"י או שחישנין שמא ימצאהו בפסח ויבוא לאוכלו, והוא ספק אם ימצא אותו בבדיקה או לא, ולכאורה פשיטא שאם חמץ זה קיים והוא לא ימצא אותו, אנן סהדי שדעת הבודק שאכן יכלל חמץ זה במכירה, שהרי עבור חמץ זה הוא מסדר את המכירה, וכיון שחלה עליו המכירה על הצד שלא ימצאהו בבדיקה שוב חזרה סברת רבותינו החת"ס וסיעתו למקומה דהוא כבר פטור מחיוב הבדיקה בתורת ודאי.

יא. הנה מכל מש"כ יש נפק"מ רבתי להלכה, לענין צורת הנחת ה' פתייתין, שהרי לפי משנת"ב דאנן סהדי שאינו רוצה שתחול המכירה על ה' פתייתין כדי שיוכל לקיים בדיקת חמץ בברכה כדן, נמצא שאם יאבד אחד מהפתייתין הוא עומד בחשש של ב"י וב"י, וכבר העירו מזה בספרי הפוסקים. וכז"ב ב' הפתייתין, אבל החמץ שעתידי למוכרו על הצד שישכחהו, ודאי אינו בחשש הנ"ל, דהמכירה חלה עליו בתורת ודאי.

יב. הדרינן לסברתנו דכדי לצאת מהחשש שמא מחמת המכירה שסידר נפטר מחיוב בדיקה, וע"כ חייב מדינא להניח 'פתייתין כדי להינצל מחשש ברכה לבטלה, אלא שלפי הדברים והאמת שכתבנו קצת קשה לי על השמועה שמביא הגר"ד ספטימוס שליט"א בשם גדולי עולם שלא חששו לכל מש"כ, ובשלמא על הנהגת הגר"א לק"מ, שידוע שלא סמך כלל על מכירת החמץ, גם בדורו לא היה נוהג מנהג המכירה כמו שהוא בימינו, וגם מסתמא לא נהגו בביתו בנקיין שמפקיע מחיוב בדיקה על הדרך שנתבאר, אבל יש להבין את הנהגת החזו"א והגר"מ פיינשטיין זצ"ל, ואולי גם הם לא סמכו על מכירת חמץ ולא נהגו לעצמם בזה, וכן הקפידו על הנקיין בביתם שיהא באופן שלא יכנסו בחששות הנ"ל, וצ"ע.

וכן מסיק לדינא בספר "שבות יצחק" להגר"י דרזי שליט"א (בפרק ו' עמוד ס"ג במהדורא חדשה משנת תשע"ב) בשם הגר"ש"א זצוק"ל וז"ל: ושמעתי מהגר"ש אלישיב שליט"א דאם כיבד ביתו כראוי קודם ליל י"ד באופן שגם בחורין וסדקין אין חשש חמץ ונוזהר שלא יכניסו לשם חמץ אח"כ כיון שיודע בודאי שאין שם חמץ אי אפשר לו לברך על הבדיקה אא"כ יניח איזה פתייתין עכ"ל.

ה. אך לפ"ז מוטל עלינו לדעת מהו הגבול שבין נקיין סתמי שאחריו עדין יש חיוב בדיקה, לבין נקיין היטב שאחריו נחשב המקום למקום שאין מכניסים בו חמץ, ובפשוטו כל נקיין שבדרך הטבע א"א שישאר בבית או בחדר מסוים חמץ, מחמת איכות חומרי הנקיין והמכוננות וצורת הנקיין וכד', חשיב עלי' כמקום שאין מכניסים בו חמץ, וכל שבדרך הטבע יכול להשאר חמץ במקום הנ"ל, חשיב כמקום שמכניסים בו חמץ ובכלל חיוב בדיקה הוא.

ובספרי הנ"ל הצעתי בזה עוד פרט אחד מעשי מאוד, דגדר נקיין שמוציא את המקום מכלל מקום שמכניסים בו חמץ, הוא נקיין שא"צ להשתמש עם ראית העינים, דהיינו שכל שעשה מעשה במקום מסוים שע"ז א"א במציאות שישאר בו חמץ, ואפילו אם היה עוצם עיניו מראות בחמץ היה יכול לומר בבטחון שאין כאן חמץ, חשיב עלי' [אחר הנקיין] כמקום שאין מכניסים בו חמץ, משא"כ אם מחמת עצם הנקיין וצורתו אין יכול להיות טטוח בכך רק אם יסתכל היטב במקום, שוב חשיב מעשה זה כבדיקה ולא כנקיין גרידא, וממילא נכנס בגדרי תקנת חז"ל בבדיקה כדן בליל י"ד ולאור הנר. וקרוב לזה כתב בספר "שבות יצחק" להגר"י דרזי שליט"א בשם הגר"ש"א זצוק"ל, בפרק ד' (מהמהדורא החדשה משנת תשע"ב), וז"ל: וכן שמעתי מהגר"ש אלישיב שליט"א דתקנת הבדיקה בנר היא משום חורים וסדקים שבודקם ע"י ראייה, אך דברים שנבדקים היטב ע"י מישמוש היד אינם צריכים בדיקה לאור הנר, ואם בדק אותם במישמוש היד קודם ליל י"ד ונוזהר בהם מחמץ א"צ לחזור ולבודקם, עכ"ל.

ו. שוב התעוררתי שגם אם לא ניקו את הבית רק נקיין רגיל שאינו הופך את המקום למקום שאין מכניסים בו חמץ, אכתי יש לחוש לענין ברכה, וממילא נחשב המנהג להנחת 'פתייתין למחויב ע"פ הדין כדי להינצל מחשש ברכה לבטלה, והוא ע"פ הנהוג היום אצל רובא דרובא לסדר מכירת חמץ, וידוע כי בכל הנוסחים של מכירת חמץ מפורש שכל החמץ שיש ברשות האדם נמכר לנכרי, והמכירה חלה אע"פ שאין מפרטים את מקום החמץ וכמותו ואיכותו, ולפ"ז לכאורה נמצא שרוב בני האדם מקימים את המצוה של בדיקת חמץ בחיפוש אחר חמץ של נכרי וליכא מצוה בזה כלל, דלא תיקנו כלל בדיקת חמץ על חמץ של נכרי, וכן המנהג פשוט שהרוצה להיפטר מחיוב הבדיקה (כגון במקומות שקשה הבדיקה), מוכר לנכרי את החמץ והמקום שמונח בו וע"ז נפטר מחוב הבדיקה כמוש"כ המשנ"ב בסימן תל"ג ס"ק כ"ג.

ז. ואף שחיוב הבדיקה בכניסת ליל י"ד ומעשה המכירה נעשה בבוקרו של יום י"ד, וא"כ בשעת הבדיקה אכתי החמץ שלו, כבר הביא המשנ"ב בסימן תל"ו ס"ק ל"ב מחלוקת בזה בין האחרונים, ואע"פ שמצד המשנ"ב בס"ד דאף דאין למחות ביד המקילין, מ"מ המוכר ביום י"ג שפיר עדיף טפי, אך לחומרא ולענין חשש ברכה לבטלה פשיטא שיש לנו לחוש לשיטות האחרונים הסומכים על מכירת י"ד והשכרת המקומות ביום י"ד לענין להפקיע מהם את חיוב הבדיקה בליל י"ד כמוש"כ המשנ"ב שם בשם בתשובת בנין עולם ותשובת חתם סופר וספר אשל אברהם, ובפרט למש"כ בשם הא"א שכן פשוט המנהג.

ואולי יש לדון דאע"פ שלענין שלא יעבור בב"י וב"י סגי במכירת החמץ בלא השכרת המקום, אך לענין שיפקע ממנו חיוב הבדיקה בעינין גם להשכרת המקום שבו מונח החמץ, דאם אינו משכיר את המקום נמצא שיש ברשותו חמץ ויתחייב בבדיקה, (ולכאורה תלוי במחלוקת רש"י ותוס' בטעם מצות בדיקת חמץ ואכמ"ל), אך לאידך גיסא י"ל דכל שיש בביתו רק חמץ של נכרי, נהי דחייב בבדיקת חמץ אך כיון שאין זה עיקר חיובו לא תיקנו ברכה ע"ז ושוב לא ינצל מחשש ברכה לבטלה [וכמדומה שראיתי סברא זו בכמה אחרונים, ואיני זוכר מקומה, אך לענ"ד היא סברא אמיתית], וצ"ע.

ח. וביותר קשה לי דלפי הנוסחים של מכירת חמץ הנוהגים היום אצל הבד"צ, הרי משכירים את כל המקומות שמונח בהם החמץ, וא"כ הדק"ל ונפטר ע"י המכירה מחיוב בדיקה בכל המקומות שיש בהם חמץ, וא"כ יש חשש אמיתי על הברכה של בדיקת חמץ, וחזר מנהג הנחת הפתייתין לחיוב גמור ע"פ הדין כדי להינצל מחשש ברכה לבטלה. וכמדומה שכך שמעתי ממור"ר הגר"צ וובר שליט"א.

מלמדו, כיצד וכו' אומר לו בני כולנו היינו עבדים וכו' ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות'^{1 2 3}.

ויש להוסיף, דזהו גם מטבע הברכה של ברכת אשר גאלנו 'והגיענו הלילה הזה', והכוונה ללילה המיוחס של פסח. ומצאנו עוד בסידור המיוחס לרס"ג שהביא נוסח קידוש של ליל הסדר שמאריכים בו אריכות עצומה בתיאור הניסים והנפלאות של הלילה הזה ואומרים שם 'ויבחר בו ביום הזה מכל הימים וירצה בו וכו' להיות מהללים בו על פלאי מעשיו וכו' להודיע כי בו הוציא ה' את עבדיו ממצרים וכו' להודיע כי בו עשה ה' נקמות באויביהם' וכו'. הרי שמדגישים את מעלת היום ויחוסו בכך שהוא יום יציאת מצרים. [ובחלק מקהילות תימן נוהגים לומר נוסח קידוש זה].

אם יש מצות סיפור יציאת מצרים בזמן אכילת המצה ומרור עם הקרבן פסח בפסח שני

וכן נראה מדברי השפת אמת (פסחים צה.) שפירש בד' הרמב"ם כדברי הגר"ח, וכתב נפ"מ דלפ"ז בפסח שני אין מצוה לספר סיפור יציאת מצרים בשעה שאוכל מצה ומרור עם הקרבן פסח, דבשלמא אם המקור למצוה זו הוא מהכתוב 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה' וגו' ו"ל דמצוה זו קיימת גם בפסח שני כמו שדרשו חז"ל 'בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך', ו'ביום ההוא' מתפרש לפ"ז על שעת קיום מצות אכילת מצה ומרור, וזה שייך גם בפסח שני, אבל לפ"ד הרמב"ם דהמקור הוא מהכתוב 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים' משמע שצריך לספר דוקא ביום הזה של יציאת מצרים, והיינו כדברי הגר"ח דצריך לספר דהיום הזה הוא היום שיצאנו ממצרים.

ובמגדל עוז על הרמב"ם העתיק לשון הרמב"ם בספר המצוות וז"ל; 'וכתב ר"מ ז"ל בספר המצוות שלו שהוא צוה בזכירתו בזמנו זכור את היום הזה ר"ל שהוא ציוה לזכור כאמר זכור את יום השבת עכ"ל', והנה תיבת 'בזמנו' היא תוספת של המגדל עוז על ל' הרמב"ם, ומשמע שפירש דברי הרמב"ם כהגר"ח והשפ"א, דמפסוק זה יש ללמוד דהמצוה היא דוקא ביום ט"ו. וכ"כ המהר"ל (גבורות ה' פ"ב) דהרמב"ם פירש הך קרא דזמן הסיפור הוא ביו"ט עצמו כמו קידוש של שבת שמצוותה ביום שבת עצמו, והיינו כי זהו עצם גדר המצוה להזכיר את מעלת היום הזה שהוא עומד בו.

ובספר בד קודש (למון הגר"ד פוברסקי שליט"א, מועדים עמ' פ"ה) כיוון מעצמו לחידושו של הגר"ח, והוסיף דבמתני' סוף פסחים קתני בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, אולם הרמב"ם (פ"ז מחומ"מ ה"ו) הוסיף תיבה וכתב 'כאילו הוא יצא עתה משיעבוד מצרים', והיינו משום דזהו דבר עיקרי בסיפור יציאת מצרים לספר שהלילה הזה יצאנו ממצרים, ולכן גם דין זה שצריך

של שבת לסיפור יציאת מצרים יצ"מ י"ל דמאחר דלפינן בגמ' שם זה מזה ס"ל להרמב"ם דלפינן ג"כ גדר המצוה לדורות, דמה התם קיום מצות זכירת השבת היא ביום השבת עצמו וכדכתיב לקדשו, כך קיום מצות סיפור יציאת מצרים היא ביום היציאה ממצרים.

אכן כבר ציינו רבים שמקורו של הרמב"ם אינו מהגמ' הנ"ל אלא מהמדרש רבא (בא י"ט ז') 'אמר הקב"ה למשה וכו' הזהר לישראל כשם שבראתי את העולם ואמרתי להם לישראל לזכור את יום השבת זכר למעשה בראשית שנאמר זכור את יום השבת, כך היו זוכרים הניסים שעשיתי לכם במצרים וזכרו ליום שיצאתם משם שנאמר זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים' עכ"ל.

אמנם מצאנו כע"ז במדרש שכל טוב (שמות י"ג ג') 'זכור את היום הזה, ציווי הוא לדורות, נאמר כאן זכור ונאמר בשבת זכור, זכור את יום השבת, מה להלן זכירה על היין בכניסתו אף כאן צריך זכירה על היין בכניסתו, מכאן לקידוש לילי פסח מן התורה'. וזה כעין דברי הגר"ח דצריך לקדש היום ולהזכיר יחודו ומעלתו, אולם אין המכוון למצות סיפור יציאת מצרים אלא למצות קידוש, והיה אפשר לפרש כן גם בכונת המדרש רבה, אך מדברי הרמב"ם מבואר שפירש דברי המדרש לגבי גדר המצוה של סיפור יציאת מצרים כמו שביאר הגר"ח.

ועי' חידושי חתם סופר (פסחים קב:) שכיוון לדברי המדרש הנ"ל מעצמו וכתב דאפשר דקידוש ליל פסח הוא דאורייתא לכו"ע דכתיב זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים.

וכן מצאתי בספר מאור האפלה לאחד מחכמי הקדמונים שכתב (שמות י"ב ז') וז"ל; 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, מצות עשה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל ט"ו בניסן, וזהו קידוש לילי פסחים כענין שנא' זכור את יום השבת' עכ"ל. ובספר עריכת שלחן (להג"ר שלמה קורח זצ"ל עמ' נ"ח) הביא דבריו וכתב דמבואר דס"ל דקידוש ליל הסדר הוא מדאורייתא. וכנראה מקורו מהמדרש שכל טוב הנ"ל.

אם מעכב במצות סיפור יציאת מצרים לספר שדבר זה אירע בלילה הזה

מובא בשם הגר"ח מבריסק זצ"ל דין מחדש במצות סיפור יציאת מצרים, דלא די לספר את עצם הסיפור של יציאת מצרים, אלא צריך לספר שדבר זה אירע בלילה הזה, והוא לעיכובא מן התורה, ומי שישפר סיפור יציאת מצרים בליל הסדר בכל פרטיו ודקדוקיו ואף יקיים את ההלכה של כל המרבה לספר ביציאת מצרים בהידור רב אבל לא יזכיר שזמן המאורע היה בלילה הזה לא קיים מצות עשה של סיפור יציאת מצרים.

מקור חידושו הוא מדברי הרמב"ם (פ"ז מחמץ ומצה ה"א) 'מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן שנאמר זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים כמו שנאמר זכור את יום השבת' עכ"ל. והקשו האחרונים למה לא הביא הרמב"ם הפסוק 'והגדת לבנך ביום ההוא' כמש"כ בספר המצוות להרמב"ם (מ"ע קנ"ז) ובספר החינוך (מצוה כ"א) דזהו המקור למצות סיפור יציאת מצרים, ולמה הוצרך הרמב"ם לפסוק 'זכור את היום' וגו'. ועוד, מנ"ל לרמב"ם דכוונת הפסוק למצות סיפור יציאת מצרים בליל הסדר, והרי בפשוטו משמע דהמכוון למצות זכירת יציאת מצרים שבכל יום (וכן פירש רש"י שמות י"ג ג'). ועוד צ"ב מה כוונת הרמב"ם במה שדימה זאת לפסוק 'זכור את יום השבת'. וביאורים רבים נאמרו באחרונים בדברי הרמב"ם.

ובשם הגר"ח מבריסק זצ"ל מובא ביאור נפלא בכונת הרמב"ם, דהנה במצות זכירת מעשה עמלק או מצות זכירת מעשה מרים א"צ להזכיר מתי זה היה אלא רק להזכיר שכן היה, וכן במצות זכירת יציאת מצרים שבכל יום א"צ להזכיר מתי זה היה אלא רק להזכיר את עצם יציאת מצרים, אולם במצות סיפור יציאת מצרים בליל הסדר גדר המצוה הוא לספר שבלילה הזה יצאנו ממצרים, והרי זו היא התשובה על שאלת מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבלילה זה יצאנו ממצרים, ודבר זה פירש הרמב"ם בכונת הפסוק 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים', וזו כוונת הרמב"ם במה שדימה למצות זכירת שבת, דכשם שמצות זכירת שבת היא להזכיר שהיום הוא יום שבת ולשבח ולקדש את השבת ולהזכיר גודל היום ומעלתו (כמש"כ בספר המצוות להרמב"ם מ"ע קנ"ה), ה"ה מצות סיפור יציאת מצרים היא להזכיר שהיום יצאנו ממצרים ולשבח ולרומם את הלילה הזה ולהזכיר גודל היום ומעלתו. [וכן מבואר ברמב"ם שם ה"ב 'לפי דעתו של בן אביו

¹ הגדה של פסח מבית לוי (קובץ הוספות עמ' ע"ט) חידושי הגר"ח (סטנסיל פסחים צט: בענין תוספת י"ט) ספר הזכרון אש תמיד (עמ' קצ"ז) הררי קדם (ח"ב עמ' קס"ג) הגש"פ שירת הלויים (עמ' שד"מ).

² ויל"ע שהרי הגר"ח למד זאת מקידוש של שבת, ושם הלא אין מזכירים בקידוש שהיום הוא יום שבת, אלא רק מזכירים דברי שבח וקדושת השבת. ושמא י"ל דהוא גלוי וידוע לכל יושבי תבל שהיום הוא היום השביעי ועל כן כשאומרים דברי שבח וקידוש על היום השביעי הרי זה מתפרש על היום שעומד בו, לא כן בליל הסדר דצריך להזכיר שהיום הוא יום יציאת מצרים ואין זה מובן מאילו.

³ והנה לולי דברי הגר"ח יש לפרש ד'היום הזה' היינו 'היום ההוא' שיצאנו בו ממצרים, דצריך לזכור את זמן היציאה ממצרים, ומה שהוזכר זמן היציאה הכוונה היא שצריך לספר על היציאה ממצרים ועל כל הנלווה לזה, עשרת המכות וכיו"ב, אולם הגר"ח פירש 'היום הזה' בכל שנה ושנה, כלומר דצריך להזכיר ולייחד את היום הזה בזמנו בכל שנה ושנה ולספר שבו יצאנו ממצרים כמו מצות קידוש היום בשבת. [וכן פירשו בספר מקראי קודש למהר"ח אבולעפיה ובשפת אמת, ויבוארו דבריהם להלן].

ועי' בגמ' (שבת פו:) אמר רבא וכו' בשבת ניתנה תורה לישראל, כתיב הכא זכור את יום השבת לקדשו וכתוב התם ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה, מה להלן בעיצומו של יום אף כאן בעיצומו של יום, ופרש"י מה להלן זכור את היום הזה בעצמו של יום הזכירה דיציאת מצרים נאמר להו כדכתיב הזה, אף כאן בעצמו של יום הזכירה דשבת נאמר להו זכור את יום השבת וגו', ע"כ. הרי ד'היום הזה' אינו מתפרש 'היום ההוא' שיצאו בו ממצרים, אלא 'היום הזה' שאנו עומדים בו עתה, ולכן י"ל כדברי הגר"ח דגדר המצוה הוא לקדשו ולייחדו לדורות ע"י סיפור יציאת מצרים.

ובהגש"פ יד החזקה (עמ' רל"א) הוסיף בזה דגם בעיקר הדמיון בין קידוש

דאו' הוא רק באמירת התיבות 'יוציאנו ה' אלוקינו משם' ובשאר המקומות שמוזכרים הניסים שנעשו בשעת היציאה ממצרים ולא בג' הענינים הנ"ל, ולכן הקפיד הגר"ח לבאר דכל ג' הענינים הנ"ל הם חלק מעצם הסיפור, דגדר הסיפור אינו רק לספר את עצם היציאה ממצרים (כמו במצות זכירת יצי"מ) אלא גם את כל המסתעף, מפני שאם יחשבו שקיום המצוה הוא רק בסיפור עצם היציאה ממצרים ולא בכל סדר ההגדה, נמצא דאע"פ שבודאי מכוונים לקיום מצות סיפור יציאת מצרים, מ"מ אין להם כוונה למצוה בשעת אמירת ג' הענינים הנ"ל, וכיון שאין להם כוונה למצוה בכל חלקי מעשה המצוה לא יצאו יד"ח.

ולפ"ז ניחא, דאף שבאמת יש ד' חילוקים או יותר בין מצות זכירת יצי"מ בכל השנה למצות סיפור יצי"מ בליל הסדר (ע"י הגש"פ מנחת אשר סי' ד' ועוד שביארו כמה חילוקים אחרים), מ"מ הגר"ח לא בא לבאר בפני בני ביתו בליל הסדר את כל החילוקים ביניהם, אלא רק את ג' הענינים הנ"ל שיש בהם נפ"מ למעשה שצריך לדעת בשעת אמירתם שהם חלק מקיום המצוה.

ועפ"ז נראה לבאר עוד בד' הגר"ח, דהנה באמת דברי הגר"ח הם חידוש גדול לומר דג' הענינים הנ"ל מעבדים במצות סיפור יציאת מצרים, לא מבעיא מדאו' דלא מסתבר כלל דהם מעבדים, דמהיכ"ת, אלא אפי' מדרבנן הוא חידוש גדול לומר דרבנן תקנו דכל ג' הענינים הנ"ל מעבדים בקיום מצות סיפור יצי"מ, ולא מצאנו כן להדיא, לא בגמ' ולא ברמב"ם, ול' הרמב"ם בספר המצוות (מ"ע קנ"ז) 'שציונו לספר ביצי"מ בליל חמשה עשר בניסן בתחלת הלילה כפי צחות לשון המספר, וכל מה שיוסיף במאמר וכו' יהיה יותר טוב', ולא הזכיר דמדרבנן יש עיכובא לספר את ג' הענינים הנ"ל (כמו לעיל במצוה קנ"ה שביאר הרמב"ם מצות קידוש דאו' בדברים והזכיר ג' הדין דרבנן שצריך לקיים את הקידוש על היין). ובפשוטו נראה דכל ג' הענינים הללו הם תקנה דרבנן בפנ"ע כמו שתקנו את כל סדר ההגדה, ואי"ז לעיכובא בעיקר המצוה של סיפור יצי"מ. [אמנם לענין דברי ר"ג דכל מי שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא יד"ח, משמע דהוי לעיכובא במצות סיפור יצי"מ, אולם רבים מהראשונים כתבו דפשיטא דאי"ז לעיכובא אפי' מדרבנן, והכוונה היא רק שלא קיים המצוה כראוי ומן המובחר (רמב"ן במלחמות ברכות ב: ר"ן פסחים קיד. מאירי קטו. ריטב"א סוכה כח. ובפירוש ההגדה חידושי הרא"ה ברכות מט.), וגם יש מהראשונים שפירשו דלא יצא יד"ח קאי על מצות אכילת מצה ומרור ולא על מצות סיפור יצי"מ (כן משמע ברמב"ן ר"ן שם ומהרש"א וצל"ח פסחים קטו: ע"ש בארוכה, וכ"כ בערול"ג סוכה כח. בד' תוס' פסחים קטו, וע"ע משאת המלך על הרמב"ם פ"א מחמץ ומצה סי' ק"ח מש"כ בה).].

ונראה לבאר ע"פ האמור, דאף שבודאי יקיימו את המצוה באמירת עיקר הסיפור של יציאת מצרים, מ"מ יפסידו את קיום המצוה באמירת שאר חלקי ההגדה אם לא ידעו שגם זה חלק מהמצוה, ומצוה זו הלא אין לה שיעור למעלה, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים מקיים המצוה בכל חלקי הסיפור.

תמיהה גדולה דבכל סדר ההגדה לא נזכר דיציאת מצרים היתה בלילה הזה

אמנם יש לתמוה עד מאד על חידושו של הגר"ח, דהא בכל סדר ההגדה שלפנינו לא נזכר כלל פרט זה דנס יציאת מצרים היה בלילה הזה, ואיך יתכן שדבר זה מעכב בקיום המצוה ולא נזכר כלל בהגדה.

שאמרו עליו אבותינו הלל, ונמצא דהלל זה אינו שירה חדשה, אלא היא היא אותה השירה של אבותינו שאמרוה בשעתו, אבל הלל דליל הסדר אינו משום הנס של אבותינו, אלא משום הנס שלנו, וזהו שאנו אומרים 'בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים שלא את אבותינו בלבד גאל אלא אף אותנו גאל' וגו' וזה המשך ההגדה 'לפיכך אנחנו חייבים להודות' דכיון שאנו רואים את עצמינו כאילו יצאנו עתה לחירות וכל הניסים של גאולת מצרים עשה ג"כ לנו, לפיכך אנו חייבים לומר שירה על הנס שלנו 'להלל לשבח לרומם וכו' למי שעשה לנו את כל הניסים האלו והוציאנו מעבדות לחירות' וכו' ולפיכך 'ונאמר לפנינו שירה חדשה', כלומר השירה שלנו אינה על נס של אבותינו אלא על גאולתנו בלילה הזה, ולפיכך היא שירה חדשה, על ניסים חדשים שלנו, עכ"ד, וכע"ז בהגש"פ מבית לוי בשם הגר"ז (הוספות עמ' פ"א).

⁵ ועי' בספר עטרת חן (ח"ב עמ' כ"ו להגר"צ דרבקין שליט"א ראש ישיבת גרודנא באר יעקב) ובהגש"פ מנחת אשר (סי' ד) מה שכתבו ליישב, וצ"ע.

לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים מתייחס דוקא ללילה הזה. ועוד כתב בבד קודש שם מקור ליסוד זה, דהנה נחלקו ב"ש וב"ה במתני' (פסחים קטו:) אם תחילת ההלל שאומרים בהגדה של פסח הוא רק הפרק הראשון או גם הפרק השני 'בצאת ישראל ממצרים', ובתוספתא וירושלמי שם מבואר טעמייהו דב"ש דאין לומר 'בצאת ישראל ממצרים' קודם שיצאו, וזמן היציאה היה רק בחצות הלילה, וב"ה ס"ל דבלא"ה אין אומרים בזמן היציאה כי זמן היציאה בפועל היה רק בבוקר, ולכן מאחר שמתחילים לומר את סיפור הגאולה שבהלל גומרים את הסיפור ע"ש. וצ"ב דהא כבר יצאו ממצרים לפני אלפי שנים ואומרים הלל בזה"ז על מה שיצאו בזמנו, ובע"כ מבואר בזה כדברי הרמב"ם דצריך לראות עצמו כאילו יצא עתה ממצרים, וגם אמירת ההלל היא על מה שכאילו יצא עתה ממצרים.⁴

לפ"ז עולה דיש ד' חילוקים בין מצות סיפור יצי"מ למצות זכירת יצי"מ לד' הגר"ח

וכן עמד בכל זה בספר באר המלך על הרמב"ם שם (לד"ז הגר"ח אברהם דוד רוזנטל זצ"ל), וכתב דלפ"ז י"ל דזהו יסוד החילוק בין מצות סיפור יציאת מצרים בליל הסדר למצות זכירת יציאת מצרים שבכל לילה, דבסיפור יציאת מצרים צריך לספר שהלילה הזה יצאנו ממצרים ולראות עצמו כאילו יצא הלילה הזה ממצרים.

אולם בספר מאורי המועדים (עמ' ל"ב) מובא בשם הגרמ"ד סולוביצקי זצ"ל דלא שמע דברים אלו וניכר שאין זה מדברי הגר"ח, שהרי ידוע דבכל שנה היה הגר"ח מבאר בפני בני ביתו קודם אמירת ההגדה דג' חילוקים יש בין סיפור יציאת מצרים למצות זכירת יציאת מצרים, דסיפור יציאת מצרים צריך שיהא בדרך שאלה ותשובה, וכן צריך לספר כל השתלשלות הענין (מתחיל בגנות ומסיים בשבח), וכן צריך לספר טעמי המצוות (כדברי ר"ג דכל שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא יד"ח), וכיון שמצוות צריכות כוונה היה הגר"ח מקדים לבאר זאת כדי שיכוונו לקיים המצוה בג' דברים אלו, (הובא בעמק ברכה עניני הגדה סי' א' בשם הגר"ז וכו' בחידושי הגר"ח סטנסיל פסחים קטו, והראה הגר"ח דכל זה מפורש ברמב"ם פ"א מחמ"מ שביאר מצות הסיפור בזה"ל; 'וישאלו ויאמרו מה נשתנה וכו' אם היה לבדו שואל לעצמו מה נשתנה וכו' וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח וכו' כל מי שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא יד"ח וכו' ודברים האלו כולן הן הנקראין הגדה' עכ"ל), ולפי הנ"ל הלא נמצא דיש ד' חילוקים ביניהם.⁵

ונראה ליישב, דהנה דעת לנבון נקל דהגר"ח לא בא להרצות את חידושו בפני בני ביתו בליל הסדר קודם אמירת ההגדה, אלא הטעם שאמר את ג' החילוקים הנ"ל הוא מפני שמצוות צריכות כוונה כמש"כ בעמק ברכה בשם הגר"ז, אך מעולם תמהתי על כך, וכי מי שמכוין לשם מצות סיפור יציאת מצרים ואינו יודע את ג' החילוקים הנ"ל לא קיים את המצוה, וכי כל יהודי יודע את גדרי כל התרי"ג מצוות שהוא מקיים, ואם אינו יודע אי"ז נחשב כוונה למצוה, אתמהה, ופשוט דאין שום חסרון בדין מצוות צריכות כוונה למי שאינו יודע את גדרי המצוה.

אכן אחר ההתבוננות נראה דכוונת הגר"ח היא כך, דהנה לולי דברי הגר"ח היה מקום לומר דאמירת ג' הענינים הללו בסדר ההגדה (מה נשתנה, מתחיל בגנות - מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו, ר"ג אומר - מרור זה על שום מה וכו') אינם חלק מעצם קיום מצות סיפור יציאת מצרים כי אם הקדמות ותוספת דברים בעלמא, ועצם קיום המצוה

⁴ בדברי הגר"ז דהלל דליל הסדר הוא מדין שירה על הנס

עי' עמק ברכה (בענין הלל על הנס) שהוכיח מדברי הירושלמי הללו כיסוד הגר"ז מבריסק דאין אומרים שירה על הנס אלא לאחר מעשה הנס, ולכן ס"ל לב"ש דאין לומר 'בצאת ישראל ממצרים' קודם זמן היציאה, והוא ע"פ מה שהאריך לייסד בחידושי הגר"ז הל' חנוכה, דהלל דליל הסדר הוא מדין שירה על הנס.

ובעמק ברכה (בענין הגדה של פסח סי' ג') הוסיף לבאר עפ"ז נוסח ההגדות הקדום 'ונאמר לפנינו שירה חדשה' בחולם ולא 'ונאמר' בסגול, והיינו דקאי על אמירת ההלל דהוי בתורת שירה, וצ"ב דא"כ אי"ז שירה חדשה, וביאר העמק ברכה דלא דמי אמירת הלל זו לאמירת הלל של חנוכה אע"פ ששניהם באים על הנס, דבחנוכה אין הנס מחייב עתה לומר עליו הלל, כיון שהנס כבר עבר וכבר אמרו אבותינו עליו הלל בשעתו, ומה שאנו אומרים הלל אינו אלא תקנ"ח לזכרון הנס ההוא

קידוש בליל הסדר הוא מדאורייתא

ומובא בשם הגר"ח שעמד בזה ואמר דדבר זה נזכר בקידוש של ליל הסדר שאומרים 'ותתן לנו את יום חג המצות הזה זמן חירותינו', והיינו דזהו פתיחת ההגדה של פסח, וכל סיפור ההגדה מתייחס לזה שאמרנו בקידוש שהיום הוא זמן חירותינו. והוסיף דנמצא לפ"ז חידוש גדול להלכה, דאע"ג דקיי"ל דקידוש של יו"ט אינו אלא מדרבנן (עי' משנ"ב סי' רע"א סק"ב), מ"מ קידוש של ליל הסדר מעכב מדאו' משום מצות סיפור יציאת מצרים (אא"כ יאמר להדיא בשעת ההגדה שהלילה הזה יצאנו ממצרים).

הטעם דא"א לקדש בליל הסדר בתוספת יו"ט

ולפ"ז הוסיף הגר"ח לבאר ד' השר"ע (סי' תע"ב ס"א) דאין לקדש בליל הסדר עד שתחשך, והאחרונים הקשו למה א"א לקדש בתוספת יו"ט וכתבו לבאר בכמה דרכים. אכן להנ"ל ניחא, דהא סיפור יציאת מצרים אפשר לקיים רק בלילה בשעה הראויה לאכילת מצה ומרור, והקידוש מעכב לקיום מצות סיפור יציאת מצרים כי רק בו נזכר פרט זה שהלילה הוא זמן חירותינו.⁶

והנה הבאנו לעיל בהערה מספר מאור האפלה לאחד מחכמי הקדמונים שכתב 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, מצות עשה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל ט"ו בניסן, וזהו קידוש לילי פסחים כענין שנא' זכור את יום השבת' עכ"ל. ובספר עריכת שלחן (עמ' נ"ח) כתב דמבואר דס"ל דקידוש של ליל הסדר הוא מדאו' ודלא כד' הרמב"ם, והאריך בזה, וגם תמה דמשמע שמקיים מצות סיפור יציאת מצרים, והלא לא נזכר שם סיפור הניסים והנפלאות, והעלה מזה שנוסח הקידוש שהיה לבעל מאור האפלה הוא כנוסח סידור רס"ג שמאריכים בו בתיאור הניסים והנפלאות. אמנם לפ"ד הגר"ח י"ל דכוונתו היא לכך דרק בקידוש נזכר שהיום הוא זמן חירותינו וזהו פתיחת סיפור ההגדה כמו שנתבאר, ואי"ז חיוב דאו' של קידוש מצד עצמו אלא רק מצד מצות סיפור יציאת מצרים.

אולם יש להעיר על כך, דגם בקידוש של שביעי של פסח וכן בתפלת מוסף של כל ז' ימי הפסח אומרים 'יום חג המצות הזה זמן חירותינו', הרי דזה מתפרש על כלל שבעת ימי הפסח שהם זמן חירותינו, ואין כאן אמירה מפורשת שהיום בט"ו ניסן הוא יום היציאה ממצרים.⁷

אכן בהגש"פ שירת הלויים כתב דכל התוספת הזו דמתקיים דין זה בקידוש אינה מדברי הגר"ח אלא מדברי נכדו, וכו"ה במקור הדברים בספר הררי קדם (שם), והמלקטים האחרונים יחסו זאת בטעות להגר"ח.

החילוק בין שאלה ותשובה בהגדה של פסח לשאלה ותשובה בספירת העומר

ויש לבאר דעת הגר"ח באופ"א, דמאחר והבן שואל 'מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות' ועל זה באה תשובת האב לבנו 'עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' אלקינו וכו', הרי דתשובת האב מתפרשת כלפי שאלת הבן, שבלילה הזה הוציאנו ה' ממצרים ולכן אנו עושים את כל השינויים בלילה הזה.⁸

אולם יש להעיר בזה, דהנה מבואר בשר"ע (סי' תפ"ט ס"ד) דאם אחד שואל את חברו בבין השמשות כמה ימי הספירה היום ישיב לו 'אתמול היה כך וכך', שאם יאמר לו 'היום כך וכך' לא יוכל לחזור ולספור בברכה. ובשעה"צ (ס"ק כ"ה) הביא פלוגת גדולי האחרונים איך הדין אם השיב לו 'כך וכך' ולא אמר 'היום', דד' ה"ז והמג"א דיכול לספור בברכה כיון שלא אמר 'היום', אולם הא"ר והמאמר מרדכי מפקפקים בזה, וביאר המאמר דכיון שמישיב לזה ששואל כמה ימי הספירה היום, הרי דברי המשיב מתפרשים כלפי דברי השואל, וכאילו אמר מפורש 'היום כך וכך'. ועל"פ מבואר דלד' ה"ז והמג"א (וכן פסק המשנ"ב) גם כשמשיב תשובה לחבירו לא

חשיבין ליה כאילו אמר מפורש 'היום כך וכך', וא"כ גם בהגדה של פסח שהאב משיב תשובה לבנו מה שייך לומר דנחשב לאב כאילו אמר מפורש דהלילה הזה יצאנו ממצרים, מאחר ורק בנו הזכיר בשאלה את הלילה הזה. [כן העיר בפרדס המועדים (ח"ב עמ' קט"ז)].

ובפשוטו יש לחלק דהגדה של פסח אין בו דין אמירה בפה אלא עיקרו הוא דין סיפור בדרך שאלה ותשובה, ורבים נקטו דהשומעים את הסיפור מקיימים את המצוה אף בלא דין שומע כעונה, ולכן מסתבר דשאלת הבן ותשובת אביו מצטרפים זה לזה אף אם לגבי ספירת העומר אין השאלה והתשובה של ב' אנשים מצטרפים זל"ז.

מנהג הגר"ח שהאב חוזר ואומר מה נשתנה

אכן באמת א"צ לזה, דהנה ל' הרמב"ם (פ"ח מחמץ ומצה ה"ב) 'ומוזגין הכוס השני וכאן הבן שואל, ואומר הקורא מה נשתנה הלילה הזה וכו', ויש כאן סתירה בדבריו, דמתחילה כתב שהבן שואל, ואח"כ כתב שאומר הקורא, ומשמע שהאב שואל, ונחלקו האחרונים בביאור כוונתו, ובספר הררי קדם (ח"ב עמ' קע"ו) כתב דמנהגו של הגר"ח היה לחזור ולומר מה נשתנה אחר שאלת הבן, וכן מדוקדק בסדר ההגדה של הרמב"ם, והטעם הוא לפי שאמירת מה נשתנה היא חלק מחובת קריאת ההגדה שיהא באופן של שאלה ותשובה, והאריך בזה בקונטרס הביאורים (מועד עמ' רנ"ב) להגרמ"ש שפירא זצ"ל. ונמצא לפ"ז שהאב בעצמו מזכיר את השאלה והתשובה שמהם עולה דהלילה הזה יצאנו ממצרים.

[אולם יש להעיר דמל' המשנה והגמ' לא משמע כן, וכבר תמה החת"ס בזה על הרמב"ם (גליון חת"ס על השר"ע סי' תע"ג ס"ז), והאחרונים פירשו דברי הרמב"ם בכמה אופנים אחרים, ועי' בפ' רבינו מנוח שגרס ברמב"ם 'וכאן הבן שואל מה נשתנה', וברמב"ם פרנקל הביאו עוד גירסאות ברמב"ם].

עוד נראה לבאר ד' הגר"ח, שהרי באמת הגר"ח למד זאת מקידוש של שבת, ושם הלא אין מזכירים בקידוש שהיום הוא יום שבת, אלא רק מזכירים דברי שבח וקדושת השבת. וצ"ל דהוא גלוי וידוע לכל יושבי תבל שהיום הוא היום השביעי ועל כן כשאומרים דברי שבח וקידוש על היום השביעי הרי זה מתפרש על היום שעומד בו, וה"נ י"ל בליל הסדר, דע"י אכילת מצה ומרור וברכותיהם מתפרש שכל הסיפור הוא על הלילה הזה, ובפרט ע"י אמירת מצה זו על שום מה מרור זה על שום מה וכו'.

בעיקר דברי הגר"ח בכוונת דברי הרמב"ם יש להעיר מהמשך דברי הרמב"ם שם; 'ומנין שבליל חמשה עשר תלמוד לומר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך'. וצ"ב דאם פירש הרמב"ם כוונת הכתוב 'זכור את היום הזה אשר יצאתם מצרים' דזהו כמו קידוש של שבת דצריך לקדש את היום ולהזכיר מעלתו ויחודו, א"כ פשיטא דמצוה זו היא דוקא באותו יום ולא ביום אחר, כמו שא"א לקדש את השבת ביום חול, ולמה צריך ילפותא נוספת לזה מהכתוב 'והגדת לבנך ביום ההוא'.

אכן מצאתי בספר מקראי קודש על הרמב"ם למהר"ח אבולעפיה שעמד בזה וכתב לבאר דכוונת הרמב"ם להקשות מ"ט לא תקנו חז"ל מצוה לספר ביציאת מצרים שנית ביום כמו בקידוש של שבת שתקנו לקדש גם ביום, ולזה כתב דילפינן מקרא דהמצוה היא דוקא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, וזה לא שייך ביום.

באופ"א נראה לבאר דכוונת הרמב"ם להקשות מנין שרק בלילה אפשר לקיים את המצוה ולא ביום כמו קידוש של שבת שאפשר לקיימו ביום למי שלא קידש בלילה. וברמב"ם הוצאת פרנקל (ילקוט שינויי נוסחאות) הביאו גירסא ברמב"ם 'ומנין שבלילה', וזה כדברינו. וגירסת המגיד משנה ברמב"ם היא 'ומנין שבלילה של חמשה עשר', וגם גירסא זו מתפרשת היטב לפי דברינו. ושור' בהגש"פ יד החזקה (עמ' רל"א) שביאר כן ודקדק זאת מל' הרמב"ם סתם וכתב 'ומנין שבליל חמשה עשר, ולכאוי' היה לו לפרש

אלא רק טעמי האחרונים.

⁷ שור' בפתיחה להגש"פ יד החזקה שכתב דלפי הדעות דאין כלל קיום מצוה באכילת מצה כל שבעה, בע"כ מה שנקרא החג בשם 'חג המצות' הוא משום החיוב אכילת מצה בלילה הראשון, וממילא כל שמזכיר 'חג המצות הזה' הרי הוא מזכיר גודל הלילה הזה ומעלתו משאר הימים ושפיר מתפרש דעיקר זמן חירותינו הוא הלילה הזה, וצ"ע.

⁸ וכו"כ בספר פרדס המועדים (ח"ב עמ' קט"ז) שחלחן רבי אליהו ברוך (מועדים ח"א עמ' קמ"ד) והגש"פ מנחת אשר (סי' ד').

⁶ בספר מאורי המועדים (שם) העיר על כך בשם הגרמ"ד סולוביצקי זצ"ל דסו"ס הרי יוכל לקדש בתוספת יו"ט ויזכיר להדיא בלילה דהיום הזה יצאנו ממצרים. ולכאוי' י"ל דהגר"ח לא נתכוין לחלוק על טעמי האחרונים להא דאין לעשות קידוש מבעו"י, (וכן התירו"ד כתב טעם אחר והוא ב"י), אלא כוונתו רק לומר שלפי הסדר הרגיל שתקנו חז"ל צריך לומר את הקידוש בלילה גם מטעם זה דאין מזכירים שיצאנו ממצרים בלילה זה כי אם בקידוש, ואה"נ מי שיוסיף מעצמו בלילה ויאמר שבלילה זה יצאנו ממצרים, אצלו לא שייך טעם זה שלא לקדש מבעו"י

בפסחים ק"ז: 'ארבע כסי תיקנו רבנן דרך חירות כל חד וחד נעביד ביה מצוה' [ולד' הפר"ח הוא לעיכובא כמובא בבה"ל (סי' תע"ב ס"ח)], וא"כ צריך להבין היאך אמירת המקדש מתייחס לכוס שמחזיק השומע בידו וכע"ז העיר בתשו"ה [ח"ב סי' רמ"ב] וכתב בפשיטות דאם שומע מהמקדש ויוצא מדין שומע כעונה אין הכוס שבידו כוס של קידוש ולכא"ל לפ"ז יש חילוק בעיקר תקנת ד' כוסות בין בעה"ב לשומעים וכמו שמצינו בדברי התוס' בריש ערבי פסחים אך אין הדברים מתיישבין על הלב, וכמובן דאין לפקפק במנהגן של ישראל אלא מצוה ליישב ולבאר המנהג, וכבר מצינו לרבינו הקה"י שהוקשה לו מנהג זה הנהוג בתפוצות ישראל ששומעים הקידוש מבעה"ב ויעו' להלן במש"כ ליישב, ותחילה יש להקדים ב' נפק"מ לדינא דיש לדון בהם לפי ב' המנהגים דלעיל.

ב' נידונים בשיעור הכוס של בעה"ב והשומעים

והנה לפי הנוהגים לשמוע ברכת הקידוש מבעה"ב יש לדון ולהסתפק בב' אופנים לענין שיעור הכוס: א' אופן הראשון כשהמקדש מחזיק כוס בשיעור הגדול והשומע רוצה לצאת קידוש שהוא דאורייתא בכוס שיש בו שיעור גדול וכמו שמצינו בבאור הלכה [סי' רע"א ס"ג] דבלייל שבת שעיקר קידוש מהתורה נכון להחמיר לכתחילה לקדש על השיעור הגדול, ואמנם לענין קידוש ביר"ט כתב המגיד משנה דהוא מדרבנן אולם דעת כמה מגדולי האחרונים דגם קידוש דיר"ט הוא מהתורה [יעו' בתשו"ה ח"ב סי' רמ"ב דכן דעת גדולי הפוסקים, ויש להעיר ע"ד המשנ"ב (סי' רע"א סק"ב) דסתם לדינא כדברי המגיד משנה], וא"כ השומע רוצה לצאת ברכת הקידוש על הכוס מבעה"ב שיש לו שיעור גדול, אבל לגבי שתיית ד' כוסות דרבנן שותה מכוס שיש בו שיעור הקטן, ויש לדון אם אפשר לחלק ברכת הקידוש ושתיית הכוס זה מזה.

ב' עוד יש להסתפק להיפך באופן שהמקדש מחזיק בידו כוס בשיעור קטן והשומע ממנו מחזיק כוס בשיעור גדול ורוצה לצאת בברכת המקדש מדין שומע כעונה.

והנה בתשו"ה [ח"ב סי' רמ"ב] נקט בפשיטות דאותם הנוהגים לשמוע ברכת הקידוש מבעה"ב יכולים לעשות עצה זו דהמקדש יקדש על כוס בשיעור גדול ויוצאין בברכת הקידוש על הכוס שביד המקדש, ולגבי דין שתיית ד' כוסות יוצא כל אחד בשתיית הכוס שבידו. ולפי דבריו נראה פשוט גם לאיך גיטא דאם המקדש מקדש על כוס בשיעור קטן אין מעלה כלל במה שהשומע מחזיק בידו כוס בשיעור גדול דברכת הקידוש על הכוס תליא בכוס שביד המקדש בלבד.

דברי הגר"ז דכוסות השומעין חשיבי כוס קידוש

אולם לפר"ר נראה דודאי הנוהגים לשמוע ברכת הקידוש מן המקדש אין פירושו דרק הכוס שביד המקדש חשיבא כוס של קידוש, דלפ"ז נמצא דהשומעין אינם שותים כוס של קידוש ויש כאן שתיית כוס גרידא וא"ל כעיקר תקון חכמים דכל כוס וכוס נעביד ביה מצוה, אלא על כרחך דמדין שומע כעונה חשיב שכל אחד מהשומעין קידש על הכוס שבידו, ואמנם הדבר פשוט דאם המקדש לא החזיק כוס בידו אין כאן קידוש על הכוס כלל ואין ברכתו עולה על הכוסות שביד השומעין, שאני התם דאין כאן ברכת קידוש על הכוס, אבל באופן שאצל המקדש יש קידוש על הכוס חשיבי גם הכוסות שביד השומעין ככוס של קידוש וכן נראה מדברי מרן הגרש"א זצ"ל בשש"כ [פמ"ז הע' כ"ו].

ונראה דמקור הדברים מבואר בשו"ע [סי' רע"א סט"ז] דכתב לא יטעמו המסובין קודם שיטעום המקדש אם הם זקוקין לכוסו, אבל אם היו להם כוסות יין שאינם פגומים רשאים לשתות קודם שישתה המקדש ע"כ, וחזינן דכשיש לפניהם כוסות חשיבי ככוס של קידוש ואינם זקוקין לכוסו של המקדש, וכן מצינו להדיא בדברי הגר"ז [סי' ק"צ ס"ה] דכתב כן לענין כוס של ברכת המזון וז"ל כשיש לפני כל אחד ואחד כוסו בשעת ברכת המזון הרי כולם הן כוסות של ברכה כמו כוס המברך עכ"ל, ויעו"ש דמיירי באופן דשומעין הברכת המזון מבעה"ב ואין מברכים בעצמן.

כמו"כ מצינו לענין לחם משנה בשו"ע [סי' עד"ר ס"ג] דכתב אין המסובין רשאים לטעום עד שיטעום הבוצע, ואם יש לפני כל אחד לחם משנה יכולים לטעום אע"פ שעדיין לא טעם הוא ע"כ, וביאר המשנ"ב דאע"פ שהוא מוציאם בברכתו יכולים לטעום קודם לו כיון דיש לפניהם לחם משנה, וחזינן דברכת המברך עולה גם על הלחם משנה שלפני המסובין, אבל אם היה מונח לפני כל אחד רק כיכר אחד אינו רשאי לטעום קודם הבוצע כיון דצריך לסמוך על הלחם משנה של המברך.

'ומנין שבליל חמשה עשר בניסן' כמו שכתב בתחילת דבריו מ"ע וכו' לספר בליל חמשה עשר בניסן, ולהאמור ניחא, דזה כבר מבואר בפסוק הראשון דהמצוה היא לספר ביום זה דהיינו בט"ו בניסן שיצאנו ממצרים, והרמב"ם אח"כ בא לבאר רק מנין שהמצוה היא דוקא בלילה ולא ביום.

ביאור הס"ד דאפשר לקיים מצות סיפור יצי"מ בערב פסח או מר"ח לפי דרכו של הגר"ח

אולם צ"ע עוד בזה, דהא אמרו בהגדה של פסח 'יכול מר"ח תלמוד לומר ביום ההוא', הרי דלולי הך קרא י"ל דאפשר לקיים המצוה מר"ח, ולדברי האחרונים הנ"ל צ"ע דהא כבר ידענו מהכתוב 'זכור את היום הזה' דזמן המצוה הוא דוקא ביום היציאה עצמו, ומאי ס"ד שהוא מר"ח. [ובפשוטו נראה דזהו ג"כ כוונת הרמב"ם 'ומנין שבליל חמשה עשר' וכו', דהיינו מנין שבליל ט"ו דוקא ולא מר"ח כמו שאמרו בהגדה, והרמב"ם קיצר בזה, וכמש"כ המגיד משנה דמקורו של הרמב"ם הוא מההגדה], וצ"ע טובא לפ"ד הגר"ח.

ובהגש"פ יד החזקה (שם) ביאר בזה, בהקדם מה שאמרו עוד בהגדה 'אי ביום ההוא יכול מבעוד יום ת"ל בעבור זה' וכו', ופירשו הראשונים דמבעו"י היינו משעת הקרבת הפסח או בכל יום י"ד כי גם עליו נאמר 'מועד צאתך ממצרים', וצ"ב כנ"ל דהא כבר ידענו דזמן המצוה הוא דוקא ביום היציאה ממש. ובחידושי הגר"ח סטנסיל (פסחים צט): פירש באופן מחודש, דמבעו"י היינו מזמן שמקבל על עצמו תוספת יו"ט, דכמו שקידוש וסעודה שייך בזמן של תוספת יו"ט ה"נ סיפור יצי"מ. אולם זה צ"ע בתרתי, חדא דדין תוספת יו"ט מצאנו על קדושת יו"ט ואיסור מלאכה, אבל מצוות מיוחדות שאין להם שייכות לדין יו"ט אלא לתאריך מסוים מה יועיל בזה דין תוספת יו"ט. ועוד צ"ע דד' הרמב"ם דדין תוספת שבת ותוספת יו"ט אינו אלא מדרבנן כמש"כ המגיד משנה (פ"א משביתת עשור ה"ו) וביאור הגר"א (סי' רס"א ס"ב).

אכן כתב בחידושי הגר"ח שם דיש לפרש כן לפי שיטתו דגדר מצות סיפור יצי"מ היא כמו מצות קידוש, והנה בקידוש ס"ל להרמב"ם (פכ"ט משבת ה"א) דזמן המצוה הוא סמוך לשבת 'בין בשעת כניסתו בין קודם לשעה זו במעט', וה"נ י"ל במצות סיפור יצי"מ דסמוך ליו"ט אפשר לספר ולהזכיר גודל היום ומעלתו, וגם י"ל ד'סמוך' לענין זה הוא משעת הקרבת הפסח כדברי הראשונים.

ולפ"ז כתב בספר הנ"ל דיש מקום לבאר גם הס"ד דאפשר לקיים המצוה מר"ח, דכמו בשבת הזכירה היא מעט קודם השבת, ה"נ בפסח ס"ד שהזכירה היא קודם הפסח מעט, וקודם הפסח היינו מר"ח שאז הובטחו על הגאולה וחשיב סמוך לגאולה, ולפ"ז מדוקדק הלשון 'מראש חודש' ולא 'מתחילת החודש', משום דהס"ד הוא מחמת דביום ר"ח הובטחו על הגאולה כאמור, ודפח"ח.

הרב שמואל דרזי

ג' נידונים בכוס של קידוש בליל הסדר

ג' נידונים בבני הבית השומעין ברכת הקידוש מבעה"ב

בענין שמיעת הקידוש מפי בעה"ב בליל הסדר מצינו ב' מנהגים דיש נוהגים שכל המסובים אנשים ונשים מצטרפים בליל הסדר לאמירת הקדוש מילה במילה עם בעה"ב המקדש בקול רם מפני שכל אחד צריך לשתות כוס של קידוש ולא סגי בשתיית כוס יין גרידא ולפיכך כל אחד מקדש על כוס שבידו, אולם יש נוהגים דבעה"ב מקדש בקול רם וכל המסובין שותקים ויוצאים בברכת המקדש מדין שומע כעונה, וכן היה מנהגו של מרן הגר"ז ז"ל שהיה מוציא את בני ביתו בברכת הקידוש בליל הסדר [הגדה מבית לוין], וכן מתבאר בדברי הגר"ז [סי' תע"ב סכ"ב] דבני הבית שומעין הקידוש מבעה"ב.

ויש להעיר בזה דלפי מה שביאר החזו"א [סי' כ"ט] בגדר שומע כעונה דאין השמיעה כאחד מאופני הדיבור, אלא דע"י השמיעה נחשב דהשומע יוצא בברכת הקידוש של המברך וכיון דהמברך קידש על הכוס חשיב גם לגבי השומע כקידוש על הכוס, ולפ"ז צריך להבין דהא עיקר תקנת חכמים לשתות הכוס שמברכים עליו ברכת הקידוש לחובת כוס ראשונה של ד' כוסות כמו שאמרו

דברי הקה"י זהו טעם המנהג בליל הסדר

ושור בקהילות יעקב פסחים [סי' ס"ד] בענין ד' כוסות דהוקשה לו הקו' הנ"ל וכתב וצ"ל למה נהוג בתפוצות ישראל שבעה"ב מקדש ומוציא בקידוש את כולם הרי לפי"ז לא נעשית מצות קידוש רק על כוס הבעה"ב שבנוגע למצות קידוש אי"צ כלל כוסות שלהם ונמצא לא אתעביד מצוה בהכוסות של הצבור והיה טוב יותר לתקן שכאור"א יקדש לעצמו וצ"ע.

ותי' הקה"י השיב לי חכ"א שליט"א שבאמת מדברי הרא"ש ז"ל [פ' ע"פ סי' ט"ז] מתבאר דהיכא שיש כוסות לפני השומעים את הקדוש אז נחשב הכוס המונח לפנייהם בגדר כוס של קדוש וצריך שלא יהיה פגום וכו' עש"ה, ולפי"ז אתי שפיר דאתעביד מצוה בהכוסות של כאור"א גם כשאחד מקדש לפני כולם עכ"ד. וזה דינא דהשור"ע הנ"ל דיש חילוק אם השומעין זקוקין לכוסו של המקדש או לאו וכמש"נ.

והעולה מהדברים דגם הכוסות של כל בני הבית חשיבי כוס של קידוש, ולפי"ז היה נראה בנידון דלעיל דאם השומע מחזיק כוס בשיעור קטן נמצא דקידש על כוס זו מדין שומע כעונה וזה הכוס קידוש שמקיים בה מצות שתיית ד' כוסות ולא יועיל מה שהמקדש קידש בכוס בשיעור גדול דהשומע יוצא מצות קידוש על הכוס שבידו, [מיהו יעו' בסמוך]. אבל באופן שהמקדש מחזיק כוס בשיעור קטן נראה פשוט דלא יועיל מה שהשומע יחזיק בידו כוס בשיעור גדול דממנ"פ אם השומע חושש דכוס בשיעור קטן אינה כוס של קידוש נמצא דבעה"ב לא קידש על הכוס כלל וממילא השומע ממנו ודאי לא יצא דאין כאן אמירת קידוש על הכוס אצל המברך, ויעו"ע להלן.

האם שייך דין קידוש לחצאין

אולם שמעתי [בשם הגרא"י וולפא שליט"א] לדון באופן הראשון דהמקדש מחזיק כוס בשיעור גדול דנראה דמהני לשומע לצאת ידי קידוש דאורייתא גם לפי מש"נ דחשיב דכל אחד מקדש על הכוס שבידו, והיינו דדנים דין קידוש לחצאין דלענין לצאת ידי חובת קידוש דאורייתא יש להחמיר שיעור כוס גדול ויוצא השומע בכוס שביד המקדש, אבל כשדנים לגבי תקנת ד' כוסות דרבנן נקטינן דיוצאין 'די חובת קידוש' בשיעור הקטן ונמצא דהשומע קידש על הכוס שבידו ושותה כוס של קידוש. מיהו יש לפקפק דחכמים תקנו לשתות הכוס שיוצא בו ידי חובת קידוש ואם בדין קידוש חוששים להחמיר דהשיעור הגדול הוא השיעור הנכון, ובכוס זו קיים מצות קידוש ממילא התקנה של שתיית ד' כוסות היא לשתות כוס זו שקיים בה מצות קידוש.

אולם העירני ידידי הג"ר אברהם זנגר שליט"א דיש עצה לכיין על תנאי דכיין דיש ספק אם קידוש של יו"ט הוא מהתורה [וכאמור המשנ"ב סתם דהוא רק מדרבנן], וכן יש ספק בשיעור הכוס יכוין השומע לצאת ידי קידוש באופן המועיל אם זקוק לכוסו של בעה"ב יוצא בו יד"ח קידוש ומקיים מצות שתיה בכוס שבידו, ואם אינו זקוק לכוס של בעה"ב יוצא ידי קידוש בכוס שבידו ומקיים עיקר תקנ"ח לשתות כוס של קידוש ויל"ע בדברים.

המקדש יוצא יד"ח קידוש בכוס שביד השומע

ובנידון השני לפ"ר היה נראה דאין מעליותא במה שמחזיק השומע כוס בשיעור גדול כיון דאצל המברך אין כוס גדול, ואם חושש השומע דאין כאן שיעור כוס נמצא דאין כאן ברכת קידוש על הכוס כלל.

אולם לפי מש"נ דהכוסות של השומעים חשיבי נמי כוס של קידוש וביאור הדברים יעו' בסמוך דנראה דא"ז מדין שומע כעונה דמצרפין השמיעה לכוס שביד השומע, אלא יסוד הדברים דברכת המקדש עולה על כל היין שלפניו וכמו שמצינו בדברי המשנ"ב סוס"י רע"א דכתב בשם הט"ז ועוד אחרונים דאפי' אם קידש על כוס מים או חומץ יצא ידי ברכת הקידוש בין שהיה מונח לפניו על השלחן אם היה בדעתו בשעת הקידוש לשתות ממנו. ונראה דגם בנידון דהמקדש מחזיק כוס בשיעור הקטן והשומע חושש דאין כאן קידוש על הכוס שביד המקדש מ"מ יש כאן ברכת קידוש על הכוס שבידי השומעים, ולא עוד אלא גם המקדש עצמו יוכל לקיים מצות קידוש בכוס זו ושתיית השומעים מצטרפת לדין שתיית כוס של קידוש.

מיהו לפי הנראה מדברי מרן הגרשז"א זצ"ל דברכת המקדש היא על כוס שבידו בלבד ורק השומעין יש להם כוס של קידוש מדין

שומע כעונה, א"כ נראה פשוט דאם השומע חושש דאין יוצא חובת קידוש בכוס קטן נמצא דהמקדש לא החזיק כוס של קידוש בידיו וממילא גם השומעין לא שמעו ברכת קידוש על הכוס כדין ולא שייך להחשיב קידוש על הכוס מדין שומע כעונה אם אצל המברך עצמו אין כוס, [וכן יש להוכיח מדברי הגר"ז וכמש"ל בסוף הדברים] ודו"ק.

האם השומעין צריכים להחזיק הכוס בשעת הקידוש

ג' ומעתה יש לדון ולהסתפק בנידון ג' האם השומעין צריכים להחזיק כוס הקידוש בידם או דסגי במה שהכוס מונח לפנייהם על השלחן, דלפ"ר נראה דתליא בצדדים הנ"ל דאם נימא דהשומעין יוצאין ברכת הקידוש בכוס של בעה"ב א"כ אי"צ להחזיק הכוס בידיהם אולם לפימש"נ דהכוס של השומעין חשיבא נמי ככוס של קידוש א"כ לכאור' השומעין צריכים להחזיק הכוס בידם כדין המקדש, וכן העיר מרן הגרשז"א זצ"ל דלכתחילה יש לשומעין להחזיק הכוס שבידם בשעת הקידוש.

מיהו יש להעיר בזה מדברי הרא"ש והשור"ע הנ"ל דכתבו דהכוסות שלפני השומעים חשיבי ככוס של קידוש ולא הזכירו שהשומעים מחזיקים הכוסות שבידם, וגם שמעתי דרבים הנוהגים בליל הסדר לשמוע הקידוש מבעה"ב אינם מגביהים הכוס בשעת הקידוש.

ברכת המקדש חיילא על כל הכוסות

ולכן היה נראה לדון דהכוסות שביד השומעין חשיבי ככוס של קידוש לא מפני דשומע כעונה חשיב כא' הם בירכו בעצמם על הכוס שבידיהם, אלא דברכת המקדש חיילא ועולה על כל הכוסות שלפניו וכמו שמצינו במי שקידש על היין ונמצא שהוא מים דאם יש יין לפניו על השלחן שהיה בדעתו לשתות ממנו אי"צ לחזור ולקדש עליו וחשיב דברכת הקידוש על כל היין המונח לפניו וכמבואר במשנ"ב [סי' רע"א סקע"ח] דאם היה יין מוכן לפניו בכלי על השלחן בעת הקידוש ודעתו היה לשתות ממנו אח"כ אינו צריך לקדש שנית דהוי כא' קידש על כל היין שמוכן לפניו וישתה מהן תכף מלאו לוגמיו עי"ש ובשעה"צ כתב דמקור הדין מהט"ז ואף דממג"א משמע קצת דחולק מ"מ כיון דהשלחן עצי שטים והגר"ז והח"א העתיקו דבריו וכו' לכן העתקתי דבריו להלכה.

ולפי"ד האחרונים הנ"ל נראה לפרש דכוסות המסובים חשיבי ככוס של קידוש מפני שברכת המקדש היא על כל הכוסות שלפניו, וכן נראה יותר לפי שיטת החזו"א בגדר שומע כעונה דאין השמיעה חשיבא כדיבור וברכה על הכוס אלא דהשומע יוצא בברכת המברך על הכוסות.

ישוּב המנהג דאין השומעים מגביהים הכוסות בשעת הקידוש

ואם כנים הדברים נראה לדון דאין השומעים צריכים להחזיק הכוס בידיהם דהם אינם המברכים על הכוס אלא ברכת המקדש חיילא על כל הכוסות של המסובין לפניו, ואדרבה יש לדון לפי"ד הגרעק"א בתשו' [סי' ז'] דחידש דאם הכוס ביד אחר אין המברך יכול לברך על הכוס ברכת הקידוש דלא חשיב קידוש על הכוס ולכן כתב בבן י"ג שנים המקדש לאשה דאינה יכולה לומר עמו מילה במילה דא"ז מקרי קידוש על הכוס עי"ש והר"ד בבה"ל סי' רע"א ס"א וס"ב ועי"ש דיש חולקים, וע"ע בחזו"א [סי' כ"ט סוף סק"ג] דכתב לפרש שיטת הגרעק"א בב' אופנים או דאין אדם יכול לקדש על הכוס שביד חברו, אי נמי משום דאין ב' אנשים יכולים לקדש על כוס אחד עי"ש, וא"כ היה נראה דאדרבה עדיף טפי דהשומעין לא יחזיקו הכוסות בידיהם דרק באופן זה חיילא ברכת הקידוש על כל הכוסות של השומעין וכע"ז העיר בספר הלכות חג בחג עי"ש. וע"ע בחוט שני [פסח פ"ז עמ' קצ"ז] דכתב נמי דאם בעה"ב מקדש אי"צ כל המסובים להגביה הכוס אע"ג דהכוס של השומעים הוא גם כוס קידוש עי"ש, ובטעם הדבר יל"פ כמש"נ.

ראוי שהמקדש יכוין דהכוסות של בני הבית הם כוס קידוש

ויש לציין דמרן הגרשז"א ז"ל כתב דראוי להודיע לבני הבית דהכוס שלפניהם היא כוס של קידוש ומטעם זה צריכים להגביה הכוס. אולם לפי מש"נ באופן אחר דברכת המקדש חיילא על כל הכוסות שלפני השומעים א"כ נראה דיש ללמד דבר זה לבעה"ב המקדש

אולם לפי"ר אין הדברים מתיישבים עם דברי החזו"א סי' כ"ט בגדר דין שומע כעונה. ב' ולכן נתבאר באופ"א די"ל דברכת המקדש חיילא על כל הכוסות שלפניו כמו שמצינו בדברי הפוסקים בקידוש על כוס מים ודעתו גם על היין שלפניו, ובה מיישב למה אין מקפידים השומעים להחזיק הכוס בשעת הקידוש וכן נקט החוט שני, אולם לפי"ז צריך המקדש לכונן שברכתו היא על כל הכוסות של המסובים ולא רק על כוס שבידו.

עוד נתבאר עפ"ד הגר"ז דרך באופן דהמברך מחזיק כוס בידו בשעת הברכה דנים דהברכה נמשכת ועולה גם על הכוסות של השומעים, ויל"פ כן לפי ב' הדרכים.

ולענין שיעור הכוס של המקדש והשומעים בב' הספיקות הנזכרים יש לדון ולפלפל כמש"נ הצדדים בארוכה.

בני הבית יחזיקו הכוס של ברכת המזון

אולם יש לקיים הערת מרן הגרש"א זצ"ל דהשומעין צריכים להחזיק הכוס בידיהם לענין כוס של ברכת המזון, דלפי מה שנוהגים דכל אחד מברך בעצמו ואין יוצאים בשמיעת הברכות מבעה"ב, א"כ נראה דבזה יש קפידא מדינא דכל אחד יחזיק הכוס בידו בשעת ברכת המזון כיון שתקנו בליל הסדר לברך על הכוס ולשתות כוס של ברכה וכשם דהשומעין מוזגין הכוס קודם הברכה הכא נמי צריכים לכתחילה להחזיק הכוס בידם בשעת ברכת המזון, ועכ"פ לפי"ר אין חילוק בין בעה"ב לשאר המסובין בענין זה, מיהו יעוי' בהליכות שלמה בהערה דמרן הגרש"א ז"ל לא העיר בזה אלא בכוס של קידוש וצ"ע.

הרב אליסף פרלמן

שתאן שלא כסדרן וחוזר לשתות

אם סגי בשיעור מלא לוגמיו

א] כתב השו"ע סי' תע"ב ס"ח צריך לשתות ד' כוסות על הסדר, ואם שתאן זה אחר זה שלא כסדר לא יצא. וכתב המגן אברהם סק"ח על הסדר פירוש שיאמר ההגדה בנתיים עכ"ל וסתם המשנ"ב כוונתה. והנה בבית יוסף לקמן סי' תפד' כתב וז"ל תקנת כוס שלישי בברכת המזון אינו ענין ליציאת מצרים כלל דכל ששתה ארבע כוסות איכא שפיר זכר לארבע גאולות ואפילו שתאן שלא על הסדר שתיקנו חכמים, הילכך ברכת המזון לא חשיבא ברכת המצות אלא ברכת הנהנין וכל שיצא אינו מוציא עכ"ל. ומבואר בדבריו דאין זה לעיכובא שיהא כסדר שתיקנו חכמים והיינו דמועיל השתיה של כוס שלישי גם בלא ברכת המזון, ובפשטות נראה דכמו כן בשאר כוסות ואפי' כוס שני של ההגדה דאע"ג דמזכיר בו יציאת מצרים אבל מאחר דבעצם השתיה כבר איכא זכר לד' גאולות א"כ אינו לעיכובא שיהא על ההגדה, ומעתה יקשה מהא דפסק השו"ע דשלא כסדר לא יצא.

והמאמר מרדכי סי' תפד' עמד על קושיא זו ותירץ וז"ל וצ"ל דע"כ לא כתב מרן ז"ל כאן שאם שתאן שלא כסדר שתיקנו חכמים יצא אלא לומר דאעפ"י שלא אמר בהמ"ז על כוס יצא ידי ד' כוסות כיון שלא שתאן זה אחר זה, ולעיל סי' תע"ב לא אמרינן דלא יצא אלא כששתאן זה אחר זה שלא כסדר שתיקנו חכמים בהפסקה. עכ"ל. והביאו הביאור הלכה כאן סי' תעב' ד"ה שלא כסדר וכו' וכתב וז"ל מלשון הש"ס משמע דאיכא קפידא רק כשישתה אותן בב"א והיינו או כפירוש רש"י בפעם אחת או עכ"פ כפירוש שארי מפרשים אפילו בזה אח"ז רצופין, אבל אם שהה בינתים אף דודאי עבר איסור מה שלא הסמיך אמירת ההגדה לכל כוס כמו שתקנו חכמים מ"מ בדיעבד לא הפסיד הכוסות, עכ"ל, ושוב הביא דברי הב"י הנ"ל ות' המאמר מרדכי, ומאיך הביא דהפרי חדש פליג שם על הב"י וס"ל דהוא לעיכובא שיהא על הסדר דהיינו על ההגדה והברכות, וזהו כדברי המג"א.

והנה נראה לכאן דמאחר דהביאור הלכה כתב דכן משמעות הש"ס והמפרשים, וכן היא דעת הבית יוסף וכפי שפירשוהו המאמר מרדכי והנהר שלום, ומאיך הפרי חדש והמגן אברהם פסקו להחמיר ולהצריך על סדר המצוות, והמשנ"ב הביא דברי המגן אברהם, ולא נתברר אם הכוונה להכריע כמותו, דלפי מה דכתב הביאור הלכה נראה שלא הכריע כוונתה, ולכאן בענין זה יש לנו לנקוט דהוא שנוי במחלוקת הפוסקים, וכיון דארבע כוסות הוא

שראוי שיכונן דברכת הקידוש שלו היא גם על כל הכוסות של בני הבית, ולכתחילה יודיע גם לבני הבית שמקיימים מצות שתיית כוס של קידוש בכוסות שלפניהם, וצ"ע.

הוכחה מדברי הגר"ז דאין כוס קידוש לשומעים בלי כוסו של המקדש

והנה ידידי הגר"ר אברהם זנגר שליט"א האריך בכל הנידונים הנ"ל במאמרו בקובץ זה בגליון פסח בשנה דאשתקד ובעיקר הדברים צידד כפי הנראה מדברי מרן הגרש"א זצ"ל דהכוס שבידי השומעים חשיבא כוס של קידוש מדין שומע כעונה וחשיב כאי קידוש השומע על הכוס שבידו והביא סמוכין לדבר, אולם הקשה שם מדברי הגר"ז בסי' תפ"ד ס"א דכתב וז"ל מי שרוצה לעשות הסדר בהרבה בתים לפי שאין בהם מי שיוודע לקדש וכו' יקח כוסו של אחד מבני הבית ויברך עליו בורא פרי הגפן וקידוש היום ושהחיינו ויחזיר להם הכוס וישתו כל אחד מכוסו אבל הוא לא יטעום כלום מהכוס עכ"ל, וחזינו דנקט דצריך המקדש להחזיק הכוס בידו בשעת הקידוש ואינו יכול לברך עבורם את ברכת הקידוש והם יחזיקו הכוס והניח בצ"ע.

ונראה להוכיח מכאן כמש"נ דלא שייך לאחשובי קידוש על הכוס ע"י דין שומע כעונה דאין אמירת המברך מצטרפת עם הכוס שביד השומע להיות כוס קידוש, אלא אדרבה ברכת המקדש הנאמרת על הכוס חיילא גם על הכוסות שביד השומעים אבל אם אין ברכה על הכוס לגבי המקדש לא תחול הברכה על הכוסות של השומעים.

וכעין סמך לדבר דמצינו בגמ' ברכות נ"א: בעובדא דילתא דאמר רב נחמן שיתנו לה לטעום מן היין שבחבית שהיה שם בשעת ברכה דכולהו נבגי דברכתא ניהו ופי' רש"י כל יין שבחבית ככוס של ברכה הוא, והתם פשיטא דרך לאחר שבירך ברכהמ"ז על הכוס שייך לומר דגם היין שבחבית ככוס של ברכה הוא, ואמנם מהתם לא מצינו למילף דין זה די"ל דדחויי קא מדחי לה וכמו שסברה ילתא שם, אבל כיון דמצינו ברא"ש בפסחים עיקר דין זה דכוסות של השומעים חשיבי ככוס של ברכה יל"פ דגדר הדברים דהברכה על כוסו של המקדש נמשכת גם על הכוסות של השומעים.

מיהו יש לדון וליישב דגם לפי הנראה מתו"ד מרן הגרש"א זצ"ל דמדין שומע כעונה יש כאן קידוש על הכוסות של השומעים, נראה לפרש דזהו רק אחר יש תורת קידוש על הכוס אצל המברך עצמו, אבל אין שייך לצרף ברכה שלא נאמרה על הכוס אצל המברך ולצרפה יחד עם כוסו של השומע לאחשובי ככוס של קידוש וכמש"נ דהברכה על הכוס נמשכת גם אצל השומעים מדין שומע כעונה, וא"כ יש ליישב דברי הגר"ז גם לפי הבנת הגרש"א ז"ל.

מיהו יש להעיר לפי מש"נ דדנים דברכת המקדש היא על כל הכוסות שלפניו ולא מדין שומע כעונה, דיעוי' בגר"ז [סי' ק"צ ס"ה] דכתב כן גם לענין ברכת המזון על הכוס דכל הכוסות שלפני השומעין חשיבי ככוס של ברכה ולפי"ר לא מצינו דברכת המזון אחת נאמרת על כמה כוסות יין, וכמו"כ לענין לחם משנה דהשומעין יש להם לחם משנה בפנ"ע ואין צריכים להמתין על בציעת ואכילת המברך והתם נמי אין נראה דהמברך כא' בירך על ד' וה' לחם משנה וצ"ע.

תמצית הדברים למעשה

וזאת תורת העולה מהדברים די ש מנהג המקובל בתפוצות ישראל כלשונו של מרן הקהילות יעקב דבני הבית שומעים ברכת הקידוש מן המקדש ושותים הכוס שלפניהם, ויש לדון בג' נפק"מ לדינא: א' כשהמקדש מחזיק כוס בשיעור גדול והשומע כוס קטן האם יכול לקיים לכתחילה קידוש בכוס המקדש ושתיה הכוס בשיעור הקטן. ב' בעה"ב מקדש על כוס קטן והשומע מחזיק כוס גדול האם חשיב קידוש על הכוס בשיעור הגדול שמחזיק בידו או דתלוי רק בכוס שביד המקדש. ג' האם השומעים צריכים להחזיק הכוס שלהם בשעת הקידוש. ד' האם ראוי לכונן שהכוס שלפניהם הוא כוס קידוש, ומי צריך לכונן השומעים או המקדש.

והנה בפשטות תקנת ד' כוסות דגם הכוסות של השומעים צריכים להיות כוס של ברכה דעבדינן בכל חד מצוה כדאיתא בגמ' פסחים קי"ז: ואין כאן רק מצות שתיה הכוס, ונתבאר בארוכה עפ"ד הרא"ש בפסחים וכן פירשו האחרונים הגר"ז והקה"י דהכוסות של השומעים חשיבי כוס של קידוש, ויש בזה ב' דרכים: א' יש לבאר דמדין שומע כעונה חשיב כא' בירכו השומעים על הכוס שבידיהם וכן נראה שפי' מרן הגרש"א זצ"ל ולכן העיר דהשומעים צריכים להחזיק הכוס בשעת הקידוש ולכונן שכוס זו היא כוס של קידוש,

הכוסות, ואשר הוא ענין השיהוי זמן שע"כ מברך על כל כוס בנפרד ואית ליה נמי דין אמירה ולא רק מעשה שתייה, ואמנם איכא נמי לדין אמירה על סדר הברכות וכמבואר פסחים ק"ז: אך אינו לעיכובא. וזה אינו, שהרי לא הזכירו אלא את ענין חלוקת הזמן ולא את חלוקת הברכות, ולא משמע דמיירי בשיעור זמן שענינו חלוקת הברכות ואדרבה בפשטות ענין חלוקת הברכות הוא מכח היות כאן ד' מצות, או משום דמישתי וברוכי בהדי אי אפשר ועל כן כל כוס מפסקת על קודמתה, וא"כ אין זה תלוי בשיהוי זמן כלל, והדרא קושיא לדוכתה בביאור שיטת הב"י.

ד] והנראה בהכרח בשיטת הבית יוסף דהוא אכן ס"ל כשיטת הר"ף ורמב"ם דאיכא דין שתיה על הכוס ולא רק דין כוס של ברכה, וס"ל דלא כדרך מרן הגר"ז דהדין השני שתיקנו חז"ל ד' כוסות על הסדר הוא דין ד' כוסות של ברכה, אלא ס"ל דתיקנו עוד דין בעצם דיני השתייה שיש לעשותה על הסדר ולא בבת אחת, ודין זה הוא המבואר בדברי רב דאם שתאן בבת אחת אע"ג דיצא ידי חירות דהיינו עיקר הדין שתייה, אך דין ד' כוסות דהיינו מה שתיקנו לעשות את השתייה עצמה על הסדר לא יצא, ופירש הב"י דענין הסדר בזה הוא הפסקה ושיהוי זמן בין הכוסות, ולא דוקא על סדר הברכות עצמם, ועל כן אם שהה זמן ביניהם יצא גם דין זה ואע"ג דלא עשאם על סדר הברכות, והך דין שיהא נמי על סדר הברכות ממש כמבואר בדף ק"ז: זהו דין לכתחילה ואינו לעיכובא, ולא נזכר כלל בדברי רב הנ"ל דמיירי בדין לעיכובא.

אך צ"ב במהלך זה, דלהנ"ל הרי הדין שיהוי זמן שקבעו חז"ל הוא קביעה בדין השתייה עצמה וכיון שקבעו כן בדין השתייה עצמה מאי שייך דנאמר שיצא ידי השתייה אבל לא יצא ידי הך דין נוסף, והרי כל עיקר הדין הנוסף הוא דין בהשתייה שתהא באופן הזה, והיאך יצא ידי השתייה אם לא עשה כדין המבואר בזה שיהא על הסדר דהיינו בשיהוי זמן, ומוכרח לומר דאע"ג דחידשו זאת בדין השתייה הראשונה הא מיהת קבעו זאת בתורת תקנה נוספת דרק בכך מתקיים הענין שיהא עולה זאת כנגד ד' לשונות של גאולה אשר לכך צריך שיהא זמן המחלק בין הכוסות.

אלא דאכתי צ"ב מאי נפק"מ בכך דהם חלוקים לב' תקנות כיון דעכ"פ איכא נמי לעיכובא להך דין השני, ובשלמא לביאור הגר"ז הרי חלוקים המה דיני השתייה מדיני הטעימה של כוס של ברכה בכמה דינים, וכגון בשיעורם דשיעור טעימה הוא מלא לוגמיו ושיעור ד' כוסות של שתיה הוא רביעית או רובה, וכמו כן לגבי הא דלענין טעימה סגי בשתיית אחר לדברי הרא"ש וכן לשיטת התוס' מועיל שיצטרפו שתים בטעימה, וכל זה אינו שייך בדין שתיה, משא"כ להב"י הנ"ל יש לבאר במאי הם חלוקים.

ה] והנראה לבאר, דהנה מבואר שם בגמ' שתאן חי ידי יין יצא ידי חירות לא יצא ולדברי הב"י נראה דהביאור הוא דיצא ידי ד' כוסות אך לא את דין החירות שבכוסות, ונמצא דבעל כרחינו תרי דינים הוא דפתיכי בדין ד' כוסות, דין חירות ודין עצם מעשה השתייה של ד' כוסות, ואשר זהו דביאר רב, דלקיום דין החירות שתקנו בעינן יין מזוג אבל לא בעינן חלוקה דעיקרו של דין זה וקיום דינו הוא שתיה דרך חירות, משא"כ דין ד' כוסות עיקרו הוא מעשה חלוק של שתית ד' כוסות, ועל כן מעכב חלוקתם בזמן, אבל אינו מעכב שיהא יין מזוג, והנפק"מ בכל זה הוא במי שיש לו אפשרות לקיים רק דין אחד מהם דמחויב לקיים את מה שבידו אע"ג דלא יקיים את החלק השני כיון דהם ב' תקנות.

והנה בדברי הפרי חדש והמג"א אין הכרח דפליגי על הב"י בכל עיקר דין זה וכדברי הגר"ז, דהדין השני הוא דין ד' כוסות של ברכה בלבד, אלא י"ל דלדידם הדין השני נמי הוא דין שתיה בלבד רק דס"ל דגם את הדין השתייה עצמה קבעו חז"ל שיהא דוקא על סדר הברכות ולא כשתיה בפני עצמה, וזהו יסוד פלוגתתם עם שיטת הב"י דלכו"ע קבעו חז"ל דין ד' כוסות של ברכה כדין אחר ונפרד אלא רק קבעו את דין השתייה על הסדר, וס"ל דהך דין על הסדר הוא דין על סדר הברכות עצמם ולא דהוא דין אחר ונפרד.

והנראה דנפק"מ בכל זה אם הביאור הוא כהנ"ל או דהוא כדברי הגר"ז, במי ששתה ד' כוסות בשיהוי זמן, ובא לקיים דין ד' כוסות על סדר הברכות כמבואר בפרי חדש ומגן אברהם דבלא זה לא יצא, ויש לחקור באיזה שיעור שתיה הוא צריך לשתות אתם הכוסות, דהנה לפי דברי מרן הגר"ז הלא מעתה אין עליו קיום דין כי אם ד' כוסות של ברכה אשר לענין זה לכל הראשונים סגי לן שיעור שתיה של מלא לוגמיו וכל דין שתיתו הוא כדין טעימה בעלמא, משא"כ אי נימא כהנ"ל דעדיין יש לו דין שתיה לפניו א"כ השיעור הוא כדיני שתיה אשר שיעורו הוא ברוב כוס של רביעית,

מילתא דרבנן א"כ בדיעבד שלא סמך את הכוסות אל המצוות אין הוא צריך לחזור ולשתות, דספק דרבנן לקולא, ויל"ע.

ב] והנה בעיקר דברי המאמר מרדכי הנ"ל והביאור הלכה בפירוש דברי הבית יוסף לכאן יש לתמוה טובא, דהנה יסוד דין של שתיה על הסדר מבואר בגמ' פסחים קח: והכי איתא התם שתאן בבת אחת אמר רב ידי יין יצא ידי ארבעה כוסות לא יצא, ופירשו רשב"ם ותוס' שם דיצא ידי שמחת יו"ט אבל מצות ארבעה כוסות לא קיים דאינן נחשבים אלא כאחד, אכן הר"ף והרמב"ם גרסי בדברי רב ידי חירות יצא ידי יין לא יצא, ובחי' הגר"ז תמה בזה מהו 'ידי חירות יצא' וקשה איזה דין נוסף יש בכוסות שיצא בו מאחר שאת דין ארבע כוסות לא יצא בו.

וכתב הגר"ז ליישב בהקדם דפליגי הראשונים בעיקר דין ד' כוסות, דהנה בתוס' פסחים צט: כתבו דא"צ שיהא כוס לכל אחד מבני הבית אלא סגי בכוס לפני המקדש וגם לענין ד' כוסות סגי בזה כמו לענין קידוש, ע"כ דבריהם, והוכיח הגר"ח בשיטתם לדמות דין ארבע כוסות לדין קידוש, דנראה דס"ל דעיקר המצוה היא אמירת הברכות וכמו לגבי קידוש דהוא דין אמירה על כוס של ברכה ויש גם דין טעימה מהכוס אבל עיקר המצווה הוא באמירה, וכן הוא בד' כוסות, ועל כן הוא דיוצאים ע"י המקדש מדין שומע כעונה, ואע"ג דרק הוא שותה את הכוס.

וכן מצינו בשיטת התוס' דשיעור שתיה בד' כוסות הרי הוא כשיעור שתיה של קידוש דהיינו מלא לוגמיו, וכך פירשו בדף קח: בהא דמבואר שם בגמ' דבעינן שישתה רוב הכוס, וביארו התוס' דרוב כוס של רביעית הרי זה כשיעור של מלא לוגמיו, אכן בדברי הרמב"ם מוכח לאו הכי, דהנה הרמב"ם בדין קידוש בשבת כתב דהשיעור שתיה הוא מלא לוגמיו, אבל לענין ד' כוסות לא כתב שיעור זה אלא רק כתב דאם שתה רוב הכוס יצא, וכן הוא גם שיטת הרמב"ן הובאה בב"י ובשו"ע או"ח סי' תע"ב ס"ט, וכ"כ הר"ן, וביאור שיטתם דלא שייך כאן שיעור מלא לוגמיו שהוא שיעור טעימה מן הכוס, אבל בכאן ס"ל דתקנת ד' כוסות הוא דין שתיה של ד' כוסות ושיעור שתיה מכוס הוא כל הכוס או רובה דהוי ככולה, ואין זה דין טעימה בעלמא כשאר כוס של ברכה.

ולפי"ז פירש מרן הגר"ז גירסת הר"ף והרמב"ם דידי חירות יצא דהך חירות הוא עיקר תקנת השתייה של ד' כוסות שיוצא בהם גם כאשר אינם על הסדר אלא בבת אחת, ומה ששינונו ידי יין לא יצא דהיינו ידי ד' כוסות זהו משום דמלבד הדין שתיה של ד' כוסות תקנו עוד חז"ל שיעשו אותם על סדר ההגדה והמצות, שיהא ד' כוסות של ברכה, ולגבי הך דינא לא יצא כשתאן בב"א, וכן הביא משו"ת הרא"ש דאיכא ב' דינים דין שתיה אשר בזה בעינן שישתה הוא בעצמו ולא יועיל ע"י אחר, ואיכא דין ד' כוסות של ברכה והוא כדין שאר כוסות של ברכה ויש בו דין טעימה בעלמא ומועיל גם שתיה ע"י אחר לשיטת הרא"ש, עכ"ד הגר"ז, ועיי"ש עוד.

והנה לפי העולה מדבריו נמצא דעיקר דין ד' כוסות של ברכה הרי בודאי כל ענינו הוא ברכה על סדר המצוות ולפי שיטת התוס' זהו כל דינו של ד' כוסות דלית להו דין שתיה כלל, וגם לפי הרמב"ם והרמב"ן והר"ן [ויש להוסיף דנראה דכן פסק השו"ע דלא הזכיר שיעור מלא לוגמיו לענין ד' כוסות אלא רק לענין קידוש בסי' רע"א ונראה דס"ל כהרמב"ם דבכאן יש דין שתיה] לא פליגי דאיכא נמי להדין ד' כוסות של ברכה שיש לשתותם על הסדר וכמו דס"ל לתוס', ולתוס' זהו כל עיקר הדין ד' כוסות.

והנה מעתה נחזור ללמוד את פסקו של השו"ע שפתחנו בו סי' תע"ב ס"ח דאם שתאן שלא על הסדר לא יצא, ונתבאר דשיטת הב"י דמועיל לזאת שישתה בהפסק זמן ואע"ג דלא שתאן על סדר הברכות, ולכאן הביאור הוא דסגי בהדין שתיה שנתקיים בזה אע"ג דלא נתקיים הדין ברכה, וס"ל דגם לדין השתייה בעינן שיהא הפסק זמן ביניהם כי היכי דחשב כד' כוסות, ונמצא ביאור דברי הגמ' שתאן בבת אחת ידי יין לא יצא, היינו גם את דין השתייה עצמו לא יצא. וצ"ב דהנה לפי מאי דנתבאר בשיטת התוס' הרי כל עיקר דין ד' כוסות הוא באמירה, ונמצא דלשיטתם לכאן הוא בודאי כמו דברי המגן אברהם דבעינן שיהא על סדר הקידוש וההגדה וכו' אשר זהו כל דין ד' כוסות שתיקנו חז"ל, וגם לפי גירסת הר"ף והרמב"ם דמבואר בדברי רב דשתאן בבת אחת ידי חירות יצא והיינו ידי הדין שתיה ורק דאיכא נמי להדין ד' כוסות של ברכה ולכאן היינו אותו הדין כמו לפי תוס' שהוא דין האמירה ופסקינן את דברי רב דהוא לעיכובא, וצ"ב כמאן פסק הב"י דאין עיכוב כלל באמירה אלא רק דין שתיה מעכב.

ג] ואין לומר דענין האמירה לפי הב"י הוא עצם ברכת הגפן שעל

דומה למצה שהמצה אין בה אלא אכילה, ואין חיוב אכילתה אלא לילה הראשון והרי אפשר לו בדברים אחרים, אבל סוכה מצותה אף בישיבה ושינה כמו שביארנו, וכ"כ ההשלמה והמכתם בסוכה דף כ"ז דאין שום מצוה כל שבעה.

וכ"כ העיטור הל' מצה קל"ה שבאר "מ"ט אין מברכין במצה כל ז' כדרך שמברכין על הסוכה דהא גמרי' מהדדי ולילה ראשון חובה מכאן ואילך רשות ומסתברא בסוכה כי בעי למיכל בסוכה איכא עליו מ"ע דבסוכות תשבו אבל גבי מצה כי בא למיכל ליכא עליו מ"ע דמצה אלא לאו דבבל תאכל חמץ ואין מברכין אלאו, וכ"מ בכלבו (סי' נ' דף י"ג ט"ד), ועי' במהרש"ם ח"א סי' ר"ט שכתב שכך מבואר בריב"ש סי' קנ"ט. ולשיטת כל הראשונים הנ"ל צ"ל דמה שכתוב בתורה 'שבעת ימים תאכלו מצות' הכוונה רשות גמורה כלשון הגמ' והעיקר שלא יאכל חמץ.

שיטות הראשו' דאיכא מצוה כל שבעה

אולם מאידך גיסא כתבו האחרונים שבחזקוני (שמות י"ב, י"ח) ובאבן עזרא (כ"ג, ט"ו) מבואר כשי' הגר"א, ובמהרש"ם הנ"ל כתב שכך מבואר ברזק הל' פסח רצ"א, ובאבנ"ז או"ח סי' קע"ז הוכיח שכך שיטת הבעה"מ מדהקשה בסוף פסחים מ"ש סוכה דמברכים כל שבעה ממצה שאין מברכים אלא בלילה הראשון, ואי ליכא מצוה כל שבעה קושיתו אינה מובנת וז"ל "מכל מקום למדנו שאם אוכל מצה בשאר ימים הוא עושה מצוה כמו שעושה מצוה האוכל בסוכה בכל החג", [אולם עי' בקובץ תשובות לפר"ח הגריש"א זצ"ל ח"ה סי' קכ"ו שפי' דברי הבעה"מ באופ"א, ועי' בחוט שני הל' פסח עמ' ר"ו שדחה באופ"א], ודברי הגר"א הובאו במ"ב בסי' תע"ה סקמ"ה "ובשם הגר"א כתבו דעכ"פ מצוה איכא לאכול מצה כל שבעה אלא שאינו חיוב".

האם להגר"א המצוה בגוף המצה או באכילת 'לא חמץ'

ובגדר המצוה כל שבעה לשיטת הגר"א ודעימיה, יש שפירשו דאף לשיטתו עיקר הדין כל שבעה הוא לא לאכול חמץ אלא שע"י אכילת מצה מבטא את מה שאינו אוכל חמץ וזה גופא המצוה לאכול 'לא חמץ', אולם בגר"א המובא לעיל משמע לא כן, מדהשוה בין מצה לסוכה, ומשמע שבתרווייהו איכא 'אות' בגוף מצות 'מצה' ומצות 'סוכה'. ועי' במעשה רב שם שאף מה שנהג הגר"א לאכול סעודה שלישיית ביו"ט אחרון של פסח הוא לשיטתו דאיכא מצוה כל שבעה והיה מחבב את אכילת המצה שזמנו הולך ולו, ואף מזה משמע דהוי מצוה בגוף המצה.

אם יש דין כוונה כל שבעה

ויל"ע אם לשי' הגר"א יש דין מצוות צריכות כוונה לקיום מצות מצה כל שבעה, ואמנם פסק השו"ע בסי' תע"ה ס"ד דאף בלי כוונה יוצא יד"ח מצה כיון דאיכא הנאה באכילתה מ"מ כתב המ"ב סקל"ד דכמה פוסקים חולקים וסוברים שאין לחלק וכן פסק הפר"ח דלא יצא יד"ח, וא"כ יל"ד אי בעי כוונה כל שבעה, או שכל שבעה דהוי רק מצוה קיומית ל"ב כוונה, ועי' בתשובות והנהגות ח"ה סי' קל"ו שהסתפק בזה.

בד' הפמ"ג דציצית הוי מצוה של רשות ול"ב כוונה

וידוע מש"כ הפמ"ג (משב"ז ס"ד סק"ט) דאין דין כוונה במצוה קיומית, ועי' בא"א בסי' ח' סק"ט שהוסיף לחדש דלענין זה אף ציצית חשיב מצוה של רשות ול"ב כוונה, וז"ל, "גם בטלית דין תורה אטו מחויב הוא לילך בציצית עד שיאמרו דבעי כוונה", והיינו דדין כוונה נאמר רק במצוה שא"א לברוח ממנה [והבאור ע"פ מה שכתוב ברש"י ר"ה כ"ח ובשו"ע סי' ס' דהכוונה היא - 'לצאת ידי חובתו'], ובמנח"ש ס"א כתב שלפ"ז מזוזה ל"ב כוונה, דאינו חייב לדור בבית, ולשיטתו ה"ה מצה לשיטת הגר"א ודעימיה ל"ב כוונה כיון דהוי רק מצוה קיומית.

בד' הגר"ח דמצה להגר"א בעי כוונה אף להפמ"ג

אולם מצאתי בספר מועדי הגר"ח שמרן הגר"ח קצ"ל נשאל ממש בשאלה זו, וכך הוא לשון השאלה [קל"א] "להגר"א שאכילת מצה כל שבעה הוי מצוה אם צריך כוונה, ועל כך השיב הגר"ח ק"כ כל

וכפי דנקט הבה"ל תע"ב ס"ט להלכה דיש להחמיר כשיעור זה כאשר שיעור מלא לוגמיו הוא פחות מרוב כוס.

[ו] אלא דבעיקר חומרא זו דיש להחמיר לשתות רוב כוס דהיינו רוב רביעית גם היכא דמלא לוגמיו הוא פחות מכאן, נראה דלא ברירא מילתא, דהנה הביאור הלכה סי' רע"א סי"ג הסתפק בשיטת התוס' בדין זה האם זהו כל השיעור ובמקום דמלא לוגמיו הוא פחות מרוב כוס סגי לן במלא לוגמיו, או דילמא בעינן ככה"ג רוב כוס, והחזו"א תמה על זאת שהרי שיטת תוס' דהכל תלוי במלא לוגמיו, דהנה בגמ' פסחים קח: איתא לגבי ד' כוסות דצריך לשתות רוב הכוס, וכתבו התוס' ד"ה רובא דכסא וז"ל היינו כמלא לוגמיו כדפרי' לעיל ומיהו לכתחילה צריך לשתות רביעית. עכ"ל. וכונתם למה שפירשו לעיל דף קז. דשיעור שתית הכוס הוא מלא לוגמיו, ופליגי בזה על דברי הר"ן דכתב דהכא הוא שיעור בפני עצמו דבעינן רוב כוס שהוא רוב רביעית, ואין זה משום שיעור דמלא לוגמיו, [ובשונה הלכות סי' תע"ב כתב דנקטינן לעיקר כשיטת התוס' ולא נתבאר לי מקורו, דבחזו"א שם אין מוכח דהכי נקטינן, ואולי משום דהוי ספק בדרבנן תפסינן להקל, כשמלא לוגמיו פחות מרוב כוס], וצ"ע שיטת הביאור הלכה בזה.

והנראה לבאר דס"ל לבה"ל בביאור התוס' דאין בהכרח דס"ל דעיקר השיעור הוא מלא לוגמיו, אלא דס"ל דבעינן נמי שלא יפחות ממלא לוגמיו, אבל בעינן נמי שלא יפחות מרוב כוס, כלישנא דגמ' והוא דשתי רובא דכסא, והוקשה לתוס' מהו דכתבינן רוב כוס דמשמע דסגי ברוב כוס, והלא בעינן נמי מלא לוגמיו, ועל זה תירצו דרוב כוס יש בו נמי מלא לוגמיו, אכן באדם שעתה נעשה בן יג' ומלא לוגמא דידיה אינו רוב כוס, י"ל דלא סגי במלא לוגמא אלא דאיכא נמי דין של רוב כוס.

[ז] ובנידון דידן אי נימא דאינו חוזר לשתות אלא את שיעור הד' כוסות אפשר דלכו"ע סגי במלא לוגמיו שהרי גם הביאור הלכה כאן בסי' תעב' נקט לעיקר להקל לגבי קידוש דסגי בהכי, אבל אם עדיין הוא חוזר לשתות את עיקר הדין שתיה א"כ לפי הבה"ל רע"א סי"ג וכן בסי' תע"ב הנ"ל יש להחמיר שיהא רוב כוס אפילו לשיטת תוס', אבל לשיטת החזו"א בכל אופן יש להקל בשיעור מלא לוגמיו לשיטת התוס' וכן"ל.

הרב חיים הלפרט

אם מצות אכילת מצה כל שבעה לד' הגר"א בעי כוונה

ידועים דברי רבינו הגר"א המובאים בספר מעשה רב סי' קפ"ה שאע"פ שמבואר בפסחים דף ק"כ דאכילת מצה כל שבעה לאו חובה אלא רשות מ"מ האוכל מצה כל שבעה מקיים מצוה דאורי', וז"ל "שבעת ימים תאכל מצות כל שבעה מצוה ואינו קורא לה רשות אלא לגבי לילה ראשונה שהיא חובה, ומצוה לגבי חובה רשות קרי לה, אעפ"כ מצוה מדאורייתא הוא, וכן פירשו יום טוב אין צריך אות, פסח במצה, סוכות בסוכה, ועוד כמה ראיות".

ולהלן נדון בכמה שאלות לדינא התלויים בגדר חידושו של הגר"א, ותחילה נקדים את שיטות הראשונים בהך מילתא.

דהנה מקובל לומר דהגר"א פליג על התוס' במנחות דף ל"ו ע"ב, דבגמ' שם מבואר דאין מניחין תפלין בשבתות וימים טובים שהן עצמן קרויין אות, וכתבו תוס' "לא משום דאסירי בעשיית מלאכה דאפי' חולו של מועד דשרי בעשיית מלאכה איכא אות בפסח דאסור באכילת חמץ ובסוכות דחייב בסוכה", ומשמע בתוס' דכל שבעה איכא רק איסור חמץ אלא שאף זה חשוב 'אות' וחלוק מסוכה דאיכא אות ע"י מצוה ממש, אולם הגר"א סובר דע"י איסור חמץ ליכא 'אות', אלא טעמא דאיכא אות כל שבעה משום דאיכא מצוה דאורי' באכילת מצה כל שבעה.

שי' הראשו' שאין מצוה לאכול מצה כל שבעה

וידוע שבעיקר דבריו מצינו פלוג' בראשונים, דבתוס' הנ"ל מבואר דלא כהגר"א וכ"כ המאירי בפסחים דף צ"א: "וכבר ידעת שהמצה אין חיובה כל שבעה אלא לילה הראשון בלבד הא שאר הימים כל שאינו אוכל חמץ אוכל מה שירצה וכן ידעת שאע"פ שהמצה מצות עשה שהזמן גרמא נשים חייבות בה הואיל וישנן בבל תאכל חמץ", ולשיטתו כתב בסוכה דף כ"ז דרק בסוכה מברכים כל שבעה "ואינו

בד' האבנ"ז בגדר המצוה כל שבעה

ושורש הענין מבואר באבנ"ז שאחרי שהוכיח מהבעה"מ כשיטת הגר"א כתב "מכל מקום למדנו שאם אוכל מצה בשאר ימים הוא עושה מצוה כמו שעושה מצוה האוכל בסוכה בכל החג. ומצוה זו היינו שאם אוכל לחם צריך שיהי' מצה". ומבואר מדבריו שגדר המצוה שוה ממש לסוכה, דבסוכה כשעושה דיורי קבע חייב לקובעם בסוכה ובפסח כשאוכל לחם צריך שיהיה מצה, והן הן דברי רה"י הגר"צ דרבקין שליט"א בבאור הנהגת הגר"ח מבריסק דכשאוכל קניידלאך הר"ז מבטל מצות מצה כל שבעה לשיטת הגר"א.

אלא שבאמת בקניידלאך הוא יותר חידוש יותר, שהרי איבד תואר לחם ושמה לא נכנס למחייב של אכילת מצה ול"ד למצה עשירה שהיא מצה גמורה רק שאינה לחם עוני. אולם "ל דאע"פ שהוא חידוש נוסף מ"מ ניתן להבינו לאור הנ"ל, שהרי אף מצה עשירה אין בה אפשרות לקיום המצוה, ומ"מ כתב הנימוק"י שאסור לאוכלו מחמת המצוה של 'שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני', וכן "ל שבאכילת קניידלאך איכא ביטול המצוה דאכילת מצה.

בד' הגרע"א שהאוכל חמץ נוקשה מבטל מצות מצה כל שבעה

ונראה להוכיח כחידושו של הגר"ח מבריסק מהגרע"א בפסחים דף מ"ג שכתב דהאוכל חמץ נוקשה מבטל מצות אכילת מצה דכל שבעה, וז"ל "מבואר מזה דנוקשה לר"י נפקא מידי מצה ולכלל חמץ לא בא וכו', וכיון שכן "ל גם בפסח כן דשיאור מסברא לא הוי חמץ רק דנפקא מכלל מצה, וא"כ "ל דאיסור דאורייתא יש בו מקרא דכתיב שבעת ימים תאכל מצות, ובאמת מצוה ליכא רק בליל ראשון כדכתיב בערב תאכלו מצות, אלא דכוונת הכתוב דאין לאכול עיסה רק מצה, אבל בהחמץ שיצא מכלל מצה לא תאכל, וגם נוקשה בכלל שיצא מכלל מצה, והוי לאו הבא מכלל עשה, אבל מלקות ליכא בלא ריבוי דאינו בכלל לא תאכל חמץ". ומבואר מדבריו דכל שיש שם עיסה חייב לאוכלו בתורת מצה מקרא דשבעת ימים תאכלו מצות ואף קניידלאך אע"פ שבטל ממנו תואר לחם מ"מ כיון דאית ליה שם עיסה [ועוד יותר, שהרי היה ממש מצה] חייב לאוכלו בתורת מצה.

האוכל בצקת של נכרים אינו מבטל המצוה

אולם יש לתמוה מפסחים דף מ' דאמר רב הונא בצקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהן, ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה, ומבואר בגמ' דהוי מצה שאין בה שימור וא"א לצאת בה יד"ח, ואמאי לא נימא דבאכילתו מבטל המצוה דאכילת מצה. ומוכרח דלא חשיב מבטל מצוה אלא היכא דאוכל אכילה שאינה 'מצה' אבל כשאוכל מצה שאינה משומרת אע"פ שאת המצוה אינו מקיים, מ"מ גם אינו מבטל, אבל מצה עשירה חסר בשם מצה דינה לחם עוני, וכן מצה מבושלת חסר בשם מצה, ובאכילה זו איכא ביטול המצוה דאכילת מצה.

בש"י הגר"א דאסור בער"פ לאכול מצה עשירה

והנה נחלקו התוס' והגר"א אם מותר לאכול בע"פ מצה עשירה, דלדעת התוס' פסחים צט: מותר לאכול מצה עשירה בע"פ, והגר"א ס' תמ"ד ס"א אוסר, ותמוה למה להגר"א אסור לאכול מצה עשירה, והלוא אין מקיימין בזה המצוה בלילה ראשונה ולא כל שבעה.

בד' המהר"ל דיש ב' דינים במצות מצה

ובתשובות והנהגות ח"ה ס' קל"ב באר חידושו ע"פ חידוש המהר"ל בגבורות ה' סמ"ח, דגוף מ"ע דמצה מקיימין גם במצה עשירה, אלא דיש מצוה מיוחדת לאכול מצה לחם עוני, ומי שלא אכל לחם עוני ביטל מצוה זו, אבל גוף המ"ע דמצה קיים (ולדבריו מי שאין לו לחם עוני יאכל מצה עשירה כדי לקיים המ"ע), ואע"פ שהפוסקים סתמו דלא כהמהר"ל, "ל דהיינו רק לענין המצוה בלילה הראשון דהיות וחייב לאכול לחם עוני, כל שאכל רק מצה עשירה לא קיים מיד, אבל לענין המצוה כל שבעה לשי' הגר"א "ל "דיש בזה ב' דינים דנאמר בזה תרי קראי, חד בפר' ראה שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני, ושם הוזכר לחם עוני, וחד בעיקר המצוה בפר' בא נא' שבעת ימים מצות תאכלו, ובו לא נאמר לחם עוני, ושם יש לפרש כדברי המהר"ל דעיקר המצוה מקיימין גם במצה עשירה, ויש עוד מצוה קיומית מיוחדת, לאכול

המצוות". ושוב נשאל [שאלה קלב] בזה"ל, "כתב לי מרן שאכילת מצה כל שבעה צריכות כונה, וצ"ע ממש"כ הפמ"ג שציצית הוי רשות אין צריכות כוונה", והשיב הגר"ח ק"ל "להגר"א יש מצוה". ותשובתו תמוהה דהא משמע שהשיב שאף להפמ"ג 'להגר"א יש מצוה', ואיך יתכן שמצה כל שבעה בעי כוונה טפי מציצית.

בד' הבעה"מ דמדמה מצה לסוכה לענין ברכה כל שבעה

ובשביל לבאר דבריו נקדים את הבאור בשיטת הגר"א בגדר המצוה כל שבעה, דהנה בפשוטו הוי מצוה שאם מקיימה מקבל שכר ואם נמנע מאכילתה אינו נענש, אולם יש להוכיח דאינו כן, דהנה כבר הובא שהאבנ"ז הוכיח מהבעה"מ כשי' הגר"א, דרק לפ"ז מובנת קושיתו מ"ט אין מברכים על מצה כל שבעה. אולם נראה דאכתי קושיתו צ"ב, דהא יש לחלק טובא בין מצה לסוכה, דשאני סוכה שכשאוכל חייב לאכול בסוכה ואם אוכל מחוץ לסוכה מבטל מצות עשה, אבל במצה שגם כשאוכל ליכא חיוב באכילתו אלא הוי רק מצוה קיומית, מנ"ל שאף ע"ז תקנו ברכה ועכ"פ מה הדימוי לסוכה.

והנה המג"א בסו"ס תרל"ט כתב "מה שאין מברכין על מצה כל ז' היינו משום שאין מצוה באכילתו אלא שאין אוכל חמץ משא"כ בסוכה", ויש שפירשו שחולק על הגר"א וסובר שאין קיום מצוה באכילה כל שבעה, אולם לפי הנ"ל אינו מוכרח, דאפשר שאף איהו מודה דאיכא מצוה כל שבעה ומ"מ ל"ד לסוכה ומהטעם שנתבאר, אבל קושית הבעה"מ צ"ב מה הדימוי בין מצה לסוכה.

בהנהגת הגר"ח מבריסק לא לאכול קניידלאך

ונ"ל, דהנה שמעתי מראש הישיבה הגאון רבי צבי דרבקין שליט"א שהגר"ח מבריסק לא אכל קניידלאך בפסח ולא משום שחשש לשרויה אלא משום שסבר שכל שקובע אכילתו בה' מיני דגן ואוכל באופן שאינו מצה הר"ז מבטל בידים המצוה דאכילת מצה כל שבעה לשיטת הגר"א, ובבאור הדבר "ל דבאמת אכילת מצה כל שבעה שוה בגדרו לשייבה בסוכה כל שבעה, דכמו שבסוכה בלילה הראשון חובה ובשאר ימים אינו חייב לדור בסוכה ומ"מ את דיורי הקבע חייב לקבוע בסוכה, כך במצה לילה הראשון חובה ובשאר ימים אע"פ שלא חייב לאכול מצה מ"מ כשאוכל מיני דגן חייב שתהיה אכילתו מצה, ועי' ברש"י סוכה דף כ"ז "שאכילת מצות האמור בו אינו חובה אלא אם באת לאכול תהא אכילתך מצה ולא חמץ", ולשי' הגר"א יהיה מוכח מרש"י דאין מצוה קיומית לאכול מצה אלא 'אם באת לאכול תהא אכילתך מצה', אולם אין הכרח שרש"י סובר כהגר"א דאפשר לפרשו כשא"ר וכפי שסיים רש"י 'ולא חמץ' וזה כל דינו, אבל לשי' הגר"א מוכח כנ"ל, ולפ"ז מי שח"ו אוכל חמץ בפסח מלבד מה שעובר בלאו דאכילת חמץ הוא גם מבטל מצות עשה דאכילת מצה.

בחי' הנימוק"י לאסור מצה עשירה כל שבעה

ויסוד הדברים מבואר בנימוק"י הדנמ"ח בפסחים דף ל"ו שכתב "אין לשין את העיסה ביין ושמן אפי' לא שם בו מים דהשתא ליכא למיחש לחימוץ, אפ"ה אסור דהוי מצה עשירה, ואפי' בכל ימי החג דכתיב שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני, דמשמע כל השבעה אין לו לאכול מצה עשירה" ובתשובות והנהגות ח"ה ס' קל"ב הוכיח מהנימוק"י שם דס"ל כשיטת הגר"א דיש מצוה באכילת מצה כל שבעה [ועי"ש שבאר מדוע דברי הנימוק"י לא נסתרים מגוף הסוגיא שם], וכן הוכיח בספר שער המועדים להגר"ד ספטימוס שליט"א. ואע"פ שמצינו כמה אחרונים שהלכו בשיטת הגר"א ומ"מ כתבו דאפשר לקיים המצוה אף במצה עשירה, [עי' בחי' חת"ס פסחים דף ל"ו ד"ה אמנם ובאבני נזר או"ח שע"ז והכה"ח ס' תע"א סק"ז, הביאם בספר הנ"ל], מ"מ בנימוק"י מבואר שאסור לאכול כל שבעה מצה עשירה, ואת חידושו למד מהפסוק "שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני" דלשיטת הגר"א האי קרא הוי מצוה ממש, וממילא מבואר בהאי קרא דהמצוה כל שבעה בלחם עוני.

אלא דאכתי דבריו תמוהים, דנהי דהמצוה קיומית מקיים רק בלחם עוני, מ"מ מהיכי תיתי שיהיה אסור לאכול מצה עשירה כל שבעה, דנהי שאינו מקיים המצוה, אבל למה יגרע מאוכל שאר אוכלין, ומוכח שגדר המצוה להגר"א דכשאוכל מאכל שראוי למצה חייב שתהיה אכילתו 'מצה', וזהו שכתב הנימוק"י דאסור לאכול מצה עשירה דחשיב מבטל בידים המצוה דאכילת מצה דומיא דסוכה שאם קובע דיורין מחוץ לסוכה הר"ז מבטל המצוה דשייבה בסוכה.

אולם באמת יש להוכיח דאינו כן ממה שהובא לעיל דמותר לאכול בציקות של נכרי דמזה מוכרח דמותר לאכול מצה גם באופן שלא מקיים המצוה, וע"כ דלענין זה חלוק מסוכה שחייב שאכילתו תהיה בסוכה באופן שמקיים המצוה אבל כאן חייב שאכילתו תהיה מצה ולא דוקא אם מקיים בה המצוה [וצ"ע בפרט זה].

שי' המ"ב בגדר שי' הגר"א דהוי מצוה קיומית כפשוטו

נסיים דלכאורה המ"ב חולק על כל הנ"ל וסובר דהוי מצוה קיומית כהמקובל, מדכתב בס"י תרל"ט "נסתפקתי לפי מה שידוע דעת הגר"א דמצוה לאכול מצה כל שבעת ימי פסח כפשוטה דקרא שבעת ימים תאכלו מצות אלא דמ"ע הוא רק בערב משא"כ אח"כ הוא רק מצוה בעלמא אפשר דה"ה הכא מצוה לכתחלה לאכול פת כל ז' ימים ולברך לישב בסוכה", ולפי כל הנ"ל אין מובן לספיקו, דהא לא מצינו במצה שום מצוה טפי מסוכה, אלא משמע במ"ב דבפסח איכא מצוה קיומית לאכול מצה גם כשלא מתכנן לאכול [דלא כרש"י סוכה כ"ז] דלפ"ז א"ש ספיקו של המ"ב אם גם בסוכה איתא להאי דינא, וכן שמעתי מהגר"צ דרבקינ שליט"א דהמ"ב חולק על הנהגת הגר"ח, ולפ"ז פשוט שאין דין כוונה בהך מצוה לשי' הפמ"ג, וכל תשובת מרן הגר"ח א"ש רק להנהגת הגר"ח מבריסק, וצ"ע.

הרב זאב פראנק

היכ"ת בין שביעית כדי ג' סעודות שליל הסדר יתחייב בביעור

הנה בערב פסח של שנה זו, מלבד מצות ביעור החמץ הנוהגת בכל שנה, תהיה מצות ביעור נוספת - ביעור הענבים והיין הקדושים בקדושת שביעית, וכמש"כ הרמב"ם (הל' שמיטה פ"ז ה"א) שאוכלין בענבים עד הפסח של מוצאי שביעית, ויין כענבים להתבער בפסח [כמבואר בתשובת המב"ט ח"ג סי' מ"ה ובקונטרס סדר השביעית הנדפס בסו"ס דרך אמונה אות י"א, וכ"ה להדיא בירושלמי שביעית פ"ז ה"א], וכבר הורו ע"פ הנהגת החזו"א, שגם בזמן הזה יש לסמוך על זמני הביעור שנמסרו מחז"ל, אם לא כשנודע שכבר כלה לחיה מן השדה קודם הפסח.

אמנם בשונה ממצות ביעור החמץ, ביעור פירות שביעית שיעור יש לו, שאינו מחוייב בו אלא אם יש לו מהם יותר ממזון ג' סעודות, הא בפחות מיכן אינו חייב לבערם [כמבואר בסדר השביעית אות י']. ובזה יש לדון, דמשכחת לה יין של שביעית כדי ג' סעודות שבערב פסח היה פטור מלבערו, ומ"מ בליל הסדר יתחייב בביעור, וכדלהלן בס"ד.

יין המזוג במים לשיעור כדי ג' סעודות

דהנה ז"ל הספר חוט שני (עמוד שני"ה אות י"א): יין של שביעית שמזוג במים, מחשבים בחשבון ג' הסעודות את כל התערובת, כיון שיין מזוג נחשב כולו יין, ע"כ. ולכאור' הוא תימה, דמה בכך שגם חלק המים שם יין עליו, הא סו"ס אינו יין של שביעית להתחייב בביעור, ומפירות שביעית אין לו יותר ממזון ג' סעודות. ושמא טעמו, דכיון שאחר המזיגה על כרחין תהא שתיית היין כחדא עם המים המעורבים בו, ממילא מתמעט שיעור שתיית היין בג' סעודות, וכדי ג' סעודות ביין מזוג הוי פחות מכדי ג' סעודות ביין חי.

ומעתה משכחת לה שבערב פסח היה לו יין חי כדי ג' סעודות שפטור מלבערו, ובליל הסדר נמלך למוזגו, ושוב נמצא שיש בו יותר מכדי ג' סעודות להתחייב בביעור.

שיעור ג' סעודות אם פטור ממצות הביעור או דחשיב כמבוער

אמנם לכאור' יש כאן מקום עיון, בהקדם מה דיש לחקור בגדר הפטור דמזון ג' סעודות מן הביעור, אם עניינו פטור ממצות הביעור, דכל שיעור מועט כדי אכילת יום אחד אינו כדרך בעלים המניח באוצר לקיום, רק כמזומן לאוכלו לאלתר, ולהכי אינו

מצה לחם עוני, ומי שלא אכל לחם עוני לא קיים מצוה קיומית זו, אבל עיקר המצוה קיומית דמצה קיים. ולפי"ז יש ליישב דעת הגר"א דס"ל דכיון דכשאוכל בליל פסח מצה עשירה מקיים המצוה קיומית דכל שבעה, דלילה ראשונה לא גרע מכל שבעה, ושפיר סובר הגר"א דאין לאכול מצה עשירה בע"פ שמקיים בה בלילה את המצוה דכל שבעה. ודבריו מחודשים דבלילה הראשון הוי דין אחד והא בלא הא לאו כלום, וכל שבעה הוי ב' דינים שאפשר אחד בלא השני.

אולם לפי המבואר בנימוק"י והגרע"א דגדר המצוה כל שבעה חל על העיסה דכשקובע אכילתו על עיסה חייב לאוכלה באופן של מצה, לפ"ז י"ל דאף האיסור בע"פ חל כלפי העיסה דאסור לאכול מצה עשירה היות ובעיסה זו יש מצוה בפסח לאוכלו באופן של מצה ועל עיסה זו חל איסור לאוכלה בע"פ.

אם יש מצוה להגר"א בפחות מכזית

בתשובות והנהגות ח"ה סי' קל"ג "יש להסתפק אם למצוה קיומית צריך כזית דוקא, שהנה לעיקר מצות מצה נחלקו הפוסקים אם יש מצוה פורתא בפחות מכזית כשאי אפשר כזית, ומובא בשע"ת (ס"ס תע"ה), ויש לומר דהיינו במצוה חיובית שקבלנו שהשיעור הוא כזית ובפחות מזה אין מצוה, אבל כל שבעה שהיא מצוה קיומית זכר לחם עוני, י"ל דלכ"ע יש מצוה פורתא אפילו בפחות מכזית. ולפי המתבאר דגדר המצוה כל שבעה שוה ללילה הראשון פשוט שגדרי כזית שוין לכל המצוות, והאוכל פחות מכזית להסוברים דאין ח"ש במצוות הוי כאוכל אכילת עראי חוץ לסוכה [ואולי הוא רק בכלל הר"ז משובח].

פלוג' הגריש"א והגר"ח ק אם מקיים המצוה כל שבעה באכילת מצה עם ממרח

בספר שער המועדים כתב ששמע מהגריש"א זצ"ל דבאכילת מצה עם לפתן אינו מקיים המצוה לשיטת הגר"א כמו שמצינו בפסחים קט"ו דמבטלות זו את זו ויש לאכול כל פעם את הכזית הראשון בלי ממרח, אולם כתב ששמע כמה פעמים מהגר"ח ק שנקט דמקיים המצוה אף בכה"ג משום דעיקר המצוה בזה הוא לאכול מצה בפסח כדרך אכילת לחם, ואין קפידא שיהיה טעם מצה בפיו, וכפשוטו שיטת הגריש"א מתבארת ע"פ הנ"ל דגדרי המצוה כל שבעה שוין ללילה הראשון, אולם י"ל דאדרבה אף שיטת הגר"ח ק מובנת לאור הנ"ל דהמצוה היא לקבוע את אכילת הלחם באכילת מצה וכלשונו דעיקר המצוה בזה הוא לאכול מצה בפסח כדרך אכילת לחם, ואין קפידא שיהיה טעם מצה בפיו.

בבאור תשובת הגר"ח ק דמצה בעי כוונה כל שבעה

ע"פ כל הנ"ל יל"ב את תשובת הגר"ח ק דאף להפמ"ג דמצוה קיומית ל"ב כוונה, מצה הוי ככל המצוות דבעי כוונה, משום דהוי מצוה חיובית גמורה.

אלא דמ"מ צ"ע, דאיך יתכן שמצה הוי מצוה חיובית יותר מציצית שלהפמ"ג חשיב מצוה של רשות לענין זה.

בבאור הא דמצה הוי מצוה של חובה יותר מציצית

והמוכרח דגדר המצוה כל שבעה שוה לגדר חיוב לילה הראשון, דחייבה תורה לקבוע דיורו בסוכה כל שבעה ושיהיו אכילותיו במצה שבעה, וזה חיוב שא"א לברוח ממנו, אלא שע"י לילה ראשון נקבע דיורו בסוכה לכל שבעה ובאכילת מצה בלילה הראשון נקבע אכילתו באכילות של מצה לכל שבעה, ולהכי אין חיוב בפועל לאכול בסוכה כל שבעה ולאכול מצה כל שבעה, ורק מחוייב לא לסתור קביעותו וכן חייב שאת קביעותו שכן דר ואוכל חייב יהיו באופן זה, ולפ"ז מבואר היטב דחשיב מצוה של חובה ובעי כוונה ככל המצוות כתשובת הגר"ח ק.

בד' המ"ב שהאוכל בסוכה בלי כוונה מבטל מצות סוכה

ידוע חידושו של המ"ב בס"י ס' שהאוכל בסוכה בלי כוונה הוי כמבטל מצות סוכה וכאוכל חוץ לסוכה, ויל"ע לפי הנ"ל אם גם במצה יהיה כן שהאוכל בלי כוונה הוי כמבטל מצות מצה דומיא דהנהגת הגר"ח מבריסק. [ולדינא כמעט אין נ"מ, דבפשוטו כל אכילת מצה יש בה את סברת הח"א דסתמא הוי ככוונה].

קנ"ט) בשם הגר"נ קרליץ.

אבל לאחר שהפקיר ב"ט למצות הביעור, לכאורה יש לזהר שלא לחזור ולזכות ביין, שזכיה זו אין בה סרך מצוה, רק יכניס היין לביתו מתוך כוונה שלא לזכות בו, [ואם עומד להשהות כדי ג' סעודות מן היין עד לאחר הפסח בלא"ה ראוי לנהוג כן, לחוש לשיטת הר"י בן מלכי צדק והר"ש סירילאו שזמן הביעור לאחר הפסח, וכנ"ל מהגר"נ קרליץ].

שיעור ג' סעודות ביין

ונבוא בס"ד בבירור שיעור ג' סעודות ביין. דהנה בירושלמי (פסחים פ"י ה"א ועוד מקומות) מספקא ליה מהו לצאת ביין של שביעית, ותני רב הושעיה יוצאין ביין של שביעית, ובביאור ספיקא דהירושלמי מצינו בדברי רבותינו כמה דרכים, ובביאור הגר"ח קניבסקי לירושלמי כתב לפרש, שיין בפסח הרי חייב בביעור, ומשייר לעצמו מזון ג' סעודות, ושיעור סעודה ביין ברביעית, כדאיתא בעירובין כ"ט א' לגבי עירוב, וא"כ כדי ג' סעודות היינו ג' רביעיות, ומיביעא ליה כיון שחובת היום ד' כוסות, שמא רשאי לשייר ד' רביעיות, וציין בסו"ד לחזו"א. ולמדנו מתו"ד הגר"ח, דשיעור סעודה לפטור מן הביעור בג' כמותה שווה לשיעור סעודה לערב בב' כמותה, רק שבביעור היין שבערב פסח מקילינן בד' סעודות מצד שחובת היום בד' כוסות.

ואכן כך נקט גם אביו הגרי"ק, כמובא בארחות רבינו (שם עמוד ש"ל) שמסתבר שמזון ג' סעודות ביין הוא ג' רביעיות, וכ"ה בשו"ת אור לציון (שביעית פ"ג תשובה ה'), אלא שלדעתם רשאי לשייר מיין של שביעית רק ג' רביעיות כדי ג' כוסות, ואילו לביאור הגר"ח בירושלמי למאי דמסיק דתני רב הושעיה שרי גם כדי כוס רביעית.

אמנם הנה ז"ל החזו"א (סי' י"א סק"ו): ומזון ג' סעודות אפשר דכל שיכול לאוכלו בג' סעודות הוא בכלל, ואין קיצבה בדבר, ולא מחייבין ליה להסתפק בפת וקטניות, ולא בשיעור סעודה, ע"כ, הביאו בדרך אמונה (פ"ז סקט"ו), ומשמע שאין הדבר תלוי בשיעור סעודה דלענין עירוב, רק כל מה שיכול לאכול בג' סעודות בכלל, וביאורו י"ל דלעולם אזלינן לקולא, שלענין עירוב סגי לן בשיעור מועט דשתי סעודות קטנות, ולענין ביעור פירות שביעית כל שיכול לאוכלו בג' סעודות גדולות חשיב מזומן לאכילה ולא כמשתמר לאוצר. וא"כ לדעת החזו"א כדי ג' סעודות ביין לכאורה הוא הרבה יותר מג' רביעיות, רק שיעור שיכול לשתותו בג' סעודות, וליל הסדר יוכיח ששוחה בסעודה אחת ד' רביעיות, ויוכל לשייר לכה"פ י"ב רביעיות, וצ"ע ליישב דברי הגר"ח בביאור על הירושלמי בשם החזו"א עם מה שהביא ממנו בדרך אמונה.

והמובא בזה (בספר דיני שביעית פכ"א סי' מהגר"ש אלישיב, שהיין לד' כוסות לו ולבני ביתו אין צריך ביעור, שנכלל במזון שמותר להשאיר, וכ"כ בחוט שני (שם) שאם בערב פסח נשארה בידו כמות יין ומיץ ענבים המספקת רק לליל הסדר, אינו חייב לבער, ומשמע גם יותר מג' וד' רביעיות כהנראה בחזו"א.

מסקנת הדברים

א] בערב פסח של שנה זו יש לבער ענבים ויין הקדושים בקדושת שביעית, וכל שיש לו מהם רק כדי ג' סעודות אינו חייב בביעור.

ב] יין המזוג במים משתער כמות שהוא, שאחר המזיגה תהא שתיית היין כחדא עם המים, ונתמעט שיעור שתייתו בג' סעודות.

ג] היה לו בערב פסח יין חי כדי ג' סעודות, ובליל הסדר נמלך למוזגו, יש לעיין דשמא נתחייב מעתה בביעור, ותלוי בגדר הפטור דמזון ג' סעודות אם הוא פטור ממצות הביעור או דחשיב כמבוער כמו שנתבאר בפנים.

ד] נחלקו רבותינו בזמן הביעור של ענבים ויין, דיש שנקטו שהוא כבר בערב פסח, והחזו"א כתב שהוא ביום ראשון של פסח, ודעת הר"ש סירילאו והר"י בן מלכי צדק שזמן הביעור לאחר הפסח, ולחוש לכל השיטות יפקיר היין בערב פסח ויתכוין שלא לזכות בו עד לאחר פסח.

ה] מותר להפקיר בשבת וי"ט לקיום מצות הביעור, רק יזהר שלא יחזור ויזכה בו, שזכיה זו אין בה סרך מצוה.

ו] שיעור ג' סעודות ביין, כמה מרבותינו נקטו שהוא ג' רביעיות כמו לענין עירוב, אלא שלביאור הגר"ח קניבסקי בירושלמי מקילינן לשייר ד' רביעיות מצד חובת היום שבד' כוסות, אבל מדברי החזו"א שממע שאינו תלוי בסעודת עירוב, וכל מה שיכול לשתות בג' סעודות בכלל.

מחוייב כלל בביעור, או שמא לעולם גם כלדהו מפירות שביעית חייב בביעור, רק שמזון ג' סעודות שמזומן לאכילה כמבוער הוא חשיב, וכבר נתקיים בו ענין הביעור מבלא שיבערנו הבעלים. והנה הגר"ח קניבסקי [בביאור על הירושלמי פ"ט ה"ו ובדרך אמונה פ"ז ציון ההלכה סקט"ז] תפס כהצד השני, דטעם ההיתר במזון ג' סעודות משום שהוא דבר מועט כדי אכילת יום אחד ובדאי יאכלנו מיד, והוי כמבוער.

ומעתה ביין שנמזג במים, הרי כבר נתבאר דלכאורה חלק המים שבו לעולם לא שייך במצות הביעור, ואין אנו דנים אלא על חלק היין, ויין זה בערב פסח היה בו רק כדי ג' סעודות, והיה חשוב כמבוער, רק דהשתא לאחר המזיגה נעשה יותר מכדי ג' סעודות, וי"ל דכיון שכבר נתקיים בו הביעור מערב פסח לא יחזור להתחייב, דומיא דפירות שהפקירם למצות ביעור שרשאי לחזור ולזכות בהם, ואפילו במלקט פירות שביעית מן ההפקר לאחר הביעור אינו מתחייב לבערם, וטעמא דמילתא דכל שלאחר שכלה לחיה מן השדה היו שעה אחת מבוערים מן הבהמה שבבית, כבר נעשית מצוותן ולא יחזרו להתחייב, וגם פירות כדי ג' סעודות שהיו נידונים כמבוערים, נפטרו מן הביעור לעולם, ואמנם אם יקנה מן הנכרי עוד פירות, ודאי שיתחייב בביעור מצד הפירות הנוספים שמעולם לא היו מבוערים, כיון שבס"ה בידו יותר ממזון ג' סעודות, אבל הפירות הראשונים עצמם פטורים מן הביעור, [ומ"מ באכילתם ייפטר מלבער הפירות שלקח מן הנכרי, דסו"ס מעתה אין בידו יותר ממזון ג' סעודות וכמבוערים חשיב, אבל נפקא מינה בשעבר ולא ביער, שייאסרו רק הפירות הנוספים ולא הראשונים].

הדעות השונות בזמן הביעור בענבים

אלא שגם אם צדקו דברינו, דכדי ג' סעודות כמבוער חשיב, ושוב לא יחזור להתחייב אפילו ייעשה יותר מכדי ג' סעודות, אכתי יש לעיין בנידון דידן, דהנה אע"פ שזמן הביעור בענבים מסור לן מחז"ל דאוכלין בענבים עד הפסח, נחלקו רבותינו בביאורו, דאכן יש שנקטו שזמן הביעור כבר בערב פסח, [כ"כ בשו"ת חשב האפוד ח"ב סי' ל"ז, שעד הפסח ולא פסח בכלל, וכן נקטו הגר"ש אלישיב (משנת הגר"ש עמוד צ"ז) והגר"י קניבסקי (ארחות רבינו ח"ג עמוד ש"ל)], אבל הנה בחזו"א (סי' ט"ו סק"ז) נשאל בהא דאיתא בירושלמי שיוצאים ידי חובת ד' כוסות ביין של שביעית, והרי זמן ביעורו בפסח, וכתב ביישובו שזמן הביעור רק ביום ראשון של פסח, יעוי"ש עוד, והר"ש סירילאו (ירושלמי פ"ט ה"ו הביאו בציון ההלכה פ"ז סקט"ג) כתב מכח הוכחה זו שעד הפסח ופסח בכלל, וזמן הביעור לאחר הפסח, וכן דעת הר"י בן מלכי צדק (פ"ט מ"ב). ולכן הוראת הגר"נ קרליץ (חוט שני עמוד תפ"ח) ביין של שביעית, שיפקירנו בערב פסח, ויכניסנו לביתו מתוך כוונה שלא לזכות בו עד לאחר הפסח, לחוש לשיטות השונות בזמן ביעורו.

והשתא ביין חי כדי ג' סעודות שבלייל הסדר נעשה ע"י מזיגה יותר מכדי ג' סעודות, לא נוכל לסמוך על מה שכבר היה כמבוער בשעת הביעור, ושוב לא יחזור להתחייב כנ"ל, שהרי אנו מסופקים בזמן הביעור, ושמא כמש"כ החזו"א שהוא רק בא' דפסח, ונמצא שמה שהיה כמבוער בערב פסח אינו כלום, כי משכלה לחיה מן השדה לא נתכלה לבהמה מן הבית, ואע"פ שהיה שיהוי זמן משקידש היום עד מזיגת היין שנעשה יותר מכדי ג' סעודות, מ"מ מסתברא מילתא ששעת הביעור איננה בהכרח בתחילת היום בצמצום, דאיך ישערו חכמים שלעולם יכלו הענבים ברגע המסויים של כניסת יום א' דפסח, רק דקים להו שבאיזו שעה במשך היום כלה לחיה מן השדה [דומיא דהבאת שערות ב"ג שנה ויום אחד], וא"כ שמא קדמה מזיגת היין לשעת הביעור ולא היה היין כמבוער אחר שכלה לחיה מן השדה, ויהא מחוייב בביעורו ביום א' דפסח.

ההפקר ב"ט למצות ביעור

ואע"פ שנחלקו רבותינו ראשונים ואחרונים בדין ההפקר בשבת וי"ט, ואיכא למ"ד שהפקר כמקח וממכר ליאסר בשבת וי"ט, [ואכן יעויין בארחות רבינו (שם עמוד של"א) שהגר"י קניבסקי נסתפק אם מותר להפקיר יין שביעית בערב פסח שחל בשבת], מ"מ כאן שההפקר משום מצות הביעור יש להתיר, דומיא דאיתא בש"ע (תמ"ד ס"ד) לענין ערב פסח שחל בשבת, שאם נשאר פת יכול ליתנו לאינו לגוי, ופירש המ"ב (סקט"ז) דהיינו במתנה גמורה, ושרינן זה בשבת לצורך מצוה כדי שלא יהא החמץ ברשותו, וכמו שנתבאר בס"ו ש"ו, ע"כ, והוא הדין להפקר לצורך מצוה כדי שלא יהא היין של שביעית ברשותו, וכ"כ בספר פירות שביעית (פ"ט ס"פ והערה

עטרת המועדים

שיעורי הגאון רבי עקיבא מדלוב שליט"א

מצות הגדה כשמסיבים הסב האב והנכד | סיפור יציאת מצרים בתחילת הלילה ודין תשלומין לסיפור

שומע כעונה בסיפור יציאת מצרים דרב יוסף ורב ששת אמרו ההגדה, והוציא האחרים יד"ח, וככל מצות התלויות בדיבור דמהני בהו שומע כעונה יעו"ש. ועיין גר"ז סי' תע"ג סכ"ג ובמעשה רב אות קפ"ז.

ומעתה נראה לדון, דבשלמא להר"מ בהלכות דתרי דינים המה, א"כ כלפי המ"ע דזכירה דכ"א שפיר מהני שומע כעונה, וכלפי המ"ע להודיע לבנו הרי לא בעי לספר לכל אחד, אלא מצות עשה על האב לספר להבנים, והרי נתקיים דהרי כל חלות החיוב במצוה זו היא רק על האב. אמנם להחניוך והר"מ בספר המצות, דהמצוה על כל אחד לספר לאחר, לכאורה במאי יצאו השומעין בדין סיפור לאחרים, דלענין מצות לומר לאחר, בפשוטו לא מהני שומע כעונה כמש"כ האחרונים לענין משמט אני, ומצות תוכחה, ולענין הגדת עדות וכדו' דנהי דכעונה מ"מ לא סיפר לאחר ע"י הך עונה, וצע"ג.

ההשתתפות בסיפור היא קיום גם של השומע

ואשר יראה לומר לחומר הקושיה, דענין הסיפור לאחרים זהו ההשתתפות בסיפור עם חבריו וא"כ בשמיעתו מחבירו אף השומע מקיים מ"ע דהסיפור בינו לבין אחרים או ע"י ההשמעה לאחר או בשמיעה מאחר^א, וכ"ז לענין הסיפור דנעשה בהשתתפות שניהם, אמנם לענין מ"ע דזכור בפיו דבעי זכירה דכ"א להא מהני מדין שומע כעונה ואתין היטב סוגיא הגמ' פסחים קטז אף לדברי החניוך, וכמש"נ. באופן דנתבאר דלשיטת הרמב"ם ביד החזקה, הא דהוציאו רב ששת ורב יוסף בני ביתם, לענין מ"ע להודיע לבנים לא בעינן לתורת שומע כעונה כי אם דכל חלות החיוב על האב להודיע לבנים. ולענין מ"ע דזכור על כל אחד שפיר מוציאים בדין שומע כעונה. ואילו להחניוך, המ"ע דסיפור לאחר דילפ' מוהגדת לבנך היינו סיפור לאחר ובפשוטו הוא חיוב דרמיא על כל יחיד לחבירו, בהא נתחדש בעצם ההשתתפות בהסיפור בין שניהם נתקיים חובת סיפור דוהגדת לאחר, ולענין מ"ע דזכירה שפיר מהני בזה דין שומע כעונה, וכמש"נ.

הסב האב והנכד בליל הסדר

והנפק"מ בזה היכא דמיסב הסבא והאב והנכד, ומספר הסב להנכד כל סיפור יציאת מצרים והאב שותק ושומע, דלענין המ"ע דזכירה בפיו לכל אחד, הרי זה ככל מצות התלויות בדיבור דנאמר דין שומע כעונה. ולענין המ"ע דוהגדת לבנך, אמנם הסבא קיים, אכן האב דלא סיפר לבנו לא קיים, דבפשוטו הוא מצוה שבגופו ולא מהני בזה שליחות. ואיכא לדון בזה, דשמא דומיא למצות ושנתם לבניו דשוכר מלמד לבנו, ומ"מ אף א"כ, אין זה אלא אי בא בגרמת האב, וצ"ע, וכ"ז להרמב"ם בהלכות.

ואמנם לשיטת החניוך, כל סדר הסיפור נתקיים באופן זה, דלענין המ"ע דזכירה בפיו דכ"א, הרי מהני בזה שומע כעונה, ולענין החיוב ד"והגדת לבנך" דבעי לספר לאחר, הרי מוכרח מסוגית הגמ' פסחים קט"ז דאף ענין זה מתקיים ע"י האחד המספר והשומע משתתף בסיפור, וכך הוא צורת הסיפור בין המשמיע להשומע ושניהם מקיימים בזה מ"ע דוהגדת לבנך [דהרי בנך לאו דווקא אלא בריה

והגדת לבנך ביש לו כמה בנים

אם יוצא בסיפור לבן אחד או בעי לכל אחד

יל"ע, באית ליה כמה בנים אי מחויב מדין והגדת לבנך לספר לכ"א ואחד, או דיוצא בסיפור לבן אחד.

והדבר תלוי בשורש דין מ"ע דסיפור יציאת מצרים, אי הוא מלתא דהבן, או יסודו מ"ע דזכירה דהאב, ואין הבן אלא כהיכי תמצא לספר לאחר בדרך שאלה ותשובה וכדו'.

פלוגת הרמב"ם והחניוך אי המצוה לספר לבן או לאחר

ובפשוטו נחלקו בזה הראשונים, בחינוך מצוה כ"א כתב, דהא דנאמר והגדת לבנך, לאו דווקא בנו אלא "בריה", והיינו דבעי אחר כהיכי תמצא להסיפור, ועי"ז זכור בעצמו טפי, וכן הר"מ בספר המצות קכ"ז כתב, מ"ע לספר ניסים ונפלאות בליל ט"ו, ולא כתב בעיקר המצוה לספר לבן. אשר נראה מבואר בזה דאין הבן מהחפצא דמצוה, ופשוט. ואכן להחניוך, אי לאו דאית דרשא ומנין אני אומר אף שאין לו בן ת"ל זכור את יום צאתכם ממצרים [כדאיתא במכילתא], להחניוך אף בלא זכור את יום צאתכם, ידענו בינו לבין אחרים ובעי לדרשא אף בינו לבין עצמו וכן מתבאר מדברי המנ"ח שם, ואילו להר"מ בספר המצות בהו"א והגדת לבנך, היינו דוקא בן, ומנין אני אומר אפילו בינו לבין אחרים או בינו לבין עצמו ת"ל זכור, אכן לאחר הילפותא נראה מדברי הר"מ בספר המצות דהכל חדא מצוה לספר בניסים ונפלאות בליל ט"ו. ואשר לפ"ז באית ליה כמה בנים וסיפר לאחד יצא. ובאור החיים על התורה פרשת בא בקרא והגדת לבנך, העיר, כיון דדרשינן אפילו בינו לבין עצמו א"כ למה נאמר בנך בקרא. יעו"ש. ומתבאר מדבריו דדעתו כהחניוך והר"מ בספר המצוה, דלאחר הילפותא ליכא דין סיפור לבנו במסוים. ואמנם להחניוך אף לאחר "הזכור", מ"מ קאי והגדת לבנך בתורת סיפור לאחר.

אמנם הרמב"ם ביד החזקה ה' חמץ ומצה בהלכה א' כתב, "מצוה לספר בליל טו מזכור את יום צאתכם ממצרים". ובהלכה ב', "מצוה להודיע לבנו וילפ' מוהגדת לבנך". והמשמעות דתרי מצות המה, ולפ"ז במצוה להודיע לבנו בעי לכ"א ואחד.

הכרעת הרמ"א בפלוגת הרמב"ם והחניוך

והנה ברמ"א סימן תע"א, הביא מהתרומת הדשן דמותר להאכיל מצה לקטנים שאינן יודעים מסיפור יציאת מצרים, אכן ביודעים מסיפור יציאת מצרים אסור להאכיל דיחסר ב"והגדת לבנך". וכמו דהביא שם המג"א דבריו, ובסי' ע"ג ביארנו בזה, השייכות דמילוי כריסו במצה להחסרון "בוהגדת לבנך" ואכ"מ, עכ"פ בפשוטו קאי על כל הקטנים בביתו דבעינן לקיים בהו מ"ע דוהגדת לבנך, וזהו כדעת הר"מ בהלכות וכמש"נ. ועוד הרי מוכח מיניה וביה, דכל עיקר דין דבעי "לחדש" לקטן כלשון התרומת הדשן, זה הרי מוכיח דבעינן לידע להבן ולא אך כהיכי תמצא לזכירת האב, ופשוט.

שומע כעונה בסיפור יציאת מצרים

והנה המנ"ח מצוה כ"א הוכיח מסוגית הגמ' פסחים קט"ז, דמהני

א וי"ל הגדר בזה דענין הסיפור יציאת מצרים כמצות פרסומי ניסא דלכתחילה לספר לאחר, וכשהוא לבדו מספר בינו לבין עצמו ומעין פרסומי ניסא דנר חנוכה דלכתחילה מפרסם גם לאחרים, ובדר לבדו מפרסם לעצמו, וא"כ האחר המשתתף בשמיעה הרי הוא משתתף בסיפור דפרסומי ניסא, ולפ"ז זהו גדר אחר ממש"נ דהאחר זהו היכי תמצא שחרט אצל המשמיע אלא יסוד פרסומי ניסא.

ומעתה זוהי ההו"א יכול מבע"י והיינו לא מדין תוספת אלא מטעם זכרהו בכניסתו ומכח הגז"ש לזכור את יום השבת בכניסתו. ומעתה לאחר דנתמעט מ"בעבור זה" דבעי בשעת מצה ומרור, יל"ע אי הוי הפקעה בכל הדין בכניסתו דומיא לשבת, או דילמא לעולם אהני הגז"ש ל"זכור את יום השבת" דבעינן לזכור בכניסתו, ואך הופקע המבעוד יום והיינו דנאמר דין לילה כדין לילה הנאמר במצה, ומכל מקום אכתי קאי הדין דכניסתו.

והנראה בשיטת הרמב"ם בספר המצות, דלעולם מכח הגז"ש דזכור את יום צאתכם ממצרים כמו שנאמר זכור את יום השבת, נאמר דין זכרהו בכניסתו והוא מדינא דבעינן קידוש וזכירת השבת בכניסתו. וכדאיתא בטור ושו"ע סימן רע"א כשיבא לביתו ימהר לאכול מיד. ובביאור הגר"א כתב, "פסחים ק"ו זכרהו, ומפרש הטור תיכף כשיכנס". ובשו"ע הגר"ז ביאר דזהו כל עיקר הטעם לאיסור טעימה קודם קידוש, מחמת דבעינן דזכירת השבת היא מיד בכניסתו. וזהו דהו"א אף מבע"י תתקיים זכור את יום צאתכם ממצרים, ואך נתמעט מ"בעבור זה" דתלוי בשעת אכילת מצה והיינו דבעינן לילה לסיפור יציאת מצרים, ומ"מ הדין ב"כניסתו" אכתי נאמר בסיפור יציאת מצרים, וזהו שכתב הר"מ בספר המצות מ"ע לספר בליל ט"ו בתחילת הלילה, והיינו מדין בכניסתו ורק נתמעט מבעו"י. ולפ"ז מאי דכתב בשו"ע ה' פסח ימהר לביתו אחר תפילת ערבית בליל הסדר, לדעת המחבר זהו אך כדי שלא ישנו התינוקות כדאיתא שם, אכן להר"מ בספר המצות דינא קתני, והיינו מעיקר הדין בעי למהר לביתו דבעינן הזכירה בתחילת הלילה וכמש"נ.

תשלומין לסיפור יציאת מצרים

כתב המג"א סי' תפ"ה סק"א, נ"ל דמי שלא אמר הגדה בליל פסח אין לו תשלומין דהא כתיב בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך וכתוב בערב תאכלו מצות מכאן ואילך רשות כנ"ל דלא כהע"ש. ומבואר דפליגי המג"א והעולת שבת אי איכא תשלומין לסיפור יציאת מצרים, ודעת הע"ש דאיכא תשלומין צריך ביאור רב.

והנראה לומר בזה, לפמש"כ בשיטת הר"מ דהגזירה שוה לשבת, הוא לענין דבעי זכירה בכניסתו דומי' לשבת. וזהו דכתב הר"מ בספר המצות דמצות עשה לספר בליל ט"ו בתחילת הלילה, והיינו דבעינן זכירה בכניסתו ואך הופקע מבע"י מכח הדרשה דבשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, ומ"מ אכתי קאי עיקר הדין "דזכרהו בכניסתו" וזהו דכתב הר"מ בתחילת הלילה.

ומעתה י"ל בשיטת העולת שבת, דאהני הג"ש לזכירת השבת לא רק לענין זכרהו בכניסתו, אלא כמו דלענין שבת דין זכור מתקיים בכל יום השבת כדקי"ל בסי' רע"א, לא קידש בלילה הולך ומקדש כל היום, כמו"כ י"ל דהדין זכור את יום צאתכם ממצרים, מתקיים הזכירה בכל היו"ט, אף דעיקר דינו לקיומי בליל ט"ו.

באופן דמש"כ בעולת שבת דאיכא לתשלומין לדין זכור את יום צאתכם, היינו ביו"ט ראשון דחג המצות דומי' לזכירת יום השבת ולעולם ליכא ס"ד כל ימי החג, ושיטת הע"ש נתבארה היטב בס"ד.

כמש"כ החינוך] א"כ באופן הנ"ל דמספר הסבא להנכד הסיפור יציאת מצרים. הרי כלפי המצות סיפור לאחר כולם בכלל, הך קיום דמצות "והגדת", ולענין המ"ע דזכירה דכ"א, נתקיים ע"י שומע כעונה, ושפיר קעביד, וכמש"נ.

באופן דמתבאר כיון דהוכחנו לעיל דהרמ"א דהכריע כשיטת הרמב"ם דמצות 'והגדת' היא לכל בן והיינו מצוה על האב במסוים לספר לכל בן, ממילא בעינן דהאב יספר בעצמו לבנו, וכמש"נ.

ב

מצות סיפור בתחילת הלילה

חידוש הרמב"ם דהסיפור בעי בתחילת הלילה

כתב הרמב"ם בספר המצוות מצוה קנ"ז, "היא שצונו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן בתחילת הלילה" וכו'.

מבואר מדברי הר"מ דבכלל המצות עשה לספר ביציאת מצרים בליל ט"ו, דבעי לספר בתחילת הלילה. והדברים צ"ב, היכן נאמר דין זה דתחילת הלילה, דפשוט דאין המכוון מדין זריזין, דדבר זה נוהג בכל המצוות. וע"כ דין מסוים ב"והגדת לבנך", דבעי תחילת הלילה, וצ"ע. והמהר"ם שיק בספר המצוות ביאר, כיון דנאמר "והגדת לבנך" א"כ על מנת שלא יישן הבן בכדי שיוכל לקיים הוהגדת לבנך בעי תחילת הלילה.

ותמוה טובא, דאין זה שייך לעיקר המצות עשה, דלעולם לא נאמר מדין והגדת לבנך תחילת הלילה אלא כהיכי תמצוי בעלמא, ואם ישן הבן ביום שוב לא בעי תחילת הלילה, וכל מקרה לגופו, והרי הר"מ הביא בעיקר המ"ע דין דתחילת הלילה, וצ"ע.²

והנה איתא במכילתא יכול מבע"י [סיפור יציאת מצרים] תלמוד לומר בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך. וידועים דברי הגר"ז דפירש ההו"א מבע"י מדין תוספת יו"ט. אמנם כ"ז לשיטות הראשונים דתוספת שבת ויו"ט מדאורייתא אכן לשיטת הר"מ דאך ביוה"כ תוספת דאורייתא, ולא בשבת ויו"ט אכתי צ"ב ההו"א מבע"י, דהרי נאמר ביום ההוא.

זכור את יום צאתכם כמו שנאמר זכור את יום השבת

וברמב"ם ריש פרק ז' "מצוה עשה של תורה לספר בניסים ונפלאות שנעשו לאבותינו בליל חמשה עשר בניסן שנאמר זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים כמו שנאמר זכור את יום השבת". ומקורו ממד"ר פרשת בא פ"ג. ונתקשו מאי משמיענו הרמב"ם בזה ולאיהז נפק"מ נאמרה הך גז"ש. ומפורסם בשם הגר"ח דהנפק"מ לענין דבעינן לומר את היום הזה יצאנו ממצרים כמו הזכירה לומר את היום הזה שהוא שבת, ועיין אור שמח מש"כ בזה.

ההיקש לשבת לענין לחייב בכניסתו

והנראה לומר, די"ל דהגז"ש נאמרה לענין דכמו דבשבת נאמר זכרהו בכניסתו, ודין הזכירה בעי בכניסת היום, כמו"כ הזכור הנאמר לענין יציאת מצרים בעי זכרהו בכניסתו. ומטעם זה דזכרהו בכניסתו הרי מהני לקדש כדאיתא בברכות. וביארו הראשונים לשיטת הר"מ דאין תוספת שבת מהתורה מ"מ מקדש מהתורה מבע"י מטעם זכרהו בכניסתו. ובקוב"ש ח"ב כיון לזה מדעתו.

ב והנה באור שמח פ"ו מחמץ ומצה הביא לדברי התוספתא פ"ב ה"ט"ו לענין אכילת קרבן פסח, "מאימתי אוכלין משתחשך לא אכלן משתחשך אוכלן כל הלילה, לא אכלן כל הלילה לא יאכלם מעתה". וכתב שם "מוכח מדברי התוספתא דאע"ג דנאכלין כל הלילה מכל מקום מצוה לאוכלן משתחשך תיכף וטעמא נראה משום דכתיב כבוא השמש וזה מוכח למעייני דאי משום זריזות לא נאות סיפא דתני לא אכלן משתחשך אוכלן כל הלילה, וזה דין חדש לא הוזכר בראשונים".

והמבואר מדברי התוספתא דבמצות אכילת קרבן פסח נאמר דין משתחשך, והוא דין תחילת הלילה. ולפ"ז י"ל דכיון דאיתא במכילתא בעבור זה בזמן שמצה ומרור מונחים לפניך, ובשבלי הלקט איתא הגירסא אף "פסח" מונחים לפניך והיינו דחובת "והגדת לבנך" תלוי במצה ומרור ופסח. וכיון דפסח נאמר תחילת הלילה אף ה"והגדת לבנך" בעי תחילת הלילה.

אכן בשיטת הרמב"ם אין לפרש כן, שהרי בעיקר המצוה דאכילת פסח כתב מצוה לאכול בליל טו, ולא פירש בתחילת הלילה, וכיון דלדידיה בקרבן פסח לא נאמר תחילת הלילה שוב צ"ע מהיכן נתחדש לענין והגדת לבנך תחילת הלילה.

תחת התפוח עוררתיך

חרוסת, רבי אליעזר בן צדוק אומר מצוה [פסחים קיד א (ובתוס' קטז א כתב שכן הלכה)], מאי מצוה, רבי לוי אומר 'זכר לתפוח' [פסחים קטז א], שהיו יולדות בניהם שם וכו', דכתיב 'תחת התפוח עוררתיך' [רש"י שם], ורבי יוחנן אמר 'זכר לטיט', אמר אביי הלכך צריך לקהוייה [להטיל בה 'תפוחין', רש"י], וצריך ל'סמוכה' [לכתוש בה ירקות שתהא עבה. רש"י], לקהוייה 'זכר לתפוח', לסמוכיה 'זכר לטיט' [פסחים קטז א], מבואר בגמ' שנוהגים לטבול בחרוסת, לדעת ר"א ב"ר צדוק הוא מצוה, ואמר רבי לוי שהוא 'זכר לתפוח' שהיו יולדות 'תחת התפוח'. וצ"ב מה זה בא ללמד, ומה העניין בזה שילדו תחת התפוח.

*

בפסוק, מי זאת עולה מן המדבר, מתרפקת על דודה, 'תחת התפוח עוררתיך'... שימני כחותם על ליבך, כחותם על זרועך, כי עזה כמות אהבה קשה כשאל קנאה, רשפיה רשפי אש שלהבתיה [שה"ש ת, ת, ה], נראה שיש שבח מיוחד לכנסת ישראל בהיותה 'עולה מן המדבר' מתרפקת על דודה 'תחת התפוח עוררתיך', צ"ב הכונה.

בגמ', דרש רב עירא בשכר נשים צדקניות שבאותו הדור נגאלו ישראל ממצרים, בשעה שהולכות לשאוב מים הקב"ה מזמן להם דגים קטנים בכדיהן, ושואבות מחצה מים ומחצה דגים, ובאות ושופות שתי קדרות אחת של חמין ואחת של דגים, ומוליכות אצל בעליהן לשדה וכו', וכיון שמתעברות באות לבתיהן, וכיון שמגיע זמן לידתן, הולכות ויולדות בשדה 'תחת התפוח', שנאמר 'תחת התפוח עוררתיך' וכו', וכיון שמתגדלין באים עדרים לבתיהן, שנאמר ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדים, אל תקרי עדי עדים אלא בעדרי עדרים וכו' [סוטה יא, ב], מבואר בגמ' 'שתחת התפוח' הוא 'מקום הלידה' של כלל ישראל.

בראשונים שם מבואר, שמצד הזכרים מחמת העבודת פרך והעינוי היה צריך להיות כלל ישראל [ע"ד מה שמצינו שהדרך ממעטת פו"ה], ובשכר נשים צדקניות נהיה 'המשך' לכלל ישראל, שהיו יולדות 'תחת התפוח'. וצ"ב במה זה שייך דוקא לתפוח, הרי יכלו ללדת באותה מידה גם תחת אילן אחר.

*

ונראה שכתב הגר"א וז"ל: בתפוח הוא ג' גוונים, וכן לעת"ל אי"ה יהיה ג' [גוונים], כמ"ש והבאתי את השלישית באש וכו', והם נגד מש"כ והתגדלתי, והתקדשתי, ונודעתי וכו', והם הג' דברים שאנו אומרים בקדיש, יתגדל, ויתקדש, וימליך וכו', והן ה"ג קדושות, קדוש, ברוך, וימלוך וכו' [גר"א שה"ש ח ה ד"ה תחת התפוח]. וצ"ב כוונת הגר"א.

ונראה שיציאת מצרים היא 'שורש האמונה', ומשום כך כתב הערוך השולחן, ויראה לי דאע"ג דבכל מקום אין הבנות בכלל חינוך, מ"מ בליל פסח צריך לחנכם ג"כ, מפני 'שעיקר האמונה' תלוי ביציאת מצרים [ערוה"ש תעב טו].

והנה האופן שהלשם מעמיד את סוגיית האמונה הוא, שיש ג' הבחנות בכוונת הבריאה: א. אור חסדו וטובו. ב. אור קדושתו ויחודו. ג. בריאת הרע. והביאור, א. 'אור חסדו וטובו', שהקב"ה ברא את הבריאה והמציא נבראים להטיב להם, וכמש"כ המחש"כ המחדש 'בטובו' בכל יום מעשה בראשית, ונעשה ונבנה העולם בהשפעת טובו, עולם חסד יבנה, ב. 'אור קדושתו ויחודו', כי כל הבריאה הוא שיתגלה אור קדושתו, עד שתעשה כולה קודש לה', וכמש"כ 'כל פועל ה' למענהו' [משלי טז], שהכל ברא לכבודו, וכמש"כ ונשגב ה' לבדו ביום ההוא [ישעיה ב], [והוא עצמו 'אור חסדו וטובו' שאין למעלה מזה מה 'שתעלה לבסוף כל הבריאה כולה אליו', שיהיה יחודו ית"ש מלא כל העולם], ג. 'בריאת מציאות הרע' שע"ז 'נעשה הבחירה', מחד הזכות דכל התורה והמעשים הטובים, ומאידיך מאורעות העונשים, והם הזכות והעונש [הדעה"ה ח"ב דרוש ה' ענף ב' סימן ד].

*

ונראה שהרמח"ל כלל את הכל במשפט אחד, יסוד החסידות ושורש העבודה... שהאדם לא נברא אלא 'להתענג' על ה' ולהנות מזיו שכינתו, שזהו התענוג האמיתי והעידון הגדול מכל העידונים שיכולים להמצא... ומקום העידון הוא העוה"ב... אך הדרך להגיע... הוא זה העולם... והאמצעים המגיעים את האדם לתכלית הזה, הם 'המצות' וכו', וכשתסתכל עוד בדבר תראה כי השלמות האמיתי הוא רק 'הדבקות' בו יתברך, והוא מה שהיה דוד המלך אומר ואני קרבת אלוקים לי טוב, ואומר אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, כי רק זה הוא הטוב, וכל זולת זה שיחשיבוהו בני אדם לטוב, אינו אלא הבל שוא ונתעה [מסילת ישרים פ"א].

הרי שהרמח"ל כלל את כל 'שלושת הבחנות האמונה' במשפטים ספורים. א. מש"כ הלשם 'אור חסדו וטובו', זה מש"כ המס"י שהאדם לא נברא אלא 'להתענג' על ה' וליהנות מזיו שכינתו, שזהו התענוג האמיתי והעידון הגדול מכל העידונים שיכולים להמצא.

ב. מש"כ הלשם 'אור קדושתו ויחודו', זה מש"כ המס"י שהטוב היחיד, והשלמות האמיתי הוא 'הדבקות' בו יתברך והוא מה שדוד המלך אומר ואני קרבת אלוקים לי טוב... כי רק זה הוא הטוב, וכל זולת זה שיחשבוהו בני אדם לטוב אינו אלא הבל שוא ונתעה.

ג. ומש"כ הלשם 'בריאת מציאות הרע' שע"ז 'נעשה הבחירה', זה מש"כ המס"י שההתענגות בטוב צריך שיהיה ע"י 'מעשה בני"א', 'מעשה המצות', אמנם לשיזכה האדם לטובה הזאת, ראוי 'שיעמול' ראשונה 'וישתדל בביעו' לקנותה, והיינו שישתדל לדבק בו יתברך בכח מעשים שתולדתם זה הענין והם הם המצות... והנה שמו הקב"ה לאדם במקום שרבים הם המרחיקים אותו ממנו יתברך, והם הם התאוות החומריות, אשר אם ימשך אחריהן הרי הוא מתרחק והולך מן הטוב האמיתי, ונמצא הוא מושם באמת בתוך המלחמה החזקה, כי כל עניני העולם בין לטוב בין למוטב הנה הם נסיונות לאדם, העוני מצד אחד והעושר מצד שני... השלוח מצד אחד והיסורין מצד אחד, עד שנמצאת המלחמה אליו פנים ואחור... וכפי השיעור שכבש את יצרו ותאוותיו ונתרחק מן המרחיקים אותו מהטוב ונשתדל לדבק בו, כן ישיגהו וישמח בו [מסילת ישרים פ"א].

*

והנה בבריאת העולם הבחנה א. 'אור חסדו וטובו', והבחנה ב. 'אור קדושתו ויחודו', התגלו ב'עשרה מאמרות' שבהם ברא הקב"ה את העולם [אבות ה א], אבל הבחנה ג' 'בריאת הרע' כדי 'שיתקיים הבחירה' ע"י 'מעשה בני אדם', לא התגלתה בשלמותה, כי לא ניתנו עדיין תורה ומצוות שיתעסקו בהם בני אדם, ויזכו עי"ז לאור חסדו וטובו ולאור קדושתו ויחודו.

ולכן בכל הדורות מבריאת העולם ועד מתן תורה, עמד העולם ב'חסד' [ולא בדין], וכמש"כ בגמ' אמר רבי יהושע בן לוי הני כ"ו הודו כנגד מי, כנגד כ"ו דורות שברא הקב"ה בעולמו, 'ולא נתן להם תורה', וזן אותם בחסדו [פסחים קיח א], 'ועי' מהרש"א 'שלא היו ראויים' למזונות... והיה העולם קיים בחסדו וטובו הגדול].

מבואר איפוא, 'שבבריאת העולם' שנברא ב'עשרה מאמרות', הועמד העולם ב'חסד ויתור' [כי לא ניתנה עדין תורה, ולא היה שייך שתתקיים ההבחנה הג' שהיא 'מעשה בני א' בשלימות], אולם 'ביציאת מצרים' שיצאו ממצרים ע"מ לקבל תורה [כמש"כ בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על ההר הזה (שמות ג ב)], הועמד העולם 'בדין', כי אותם 'עשרה מאמרות' של מעשה בראשית חזרו ונשנו מחדש כתורה ע"י 'עשרת הדיברות', באופן שבאמירת 'העשרה דברות' נתגלה שורש וסיבת בריאת העולם בג' הבחנות, א. 'אור חסדו וטובו'. ב. 'אור קדושתו ויחודו'. ג. 'מעשה בני א'. היינו שנוסף עתה ביצ"מ שניתנה תורה וניתן כח במעשה בני א' 'לזכות בעמלם ובבחירתם' באור חסדו וטובו ובאור קדושתו ויחודו.

ומשום כך, מכאן ואילך מיצ"מ אין חסד ויתור, ואדרבה ממתן תורה דין הוא דאם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת, היינו ביצ"מ התגלה מחדש א. אור חסדו וטובו [במכות מצרים שהיו נגוף למצרים ורפוא לישראל], ב. אור קדושתו ויחודו [גילוי שכניה בעשרה מכות בקרי"ס ובמ"ת], ג. 'בריאת הרע' וכח הבחירה [במ"ת, שקבלו תורה ומצות].

[ועפ"ז מבואר, שקודם יצ"מ היו הבחנה א' 'אור חסדו וטובו', והבחנה ב' 'אור קדושתו ויחודו דבר אחד, ואילו ההבחנה הג' 'מעשה בני אדם' (כיון שמלכתחילה לא היה שלם) היה דבר שני, ומי שרצה עשה רצון ה', ומי שלא רצה לא עשה רצון ה', וזה לא נגע לקיום העולם, וע"כ היה צורך להעמיד את העולם כ"ו דורות 'בחסד ויתור'.

ואין להקשות שהאומר הקב"ה ויתרו יתרו חייו (ב"ק נ א), משום שאינו יתור מהלכות ויתור, אלא דכיון שכך היה צורת העולם שמעשה בני א' היו דבר נפרד, ולכן מעשה בני א' לא פעלו בבריאה לקיומו או להחריבו. ורק מיצ"מ נתחדש ע"י נתינת התורה והמצוות, 'שמעשה בני א' הם 'פועלים את העולם', כי הם בעצם 'אור חסדו וטובו' (שהאדם לא נברא אלא 'להתענג' על ה', מס"י), 'אור קדושתו ויחודו' (שהטוב היחיד הוא 'הדבקות' בו יתברך, מס"י), 'אור חסדו וטובו' ו'אור קדושתו ויחודו' לבריאה 'מעשה בני א', ומשום כך מעשה בני א' מקיימים או מחריבים את העולם].

*

ועפ"ז נבין את דברי הגמ', חרוסת ר"א ב"ר צדוק אומר מצוה, מאי מצוה רב לוי אומר 'זכר לתפוח' [פסחים קטז א], שהיו יולדות את בניהם שם וכו', דכתיב 'תחת התפוח עוררתיך' [רש"י שם], והקשנו מה ענין 'תחת התפוח', הרי יכלו ללדת את בניהם בשדה תחת צמח או תחת אילן אחר. והבאנו ע"ז את דברי הגר"א שבתפוח יש ג' גוונים, נגד מש"כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי וכו', והם הג' דברים שאומרים בקדיש יתגדל ויתקדש וימליך, והם ג' קדושות קדוש, ברוך, ימלוך כו' [גר"א שה"ש ח ה].

ביאורם של דברים הוא כפי מה שהתבאר, 'בריאת העולם' במעשה בראשית הסתיימה ביציאת מצרים מב' טעמים. א. ביצ"מ הסתיימו הכ"ו דורות, של 'חסד ויתור' שבהם עמד העולם בחסד ולא בדין [כ"ו הוא שם הוי' קומה שלמה, ועי' מהרש"א פסחים קיח א], ומכאן ואילך שתם החסד ויתור, הסתיימה הבריאה. ב. גם מצד קושי השעבוד, שלא רצו או לא יכלו להוליד, ואם כך לולא יצ"מ הבריאה היתה מגיעה לסיומה וסופה.

[וכע"ז כתב הלשם ח"ל: בעת גאולת מצרים שהיה אז העולם מתמוטט ועומד להחריב, וחייד הקב"ה כל הג' דברים הנזכרים, והיה כל זה כעין 'בריאה חדשה ממש' וכו', וכמש"כ 'ואת ערום ועריה וכו', וכבר זכו לזה האבות והאמהות 'זכותם' וכו', אשר רק עי"ז נעשו ישראל לגוי קדוש ולחלק ה' עמו ונחלתו, הרי נתייב מכבר להעשות כן מסוד ברית אבות 'זכותם' וכו' (לשם, שם)]. ובשכר נשים צדקניות נגאלו ישראל שהם 'המשיכו' את כלל ישראל, וכפי שכתוב בגמ' בסוטה, שהיו שואבות מים ושופות שתי קדרות אחת של חמין ושניה של דגים ומוליכות לבעליהם בשדה, וכיון שמתעברות הולכות ויולדות בשדה 'תחת התפוח', שנאמר 'תחת התפוח עוררתיך' [סוטה יא. ב].

ובזה מבוארים דברי הגר"א 'תחת התפוח עוררתיך', שבשכר נשים צדקניות נגאלו ישראל שהם 'המשיכו' את כלל ישראל 'תחת התפוח', כלומר שכיון שבלעדיהם היה נפסק כלל ישראל, ויחד עם זה היה 'נפסק המשך העולם', והם חידשו את הבריאה 'תחת התפוח', ועשו את העולם החדש בג' גוונים התפוח, שהם נגד מש"כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי, שהם קדוש ברוך ימלוך.

ג' גוונים התפוח הם הג' ההבחנות שבכוונת הבריאה שהביא הלשם, א. והתגדלתי [ברוך] זהו 'אור חסדו וטובו', גדולה זה חסד [לך ה' הגדולה], וכן 'ברוך' הוא תוספת ורבו [נפה"ח]. ב. 'והתקדשתי' זהו 'אור קדושתו ויחודו' ג. 'ונודעתי' [לעיני עמים רבים] 'ימלוך' זהו מעשה בני א', בריאת הרע, שע"י שאדם כובש את רצונו וממליך את הקב"ה על כל מעשיו ופעולותיו, עי"ז הוא דבק בהקב"ה ממליך אותו, ועי"ז הקב"ה נודע לכל העמים.

[ועפ"ז מבוארים דברי הגמ' שחרוסת צריך לקהייה 'זכר לתפוח', וצריך לסמוכיה 'זכר לטיט' (פסחים קטז א), וצ"ב מה השייכות בין 'זכר לטיט' שהוא זכר לשיעבוד שהיה בעיניו ועבודת פרך, 'לזכר לתפוח' שהוא זכר לגאולה, ולעולם החדש שנברא תחת התפוח בג' גוונים התפוח. ונראה לפי האמור שזה בא ללמד שבניין העולם החדש שנברא ביצ"מ בג' גוונים התפוח, נוצר ע"י השעבוד ומתוך כליון השעבוד, שהוא גרם שהעולם שנברא במעשה בראשית יפסק, והיה הכרח ביצ"מ לברוא את העולם מחדש בג' גוונים התפוח].

*

ועפ"ז מבוארת המעלה המיוחדת של כנסת ישראל מי זאת עולה מן המדבר, מתרפקת על דודה 'תחת התפוח עוררתיך' וכו' [שה"ש ח ה]. היינו שהעולם נברא פעמים, 'פעם ראשונה' 'במעשה בראשית' נברא העולם 'בעשרה מאמרות' באופן שלא היה בו את מעלת התפוח, היינו שלא היו בו ג' גוונים התפוח בשלמות, כי נברא העולם באור חסדו וטובו ובאור קדושתו ויחודו, אך היה חסר בשלמות של ההבחנה הג' מעשה בני א', כי עדין לא ניתנה תורה, והיה העולם קיים בחסד כי לא ניתן להם תורה [כמבואר בגמ' פסחים קיח א].

'והפעם השניה' שנברא העולם הוא 'ביציאת מצרים' כי נסתים החסד ויתור, וגם מצד העיניו ועבודת הפרך לא היה שייך המשך. ובשכר נשים צדקניות נגאלו ישראל, שהם הולידו 'והמשיכו' את כלל ישראל 'תחת התפוח', כלומר שהם 'בראו עולם חדש' עולם שנברא 'בג' גוונים התפוח', א. באור חסדו וטובו. ב. אור קדושתו ויחודו. ג. ומעשה בני א', דכיון שיצ"מ היתה ע"מ שיקבלו תורה ומצוות, נמצא שביצ"מ 'תחת התפוח' נברא עולם בג' גוונים התפוח שהם התגדלתי והתקדשתי ונודעתי, קדוש ברוך ימלוך.

[ומש"כ רש"י ע"פ תחת התפוח עוררתיך, זכור כי 'בתחתית הר סיני' העשוי על ראשי 'כמין תפוח' שם עוררתיך (רש"י שה"ש ח ה), אין זה סותר למה שכתבנו עד הנה בשם הגמ' בסוטה שהכוונה בתחת התפוח עוררתיך הוא למה שילדו הנשים הצדקניות את בניהם 'בשדה'. משום שאין נפק"מ אם זה היה בשדה או בהר סיני, כי עיקר העניין הוא שביצ"מ נברא עולם חדש 'תחת התפוח' כלומר בג' גוונים התפוח. ובריאת העולם החדש ביצ"מ היה בב' מקומות אלו, 'בשדה' בלידת כלל ישראל, 'ובהר סיני' שקיבלו תורה ומצוות וזכו לראשונה בהבחנה הג' שהיא 'מעשה בני א' בשלמות ועי"ז נתקן העולם החדש בג' גוונים התפוח].

*

כשבא יעקב ליטול את הברכות מיצחק כתוב וירח את ריח בגדיו, ויאמר ראה ריח בני 'כריח שדה' אשר ברכו ה' [תולדות כז כז], ופרש"י וזהו 'שדה תפוחים' [רש"י, שם]. וצ"ב מדוע שנכנס יעקב הריח יצחק 'שדה תפוחים'. ונראה דיעקב אבינו הוא צורת אדם שעל הכסא הוא האדם שעליו כיון המסילת ישרים 'שדבק' בו יתברך, יעקב אבינו הוא 'עמוד התורה' איש תם יושב אוהלים, אהלי תורה של שם ועבר, נמצא שכשנברא העולם במעשה בראשית הוא נברא באופן שלא היו בו ג' גוויי התפוח בשלמות, ולכן לא נברא כתפוח, אולם כשהגיע יעקב אבינו שהחזיק בשלמות את ההבחנה הג' שהוא מעשה בני"א ע"י לימוד תורה ומצות, נשלמו בו ג' גוויי התפוח, משום כך כשבא יעקב לקבל את הברכות הרגיש יצחק לראשונה 'ריח תפוחים' בעולם.

*

כתב הרמ"א ויש נוהגין לאכול תפוח מתוק בדבש ליל ראש השנה [רמ"א תקפג א], וכתב ע"ז הגר"א תפוח ע"ש פרוי מתוק לחיכי, וכמ"ש 'כריח שדה' ומתרגמינן 'חקל תפוחין' והיה 'בראש השנה' כידוע [ביאור הגר"א שם], ותמוה דהא רש"י מביא מפרקי דר"א דפסח היה ושני גדיי העיזים אחד הקריב לפסחו ואחד עשה מטעמים היינו חגיגה [רש"י תולדות כז ט], אולם מקור דברי הגר"א הוא מהזוהר פרשת אמור שהיה בראש השנה.

וכתב ע"ז מרן הגר"מ משה שטרנבוך שליט"א דנראה שרמז בזה סוד שלפני יצ"מ ומתן תורה היה זמן הקרבת פסח בראש השנה, דענין יצ"מ הוא לפרסם שהקב"ה ברא העולם ומנהיגו, וזה הענין שבשבת מזכירים בקידוש זכרון 'למעשה בראשית' וזכר 'ליציאת מצרים', כי השבת עצמה מעידה על מעשה בראשית ומזכירים בה יצ"מ שהקב"ה מנהיג את העולם וכו'.

וא"כ מסתבר שלפני יצ"מ היה הזמן להקרבת הפסח דהיינו לפרסום האמונה 'בראש השנה' שהוא יום בריאת אדם ושלם בו מעשה בראשית, ואז הזמן לפרסם שהקב"ה מנהיג העולם, וא"כ היה בראש השנה אף דהקריב בו קרבן פסח. ואחר יצ"מ חילק הקב"ה וקבע לנו זמן הדין בראש השנה, והשגת האמונה וביטול ע"ז בפסח וכו' [תשובות והנהגות ח"ב ס"ו רס"ז].

מבואר בדברי מרן הגר"מ שטרנבוך שליט"א שמה שאוכלים ברה"ה תפוח בדבש, שלדעת הגר"א מקורו הוא מיעקב שכשנכנס לקבל הברכות מיצחק היה ריחו 'כריח תפוחים', הוא משום שקודם יצ"מ היה גילוי האמונה 'בראש השנה' שאז נברא אדם ושלם מעשה בראשית. ודברי מרן שליט"א צ"ב למה אוכלים תפוח בדבש ברה"ה, זכר לזמן שהיה 'קודם יצ"מ' [שהיה גילוי האמונה ברה"ה], והרי בזה"ז [מיצ"מ ומ"ת] גילוי האמונה והקרבת קרבן פסח הוא בפסח [ולא ברה"ה] (וביותר הרי ממ"ת קיום המצות הוא לפי מה שנצטוונו במ"ת [לגלות האמונה ולהקריב קרבן פסח בפסח] ולא לפי מה שהיה קודם לכן).

ונראה לפי מה שהתבאר, שג' הבחנות האמונה שהם ג' 'גוויי התפוח' לא היו בעת 'בריאת העולם' בשלמות, ולכן העולם שנברא 'בעשרה מאמרות' עמד 'בחסד ויתור' ולא בדין, כי ההבחנה השלישית שהוא מעשה בני"א לא היה בשלמות, כי עדין לא ניתנה תורה, היה מקום להקריב את הפסח ברה"ה שהוא יום בריאת אדם ושלם בו מעשה בראשית. אולם 'ביציאת מצרים' שהסתיים החסד ויתור ונברא העולם 'תחת התפוח', 'בג' גוויי התפוח בשלמות', שהם והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי, קדוש ברוך ימלוך, שהם אור חסדו וטובו, אור קדושתו ויחודו, ומעשה בני"א בשלמות, לכך מעתה גילוי האמונה שנתגלתה במיוחד בפסח ובקרבן פסח זמן גילוי הוא בפסח. ולפ"ז מובן הרמ"א מה טעם טובלים תפוח בדבש בראש השנה, ונראה דאחר יצ"מ ומ"ת שנתגלו ג' הבחנות האמונה בשלמות, שנברא העולם מחדש בג' גוויי התפוח בשלמות, כאשר מגיע ראש השנה שהוא יום בריאת אדם, אז האדם נידון האם יש בו את ג' גוויי התפוח, א. האם חיינו מכוונים לאור חסדו וטובו, להיות מתענג על ה'. ב. האם חיינו מכוונים לאור קדושתו ויחודו והוא דבק בהקב"ה. ג. האם מעשיו הם עמל והשתדלות לקנות את טובו יתברך ואת הדבקות בו.

*

וכתב שם עוד, דההבחנה הראשונה 'אור חסדו וטובו' התגלה בשפע החסד של הניסים והנפלאות ביצ"מ, וההבחנה השניה 'אור קדושתו ויחודו' התגלה במורא גדול זה גילוי שכינה, ושראתה שפחה על הים מה שלא ראו הנביאים, ומ"מ גילוי הקדושה הגדולה הנוראה הזו היתה עיקרה בליל א' של פסח ליל שימורים הוא לה' להוציאם וכו', ואז נתגלה הקב"ה 'בכבודו ובעצמו'. 'והגילוי הגדול' והנורא שהתגלה הקב"ה 'בכבודו ובעצמו' היה ביטול לסטרא אחרא כולה, ונעקר אז היצר הרע מישראל לגמרי, וזה גופא היתה הסיבה להבחנה השלישית 'לברא את הרע' ולתת כח חדש להרע כדי שלא תתבטל הבחירה, וזה הסיבה שהיתה גאולת מצרים 'בחפזון'.

[ולא כמו מי שכתב שהחפזון היה כדי שלא יכנסו בשער החמישים דני"ן שערי טומאה. דאי אפשר לומר כן, כי חוץ מזה שאין שער חמישים בטומאה, הרי אדרבה אז נתגלה הקב"ה 'בכבודו ובעצמו' וע"ז נתבטלו כל כוחות הטומאה מכל וכל (ולא שייך לומר כן אלא רק על 'סוף שעבודך' שהיו יכולים ליפול לעמקי הסטרא אחרא), ובליל פסח היתה כל הסטרא אחרא כפופה וכבושה, עד שהייתה עומדת להתבטל לגמרי].

*

עוד כתב הלשם, שנודע מכתבי האר"י שבלייל א' דפסח נשתנו סדרי בראשית ונתגלו האורות שלא בסדר המדרגות ונתגדלו וכו', ונתעלו ישראל ג"כ, כמש"כ ותרבי ותגדלי וכו', ונעשו אז כבריה חדשה, והאירו כולם באור פני מלך וכו', ובאשר שהיה כל זה שלא במעשיהם כלל, והוא נגד הסיבה המכוונת, לכך לא היה אפשר לכל אלו האורות הנפלאים להתקיים עליהם כלל, כי היה נתבטל הבחירה וכו' [לשם, שם].

מבואר בדבריו שבלייל פסח התגלתה הארה מיוחדת ומופלאה, ונתעלו ישראל והאירו באור פני מלך חיים, והוא ההבחנה השניה 'גילוי אור קדושתו' שהאירה בליל א' דפסח ע"י שנתגלה הקב"ה 'בכבודו ובעצמו', ורק דכיון שעיקר המטרה הוא 'בהבחנה השלישית' שיתגלו האורות [אור חסדו] 'אור קדושתו', ע"י 'מעשי בני אדם', לכן לא נשארו ולא נתקיימו האורות, והיו צריכים לחזור ולקנותם בכל מ"ט ימי העומר שהם מיצ"מ עד מ"ת.

[והסיבה שהתגלתה הארה כה נפלאה של 'בכבודו ובעצמו' כבר ביארנו לעיל כי יצ"מ היא בריאה חדשה 'תחת התפוח', בג' גוויי התפוח, לכן הוצרכו לברוא את העולם בג' גוויים, א. באור חסדו - מכות מצרים (נגוף ורפוא) ב. אור קדושתו - זהו המורא גדול, וזהו גם ה'בכבודו ובעצמו' שנתגלה בליל א' דפסח. ג. והגוון השלישי - 'מעשה בני"א', נוצר מחמת אור קדושתו, שמחמת גילוי 'הבכבודו ובעצמו' נעקר ונתבטל היצה"ר, ולכן הוצרכו לברוא אותו מחדש כדי 'שתתקיים הבחירה'].

*

והוסיף הלשם דבר חידוש, שהאורות הנפלאים של ליל א' דפסח [האורות של אור קדושתו אור הבכבודו בעצמו], למרות שהסתלק לא נעקר לגמרי 'ונשאר רושם' ממנו, וסיבת הדבר כתב וז"ל: ואם שהיתה סיבת הגאולה 'בזכות עצמם' [היא ההבחנה הג' 'מעשה בני'א], הרי לא הסתלק מהם כל האורות הגדולים הנזכרים, אלא אדרבה היו הולכים ומתעלים מעילוי לעילוי עד אין קץ וכו'. אך הרי זה באמת רצון המאציל יתב"ש, וכונתו מכלל ישראל שיגרמו במעשיהם ובזכותם ביטול היצה"ר מהעולם ושיתקדש כל העולם כולו בקדושת שמו יתברך וכמו שיהיה בימות המשיח וכו'. מבואר בדבריו שאע"פ שהמכון הוא אורות שמתגלים מכח 'מעשי בני'א, מ"מ הקב"ה לא סילק את האורות המופלאים בליל א' דפסח ונשאר רושם מהם. וצ"ב הטעם.

ונראה שנתחדש כאן, שאע"פ שיעקר המכון בכוונת הבריאה הוא ההבחנה השלישית מעשי בני'א [ושכל שאר האורות אור חסדו' ואור קדושתו, יגיעו מכח 'מעשי בני'א' שהוא ההבחנה השלישית], מ"מ כיון שמצד מעשה בני'א א. מעשיהם פועלים רק כפי כחם ב. מצד מעשיהם אין ביטול לרע אלא אדרבה כח הבחירה נותן קיום לרע כדי שלא תבטל הבחירה. לכן הקב"ה השאיר את רושם האורות הגדולים של ליל א' דפסח א. כדי שעי"ז יתעלו בני'א עילוי אחר עילוי עד אין קץ, יותר מכפי כוחם ב. שיהא ביטול לרע ויתוקן העולם כפי שיהיה לעת"ל.

והיינו שאם היה נשאר רק ההבחנה השלישית שהיא 'מעשה בני'א אז היה נשאר הרע קיים, לכן הקב"ה השאיר את רושם האורות הנפלאים בליל פסח [שהוא אור קדושתו אור הבכבודו ובעצמו], שעי"ז הונח שורש בבריאה [בעולם החדש שנברא ביצ"מ] שלבסוף יתבטל הרע, וכפי שיהיה לעת"ל, ובלע המות לנצח, ויעקר הרע מהעולם.

*

ומכאן שורש הדבר 'שיצ"מ הוא שורש לגאולה האחרונה' שתהיה לעת"ל, והיינו כיון דהגאולה האחרונה תהיה ביטול הרע, אז השורש לזה הונח ביצ"מ בעת בריאת העולם החדש, שהקב"ה גילה את 'אור קדושתו' את 'הבכבודו ובעצמו', ואע"ג שהאור הגדול הזה נסתלק, מ"מ נשאר ממנו 'רושם', כדי שמכח הרושם הזה יעקר לבסוף הרע מן העולם.

*

והנה בזה נבין, מה טעם בליל א' דפסח נתחדשו מצוות כה רבות [לדעת הגר"א ס"ד מצות], ונראה לפי האמור שביצ"מ נברא ונתחדש העולם בג' הבחנותיו 'תחת התפוח' בג' גוונים א. אור חסדו ב. אור קדושתו ג. בריאת הרע [מעשה בני'א] נבין שהמצוות הרבות בליל פסח נועדו כדי שנבנה על ידם את העולם החדש ואת קיומו ע"י 'מעשי בני'א, כיון שהעולם שלפני כן היה עולם של 'חסד ויתור', והעולם הזה נפסק, ומכאן ואילך מיצ"מ נברא ונתחדש עולם שאין בו 'חסד ויתור', אלא הוא תלוי 'במעשה בני'א, לכן מיד שנברא העולם החדש בליל א' דפסח ניתנו בו מצוות רבות, כדי 'שמעשה האדם' יקיים את העולם, וימשיך לעולם את א. אור חסדו וטובו ב. אור קדושתו ויחודו.

*

והנה בפסח נצטוו להרחיק מהחמץ בתכלית הריחוק ואפילו במשהו ובבל יראה ובבל ימצא, וכתב ע"ז הלשם כי ישנו להרע שייכות עם כל בחינות החמץ [וכשלא נזהרים ולא מתרחקים מחמץ יש אחיזה לרע ע"י שהוא יונק מהחמץ], ולכן אנו מצווים להרחיק ממנו בתכלית הריחוק, כדי שלא יתקנא ושלא יתגרה בנו, כי הרע אורב תמיד על ישראל לנקום נקמה עבור זה מאד מאד [לשם שם].

והטעם שהרע רוצה לנקום בנו ואורב תמיד לנקום נקמה, הוא משום שבלייל א' דפסח נתגלה אור קדושתו אור נורא מאד, שנתגלה הבכבודו ובעצמו, והיה ביטול לרע, והיה צריך לחדש ולברוא את הרע כדי שלא תבטל הבחירה, ומ"מ נשאר 'רושם' האורות הנפלאים, שעי"ז הונח שורש לביטול הרע כפי שיהיה לעת"ל. ועל הדבר הזה 'שהונח בפסח רושם ושורש לביטול הרע', אורב הרע לנקום את נקמתו.

*

נמצא אפוא, שסגולת ליל א' דפסח הוא בשני פנים. הפן האחד, שנתחדש כח במעשה בני אדם לקיים ולהעמיד עולם. והפן השני, האפשרות לזכות באורות הגדולים ולהתעלות עילוי אחר עילוי עד אין קץ. והביאור אם נרצה להבין מה מתרחש בליל א' דפסח ומה מוטל עלינו, דבר ראשון חשוב שנדע, בפסח נברא העולם מחדש 'תחת התפוח' בג' גוונים 'אור חסדו' 'אור קדושתו' 'מעשה בני'א, התגדלתי והתקדשתי ונודעתי, קדוש ברוך ימלוך. ואף שעד עתה עמד העולם ב'חסד ויתור', אולם מעתה מיציאת מצרים שנברא העולם החדש אין ויתור, ואין גם חסד ויתור, והכל תלוי 'במעשי בני'א, מעשה בני'א ממשיכים את אור חסדו ואור קדושתו, ואם חלילה בני'א חוטאים מתבטל העולם, דאם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי. ומטעם זה ניתנו מצוות רבות בליל פסח, כדי שבמעשנו נבנה עולם ונמשיך לתוכו את אור חסדו ואור קדושתו.

והדבר השני, שבלייל א' דפסח מתגלה אור קדושתו, האורות הנפלאים, 'הבכבודו ובעצמו', ויש אפשרות להתעלות על ידם עילוי אחר עילוי עד אין קץ. ואע"פ שהאורות מסתלקים ונשאר מהם רק 'רושם', תועלתם עבורנו היא עצומה, כדי שנוכל להעזר על ידם ולהתעלות 'יותר מכפי כוחנו' [כי האורות דמעשה בני'א הם רק כפי כוחם], ונתעלה עילוי אחר עילוי עד אין קץ. וגם שבזה הונח שורש לבטול הרע לעת"ל [כי מצד מעשה בני'א מחוייב שיסאר הרע כדי שלא תבטל הבחירה] ולכן גם נצטוינו להתרחק מחמץ בתכלית הריחוק.

*

עוד זאת, גאולה ראשונה שנתגלה אור קדושתו 'הבכבודו ובעצמו', נתבטל ונעקר היצה"ר, לכן הוכרחו ישראל לצאת ממצרים 'בחפזון' כדי שלא יתבטל הרע לגמרי ויהיה מקום לבחירה. אולם לעת"ל שימשך עלינו האורות הגדולים 'יתבטל הרע' מכל וכל, נאמר כי 'לא בחפזון' תצאו ובמנוסה לא תלכו כי הולך לפניכם השם' [לשם שם].

ביאורם של דברים הוא כפי שאמרנו, מהאורות של ליל א' דפסח שנתנו 'בחפזון' 'נשאר רושם' שמהם ועל ידם 'יעקר הרע' לעת"ל, ולכן יציאת מצרים היא שורש לגאולה אחרונה, שכבר בשעת חפזון מצרים הונח השורש ללא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו.

יתן ה' שיתקיים בנו במהרה מאמר הכתוב כימי צאתכם מארץ מצרים אראנו נפלאות, ונזכה בקרוב לראות בעינינו קיבוץ נדחי ישראל בשוב ה' ציון, באופן 'שלא בחפזון' תצאו ובמנוסה לא תלכו כי הולך לפניכם ה' ומאסיפכם אלוקי ישראל.

ונזכה לחוג את חג ה' בדיצות, לעשות את סדר חג הפסח כהלכתו, ככל משפטו וחוקתו, ונזכה על ידי מעשינו 'מעשה המצות', לאורות הנפלאים המאירים בלילה הזה -

להתעלות על ידם עילוי אחר עילוי עד אין קץ.

בדיקת חמץ

הגאון רבי יצחק דרזי שליט"א

בעמח"ס שבות יצחק

בדוק מקומות מסתור שסגנון בדיקתם בראיה, הגרי"ש אלישיב זצ"ל היה משתטח על הריצפה ומסתכל תחת הארונות והמטות במקומות מסתור, והגרש"ז אויערבך זצ"ל היה עושה ביקורת כללית על כל מקום ושואל אם ניקו ולא הכניסו חמץ אחר כך, וזה מאד נצרך כי החמץ של היום בא בכל מיני צורות כגון מאכל תינוקות וויטמינים תוספי תזונה [בדקו ומצאו בסיגריות שיש בהם חומרי טעם וריח וכדו' ומהם ששה רכיבים העשויים מחיטה ושעורה], ולפעמים נותנים אותם בין הבגדים והחפצים באופן זמני ושוכחים, ולכך צריך ביקורת כללית על הכל שאכן ניקו במישימוש היד ונזהרו שלא להכניס שם חמץ. הגרש"ז אויערבך זצ"ל אמר לי שהוא לא מבין מה לקח לחזון איש כל כך הרבה שעות בדיקת חמץ. ושאלתי להגר"ח קניבסקי זצ"ל והשיב שהחזון איש לא התחיל את הניקיון לפסח לפני ליל י"ד ואז בחורים באו לעזור לו לנקות ולבדוק. והחזון איש רצה שיבדקו לו את הספרים עם מברשת שיניים דף דף בליל י"ד כדי שגם זה יהיה כלול בברכה.

יבדוק ע"י נר כמנהג ישראל, מכונית וכדומה שע"י נר הבדיקה לא תעשה כראוי, יבדוק עם פנס. החזון איש והגרש"ז אויערבך זצ"ל והגרי"ש אלישיב זצ"ל השאירו את החשמל דולק בזמן הבדיקה בנימוק שרואים שזה עוזר לבדיקה.

ג. ד' הרחקות מחמץ

א. תמ"ב ס"ז במשנ"ב מבואר דעיקר תקנת הבדיקה היתה על חמץ שעלול לקחת לאכול, ובפחות מכזית כגון ביגלה ביסלי וכדו' יש מחלוקת אם לחוש לזה, ואם היה מטונף קצת ופחות מכזית אין צריך לבער לכולי עלמא.

ב. תמ"ב ס"ו נהגו לגרר הכתלים והכסאות שנגע בהם חמץ. וכתב הרא"ש דמנהג ישראל קדושים זה התקבל כל כך עד שאין מה להאריך בעיקר הדין. טעם המנהג הוא כדי שלא יגיע לפיו פירור שלא במתכוין.

ג. תמ"ב ס"ג בגדים שכבסו בחלב חיטה מותר לקיימן אבל אסור להציע המפה על השולחן שמא יתפרך מהם לתוך המאכל. וצעפים אין ללובשם בשעת האכילה. כל זה חובת זהירות שלא יהא פירור חמץ במקום האכילה.

ד. הרחקה רביעית, ת"מ ס"ב חמץ של גוי צריך לעשות לפניו מחיצה גבוה עשרה טפחים כדי שלא ישכח ויאכלנו. והר"ן כתב דלכן השוכר בית ביום י"ד אם אינו בדוק צריך לבדוק שמא ימצא חמץ שאינו שלו ויאכלנו וזה נלמד מדין מחיצה לחמץ של נכרי. וכתב החזו"א נראה דלענין חיוב מחיצה אין חילוק בין פירורין לגלוסקא יפה והלכך חייבין לבדוק הספרים משום חשש פירורין. דבריו נתבארו בהרחבה בשבות יצחק פרק ב'. והגרי"ש אלישיב זצ"ל נקט שחשש פירורים בספרים הוא בכלל הזהירות במפה

א. בשו"ע תלג יא המכבד חדרו בי"ג בניסן ומכוין לבדוק החמץ ולבערו, ונזהר שלא להכניס שם עוד חמץ, אע"פ כן צריך לבדוק בליל י"ד, משום לא תחלוק.

וכתב המשנ"ב תל"ב א' דהסכימו רוב האחרונים דאם בדק בליל י"ג לאור הנר אין צריך לחזור ולבדוק בליל י"ג כי הלא תחלוק נאמר על סגנון הבדיקה שיהא בנר ובלילה. ודלא כב"ח ולבוש וט"ז דהלא תחלוק נאמר גם על תאריך הבדיקה בליל י"ד ככל ישראל.

והשאלה היא אם משום לא תחלוק צריך לחזור בליל י"ד על כל הבית והחפצים והכלים והכיסים.

והתשובה היא שיש שני סגנונות בדיקה, בדיקה בראיה, ובדיקה בכיבוד, לדוגמא כתוב במשנ"ב סי' תל"ג ס"ו דתחת המטה כשיש תרנגולים שיאכלו הפירורים שבגומות והחשש הוא לחתיכה גדולה, די בכיבוד, וכן בכיסים וכלים סגנון בדיקתם בכיבוד במישימוש היד.

בדורות שעברו החמץ היה בגומות בקרקע וכן בכתלים יעו' בבן איש חי שהבדיקה יש בה טירחה גדולה כי הבתים עשויים אבנים קטנות בלי טיח ובכל קיר יכול להיות הרבה חורים וסדקים שסגנון בדיקתם בראיה ועל זה תיקנו שיבדוק בראיה בנר ובלילה.

אצלנו אין מה לבדוק בקיר ובריצפה אבל יש הרבה כלים וארונות ובגדים מקרר וכדו' שסיגנון בדיקתם במישימוש היד, ושמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל, דדברים שנעשתה בהם בדיקה במישימוש היד ונזהרו שלא להכניס שם חמץ, אין צריך לחזור לבדוקם בליל י"ד ורק דברים שסיגנון בדיקתם בראיה, כגון תחת הארונות וליד רגלי המטות וכדו' מקומות מסתור הדומים לחורים וסדקים שסגנון בדיקתם בראיה עליהם צריך לחזור בליל י"ד ולאור הנר.

אופן הבדיקה

ב. בעבר לא היו מנקים כל כך קודם ליל י"ד, ונחלקו אם הבדיקה על הפינוי של החמץ ורק כשיודעים שיש חמץ אפשר לברך, או גם כשיש ספק מברך על הבדיקה שהיא כדי לוודא שאין חמץ.

כיום כאשר בטוחים שאין חמץ בשיעור הצריך ביעור [כמשי"ת לפנינו], אי אפשר לברך על הבדיקה בלי הנחת פתיתים, [גורם ברכה שאינה צריכה אין בזה כי המצוה היא חובת הגוף], כן שמעתי מהגרי"ש אלישיב זצ"ל.

הנחת הפתיתים תהא ע"י אחר שיצניע אותם במקומות מסתור כדי שהבדיקה תעשה בדרך חיפוש כ"כ העמק הלכה. [כשלא היה מי שהניח להגרי"ש אלישיב זצ"ל פתיתים הניח הוא בעצמו]. די בחתיכות פחות מכזית כי עשויות להצטרף אח"כ בכלי. ינחם בשקיות ניילון וירשום המקום שבו מצניעים כדי שאם הבדוק לא מצא ידעו היכן למוצאה.

שכיבסו בחלב חיטה, ולכן ישם כיסוי אחר על השולחן בשעה שמביא לשם ספר. וכן מובא בשם האגרו"מ.

לסיכום יש ארבע הרחקות, החשש שיקח וישים בפה במתכוין, הרחקת פירור שעלול להגיע לפיו שלא במתכוין, מפה שעלול להתפרך ממנה פירור לא להביא לשולחן, ומחיצה לחמצו של גוי לא לשהות בסביבת חמץ.

ויעו בשערי תשובה שאם אנשי חיל עומדים בבית ישראל ואי אפשר לעשות לו מחיצה, מכל מקום אינו צריך לילך מביתו. בעלי תשובה השהים בבית הוריהם ויש כיוור רק במטבח, בדוחק התיר הגר"ש אלישיב להכנס למטבח ליטול ידים ומיד לצאת משם. לא לשהות ליד קיוסק המוכר חמץ.

ליל הסדר

א. הסיבה, כתב הרמב"ם פ"ז ה"ו בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו [בנוסח ההגדה כתב לראות] כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים שנאמר ואותנו הוציא משם וגו' ועל דבר זה צוה הקב"ה בתורה וזכרת כי **עבד היית** כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית ז לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות.

כלומר העבודה של ליל הסדר לראות את עצמך כמי שהיית עד לפני מספר רגעים עבד והוציאו אותך ועתה אתה יושב כאדון, לפיכך צורת הישיבה צריכה להיות כאדון שזה עתה יצא לחירות.

ישבתי על כיסא ליד הגר"ש אלישיב זצ"ל סובבתי המשענת גב לצד ואמרתי שמניחים כרית על המשענת ונוטים עליה. ואמר לי שאני נראה מעונה ולא קיימתי הסיבה ועברתי על איסור עינוי ביום טוב. ובקשתי שיראה לי כיצד הוא מיסב, ואמר לי שהוא יושב על המטה שבצידה ארון ובינו לבין הארון מניחים סמיכות וכרים ונוטה מעט עם כתפו שאלתי האם די במעט הטיה, והשיב אני צריך שיראה טוב ולהרגיש טוב ונטיה יותר מזה זה עינוי בשבילי, והראש נשאר ישר [הרב זקס העיד שגם החפץ חיים לא הטה ראשו]. הב"ח שואל שהיום מי שיושב עם כרים נראה חולה והשיב אפשר לסדרם באופן שיראה טוב דרך חירות.

הגרש"ז אויערבך זצ"ל ישב על כסא עם ידיות מרופדות [אפשר להניח כרית במקום ריפוד] וזה האופן הטוב והמומלץ כפי הנהוג היום לשבת ולהרגיש כמו אדון שיושב על כסא עם ידיות ומתרווח בנטיה קצת, ולא כעבד שיושב דרוך. [בישיבה עם נטיה קצת אין חשש שמא יקדים קנה לו שט אבל כיון שהיו צורות שונות של הסיבה שבהם קיים חשש כזה לא חילקו]. הסבה על ברכי חבירו היתה באופן שישבו ברגלים שלובות על שטיח זה בצד זה ואז ברכי חבירו שמשו כידית כסא עם ריפוד.

אם אין כסא עם ידיות, אפשר להלביש כר על משענת הכסא של היושב בצדך ולסובב הכר באופן של קצת נטיה עליו כשהיד סמוכה לגוף.

הסבה היא על דבר רך, יד שמאל נשארת סמוכה לגוף, ליד

שולחן וכדו', ולא לנטות לפניו אלא לצידו כי להתכופף אל האוכל אינה דרך חירות. נטיה שאפשר להתחיל מוטה קדימה ומיד להזדקף אחורה.

ב. ד' כוסות דרך חירות. במיץ ענבים כתב הפרי חדש ידי חירות לא יצא כי אינו משמח, ומבואר בראשונים דלא יצא פירושו אין זו מצוה שלמה אין זו מצוה מהודרה אין זו מצוה מן המובחר. מיץ ענבים אע"פ שאינו סועד ומשמח מברכים עליו הגפן כי הוא עתיד להיות יין, פיסור, בישול, ביסולפיט בכמות מזערית שאפשר לשתותה, אינו שולל את האפשרות שיהיה יין וברכתו הגפן.

מיץ ענבים אם כתוב עליו מאה אחוז ברכתו הגפן, אם לא כתוב בדרך כלל מוסיפים עשרות אחוזים של מים ומתקנים אותם בחומרי טעם ואינו יכול להיות יין וברכתו שהכל, וגם בדיעבד אם בירך עליו הגפן יחזור ויברך שהכל, כן שמעתי מהגר"ש אלישיב זצ"ל.

לדרך חירות יערב רוב יין עם מיץ ענבים או לכל הפחות שליש ואם גם זה אינו יכול יערב במדה שירגיש האלכוהול כמה שאפשר.

ג. מצה השיעור שלה המשקל ביחס לנפח זה חצי כ-28 גם לכזית דאורייתא וצריך כ-30 גרם כדי להביא בחשבון מה שנשאר בין השיניים, ולכתחילה שתי זיתים זית מהשלמה זית מהפרוסה לכל אחד, אחד דרבנן כחמש עשרה גרם ואו לכל הפחות יוסיף קצת על השלושים גרם. אסור לשקול ביום טוב, ואפשר לדעת המשקל לפי מספר המצות בקופסא. וכתב הראב"ן דאפילו לנשים ועבדים יתן ב' זתים.

וכתב האגרו"מ מזה כמאה שנה אכשר דרא לעשות מצות דקות, וכדי שיהא לכל אחד זית מהשלמה זית מהפרוסה אני נוהג ליתן לפני כל שניים לחם משנה לבד, ומקוה אני שגם בני ינהגו כן. וכן שמעתי מהגר"ש אלישיב זצ"ל דטוב ליתן לפני המסובים שתיים וחצי מצות לפני נטילת ידים כדי שכל אחד יקבל שני זתים.

אופן האכילה, ילעס בהסיבה לאט לאט עד שיתקבץ כמות שיכול לבלוע בבת אחת ומהבליעה יתחיל לשער זמן האכילה, וכתב בשיעורין של תורה דלכתחילה לא ישהה יותר משתי דקות ועכ"פ יזהר שלא ישהה יותר מארבע דקות.

ד. חצות הגרש"ז אויערבך זצ"ל והגר"ש אלישיב זצ"ל העירו דחצות לילה הוא מהשקיעה עד עלות השחר ולא עד הנץ כמו שנדפס בלוחות, ולכתחילה עד עלות הראשון שהוא שעה וחצי לפני הנץ ואפשר להוסיף כמה דקות מהשקיעה כדעת רבי יוסי ושנה זו חצות של הלוח 12:42 וצריך להקפיד לאכול לפני 12:00

ושיהיה נרצה בעזרת השם

ליקוטים על פסח מתוך שיעורי מחשבה קצרה על פרק ערבי פסחים

מי שמעוניין בשיעורים על כל הפרק ישלח אימייל לכתובת בתחתית העמוד

פסחים דף צט

דף קב

ד' כוסות (א)

בשמים ביום טוב

לא יפחתו לו מד' כוסות. רש"י ורשב"ם מביאים שהכוסות הללו נתקנו כנגד ד' לשונות של גאולה: "הוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי".

נחלקו התנאים כיצד מסדרים את הקידוש וההבדלה ביו"ט שחל במוצאי שבת, וכידוע ממנהגנו לעשות "יקנה"ז". ויש לשים לב שלא הוזכרו כאן בשמים כמו בכל מוצאי שבת. ועמדו בזה התוס', ורצו לומר שהרי הטעם שמריחים בשמים במוצ"ש הוא משום שבשבת יש נשמה יתירה שעוזבת את הגוף במוצ"ש, וממילא במוצ"ש שנכנס אז יו"ט, מגיעה נשמה יתירה מצד יו"ט ואין צריך להריח בשמים. אך מקשים דהרי במוצאי יו"ט לא צריכים להריח, מוכח שאין נשמה יתירה ביו"ט.

המהר"ל בספר הגבורות מבאר בכמה אופנים כיצד מבינים את סדר לשונות הגאולה. הסדר הפשוט הוא שהנה נאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים: "גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם ד' מאות שנה". יש כאן שלושה חלקים:

גר יהיה זרעך בארץ לא להם - הם יהיו בגלות.
ועבדום - שעבוד.

אבל הרמב"ן בחיבורו 'אמונה ובטחון' נוקט שיש נשמה יתירה ביו"ט, וכלפי מה שהקשו התוס' למה אין צריך להריח בשמים במוצאי יו"ט, מבאר הרמב"ן משום שבשונה משבת שהנשמה יתירה עוזבת את הגוף במוצ"ש, ביו"ט הנשמה יתירה לא עוזבת.

ועינו אותם - עינוי שהוא תוספת צרות על העבדות.

ונקשרים כאן דברי המהר"ל בענין עירוב תבשילין, שידוע שהשבת היא מעין עוה"ב, ויו"ט הוא מעין ימות המשיח.

כנגד זה באים ג' הלשונות של הגאולה, ובסדר הפוך, שבתחילה נגאלים מהחלק האחרון, והולכת ומתגברת הגאולה עד שמגיעה להתחלה:

הוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים - מהעיני.
הצלתי אתכם מעבודתם - מהעבודה.
וגאלתי אתכם - מהגלות בארץ לא להם.

יו"ט הוא קצת להרגיש ולחוש מה שיהיה בימות המשיח. ששם יהיה עולם-הזה בדרגה יותר נעלה. יש מחלוקת בגמ' מה בדיוק הדרגה של ימות המשיח, אך עכ"פ יש כאן עוה"ז נעלה.

והלשון הרביעית היא "ולקחתי אתכם לי לעם", שזה החלק החיובי, שנהיים לעם ה'.

לעומת זאת העוה"ב הוא 'עין לא ראתה אלקים זולתך', מעל ומעבר לכל השגה שלנו. כשמסתלקת השבת אין אנחנו יכולים להתקשר לבחינה זו, כי בימות החול אין לנו שייכות לעוה"ב. אבל כשמסתיים יו"ט שזה בעצם אותה תבנית של ימות החול, רק בצורה יותר נעלה, שייך שנקח את זה הלאה. אפשר להתקשר לזה. "והשיאנו ה' אלקינו את ברכת מועדיך".

אנו יודעים שיש לשון חמישית של גאולה "והבאתי אתכם אל הארץ". ובירושלמי מובא שיש כוס חמישית שהיא רשות. וכן נוהגים 'כוס של אליהו'.

וכעין זה ביאר הקדושת לוי שיו"ט הוא דבר שמתקדש ע"י ישראל דקדשינהו לזמנים, ואילו שבת קביעא וקיימא, ואין אנו שייכים אליו.

וצריך ביאור מדוע אין כוס זו חובה.

ומו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל ביאר ש'מועד' הוא לשון 'יעד'. כל מועד הוא יעד לאן אנחנו הולכים, לאן מועדות פנינו, ולכן זה דבר שמאד שייך אלינו. והא ענין אסרו חג - העושה איסור לחג באכילה ושתייה (כלשון הגמ' סוכה), לקשר את החג אלינו, לימות החול.

ושמעתי מאבי מו"ר שליט"א, שהמהר"ל בנצח ישראל מסביר שכל מאורע שארע לדור הראשון של יוצאי מצרים, הותיר את חותמו לדורות ולא התבטל. דהיינו יציאת מצרים, קריעת ים סוף, ומעמד הר סיני.

הרב הוטנר היה אומר לתלמידיו שאין נכון לומר 'עבר עלינו היום טוב', אלא 'הרווחנו את היום טוב', כל חג נותן לנו עוד תוספת לימות החול שלנו. זו כוונת הרמב"ן שהנשמה יתירה של יו"ט לא עוזבת אותנו, לכן אין בשמים במוצאי יו"ט כי אנחנו נשארים עם המעלות של היו"ט גם הלאה.

מה שעם ישראל לא עשו בדור ההוא, נאבד. ולגבי ביאת הארץ, אילו זכו ודור יוצאי מצרים היו נכנסים לא"י, היה נשאר הדבר לנצח. אבל מכיון שגרם החטא ונכנס רק הדור הבא, על כן איבדו ברבות הימים את א"י.

ולפי"ז מובן שאין אנו מזכירים את ביאת הארץ בליל הסדר, שכן אנו מציינים רק את הגאולה שלא התבטלה.

דף קח

ד' כוסות (ב)

רבי צדוק הכהן במחשבות חרוץ מבאר דבר נפלא ע"פ המהר"ל (והוא אחד המקומות הבודדים שרבי צדוק מביא את המהר"ל). כדלהלן.

בביאור ענינם של ד' כוסות, מצינו ברש"י בשני מקומות הסברים נפרדים. כאן בדף ק"ח כתב רש"י שהם כנגד שלש פעמים שנאמר 'כוס' בחלום שר המשקים, וכוס רביעית היא ברכת המזון. ולעיל בדף צט: הביא רש"י ביאור אחר, שהם כנגד ד' לשונות של גאולה, "והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי".

המהר"ל בסוף גבורות ה' מבאר את מהות הכוס החמישית (בדרך אחרת מהאמור לעיל), דהכוסות הראשונות הן כנגד הפיכת כלל ישראל לעם, והכוס החמישית היא כנגד פרנסה, שלאחר שהקב"ה העמיד את הבנין של כלל ישראל, כעת צריך לתת להם פרנסה ומזונות.

ובאמת שני ההסברים האלה הם שתי דעות במדרש רבה פרשת וישב, וכן

והנה הצורך בעסק הפרנסה הוא רק בעקבות חטא אדם הראשון כמו שכתוב "בזעת אפך תאכל לחם" וכן בגמ' בקידושין אמרינן "הרעותי את מעשיי וקיפחתי את פרנסתי". מעתה, אומר רבי צדוק: בליל הסדר, כאשר עם ישראל נמצא ברום המדרגה, כעין אדם הראשון במצבו המתוקן, שוב אין צריכים לרדוף אחר המזונות, ועל כן לא תקנו כוס כנגד הפרנסה.

בירושלמי כאן. ויש להבין מדוע רש"י נקט במשנה כדעה אחת, ובדף קח: כדעה אחרת.

החשק שלמה מבאר שבדף ק"ח הרי איירינן בשיטת ריב"ל שהוא האומר בירושלמי שהכוסות הן כנגד חלום שר המשקים.

עוד יש שיישבו שבמשנה הנידון הוא שצריך למכור כסותו כדי לקנות יין, וזה כנגד השבח שיש בד' גאולות, ואילו כאן יש לגמ' צד שאפשר לשתות את כל הד' כוסות בבת אחת, והרי איזה מין שבח יש בכוס הנשתית בבת אחת? לכן רש"י אומר שמקיימים בכך את הכוסות שנמצאים בחלום שר המשקים.

ונראה לבאר באופן נוסף: הגמ' כאן עוסקת בחיוב נשים בד' כוסות, ואומרת 'אף הן היו באותו הנס', ומבאר הרשב"ם שהן היו הסיבה לנס, כי בזכות נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים. והקשו התוס' על רשב"ם למה א"כ נאמר 'אף' הן היו באותו הנס, והרי הן העיקר.

וביאר החתם סופר שכאשר אדם זכאי מצד זכויותיו לקבל משהו מן השמים, זה צריך להגיע שלא ע"י נס. כי פירושו של המושג נס הוא שישינה התערבות שמיימית בתוך המהלך הרגיל של העולם. אבל אם אדם מגיע לו, לא צריך נס. וכיון שהנשים זכאיות היו לגאולה, שכן צדקניות היו, ממילא גאולתן צריכה להיות בדרך הטבע ולא על פי נס. והסיבה שהיתה יציאת מצרים בדרך נס, היה זה מחמת האנשים. לכן מיושב שעל הנשים נאמר 'אף הן' היו באותו הנס, שדוקא מפני שהיתה להן זכות להיאגל, על כן אצלן אין צורך בנס. הן טפלות לבחינת הנס שבגאולה.

לפי"ז אפשר לבאר שבד' לשונות של גאולה, מדובר על מערכת ניסים "וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים", הלשונות האלה לא שייכות לנשים, כי אשה צריכה להגאל שלא ע"י נס. לכן רש"י אצלנו לא הזכיר שהכוסות כנגד לשונות הגאולה. ומה שכן הוזכר היינו הכוסות של חלום שר המשקים, שהגמ' בסוטה ובחולין אומרת שמשם רמז לפורענויות שמצרים תקבל, ויהיה זה כחלק מסדר העולם ולא בדרך נס גלוי.

דף קט

ליל שמורים

אמרינן בסוגיין שאין לחשוש ל'זוגות' בליל הסדר, כי לילה זה משומר ובא מן המזיקים. מה הפירוש בזה?

הגר"א בפירושו להגדה של פסח מבאר את השאלה 'מה נשתנה הלילה הזה' - ש'יום' הוא בחינת זכר שהוא האור המשפיע, ו'לילה' הוא בחינת נקיבה כנגד החושך והחלק המקבל. ושאלת התינוק היא מפני מה מתייחסים ללילה של פסח בלשון זכר, שהרי לילה היא לשון נקבה, וכן בכל מקום את המצוות מקיימים דוקא ביום ולא בלילה. והתשובה לתינוק היא שאכן לילה זה הוא בדין יום, כדיתבאר.

[אגב, אמנם בלשון הקודש המילה לילה נאמרת בלשון זכר, אבל המפרשים על הגר"א מבארים שזה מכח הלילה של פסח. שכיון שליל הסדר נקרא לשון זכר, על כן השתרש כן ביחס לכל הלילות.]

העיון יעקב על העין יעקב מבאר שזה הכוונה בגמ' שהוא ליל ומשומר מן המזיקין, שעיקר כוחם של המזיקים הוא בלילה, וכיון שליל פסח יש לו דין יום, אין למזיקין שליטה. ומביא את הכתוב 'ויאר את הלילה'.

החיד"א בפתח עינים מקשה על העיון יעקב שהפסוק שהביא אינו מתאים, שהרי הוא נאמר בליל שביעי של פסח ולא ביחס לליל היציאה. אמנם מציין הפתח עינים שעצם דברי העיון יעקב בודאי נכונים, ומביא מהזהר פרשת בא שבליל פסח היה אור כמו שיש בתקופת תמוז, "לילה כיום יאיר".

והחיד"א מביא בשם המפרשים על הפסוק 'ליל שימורים הוא להשם', שהנה הקב"ה לא מייחד שמו על הרעה, וכיון שלילה מתייחס לרע, איך יתכן שיאמר הכתוב 'ליל להשם'? אלא בעל כרחך שאותו לילה שונה מכל הלילות והוא זמן של הארה.

וביאר הדבר, שכאשר מדברים על חושך, על לילה, מדברים על ההסתה של אור ה' בעולם. החושך מסמל זמן של מניעה כמו שכתוב "ולא חשכת את בנך". והיינו שגילוי ה' בעולם נסתר בלילה. וזהו שנאמר "להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות". ומזה הטעם המזיקין שכל ענינם הוא להיות כח הרע בעולם, ולהיות בחינת הסטרא אחרא שעומדת כנגד גילוי ה' בעולם, זמן שליטתם הוא בלילה. אבל כנגד כל זה, ליל פסח מחדש ומבשר שיש גילוי של הקב"ה בעולם, וכמו שאומר הרמב"ן בפרשת בא שמהניסים הגלויים אנו למדים על הניסים הנסתרים. ממילא ברור שבליל פסח אין מזיקין. זה זמן של הארה וגילוי שכינה. ליל שמורים הוא לדורותכם.

דף קי

מזיקין

יש אריכות דברים בסוגיות אלה בנושאי מזיקין, זוגות, כישוף וכוחות הרע. בנידון זה ידועים דברי הרמב"ם (פי"א מהל' ע"ז) שאומר על עניני הכישוף שכל המאמין בדברים אלה וכיו"ב ומחשב בלבו שהם אמת אלא שהתורה אסרתם, אינם אלא מן הסכלים וחסרי הדעת. וממשיך: אבל בעלי החכמה ותמימי הדעת ידעו בראיות ברורות שכל אלו הדברים שאסרה התורה אינם דברי חכמה אלא תוהו והבל שנמשכו בהם חסרי הדעת.

הגר"א בביאורו לשר"ע י"ד (סי' קעט) תוקף את הרמב"ם בצורה חריפה. וכמובן רק אדם בדרגת הגר"א יכול לכתוב כך על הרמב"ם. הגר"א כותב: "והוא נמשך אחר הפילוסופיה הארורה", ומביא הגר"א ראיות מכמה גמרות שמזכירים מזיקין ושדים, וכן לגבי יצ"מ התורה מספרת שהחרטומים פעלו בלהטיהם. לכן ודאי שהכל אמת אלא שהפילוסופיה מנסה לערער עליהם. וכותב הגר"א: ח"ו איני מאמין בהם ולא מהם ולא מהמונם אלא כל הדברים הם כפשטם אלא שיש להם פנימיות.

באמת צריך להבין כיצד הרמב"ם יסביר את כל הגמרות בענין מזיקין, וכגון סוגיין.

ונקדים שיש נושא נוסף שהתחבטו בו המפרשים ובעלי הקבלה, האם הרמב"ם ידע את תורה הנסתה. ונפק"מ למה שכתב הרמב"ם בספרו אודות מעשה מרכבה ומעשה בראשית, האם ניתן להתאים את הדברים למשנת המקובלים.

וישנה אסכולה שטוענת שמאחר והדברים נכתבו בתוך היד החזקה של הרמב"ם ונמצאים בידינו כחלק מספר הרמב"ם, חייבים להתאים אותם למה שאנו מכירים בשאר חלקי התורה. וכך נקט מו"ר הגרמ"ש זצ"ל שהיה טורח לבאר איך כל דברי הרמב"ם מתיישבים עם דברי הקבלה המסורים בידינו. ועל כן ודאי שלא חלק הרמב"ם על המושגים שאנו מכירים מהגמ' ומספרי הקבלה.

אלא, ביאר מו"ר, שהפשט ברמב"ם הוא כדברי הנפש החיים (ג, יב) על המסופר בגמ' בחולין דף ז' שכישוף מכחיש פמליא של מעלה אבל יש דרך להתגבר על הכישוף כרבי חנינא שאמר למכשפה 'אין עוד מלבדו', ולא יכלה לפעול בו. וזה מתקשר למה שביארנו בענין 'ליל שמורים הוא', שבליל פסח אין שלטון למזיקין כי יש בו גילוי של הקב"ה. ומעתה, מי שחי בכל השנה את הגילוי של ליל פסח, ואת מציאות ה', אין המזיקין פועלים עליו.

וזהו שכתב הרמב"ם, שלבעלי החכמה הדברים הללו לא קיימים, דהיינו שראוי להם להגיע למדרגה של דביקות בה' עד שאותם כוחות לא יהיו תקפים כלפיהם.

הגמ' בע"ב אומרת לגבי זוגות "מאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה", ומקשים המפרשים, א"כ מדוע הורה להקפיד על זוגות, הרי עד כמה שהאדם לא יקפיד, לא יינזק. ומבאר השל"ה ד"לא קפיד" אין פירושו שמחליט לא להקפיד, אלא הכוונה שיש לו אמונה ובטחון גמורים בהקב"ה ומכחם הוא אינו חושש לאותם כוחות הרע. מי שחי במדרגה ההיא של אין עוד מלבדו, אין הכוחות הללו שולטים עליו. זה מפתח גדול להבין את כל סוגיות המזיקין לאורך הש"ס.

דף קיד

פסח וחגיגה

הגמ' אומרת שצריך להביא שני תבשילין לליל הסדר, אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה.

הנה במדרש מובא שכשרבקה שלחה את שני גדיי העזים עם יעקב, היה אחד כנגד פסח ואחד כנגד חגיגה, ורואים כמה שהקרבת הזה של חגיגה מחובר לקרבן פסח, עד שאצל יצחק היו את שניהם. כמו"כ לעיל למדנו את שיטת בן תימא שלחגיגה יש את כל הדינים של ק"פ, ובן דורתאי סבר עד כדי כך שחגיגה תדחה שבת כמו פסח.

ובאמת מפני מה קרבן חגיגה כ"כ קשור לקרבן פסח?

ר"א אומר שחבר בשיח יצחק ובהגדת יד מצרים כותב שבלייל הסדר אנו חוגגים את ליל הגאולה שזה כולל את הגאולה העתידה. כדי להגיע לגאולה העתידה צריך לעבור דרך ימות המשיח ואז לעבור לעוה"ב. חגיגה היא קרבן שלמים אשר הוא כנגד ימות המשיח, כי אז יהיו שלום ושלווה בעולם. קרבן פסח הוא קרבן שכל ענינו הוא 'אחד' - בבית אחד בחבורה אחת, צלי אש, אסור לשבור עצם. וכפי שמבאר זאת המהר"ל בגבורות ה'. ועל כן הוא כנגד עולם הבא שאז יהיה ה' אחד ושמו אחד. זה החיבור של חגיגה - כנגד ימות המשיח, ופסח - כנגד עולם הבא.

השם משמואל מבאר שע"פ חז"ל יש שתי צורות לתקן את הרע: א) להתאפקא. להפוך את הרע לטוב. ב) לאתכפיא. שמתגברים על הרע ומבטלים אותו.

חגיגה היא בגדר 'להתאפקא', כי בימות המשיח כל הרע יתחבר עם הטוב, ואף אומות העולם יצטרפו אל הקדושה, כמו שנאמר 'אז אהפוך אל כל העמים שפה ברורה'. הכל נהפך לעבודת ה'.

אולם קרבן פסח הוא בגדר 'לאתכפיא', כל הרע יתבטל אז, וכל מה שיהיה הוא רק עם ישראל וגילוי שמו של הקב"ה, ואומות העולם יהיו בטלים.

אולי זה הביאור למנהגנו שמובא כבר בראשונים שכנגד קרבן פסח מביאים זרוע, וכנגד קרבן חגיגה מביאים ביצה, ויש שביארו משום אבילות על החורבן, אבל לפי דרכנו י"ל שבימות המשיח העולם לא יהיה שלם לגמרי, ולכן כנגדו מביאים ביצה שהוא סימן לאבילות - כלומר לעולם שיש בו חסרונות. אבל בעוה"ב, שזה מה שקרבן פסח מסמל, שם הכל מושלם, והבשר של ק"פ הוא כנגד בשר הליותן שיאכלו הצדיקים לעת"ל כשכר על מעשיהם, שזו השלימות הגמורה לעת"ל.

אולי לפי"ז גם הטעם להלכה שכשערב פסח חל בשבת, אזי אין קרבן חגיגה, שכן אנו יוצאים מזמן שהוא כולו עולם הבא, ולשם שייך קרבן פסח בלבד.

דף קטז

כורך

הגמ' בע"א מביאה שהליל היה כורך את הפסח מצה ומרור ביחד לקיים את הכתוב על מצות ומרורים יאכלוהו, וכך אנו עושים זכר למקדש כהלל.

בספר תולעת יעקב לאחד המקובלים הקדמונים מובא ביאור לכריכה זו, שכאשר כורכים את המצה עם המרור, מתבטא בזה שהמצה העליונה נכרכת עם ייסוריהם של ישראל בעוה"ז, וע"י החיבור של שניהם נגאלים ישראל.

ולבאר דבריו יותר, מתבאר כמו השפת אמת (פסח תרנ"ג) שהחיבור בין המצה למרור היא לקשר בין המצה שהיא מסמלת את הגאולה, ובין המרור שמסמל את העבודה הקשה והמרירות של הגלות. לאמור שכדי להגיע לגאולה השלימה, צריך לעבור דרך הגלות. לא בתורת עונש ונקמה, אלא שזו צורת ההגעה לגאולה, למעלה העליונה.

ומתחברים הדברים לגמ' סוף מכות שכאשר החכמים ראו שועל יוצא מבית קה"ק כולם בכו ור"ע שחק, וכשתמהו על תגובתו, הסביר ר"ע שעד שלא נתקיימה נבואת הזעם 'ציון שדה תחרש' לא היה יודע אם תתקיים נבואת

הנחמה 'עוד ישבו זקנים וגו'. ומו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל הסביר מה עומק הכוונה של ר"ע, אין זה סתם כתנאי בעלמא שכדי לזכות לגאולה מוכרחים לעבור דרך הגלות. אלא יתירה מזו, כל הדרך לגאולה עוברת דרך הגלות. ירידה לצורך עליה. אם אין את הירידה לא יגיעו לעליה. אם אינו רואה את החורבן הגמור בכך ששועלים מהלכים בבהמ"ק אין לצפות לגאולה.

יתכן שזו כוונת התולעת יעקב, שהמצה מושפעת עלינו מלמעלה מצד הקב"ה, והמרור זה הסבל של כלל ישראל, וכשכורכים אותם יחד צומחת הגאולה.

ומובא בספרים שזה נרמז במה שאמרו 'זכר למקדש כהלל'. ה'מקדש' הוא לשון קדושה, מעלה עליונה. 'הלל' הוא המסמל את הענווה כמו שמסופר בגמ' בשבת. והיינו שיש כאן חיבור בין המעלה והקדושה העליונה ובין השפלות והסבל של התחתונים. שע"י צירוף שני החלקים, באה הגאולה.

דף קטז-א

מה נשתנה

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות.

הנצי"ב מבאר מדוע השאלה מיוחסת דוקא לבן. אלא שכל ענין ליל הסדר הוא גילוי אמונה בהקב"ה. אמונה היא דבר שעובר מאב לבן. 'למען תספר באזני בןך ובן בנך', שמעבירים מדור לדור את האמונה בהקב"ה. תורה, לימוד, והבנה מגיעים ע"י רב. אבל אמונה מגיעה ע"י אב. הבן שואל והאב משיב, זו צורת העברת האמונה מדור לדור.

אחת השאלות היא מדוע קרבן פסח אינו נאכל אלא צלי. בזמן הזה שנחרב בהמ"ק, במקום השאלה הנ"ל, שואלים את השאלה על הסיבה. ומשמע שכלל נקוט בידינו שמספר השאלות צריך להיות ארבע.

ובאמת מקשים למה דוקא ארבע שאלות. ויצויין שהרוקח מביא י"ב שאלות שניתן לשאול על ליל הסדר.

אלא שכך הם פני הדברים:

השאלות של ליל הסדר באות לגלות את שם ה' בעולם באמצעות הלימוד לבנים.

ארבע השאלות הן כנגד שם הוי"ה. וכפי שהמקובלים מבארים בקצרה, ה' והה' הם הכחות הקטביים בעולם. את העוה"ב ברא ב' ואת העוה"ז ברא בה'. הוי"ו מסמל את הגילוי והתהליך שנמשך ויורד מלמעלה למטה. הה' האחרונה היא היציאה מן הכח אל הפועל הגמור בעולם.

כדי להביא את הכוחות העליונים כאן למטה צריכים את וי"ו החיבור ואז נעשית יציאה לפועל.

ועתה נראה כיצד ארבע השאלות מכוונות כנגד ד' אותיות השם.

שאלה א' ו', על המצה ועל המרור. הן כנגד ה' והה'. כי כשם שהי' והה' הם הכוחות הקטביים בעולם. כך המצה מסמלת את הגאולה, והמרור מסמל את הגלות והשעבוד. אלו הנקודות ההפכיות. שרשי החסד והדין.

שאלה ג'. הטיבול. זהו כנגד הו'. כי כפי שנתבאר לעיל הו' מחברת את העליונים אל התחתונים ומורידה את השפע למטה. וכך כל הנושא של הבן והאב הוא להעביר את האמונה הלאה לדורות הבאים. וזה ענין הטיבול שמטרתו כדי שתינוקות ישאלו ותתאפשר העברת המסורת הלאה.

שאלה ד'. בזמן הבית פסח, ובזמן הזה הסיבה. והיא כנגד ה' האחרונה שמוציאה את הדברים לפועל בעולם. בזמן בהמ"ק הגילוי היה יותר גבוה, כי נתגלה באמצעות הקרבן פסח אחדותו וייחודו ית' בעולם. שהרי ענין ק"פ הוא האחדות, שאסור לשבור עצם ולאכול בב' בתים (כדהבאנו במק"א מהמהר"ל). כשנחרב בהמ"ק ואין את הגילוי במילואו, מגלים את הדברים בנו, בכך שאנו נמצאים במצב של בני חורין.

נמצא שהד' שאלות שיש בליל הסדר הם גילוי של שם הוי"ה בתוך לילה זה.

מיד אח"כ משיבים:

עבדים היינו - כנגד המרור.

ויוציאנו ה' - כנגד מצה.

ואילו לא הוציאנו הרי אנו ובני בנינו - כנגד ההעברה לדורות הבאים.

אנחנו חייבים להודות ולהלל להקב"ה שהוציאנו ממצרים - אותו הלל והודאה וסיפור, מביאים אל הפועל את הגילוי של יצ"מ.

קטז-ב

שאלה ותשובה

היסוד הגדול של סיפור יציאת מצרים בליל הסדר, המבואר בסוגיא, הוא שצריך לספר ולהגיד העשות בדרך שאלה ותשובה, עד כדי שאפילו שני ת"ח שידועין בהלכות הפסח שואלין זה לזה. ובעמוד הקודם למדנו שאביי שאל את רבה מדוע מסירים את השולחן, נענה רבה ואמר: "פטרן מלומר מה נשתנה", ולפי חלק מהראשונים הכוונה שאין צריך לומר מה נשתנה כלל, אלא צריך רק איזו שאלה ותשובה. וכן ראינו לעיל שבלייל הסדר עושים הרבה דברים כדי שישאלו התניוקות.

מעתה שואלים אנחנו, מאי כולי האי? מדוע ענין השאלה והתשובה כל כך מרכזיים?

הפחד יצחק (פסח סי' מב) מעמיד את הענין בצורה מאוד ברורה.

ושורש הדברים ביסוד הגדול המבואר באריז"ל שהדברים שהתחוללו בליל הסדר ויציאת מצרים היו מעל ומעבר ממה שמתאים למדרגת כלל ישראל שהיו שקועים אז במ"ט שערי טומאה. הקב"ה השפיע מחסדו להוציאם ולרוממם, וזה הנקרא 'איתערותא דלעילא'. וכן מבאר בעל התניא בספרו ליקוטי תורה, שענינו של ליל הסדר הוא שהקב"ה עושה את הכל, אך עכ"פ צריך שיהיה משהו שיעשה מצידנו.

והנה אברהם אבינו נקרא מרכבה למידת החסד, וקשה שהלא כ"ו דורות מבריאית העולם הקב"ה זן בחסדו, ומה התחדש אצל אברהם? אלא שאע"פ שכבר בדורות שלפניו קיבלו ממידת חסדו של הקב"ה, אך הם לא היו "מקבלים" של החסד ולא הצהירו שהחסד מגיע מהקב"ה, ואילו אברהם אבינו העריך והוקיר את ההשפעה של ה', והודיע לכל שהכל מגיע ממנו ית'.

וכן היה ביציאת מצרים שהתנאי הראשון היה שתהיה להם אמונה, וכמו שאומר הרמב"ם שהדבר היחיד שנשאר מאברהם אבינו ביצי"מ הוא האמונה, ובלי זה לא ניתן היה לצאת ממצרים. וכשמה רבינו אמר "והם לא יאמינו לי", היתה בכך פירקא על הגאולה. אלא שה' אמר לו "מאמינים בני מאמינים", וכמו שנאמר "ויאמן העם". וכך הוא גם בהמשך הדורות, חבקוק בא והעמידן על אחת "וצדיק באמונתו יחיה" (גמ' סוף מכות), כי בלי אמונה א"א לקבל את חסדו של הקב"ה.

וכל עבודת ליל הסדר היא לגלות את ענין האמונה, שאנחנו מעריכים את זה שהקב"ה נתן לנו את החסד, ומגלים את האמונה שהכל מגיע ממנו. העבודה היא להעמיד "מקבל", וכך יוכל השפע להגיע אל יעדו.

וזהו אפוא הענין של 'שאלה ותשובה', שעל ידי שהאדם עומד ותמה במה שקורה כאן, ניכר שמדובר כאן במאורע שהוא מעל ומעבר למה שמגיע לנו. זו צורת התפיסה של ליל הסדר, ורק כך ניתן לקבל את החסד המופלא שנשפע עלינו.

דף קטז-ג

מתחיל כגנות

נחלקו רב ושמואל מה היא עיקר ההגדה. לשמואל 'עבדים היינו', ולרב 'מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו'.

המפרשים מצינים שההבדל ביניהם הוא, האם מתייחסים לגאולת הגוף, שיצאנו מהעבדות והשעבוד, או שהעיקר הוא גאולת הנשמה, היציאה

מעבודה זרה לעבודת ה'.

כך מבאר הר"י בר יקר בפירוש התפילות והברכות. וכן איתא בעמק יהושע. ובעין אליהו מוסיף שרב ושמואל הולכים לשיטתם שנחלקו מה חשוב לתלמידי חכמים, האם עוה"ז או עוה"ב. דהנה במדרש שוח"ט (תהילים ד') איתא רגזו ואל תחטאו אמר רב תכחיש יצרך ולא תבוא לידי חטא, והיינו שלא יהנה מן העוה"ז דיכחיש תאותו ולא ילך רק אחר צרכי הנפש ובזה לא יבוא לידי חטא א"כ הרי דסובר דטוב לצדיק שלא יהי' לו העוה"ז. אמנם שמואל מצינו אדרבה במדרש רבה (ב"ר פרשה ט') דסובר להיפך דאמר שם ר"נ ב"ר שמואל משום רב שמואל אמר הנה טוב זה יצר טוב והנה טוב מאוד זה יצה"ר, וכי יצה"ר הוא טוב מאוד אתמהא אלא שאילולי יצה"ר לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד ולא נשא ונתן ע"ש א"כ סובר דיצה"ר הוא טוב לאדם דעוה"ז הוא ג"כ דבר הנצרך לעולם דבלא זה לא הי' העולם מתקיים. ולכן רב מצחיל את ההגדה ביציאה מע"ז ולא בתועלת של עולם הזה, ושמואל פליג.

המנהג שלנו לומר את שניהם.

נוסיף כאן את ששמעתי ממו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל, שביאר ששני חלקים אלה של סיפור יציאת מצרים, החומרי והרוחני, נמצאים ברמב"ם ביחס לשני סוגי בנים.

וכך כתב הרמב"ם (חמץ ומצה ז, ב):

"מצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו, שנאמר והגדת לבנך, לפי דעתו של בן אביו מלמדו. כיצד, אם היה קטן או טיפש אומר לו בני כולנו היינו עבדים - כמו שפחה זו או כמו עבד זה במצרים, ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות. ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו ע"י משה רבינו הכל לפי דעתו של בן".

וביאר הגר"מ ש, שמה שמתאר הרמב"ם בסיפור לבן הקטן, הוא החלק הגשמי שבגאולה. ואילו לבן הגדול והחכם מספר האב על החלק המרומם, על הנסים ועל גילוי השכינה.

והחידוש הגדול הוא שעיקר הלימוד לבן החכם הוא לא עצם החירות אלא גילוי ה' בעולם. כל המהלך של ליל זה הוא להביא לאמונה בבורא העולם.

דף קיז-א

הלל ופסל מיכה

הגמ' דנה מי יסד את ההלל. ומבאר ש'לא יתכן שתיקנו את ההלל בזמן דוד המלך שהרי פסלו של מיכה עומד בבכי וישראל אומרים את ההלל, ומפרש הרשב"ם שהרי כתוב בהלל 'כמוהם יהיו עושיהם' על עובדי ע"ז.

ומקשה המהרש"א שהרי גם בזמן שעברו את הים היה עמהם פסל מיכה, כמו שכתוב בגמרא בסנהדרין בפרק חלק. ונאמרו כמה תירוצים ליישב קושיא זו.

הבן יהוידע אומר שבזמן דוד פסל מיכה היה ע"ז גמורה, אך בזמן קריעת ים סוף לא היה כעבודה זרה ממש אלא כמו תרפים. ונבאר קצת יותר עפמש"כ מו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל במאמר בספר באר יצחק ח"ג בתחילתו, ששם הוי"ה היה לנו מתחילת הבריאיה וגם לאברהם אבינו נאמר שם הוי"ה. ומה שאמר הקב"ה למשה 'ושמי הוי"ה לא נודעתי להם', פירוש הדברים ששם הוי"ה בשלימות התגלה רק ביציאת מצרים. דאף שבדאי היה ידוע מתחילת הבריאיה שהקב"ה מהווה את הכל, אך איך אנחנו מתחברים לשם כ"כ גבוה? ע"י יציאת מצרים, שגילתה כיצד יש לעם ישראל קשר ושייכות לשם זה.

פסל מיכה נוצר ע"י אלו שלא הצליחו להבין את החיבור לשם הוי"ה. אף שזו היתה עבירה גדולה אך שורש הפסל לא היה כעבודה זרה של ממש כאילו האמינו בכח אחר בעולם, אלא שיבוש בהבנת שם הוי"ה. ותדע, שבספר שופטים מבואר שיונתן בן גרשום היה הכומר של פסל מיכה, ומבואר בגמ' שזה גרשום בן משה, והרי לא יכול להיות שנכדו של משה רבינו יהיה עובד עבודה זרה! אלא היתה פה איז חוסר הבנה כיצד שם הוי"ה מתחבר כאן בתחוננים.

וזו כונת הבן יהודע שבזמן יצי"מ פסל מיכה לא היה ע"ז גמורה, ולכן הוא לא היה סתירה להלל, משא"כ בימי דוד נהיתה ממנו עבודה זרה גמורה. ועכ"פ מתבאר לנו שענין הגילוי של יציאת מצרים הוא החיבור והשייכות שלנו לשם הוי"ה.

דף קי-ב

נביאים שביניהם תיקנו את ההלל

הגמ' אומרת שנביאים שביניהם תיקנו את ההלל, שיהיו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא להם לישראל, ולכשנגאלים אומרים אותו על גאולתם. ובהמשך הגמ' מביאה כמה שיטות מתי היתה הגאולה שעליה אמרו את ההלל, האם זה היה בימי משה כשעלה מן הים, או בימי יהושע בזמן שנלחם בעמים, או בזמן סנחריב, או בזמן חנניה מישאל ועזריה, או בזמן מרדכי ואסתר.

וצריך להבין מה שתקנו "על כל צרה וצרה אומרים אותה על גאולתם", שהרי אם לפני כן כבר תקנו לנו שכשתהיה צרה ותהיה גאולה נאמר הלל, אזי מדוע נכנסנו לצרה מלכתחלה. ויתירה מזו, שהרי בכל גאולה אנחנו יודעים שעוד מעט אנו חוזרים לצרה, וכמו שכתבו תוס' בדף קטז, ב שכל השירות בעוה"ז הן לשון נקבה ('שירה') כמו אשה שיוולדת שיש צער לידה, וכך בכל גאולה אנו יודעים שיבוא אח"כ צער, משא"כ לעתיד לבא יהיה שיר חדש לשון זכר בלא שום צער, וא"כ מהו הענין של גאולה זו שאינה אלא זמנית עד הצער הבא.

ומבאר רבי ירוחם ממיר שהצרה אינה איזו 'נפילה' מהתוכנית להגיע לגאולה, אלא היא חלק מתהליך הגאולה. וכמו שמבאר הלשם בכמה מקומות שכל דבר שקורה לעם ישראל הוא עוד צעד כלפי הגאולה - אם זהו דבר טוב בודאי שמדובר פה על גילוי ה' ועל ניסים, ואם זה דבר רע אז זוהי המכה שמביאה אותנו לגאולה. הגאולה מגיעה דרך הדברים הטובים והרעים שקורים לכלל ישראל.

ונמצא אפוא, שאנחנו משבחים להקב"ה בהלל לא רק על הגאולה אלא גם על הצרה.

ומה יפה לחבר כאן את הגמ' בשבת שהיו אומרים מגילת תענית בדורות הראשונים מפני שהם ידעו להודות ולחבב את הצרות, ובפשטות צ"ב דהאם מחבבים את עצם הצרות? ורש"י שם מפרש שהכוונה על ההצלה מהצרות. אך לדברינו יש לבאר כפשטות הלשון, שאפשר להודות על הצרות בעצמן, וכמו שפירשו המפרשים בעין יעקב שחייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה, שהרעה היא חלק מהדברים הטובים. "אודך ה' כי אנפת בי", שעל ה"אנפת בי" יש ג"כ הודאה כי גם זה חלק מהתהליך להגיע לגאולה.

ומעתה ניתן לומר שזו המחלוקת כאן, אימתי עם ישראל הבין שהצרה היא חלק מהגאולה, יש אומרים שכבר בזמן משה רבינו הבינו שהצרה היא חלק מהגאולה, והשיטות האחרות עוברים והולכים דרך תולדות עם ישראל עד הדור של מרדכי ואסתר שאז ודאי היה גילוי זה שבתוך הצרה נמצאת הגאולה. סוף דבר אנחנו רואים שהלל הוא הודאה לקב"ה על כל מה שמקרב אותנו לגאולה העתידה בב"א.

דף קי

קשים מזונותיו של אדם בקריעת ים סוף

הגמ' עוסקת בקושי של האדם להשיג את מזונותיו, ומשווה אותו ללידה, לגאולה. וכן אמרה "קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף". וצריכים להבין מדוע השווה מזונות לדברים אלו.

בנוסף הגמ' אומרת שכאשר הקב"ה אמר לאדם הראשון אחר החטא "קוץ ודרדר תצמיח לך", זלגו עיניו דמעות ואמר: "אני וחמורי נאכל באבוס אחד?", וכשאמר לו הקב"ה "בזיעת אפיך תאכל לחם" נחה דעתו. וצריך ביאור רב מה

כוונת חז"ל כאן.

ונקדים את מה שכתבו בפירוש הרי"ף על העין יעקב ובבן יהודע, בביאור הענין שמזונותיו של אדם קשים כקריעת ים סוף, ומה היה 'קשה' בקריעת ים סוף? אלא שמבואר בגמ' בע"ב שעם ישראל היו קטני אמונה, ולעשות נס לאדם שאינו מאמין בשלימות הוא כביכול קשה לפניו ית', ולכן קריעת ים סוף היא נס 'קשה'.

ובבן יהודע משמע שזו גם הכונה שהפרנסה קשה, שהרי גם בפרנסה האדם חושב שהוא עושה את הכל בעצמו ואין לו אמונה ובטחון שהכל מהקב"ה, ולכן קשה כביכול לפני הקב"ה לתת פרנסה לאדם שאין לו אמונה ובטחון שהכל מגיע מהשגחת ה'.

ונראה להוסיף ע"ז, דאיתא במהר"ל (נתיב העבודה פי"ח) שפרנסה היא דבר שמגיע ממקום מאוד גבוה, ואין שום בריאה שיכולה לתת אותה, וכמו שהגמ' כאן אומרת שכשיעקב אבינו דיבר על גאולה הוא אמר 'המלאך הגואל אותי', וכשדיבר על פרנסה הוא אמר 'אלקי', כי מלאך יכול לתת גאולה, אך פרנסה יכולה להגיע רק מהקב"ה. וזו הגמ' בתחלת תענית שאחד מהמפתחות שהקב"ה לא מסר לשום בריה הוא מפתח הפרנסה, כי פרנסה מגיעה רק מהקב"ה.

ורבי צדוק הכהן (מחשבות חרוץ אות יח) מבאר את הרעיון בבסיס הענין, שכדי להגיע לפרנסה צריך ליגוע במקום הכי גבוה בעולם. וזהו הדמיון לקריעת ים סוף שחז"ל אמרו עליה 'בעתיקא תליא מילתא', שהגילוי של קריעת ים סוף היה מהמקום הגבוה ביותר, וכמ"ש שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי. כך מזונותיו של אדם מגיעים ממקום מאוד עליון, וכדברי הגמ' במו"ק שבני חיי ומזוני לא בזכותא תליא אלא במזלא, שזה המזל העליון, וא"כ קריעת ים סוף ופרנסה יש להם מכנה משותף, שבאים מהמקום הכי עליון.

קיט-א

טעמי תורה

"מאי למכסה עתיק, זה המכסה דברים שכיסים עתיק יומין, ומאי נינהו סתרי תורה". מפרשים רש"י והרשב"ם שהכוונה למעשה בראשית ומעשה מרכבה [הוא מה שאנחנו קוראים קבלה]. "ואיכא דאמרי זה המגלה דברים שכיסים עתיק יומין, ומאי נינהו טעמי תורה".

נזכיר כאן את מה שמו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל נהג לקשר לגמרא זו. הוא הביא את הרמב"ם בסוף הלכות מעילה שכתב וז"ל: "ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף ענינים כפי כחו", ובצורה יותר מפורשת כותב הרמב"ם בסוף הלכות תמורה: "אע"פ שכל חוקי התורה גזירות הם, ראוי להתבונן בהן, וכל שאתה יכול ליתן לו טעם תן לו טעם. הרי אמרו חכמים הראשונים שהמלך שלמה הבין רוב הטעמים של חוקי התורה".

המהר"ץ חיות בסוטה מציין שכדברי הרמב"ם מבואר בתוס' שם, דהמשנה שם אומרת טעם לאיזה דין בהלכות סוטה, ומקשים התוס' שהרי יש מחלוקת אם דרשינן טעמא דקרא, ומתריצים שכל המחלוקת היא רק האם אפשר לומר נפק"מ לדינא ע"פ טעמא דקרא, אך כולי עלמא מודו שכשאין נפק"מ יש לנו לדרוש טעם, והן הן דברי הרמב"ם.

והיינו שצריך להפריד בין ההלכה ובין ההבנה. שהרי אמרנו בסיני "נעשה ונשמע", 'נעשה' זה לעשות את המצוות גם אם לא מבינים את טעמיהם. אך אחרי ה'נעשה' צריך לנסות גם 'לשמוע', להבין ולתפוס את העומק שבדברים. ומרגיש אני שיסוד זה עומד בבסיס מה שקיבלתי ממורי ורבי זצ"ל, והוא כל המרחב של מה שאנו מכנים כיום 'מחשבה' - שיש את חלק חכמת הקבלה שהיא סתרי תורה שקשה להבין אותם ואין מדברים עליהם ברבים, אך כמו"כ יש את הרובד של 'טעמי תורה', כאשר באים להבין ולתת טעם בכל דבר בעומק, בחלק זה כל אדם מחויב. ובזה אנו עוסקים לרוב בשיעורי 'מחשבה קצרה'.

מצולה שאין בה דגים

התורה מכנה את האוצרות שעם ישראל נטלו ממצרים במשפט "וינצלו את מצרים", ונחלקו בגמ', רב אסי אמר עשאוה כמצודה שאין בה דגן, ור"ש אמר כמצולה שאין בה דגים.

מבאר האריז"ל בפרי עץ חיים ומביאים רבים מהאחרונים את דבריו, שכשהקב"ה ברא את העולם הוא פיזר ניצוצי קדושה בכל העולם, והתפקיד של עם ישראל הוא ללכת ולהעלות את ניצוצי הקדושה הללו בחזרה להקב"ה.

וזהו מה שהגמ' אומרת לעיל בדף פז שלא גלו ישראל לבין האומות אלא כדי שיתווספו עליהם גרים, וכמו שמסבירים המפרשים, שאין הכוונה רק לאנשים שמתגיירים, אלא גם לניצוצי הקדושה שעם ישראל יצאו לאסוף מבין הגויים והארצות.

כאשר עם ישראל יצאו ממצרים הם רוקנו את מצרים ולא נשאר שם ניצוצות, ובזה מבאר האריז"ל את האיסור לשוב למצרים, וכמש"כ בירושלמי בסוכה שבשלוש פעמים התורה מזהירה אותנו לא לרדת למצרים, "לא תוסיפון לראותם עוד עד עולם" גבי שירת הים, וכן בפרשת כי תצא שהתורה מזהירה את המלך שלא ישיב את העם למצרים להרבות סוסים, וכן בפרשת כי תבא, שאסור ללכת למצרים. ומאי כולי האי. אלא שלשאר ארצות יש לגלות תפקיד, אולם הירידה למצרים טומנת בחובה אך ורק ירידה וגלות השכינה, ללא שם תכלית.

וראיתי בשם הגר"א שמציין שזו הקללה האחרונה בקללות שבפרשת כי תבא "והשיבך ה' מצרים באניות בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד לראותה", הוי אומר שזו הקללה הכי נוראה, דבשלמא בכל הגלויות יש את הענין של הניצוצות, אך במצרים לא קיים ענין זה.

ולפי דברי האריז"ל מתבאר המושך דברי הגמרא, שדנו מה עלה בגורל האוצרות הללו, שהם עברו מיד ליד דרך כל המלכויות מכלל ישראל עד רומי, ועדיין הוא מונח ברומי. וכידוע שאנחנו כעת נמצאים במלכות רומי, וכמו שמבאר הרמב"ן שגם אחרי שהאיפריה הרומית התפרקה, כל המלכויות שאחריה הן המושך שלה, וזה מש"כ בגמ' שעדיין מונח ברומי, שעדיין יש לנו תפקיד להעלות את הניצוצות הללו, וכשמלאכה זו תסתיים, וכל הניצוצות הללו יתלקטו ויעלו למקורם, תבוא הגאולה העתידה במהרה בימינו אמן.

חצות

נחלקו התנאים עד מתי אפשר לאכול קרבן פסח. רבי עקיבא אומר כל הלילה, ורבי אלעזר בן עזריה אומר עד חצות. ראב"ע לומד מהפסוקים שמצות הלילה באכילת ק"פ מסתיימת בזמן מכת בכורות, דהיינו בחצות.

הבני יששכר מבאר את הגמרא כאן בארבע דרכים: פשט, רמז, דרש וסוד. ועל דרך הסוד הוא מבאר שבתחילת הלילה שולטים החיצונים והמזיקים, ולכן עם ישראל צריך לעשות פעולות כדי להשתחרר מכוחות הרע בעולם, אך המחצית השניה של הלילה היא זמן של רצון, ולכן עם ישראל לא נצרכים לעשות פעולות מיוחדות כנגד כוח הרע.

ואפשר להוסיף לכאן את דברי בעל התניא (בפרשת צו כשהוא מדבר על עניני פסח, ובשה"ש על הפסוק מדלג על ההרים), המבאר [וכמו שדיברנו כבר בעבר בשיעורי מחשבה קצרה] שכל הענין של ליל הסדר וייצ"מ הוא איתערותא דלעילא, שהרי לעם ישראל מצידו לא היתה זכות לצאת, אך הם זכו שהקב"ה העלה ורומם אותם מעל ומעבר למקום שהם נמצאים בו. וזה ענין הפסוק 'מדלג על ההרים', ועל כן נקרא החג 'פסח' - לשון דילוג וקפיצה (כמו שכתב רש"י בחומש).

עבודתנו בליל הסדר היא להגיע לדרגה שנוכל לזכות ולקלוט את האיתערותא דלעילא. וכיצד? ע"י שאנו אוכלים פסח ומצה ומרור. אולם אף שיש עבודה, אין הזכייה מכת העבודה עצמה, אלא כולה באה לאפשר את ההשפעה העליונה שהקב"ה מביא.

ונפלא שזו שיטת ראב"ע, שברגע שהקב"ה מביא את ההשפעה, בזמן חצות, מכאן ואילך אין לנו רשות לעשות מאומה, שכן כל עבודתנו היא רק בתחילת הלילה. אך בעת שיש גילוי של הקב"ה בכבודו ובעצמו, אנו נאלמים דומיה ולא עושים כלום. ודברינו אלה מוסיפים על מה שהבאנו מהבני יששכר, שהוא אומר שמחצות אין צורך לעשות דבר, ואילו למתבאר אין לנו רשות לעשות דבר.

והמסר העולה מן הדברים הוא, שבודאי עם ישראל מקיים את התורה והמצוות ופעולתו רבה, אך בלי שהקב"ה יעזור לנו איננו יכולים לעשות דבר. כדברי הגמ' שאם אין הקב"ה עוזרו אין יכול לו. וכח הגילוי הזה הוא שבליה שבו יצאנו ממצרים לא היתה שום פעולה מצידנו, והכל היה באיתערותא דלעילא, להורות לנו שבכל חיינו ומעשינו אלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו, ובלי עזרה מלמעלה אין לנו קיום ומעמד.

פדיון הבן

הגמ' מסיימת את המסכת שרבי שמלאי איקלע לפדיון הבן, ונשאלה השאלה מי אומר את ה'שהחיינו', האם הכהן או אבי הבן. ומסקנת הגמ' שאבי הבן מברך.

כיצד נכנס דיון זה לכאן?

הרשב"ם מבאר שהמשנה האחרונה דיברה על שתי הברכות שיש בליל הסדר, על קרבן פסח וקרבן חגיגה, ואגב זה מדברים כאן על שתי ברכות של פדיון הבן. ועדיין הלב מבקש תוספת ביאור.

בבן יהוידע על אתר מבאר שפדיון הבן משול למה שקרה לעם ישראל ביציאת מצרים, שהקב"ה פדאנו מתוך מצרים.

ונראה לבאר יותר שהרי עם ישראל יצא ממצרים במכת בכורות, ולא במקרה. כשהקב"ה דיבר עם משה רבינו בפעם הראשונה ושלחו לגאול את ישראל אמר לו "בני בכורי ישראל". מה ענין בכורה? מבאר האריז"ל שכל ההשפעות שמגיעות מהאב והאם לילדים, הכל עובר דרך הבכור. הבכור הוא הבריכה שמרכזת את ההשפעות. ולכן יש חיוב לכבד את האב הגדול, שדרכו עוברות ההשפעות מלמעלה לכל המשפחה.

עם ישראל נקרא בכור, כמו שמבאר הרמח"ל במאמר החכמה, שהאופן המתקן של העולם הוא שכל ההשפעות מגיעות דרך עם ישראל לכל אומות העולם, וכמו שנהג בחג הסוכות שישאל הקריבו שבעים פרים כנגד אומות העולם.

עם ישראל נקרא הבכור של העולם, שכל הברכה עוברת דרכו.

מובן אפוא שהגילוי של עם ישראל מגיע דוקא דרך מכת בכורות, שמזה נולד עם ישראל ומתברר מי הוא הבכור האמיתי של העולם.

כשמסיימים את מסכת פסחים העוסקת בלידת כלל ישראל, מסיימים בענין של בכור. ואומרים שכשיש בכור האב צריך לפדות את בנו, ולהכיר בכך שיש כאן קדושת בכור. והגמ' מסיימת ואומרת שהאב צריך לומר שהחיינו ולא הכהן, ומדוע? מפני שהוא זה שעושה את המצוה, ומכיר בקדושת הבכור. בזה מסתיימת המסכת של החג שכל ענינו סביב היצירה של ישראל, ונוסדה קדושת "בני בכורי ישראל".

הדרן עלך פרק ערבי פסחים בס"ד

"דבריהם הם זכרונם"

מתורת גדולי ישראל ביום השנה לפטירתם

גליון 9 | חג הפסח תשפ"ג | ט"ו - כ"א ניסן

| מצה 'זו' שאנו אוכלים על שום מה |

"מצה זו שאנו אוכלים על שום מה, על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ"

יש להבין מה שאמר 'מצה זו שאנו אוכלים על שום מה', שכן במשנה בפסחים (קטז.) לא נזכר 'מצה זו' אלא רק 'מצה על שום'. ועוד קשה מה שנתן טעם שלא הספיק בצקם להחמיץ, שהוא אחר שנגאלו, והלא קודם לכן כבר אכלו מצות, שנאמר (שמות יב ח) 'ואכלו הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו' וגו'.

אמנם יבואר, כי לכך נתן הקב"ה ליוצאי מצרים שלשה מצות אלו, פסח, מצה ומרור, שהם כנגד שלשה דברים שהעולם עומד עליהם. פסח - כנגד עמוד העבודה, שהוא הקרבנות. מצה - כנגד עמוד התורה, שכן דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה, והתורה נקנית במיעוט תענוג, ולכן אין יוצאים ידי חובה במצה עשירה. מרור - כנגד עמוד גמילות חסדים, שאף אם לו יש די צרכו ויש לו יום טוב, יזכור גם את חברו שאין לו. ולכן חייב כל אחד ליתן מעות חיטים לפסח.

מעתה יבואר מה שאמר המגיד 'מצה זו שאנו אוכלים על שום מה', שקשה הרי כל מה שהוצרכו לאכול מצה עד שלא גורשו ממצרים הוא משום שלא היה להם את 'עמוד התורה' והוצרכו לאכול כנגדו, אך היום שקיבלנו את התורה - מצה זו, דייקא, על שום מה. ולכן נתן טעם אחר - שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ. (בית מרדכי, דרוש יד).

ט"ו - רבי ברוך מרדכי ליבשיץ זצ"ל:

ב"ר יעקב קלאצקי. תקס"ט - תרמ"ה. אחר נישואיו למד אצל רבי בנימין דיסקין יחד עם בנו המהרי"ל ועם הגר"א ספקטור. כבר בתקופה זו כאברך צעיר התכתב עם גדולי עולם והשיב תשובות בהלכה. בהמשך כיהן כרב בסמיאצ'ץ, וולקוביסק, נובהרדוק ושלז'ץ. לאחרונה עבר כשהקהילה במקום הסכימה לממן את הדפסת ספרו. ספריו: ברית יעקב, בית מרדכי ומנחת ביכורים (לא נדפס). נפטר בליל הסדר ונטמן בשלז'ץ.

| נסי מצרים מזון לנפש |

"אף אתה הקהה את שיניו"

הרשע, אין הניסים שהיו בזמן יציאת מצרים מועילים לו, ובכפירתו עומד, יען עתה הניסים הם נסתרים בהנהגת הטבע. ועל כך שואל: מה העבודה הזאת לכם? על כך אומר בעל ההגדה: אף אתה הקהה את שיניו, כי מי שיש לו שיניים יכול לאכול כדי שביעה ויכול לילך בכח האכילה הזו איזה זמן, ואינו צריך לאכול תמיד. כך גם במזון הנפש, אחר שהשביענו השם יתברך

ביציאת מצרים בניסים רבים צריכים הם שיספיקו עד עתה. ורשע זה שאינו מועיל לו - אף אתה הקהה את שיניו. (אבני אליהו, לפסח).

ט"ו - רבי אליהו פרנקל זצ"ל:

אב"ד לאוואלק, הונגריה. וקודם לכן ישב בליסקא. ספריו: אבני אליהו, עטרת אליהו ואורות אלים. שני ספריו האחרונים יצאו לאור על יד בנו שעלה לארץ. אחרי פטירתו נבחר תחתיו לרב, חתנו רבי אברהם בצלאל גרינוולד.

| חייב אדם לראות או להראות |

"חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים"

מפשטות לשון התנא מובן שצריך כל אחד מישראל להרגיש באותו הזמן כאילו הוא עצמו יצא ממצרים, כמו שנאמר קודם לכן בהגדה 'אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים'. ועל זה אמר שחייב לראות את עצמו - בהרגשה, בדעת ובמחשבה.

אבל צריך להבין מה שייך על זה לשון 'חייב', כיון שהדבר תלוי בלב ובהרגשה, ואם קשה לו לבא לידי ההרגשה זו מה יעשה?

אמנם מדברי הרמב"ם (חו"מ פ"ז ה"ו) אנו למדים הסבר אחר בחיוב זה, שהחיוב אינו בהרגשה אלא במעשה, וזה לשונו שם: בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא עתה משעבוד מצרים... לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מסב דרך חירות, עכ"ל.

הרי אנו רואים מדבריו, שמה שנאמר במשנה 'חייב אדם לראות' אין הכוונה להרגשת הלב, אלא 'להראות' את עצמו במעשה, כמו שאמר 'לפיכך כשסועד... צריך לאכול ולשתות והוא מסב דרך חירות'. ואמנם על ידי מעשה זה אנו באים גם להרגשה שבלב, שאותו הוציא משם, אך לשון 'חייב' נופל על חיוב המעשה ולא על חיוב ההרגשה. (נתן דעת ח"ב, מועדים, פסח).

ט"ז - רבי נתן אורדמן זצ"ל:

ב"ר יהושע מרדכי. נפטר ט"ז ניסן תשנ"ו. חניך ישיבת טלז בה למד שמונה עשרה שנה והיה לתלמידו של מהרי"ל בלז. אחרים ששה זמן מה במחיצת רבי אהרן באקשט ונסמך על ידו. במשך שנה כיהן כדיין בבית דינו של רבי נפתלי קרליבך בבאדן. בשנת תש"ב הוזמן על ידי הגר"א לופיאן למסור שיעורים בישיבת עץ חיים בלונדון, בה המשיך לכהן כשישים שנה עד פטירתו. ספריו: נתן דעת ונתן חכמה.

| טעם לשפיכת הכוס בכל מכה |

"דם צפרדע כינים וכו'

מנהג ישראל תורה הוא לשפוך בליל פסח מכוס ישעות אצל כל מכה ומכה מעט מזעיר. ובטעם הדבר נראה לומר, יען כי רחמי ישראל מרובים, וכיון שעל ידי הצלתנו ממצרים סוף סוף נאבדו ונטבעו נבראי ה', לזאת הגם כי שמחה גדולה היא לנו שהוציאנו מיד מצרים וגאל אותנו מעבודתם, עם זאת צער לנו כי על ידי זה נאבדו אחרים - וגם ענוש לצדיק לא טוב. ואילו היה ה' מציל אותנו בלי שיהיה אבדן ומות לאחרים, היה לנו יותר שמחת נפש. וכדי להראות כי ישראל רחמנים בני רחמנים, נשפוך מעט מיינן כוס הישועה בכל מכה ומכה. (סו"ס דברי ירמיהו דרשות, מנכד המחבר).

י"ז - רבי ירמיהו לעוו זצ"ל:

ב"ר בנימין זאב. תקע"א - תרל"ד. מחשובי רבני הונגריה. כיהן כרב במאגדורף, בוורובי ובאויהל. בישיבתו, השניה בגודלה בהונגריה, למדו בין 100 ל-150 תלמידים. ספריו: דברי ירמיהו ואנשי השם.

| היציאה כיום משפלות לרוממות |

"ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו"

בהגדה אנו אומרים "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו", וצריך להבין מהו פשר הלשון 'עכשיו' - הרי לכאורה אין זה עכשיו אלא 'אז', ביציאת מצרים ובמתן תורה כשקרבנו המקום לעבודתו.

אמנם באמת זהו עיקר העבודה של כל סדר ליל פסח, שצריך להיות 'עכשיו' ולא 'אז'. וכמו שבליל ט"ו ניסן של אותה שנה, יצאו כל ישראל ממצב של שפלות וקטנות המוחין לחירות, כך צריך כל איש ישראל בכל שנה ושנה לצאת מהקטנות דמוחין שלו, וזו היציאת מצרים שלו. יציאה לא מה'מדינה' של מצרים, אלא ממהות מצרים, שיהיה אצלו התוכן הפנימי של יציאת מצרים - שהיא יציאה מקטנות דמוחין, משפלות לגדלות.

מעתה, על כל אחד מוטל למצוא במה הוא מונח ב'קטנות דמוחין', כי הרי כדי 'לצאת' ממצרים צריכים קודם לדעת ש'נמצאים' במצרים - ועל ידי זה יוכל להתעלות מעל השפלות והקטנות ולהגיע לחירות אמיתית. ולהיות מ'יוצאי מצרים' באמת. (אבני שלמה ח"ב פניני מועד עמ' פח).

י"ז - רבי שלמה וולבה זצ"ל:

ב"ר משה (אויגן). תרע"ד - תשס"ה. נולד למשפחת משכילים. בגיל 16 כתב את ספרו הראשון בגרמנית ובשוודית, בהמשך החל ללמוד פסיכולוגיה ופיזיקה

שפתות נשים דובבות?

אמרו חז"ל שכשמזכירים בני אדם איזה דבר משם הנפטר, אותו הנפטר שפתותיו דובבות בקבר, ובפרט כשלומדים בספריו שחיבר, או על ידי שהניח תלמידים ומזכירים דבר על שמו - כי כל תורתם שלו היא.

ואפשר שמטעם זה אמרו רבותינו ז"ל שהצדיקים אפילו במיתתם קרויים חיים, כי על ידי זה שלומדים בתורה ומחברים ספרים או מעמידים תלמידים ואומרים איזה דבר תורה על שמם, אזי שפתותיהם דובבות בקבר והרי הם בחיים.

אלא דכל זה הוא אפשר באנשים שיכולים ללמוד תורה ולעסוק בה, ולהניח להם שם וזכר בעולם, וגם אחרי פטירתם כאילו הם חיים ששפתותיהם דובבות בקבר. אך הנשים דלא שייכי בעסק התורה שפטרות ממנה, ואין להם אלא המצוות שמחוייבות בהם, לכאורה כשהם מתים הרי הם מתים לגמרי, שאין שפתותיהם דובבות בקבר, שאין להם תלמידים ולא חיבורים שכשיזכירו דבריהם ותהינה שפתותיהם דובבות בקבר.

אמנם באמת גם לנשים יש תרופה, והוא, דאיתא בגמרא (ברכות ז.) אמר ליה רב לרבי חייא, הני נשי במאי זכיין. אמר ליה באמטויי בנייהו לבי כנישתא וכו' ונטרן לגברייהו עד דאתו מבי רבנן, מי לא פלגן בהדייהו וכו'. ואם כן, כיון דזכות בעסק התורה על ידי בעליהם ובניהם, אם כן אותו חלק שלהם הוא, וכשבעליהם ובניהם מעמידים תלמידים ומחברים חיבורים, יש להם חלק בהם. וכשלומדים בני אדם באותם ספרים או מזכירים התלמידים אותו חלק המגיע להם - הרי שפתותיהם דובבות בקבר כמו בעליהם ובניהם.

עוד יבואר בזה מה שאמרו שהתלמיד חכם נקרא בשם 'משה' שיש בו ניצוץ ממש רבינו ע"ה, שכאשר הת"ח לומד הרי הוא מדובב שפתותיו של משה. ולזה ירמוז גם כן הפסוק 'ולא ידע איש את קבורתו' שהרי עודנו חי אצלנו כשאנו לומדים תורתו.

(רבי בוגיד הניא סעדון, נפטר כ' ניסן תשס"ו, מגיד חדשות דרוש טו; הגיד מרדכי דרוש יט).

ידי אכילה בקדושה חוזר הניצוץ הקדוש שבמאכל לשרשו. ובה ביאר חילוק פסח משאר המועדות, שבכל המועדות מצינו בקרא ענין מתנות עניים משא"כ בפסח לא מצאנו כן אלא בשו"ע שצריך ליתן מעות חטים לעניים. והביאור, כי בכל המועדות צריך לצדקה כדי שעל ידי זה תתעלה גם האכילה שלו בקדושה, משא"כ בפסח שכל האכילה בקדושה אין צריך למתנות עניים. ורק בזמן הזה שאין אנו אוכלים את המצה בקדושה, חזר דין פסח להיות כדין שאר המועדות ולכן פסק השו"ע שצריך לחלק מעות לעניים כדי שיקנו חטים ובה תתעלה גם אכילתנו, ותעלה הניצוץ למקומו.

זהו שאומרים 'א לחמאי עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים' - לא מין האוכל שווה, כי מצות לא היו אוכלים במצרים, רק אופן האכילה שווה - מה הם אכלו שלא בקדושה אף אנו אוכלים שלא בקדושה. ולכן דין פסח שלנו כדין שאר המועדות, וצריך לעניים, ומכריזים אנו 'כל דכפין ייתי ויכול', ומייחלים 'לשנה הבאה לארעא דישראל' שנחזור לקדושתנו במהרה בימינו אמן. (הגש"פ מראה יחזקאל).

כ" - רבי יחזקאל פאנט זצ"ל:

ב"ר יוסף. תקמ"ג - ת"ה. למד בליפניק אצל הברון טעם, בפראג אצל הגר"ל פישלס, הגר"ש לנדא והגר"א פלקס. ובקלוז' של לינסק אצל רמ"מ רבין אבי רבי נפתלי מרופשיץ. בחסידות היה לתלמידם של החוזה מלובלין, המגיד מקוז'ניץ, ורבו המובהק רבי מנחם מנדל מרימנוב. כיהן כרב באוסטריה שבגליציה, וטרצאל בהונגריה, ובהמשך כרבה של קרלסבורג וטרנסילבניה. נודע ממאמר שכתב בו הוא פורט את גדולת האדמו"רים החסידיים גם בלימוד התורה, בידיעתה והתמדתה. ספריו: מראה יחזקאל ושערי ציון.

מגלגלין זכות ליום זכאי |

"אז רוב נסים הפלאת בלילה"

בגמרא בערכין (יא): רבי יוסי אומר, מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב וכו'. וברש"י: זכות ליום זכאי, בניסן נגאלו ובניסן עתידין להיגאל.

ויש להעיר שהרי בגמרא משמע ש'זכות ליום זכאי' הוא דומיא ד'חובה ליום חייב', ואם כן כשם ש'חובה ליום חייב' היינו יום שחרב בית המקדש שהוא יום חייב בכמה מאורעות רעות שארעו בו ישראל, כך גם משמע ש'זכות ליום זכאי' אינה גילוי על העתיד שעתידים להיגאל בניסן, אלא על העבר שנגאלו בניסן, כליל הסדר שהוא 'יום זכאי' בכמה דברים שארעו בו לישראל.

ובאמת כמה ניסים אירעו בו לאבותינו, וכמו שייסד הפייטן בפיוט 'אז רוב נסים הפלאת בלילה', שבלילה זה ניצח אברהם אבינו את המלכים, ובליל זה ענש אבימלך, ונצטוו לבן שלא להרע ליעקב ועוד. (מוצל מאש ערכין שם).

כ"א - רבי דניאל מהורודנא זצ"ל:

ב"ר יעקב. ת"ק - תקס"ז. מו"צ בהורדנא במשך כארבעים שנה, ורבים פנו אליו בשאלות. השאיר אחריו יותר מ-3000 עמודים של חידו"ת בכת"י אך רובם נשרפו. פסקים רבים שלו מובאים בפתחי תשובה. מספריו: חמודי דניאל ומוצל מאש. אחד מצאצאיו ליקט שני כרכים של פסקי הלכה מחדשים מתוך 11 כרכים בכתב ידו, והם עודם בכתב יד.

בברלין, אך טרם סיים את חק לימודיו עזב את ההבל ועבר לשיבתו של רבי יוסף ברייער. לאחמ"כ למד בעץ חיים במונטרה שוויץ, ובישיבת מיר שם נקשר למשגיח רבי ירוחם, אף שלמד אצלו רק שנתיים עד פטירתו. בתש"ט הקים את ישיבת באר יעקב. הרצה בקיבוצים ובסיסי צבא אחר מלחמת ששת הימים, ונלחם במסיון, ברפורמים ובקונסרבטיבים. בתשמ"ב עבר לירושלים והקים בה את בית המוסר. ובהמשך הקים את ישיבת גבעת שאול. ספריו: עלי שור, בין ששת לעשור, האדם ביקר ועוד. נטמן בחלקת הרבנים החדשה בהר המנוחות.

'הלל' והלל נרצה' |

"ונאמר לפניו שירה חדשה... ונודה לך שיר חדש"

המהר"ל בספרו דברי נגידים כותב: ונראה לי שה'הלל-נרצה' הוא סימן אחד, וכל עבודת הסדר נכלל ב"ד סימנים כנגד הדי החזקה. ונרצה הוא סימן לחלק השני של ההלל שעיקרו הוא ענייני תפילה להקב"ה על הגאולה השלמה שאנו מקווים לה בעתיד, ואנו מבקשים שיהיה נרצה לפניו לעשות גם לנו ניסים ונפלאות כמו שעשה לאבותינו במצרים. לפיכך זה ההלל נקרא 'נרצה', אבל הלל עד 'לא לנו' נקרא 'הלל' סתם כי הוא רק הודיה על ניסי מצרים, עכ"ד.

הרי לנו שמחלק המהר"ל בין שני חלקי ההלל הנאמרים בהגדה, בין ההלל שלפני הסעודה שהוא פועל יוצא מספור יציאת מצרים שנאמר עם המגיד, ובין ההלל שאחר הסעודה שהוא 'הלל נרצה'.

לדבריו יש לדייק ולבאר היטב את נוסח ההגדה. שכן לפני ההלל על יציאת מצרים הנאמר לפני הסעודה, אנו אומרים "לפיכך אנחנו חייבים להודות... ונאמר לפניו שירה חדשה". ואילו בסיום הברכה שם מזכירים: "ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו". ומהו החילוק שבין 'שירה חדשה' ל'שיר חדש' מבואר במדרש ובמכילתא, שעל גאולות העבר שהיה עמהן צער אומרים 'שירה חדשה' לשון נקבה היולדת בצער, ואילו גאולת העתיד שתהיה ללא צער בה נאמר לשון זכר 'שיר חדש'.

מה מאד מדוקדק, לאור דברי המהר"ל, שבהלל לפני הסעודה שהוא הודאה על ניסי מצרים הרי הוא בבחינת 'ונאמר לפניו שירה חדשה'. אבל בברכה בה אנו מבקשים על העתיד אנו מזכירים 'שיר חדש' - הגאולה העתידה שעליה גם נאמר בהמשך הסדר את ה'הלל-נרצה'. (בנין אב, שיחות ומאמרים ח"ג, סימן כא).

י"ט - רבי אליהו בקשי דורון זצ"ל:

ב"ר בן ציון. תש"א - תש"פ. בצעירותו למד בישיבת הדרום ובישיבת חברון ובכולל קול יעקב. נשא את מרת אסתר בת רבי שלום לופס רבה של עכו. תחילה התמנה כרב בשכונת רמת הנשיא ורמת יוסף בבת ים, ובהמשך לרבה של העיר. לאחמ"כ לרב הראשי של חיפה, למשך שמונה עשרה שנה. בשנת תשנ"ג מונה לראשון לציון עד שנת תשס"ג. כיהן גם כראש מוסדות בנין אב ברמת שלמה ו'דבי אליהו' בבית וגן בירושלים. ספריו: שו"ת בנין אב, ובנין אב שיחות ומאמרים.

מתנות עניים באכילה שלא בקדושה |

"הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים"

צריך לדעת הלא באמת לא אכלו במצרים מצות אלא רק כשיצאו. ועוד צריך להבין מה ענין זה להכרות 'כל דכפין ייתי ויכול'.

ונראה לבאר, על פי מה שמעתי ממורי ז"ל שעל

הקידוש והתפילה בפסח – הנגלה והנסתר

קידוש של יום טוב, בליל הסדר כמו גם בשאר הימים הטובים (שכולם הם "זכר ליציאת מצרים") נפתח במילים "ברוך את ה'... אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון..." ואילו בתפילות הימים הטובים אומרים "אתה בחרתנו מכל העמים... ורוממתנו מכל הלשונות".

בקידוש מברכים על הבחירה "מכל עם" בלשון יחיד וממשיכים אל הרוממות "מכל לשון" בלשון יחיד גם כן, ואילו בתפילה מדברים על אותם יסודות עצמם אלא שהפעם בחרו רבותינו לדבר בלשון רבים "אתה בחרתנו מכל העמים... ורוממתנו מכל הלשונות".

הבדל נוסף: בקידוש מדברים בלשון מורכבת מלשון נוכח ולשון נסתה, "ברוך אתה ה'" - לשון נוכח "אשר בחר בנו... ורוממנו" - לשון נסתה. (לא "אשר בחרת בנו" אלא "אשר בחר בנו"). ואילו בתפילה מדברים אך ורק בלשון נוכח "אתה בחרתנו... ורוממתנו" וכ'.

שני ההבדלים קשורים זה בזה.

האנושות עד דור הפלגה הייתה בבחינת "עם אחד". וכך כונתה, כלשון הפסוק בפרשת נח: "ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכולם" (בראשית י"א ו') כשאנשי דור הפלגה חטאו בחטא מגדל בבל, נפרדו ללשונותיהם עד שהגיעו לגרעין של שבעים אומות כנגד שבעים נפש שירדו אבותינו למצרים ככתוב "יצב גבולות עמים למספר בני ישראל".

אברהם אבינו מכונה "אברהם העברי". לימדנו ריה"ל כי אברהם הוכתר בתואר זה כיון ששמר את לשון עבר סבו. כלומר לא בגלל שאברהם דיבר בה נקראת לשון הקודש עברית אלא להפך, בגלל שאברהם שמר על לשון עבר היא הלשון המקורית בה דברו כל בני המין האנושי עד דור הפלגה נקרא אברהם "עברי".

ייחודה של הלשון הזו היה שהיתה זו "שפה אחת ודברים אחדים" שהשפה ביטאה נאמנה את הדברים. כיון שכל עצם מקורו ושורשו בעולמות הרוחניים העליונים לשם מתכוונת הלשון.

ובאמת זו טיבה של לשון אמתית וזה תפקידה המקורי. לקשר באמצעותה את האדם והעולם אל שורשיהם הרוחניים הפנימיים. כדי לדעת לשון הקודש יש צורך בסולם המקשר בין העליונים והתחתונים. זו היתה עליונותו של יוסף על פרעה, יוסף ידע לשון הקודש! וזה היה חששו של פרעה שמא יגלה יוסף שהוא נעלה עליו, שהוא יודע מה שפרעה אינו יודע - לשון הקודש.

וקשה, וכי לאדם כמו פרעה, שלמד שבעים לשון קשה היה ללמוד לשון נוספת? לשון הקודש? אלא שכדי לדעת שבעים לשון די בכשרון ובזכרון כי יש לדעת כיצד מכנים כל עצם ועצם בכל לשון, ואת כללי התחביר והדקדוק. ואילו כדי לדעת לשון הקודש צריך לטפס ולחבר עליונים ותחתונים. והרי כל ענינה של מצרים (- מצר- ים) היה לבנות מחיצה - מיצר בין עליונים ותחתונים, מיצר סביב העולם הזה הנמשל לים, כדי ליצור ניתוק מוחלט. כך שפרעה במהותו לא היה שייך כלל ללשון הקודש.

כשנוצר האדם נאמר "ויהי האדם לנפש חיה", ואומר התרגום "לרוח ממללא" היות האדם מְדַבֵּר הוא הביטוי העליון לקשר בין נפש לחיה. האדם הפך ל"מְדַבֵּר" וזה בא לידי ביטוי עליון שהוא הפך לנפש חיה. וכשחטא, נפגע הקשר בין העליונים והתחתונים וירד האדם בדרגתו וגורש מגן עדן. בחטא הפלגה ירדו עוד ונפגמה צורת האדם עוד יותר.

מה קרה לדור הפלגה? הם רצו באמצעות כוחותיהם הרוחניים וידיעותיהם בסודות הלשון לנתק את העולם ממקורו האלוקי. ענשם היה שהם אבדו את אותה לשון המחברת את העצמים השונים למקורם האלוקי ולפנימיותם הרוחנית.

כיצד בא לידי ביטוי הפילוג שנעשה בדור הפלגה? רבותינו אמרו שחדלו להבין איש את רעהו, האחד ביקש טיט וחברו הביא לו לבנה והלה בכעסו הטיח את הלבנה בראש החבר.

חנוך לנער

גליון 1 | ויקרא

“והגדת לבנך” - סוד ההשפעה

בעת הצורך היה שלוח אל העם, כשראה שלא הצליח להשפיע על איזבל הבין שזה לא חיסרון במושפע אלא בו עצמו...

והדברים מבהילים!

אליהו זכה להשפיע על כל ישראל לצעוק “ה’ הוא האלוקים” ורק מרשעת אחת עדין במרדה. היש משפיע גדול ממנו? ברור שהחיסרון אצלה. אבל אליהו הנביא הבין אחרת! אומר המלבי”ם, אם יש קרן אחת בלתי מיוחדת באור האמת. החיסרון בי!

השפעה - אין הכוונה שלה להתחלק עם הזולת במה שיש לנו. אלא להיעשות אני עצמי כלי כל כך מלא ברכה עד שיעבור על גדותיו וישטוף את כל הסביבה. להיות אש לוחטת שמבשלת כל מה שיתנו לתוכו.

חג הפסח הם ימים של הזדמנות מיוחדת ונפלאה לעמוד היטב על “והגדת לבנך”

לבדוק את הבעירה הפנימית ויכולת הבישול שלנו, לעמוד על טיבם ואופיים של ילדינו ולדרוש מאיתנו לבדוק אם אכן אנו עושים את החיבור נכון.

לראות שהבן רואה אותנו כאב ואנו רואים אותו כבן.

עומדים על מזלו ודרך חינוכו ומכירים עצמנו לבדוק את יכולת השפעתינו.

סיפר לי אחד מנכדי ה”פני מנחם” האדמו”ר מגור זצ”ל שכאשר טענה הרבנית של ה”אמרי אמת” ביער בפולין, חיפשה דרך כיצד לצאת מהסבך, ראתה איש יערות מגודל שיער ומפחיד במראה. היא שאלה אותו כיצד יוצאים והראה לה את הדרך. לאחר מכן שאל אותה: “את לא מפחדת ממני?” אמרה לו: “אתה בן אדם!”

כשסיפרה זאת לאמרי אמת זצוק”ל אמר לה: “בדיבור שלך הפכת אותו לבן אדם!”

הטבעיות והאמת שבה השפיעו עליו.

יכולת ההשפעה שלנו היא כפי שכותב בעל “חובת הלבבות” בהקדמה: כשידוע שיש מטמון באדמה העצה היחידה היא לחפור ולחפש וגם אם לא מצא יחזור ויחפור מחדש. כן גם אצלנו בני האדם, ישנם אוצרות וסגולות של חכמה ודעת וראוי שנעמוד על כך וכן גם בילדינו. צריכים אנו לעבוד על עצמנו כאילו אנו יצאנו ממצרים ולחפש ולשוב ולחפש את האוצרות גם אצל ילדינו וכפי שכותב “חובת הלבבות” שגם אם מצאנו משהו שנראה מכוסה בטיט ורפש, לגרד ולעמוד על טבעם ומזלם ולגרום להם להיות בני אדם!

אש לוחטת והופכת את ילדינו לכלי ראשון, שמחה ועבודה פנימית שלנו עם תהיה על קנקנם ומהותם של ילדינו

ונתינת כח לפי יכולותיהם. הם סוד ההשפעה וקיום והגדת לבנך בהידור.

“בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים”

הדין הזה של לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים נלמד מהכתוב “והגדת לבנך... בעבור זה עשה ה’ לי בצאתי ממצרים”

על זה אומר החפץ חיים זצוק”ל: “הלכה היא שכלי ראשון מבשל כל מה שיתנו בתוכו אפילו אם הורידוהו מהאש אבל אם הריקו את התבשיל לכלי שני שוב אינו מבשל אלא דברים מסוימים, קלי בישול. או כשהיד ממש נכוית בו. אולם, אם הריקו את התבשיל שבכלי השני לכלי שלישי, אינו מבשל כל עיקר... כך גם בחינוך, גדולה הסכנה שהסבא יהיה כלי ראשון, הבן כלי שני והנכד כבר בבחינת כלי שלישי. שלא לדבר על הנין...”

לפיכך אומר החפץ חיים זצ”ל מוטל חובה על כל אב להפוך עצמו לאש לוחטת כדי שבנו יחשב “כלי ראשון” כך מקיימים בהידור את מצוות “והגדת לבנך”.

ובכל זאת. האם כשאיה וואשתדל להיות “כלי ראשון” זה מספיק?

הגר”א בפירושו למשלי (כ”ב, ו) עה”פ “חנוך לנער ע”פ דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה” אומר: “דרך מזלו וטבעו כן תחנכהו לעשות מצוות ואז גם כשיזקין לא יסור ממנה. אבל כאשר תעבירהו על מזלו. עתה ישמע לך מיראתו אותך אבל בעת יוסר עולך מעל צווארו יסור מזה כי אי אפשר לו לשבר מזלו”.

סוד ההשפעה שלנו הוא להיות אש לוחטת מחד גיסא ולעמוד על דרך אופים ומזלם של ילדינו מאידך גיסא.

ועדיין, איך מחברים שיהא חיבור נכון?

הנצי”ב בפירושו על הפסוק “יפקוד ה’ אלוקי הרוחות לכל בשר איש על העדה”... כותב: “לפי דעתו של מנהיג, יהא עומד בפני עצמו. ואינו נמשך אחר נטיית רצונו והנאות עצמו... זוהי עבודה קשה כי בטבע יש לכל אדם נטיית עצמו”. **כאשר נראה שילד לא מקבל מאיתנו זה פוגש בדרך כלל במידות שלנו.** והתנהגותנו לעיתים בעקבות כך, יתכן וזה הפך הדרך הנכונה.

בדורות אחרונים כאשר הידע רב ונגיש לכל אב ובן, וסיפור יציאת מצרים מוכר וידוע לכל ילד עם כל מאמרי ודרשות חז”ל ונפשו של נער וילד מבקשת ריגושים. **שומה עלינו לבחון מחדש את סוד ההשפעה והחיבור.**

אפשר להחכים זאת מדברי המלבי”ם בפירושו לספר מלכים א’ (י”ט, ג) במעשה של אליהו הנביא עם נביאי הבעל בכרמל, בעת שכל ישראל אשר פסחו על שתי הסעיפים קראו בקול- “ה’ הוא האלוקים” איזבל הייתה מבקשת להורגו ומסופר שאליהו “וירא יקם וילך אל נפשו”

מבאר המלבי”ם: אליהו הנביא לא הלך למדבר מחשש איומיה של איזבל. נביא ה’ אינו מפחד מבני אדם. אלא אליהו הנביא היה מתבודד רוב ימיו ועוסק בשלימות עצמו להשלים את נפשו ורק

הרהורים לחג הפסח

שלוחה 11<11<21

זה הנס שלי!

לנו בגלות?
בטח, עניתי לו. ליל הסדר זה לא נס?
כשהבן שלי לא הבין הסברתי לו.
שאלת את עצמך איך זה שכל היהודים חוגגים את הפסח באותו יום בלי מחלוקת? זה נראה לך הגיוני? אז אם בכל זאת זה קורה 2000 פעם ואף אחד לא מתווכח, זה סימן שהקב"ה נמצא בתמונה, ואם הוא נמצא בתמונה, מה זה בשבילו לבנות לנו את בית המקדש בירושלים הבנויה.
אם הוא הצליח לשמור על לוח השנה כל כך הרבה שנים בלי שנקלקל אותו, אז לבנות לנו את המקדש הוא לא יכול?
חוץ מזה זה גם כתוב בהגדה שקראנו עכשיו.
בהגדה של פסח אנחנו אומרים "ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא" ומיד אחר כך אנחנו אומרים "והיא שעמדה לאבותינו ולנו, שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו והקב"ה מצילנו מידם".
שאלת את עצמך מה הקשר בין ההבטחה למצילנו מידם? בדיק זה.
בדברים האלה שואל בעל ההגדה איך זה יתכן שלמרות שבכל דור רוצים ללכות אותנו, ואנחנו נודדים ומגורשים ממדינה למדינה, מוכים ופוחדים, מבולבלים ודואגים, ולמרות זאת כל היהודים חוגגים את הפסח באותו יום? והוא עונה: בגלל ההבטחה.
בגלל שה' יתברך הבטיח לנו. בגלל שה' דואג שהמסורה שאנחנו מעבירים לילדים שלנו בליל הסדר תישאר שלמה ואחידה. כדי שכשהבן הרשע יאמר שבגלל כל הצרות התורה שלנו התבלבלה, והיא כבר לא התורה שה' נתן לנו, ושבגלל זה כבר לא צריך לשמור אותה, נקחה את שינוי ונענה לו, בעבור זה עשה ה' לי.
כדי שנענה לו שאם הוא צודק שיסביר לנו בבקשה איך זה שלמרות הטענה שלו, כל היהודים עדיין חוגגים את הפסח באותו יום? ושאלו לא יספק אותנו, נשלח אותו לדאוד מנצרת כדי שיסביר לנו למה הוא טועה.
כדי שיסביר לנו שלמרות שלכל היהודים היה לאורך הגלות את אותו מרור, כל היהודים עדיין אוכלים את אותה מצה, ושבגלל זה הזוהר מנחה את המצה לחם הרפואה.
למה? כי אם למרות כל השנים, כל היהודים עדיין אוכלים את אותה מצה, יש בזה כדי לרפא את האמונה מן הספקות שמעורר בנו הבן הרשע באשר לאמיתות המסורה.
חג שמח.

בשנת ד' אלפים תרפ"ב - 922 לספירה, בימי הגאונים, התעוררה מחלוקת קשה שאימה לפרק לתמיד את העם היהודי.
רבי אהרן בן מאיר שחי בארץ ישראל סרב לקבל את קביעת הגאונים באשר לעיבור השנה וקבע זמן אחר. וכך במשך שנותיים חגגו בני ארץ ישראל את הפסח בהבדל של יומיים משאר היהודים שבגולה.
זה אולי נשמע מוזר, אבל כשבבבל עוד אכלו חמץ, בארץ ישראל קראו את ההגדה, וכשבבבל אכלו מצות, בארץ ישראל כבר אכלו חמץ.
מי שבזכותו בכל זאת נותרנו מאוחדים סביב הלוח העברי היה רבינו סעדיה גאון שהכריע בין השיטות, ורק בגלל חכמתו עד היום כולנו חוגגים את הפסח באותו יום.
כך שאם אנחנו חושבים שזה מובן מאליו, מתברר שדאוד הנוצרי צודק ואנחנו לא.
למה צודק? כל מי שמכיר אותנו יידע לומר שאם למרות העקשנות היהודית כולם חוגגים את הפסח באותו יום זה באמת נס גדול, ושואלי רק בגלל זה הומצאה הנצרות, רק כדי שנראה מה קורה לדת שאנשים המציאו מול כזאת שניתנה משמיים.
מה קרה שאצל הנוצרים שמאמינים באותה דת כל אחד חוגג את החגים מתי שהוא חושב, לעומת היהדות שבה אולי לא כולם חוגגים אבל מי שחוגג עושה זאת באותו יום בדיוק בכל העולם, וזה למרות שעברו אלפיים שנה שבהם לא ראינו אחד את השני?
אם הייתם שואלים אותי, בעיני מדובר בנס הרבה יותר גדול מכל הניסים שהתרחשו במצרים.
למה? בגלל שניסי מצרים נעשו על ידי הקב"ה בלי שהיו בני אדם מעורבים בה, אבל הנס הזה של רציפות המסורה, הוא הרי תלוי בבני אדם. בבחירה שלהם. ובה כידוע הקב"ה לא מתערב. ואם למרות שהיינו יכולים לבחור לעשות זאת כולנו עדיין חוגגים את הפסח באותו יום, אין ספק שמדובר בנס גדול.
למה אני מספר לכם את זה?
כי באחת השנים כשאמרנו בהגדה לשנה הבאה בירושלים, הבן הקטן שלי צחק. איך לשנה הבאה הוא שאל, הרי כל כך הרבה שנים אנחנו מבטיחים שזה יקרה ועד היום זה לא קרה? מאיפה לך אבא שהפעם זה בכל זאת יקרה?
פשוט מאוד אמרתי לו. אם היית מגלה שהקב"ה מלווה אותנו מאז שיצאנו לגלות עד היום היית מאמין שזה יקרה? אם אלפיים שנה הוא עושה לנו ניסים, אז מה זה בשבילו עוד אחד קטן? זה נכון אמר לי הבן שלי אבל אתה מכיר איזה ניסים שהשם עשה

כמו כל שנה בערב פסח, גם השנה הגעתי למוסך של חיים כדי ללבן כלים עם הברנר שיש לו במוסך. ושלא תבינו לא נכון. זה לא שחיים פתח עמדה להכשרת כלים אצלו במוסך, אלא שהלב הרחב שלו ושל הילדים שלו מצליח להכיל גם את השיגעונות שלי.
איך שהתחלתי בעבודה, ניגש אלי דאוד הפחח, כדי לאחל לי חג שמח.
אתה יודע, הוא אמר לי, השנה גם אצלנו חוגגים את הפסח יחד אתכם, וזה קורה פעם בארבע שנים, אבל זה בכל זאת שונה מאצלכם.
אצלכם היהודים, כל היהודים חוגגים את הפסח באותו תאריך, אבל אצלנו הנוצרים לא.
אצלנו, כולם נגד כולם. האורתודוקסים חוגגים בתאריך אחד, והקופטים שטוענים שהאורתודוקסים טועים חוגגים ביום אחר. הנוצרים האתיופיים שטוענים ששניהם טועים, חוגגים את הפסח שלהם ביום אחר, והארמנים שגם רוצים להיות בתמונה בודקים מתי כולם חוגגים וקובעים להם יום משלהם, בקיצור בלאגן.
מה שמעניין, אמר לי דאוד, שכל העדות שהזכרתי משתייכות לאותה דת ולמרות שהם מאמינים באותה אמונה, הם לא מסכימים על כלום. כמו ילדים קטנים שרבים ביניהם ועושים דווקא רק כדי להוכיח שהם עצמאיים, ושאלו לא מחליט בשבילם. וזה מה שיפה אצלכם היהודים.
אני יודע שגם אצלכם יש מחלוקות וויכוחים, אבל את פסח כולם עושים באותו יום, ובינינו, אמר לי דאוד בשקט כדי שלא ישמעו בנצרת את מה שהוא מספר בבני ברק, זה אומר משהו בקשר לשאלה מהי הדת האמיתית.
כשדאוד הלך, חשבתי על זה.
איך קורה שכבר אלפיים שנה שאנחנו מפורדים ומפוזרים בעולם כולו, בכל זאת כשאנחנו חוזרים לארץ ישראל מתברר שלוח השנה שלנו לא השתבש? איך זה שכל עדות ישראל חוגגת את הפסח באותו יום? איך זה שההגדה שאנחנו קוראים בליל הסדר, שלכל הדעות חלק לא קטן ממנה נכתב אחרי שיצאנו לגלות, היא אותה הגדה? איך זה שאף עדה לא קמה ואמרה שאף אחד לא יחליט בשבילה? האם זה לא נס גדול יותר מכל הניסים שהתרחשו במצרים?
ואם את חושבים שזה מובן מאליו שכולנו חוגגים את החגים באותו יום, ושאינו סתם רגשן, אז יש לי חדשות בשבילכם. זה כמעט קרה. או בעצם לא כמעט. זה קרה.

פסח תשפ"ג

בחסדי השי"ת העלוך "מי באר" חוזר לאוסף גליונות!
 [א] הדבר עולה ממון רב, ומי שיכול לעשות ה"ק (אפילו של 10 ש"ח בחודש) יעזור מאד לזיכוי הרבים. [נדרים פלוס - קופת עלי באר].
 [ב] ישנם עלונים רבים שלא מופיעים ב'אוסף' (כגון בימי בין המנינים, או עלונים מיוחדים וכדו') - ניתן לקבל חינם את העלוך במייל מידי שבוע. a0548496676@gmail.com
 [ג] בחסדי השי"ת יצא ספר בשם "מה למעשה", ובו כל העלונים שיצאו בשנה הראשונה [עם תוספות נכבדות], הספר ערוך ומעוצב ברמה גבוהה ביותר. (רב מכר! ברוך ה' כמעט 1000 עותקים נמכרו תוך כחודשיים). להשיג ב"פה נוף.
 בכל נושא ניתן ליצור קשר בפל' 0548496676

"חירות עולם" - זה הידיעה שאנחנו בידיים של ה' !!!

ובסיימו דיבורים אלו קיבצו את השברי כלים ופירווי המצות והתחילו את הסדר בחירות עולם.
 מוסף רצ"מ: וכאשר נתבונן נראה דהנה ר' פנחס נולד בערך בשנת ה'תר"ס - ורובם ככולם - רבבות רבבות מבני שנתו כבר נמצאים בעלמא דקשוט יחד עם כל סדריהם המרוממים, ולו יצויר שהרפואות היו פועלים לטובה על האשה של ר' פנחס והיה אכן סדר מרומם, הרי לא היה נשאר לדורות מזה שום בלימוד, ועכשיו נשאר לדורות עולם אור החירות עולם דר' פנחס אשר כל שנה ושנה מתחזקים בו ריבוי גדול של יהודים.

ובאמת הנסיון של ר' פנחס שייך אצל כל אחד ואחד, כי בדורנו אין צריך שולחן הפוך בכדי להזדקק ל'חירות עולם' של ר' פנחס, אלא כיון שנתמעטו הלבבות והמוחות אזי אף בלי קשיים רק בתוך הסדר החיים עצמו ישנם מצבים אצל כל יהודי שיכול להראות בהם עבודתו של ר' פנחס ויותר מכן בהתדבקות באור החירות עולם. עכ"ל [עם קצת שנינו עריכה].
 סיפר הגאון האדיר ר' אברהם גניחובסקי זצוק"ל: מאן דהו שאני מאמין לו כמו אלף עדים [היה זה הוא עצמו, אך בענותנותו הסתיר את הדבר] סיפר לי, שאצלו בבית לפני פסח הילדים עשו בלגן, הוא נכנס הביתה ורואה את הבלגן ואומר לה אני לוקח את הילדים למטה בחצר שם אשמור עליהם כדי שיהיה שקט בבית, היא שמחה - א' מחיה נפשות.
 הוא לוקח את הילדים למטה כמובן שהם עושים 'ששון ושמחה', קינדרלעך הם קינדרלעך, [- ילדים הם ילדים] תוך כדי שהילדים משתוללים וקופצים הוא לוקח את הסוגיא שהוא לומד ומרהרר בה בעיון, והוא מתעורר נקודה עמוקה שלא חשב עליה כל חייו, אח"כ הוא דיבר על כך עם גדולים. וכל פעם שמגיעים לסוגיא הזאת הוא זוכר אותה טוב טוב, והנקודה הזאת פתה ויתד לחידושים נפלאים. לא יאומן כי יסופר...

מוסף ר' אברהם: חיוב זה של 'עזרה בבית' והשתוות' מחייב כל אחד מישראל, אם זה מגיע לו בקלות - מה טוב, ואם זה מגיע בקושי, צריך לדעת שזה חלק מעבודת השם. וכי כל עבודת השם הולך בקלות? גם אם הוא לא רגיל להנהגות אלו כגון שלא ראה את זה אצל אביו ואמו וכיו"ב, אין לו שום פטור. עוד צריך לדעת, ששום נזק והפסד אינו נגרם כשמקיימים ההלכה ועוזרים ומכבדים אותה, אדרבה, תמיד מרוויחים מזה, זה דבר בדוק ומנוסה. ע"כ.
 יעזור השי"ת ונזכה כולנו להתבטלות מוחלטת לרצון אבינו שבשמים, להרגיש את החירות עולם בעשיית רצון ה' יתברך בתמימות ובפשיטות, ובפרט בזמן הניקיונות והלחץ של ערב פסח - יכול להיווצר מצב של לחץ וביטול תורה'... עלינו להגיע להשתנות עם רצון ה' - וכך נגיע אל 'חירות עולם' של פסח בעז' ה'...

מיסודי המצוות של ימים אלו, זה הידיעה שיש בורא עולם, ואפשר ורצוי להתפלל על כל דבר, ובכל זמן, ואפילו ל'גנד' לו.
 והתפילה מועילה אפילו במצב נורא של שבועה ו'ברית בין הבתרים' - וקורעת את הנגזר.

השונים) שהאשה קיבצה לשם במשך השנים, עד שנעשה המרתף ראוי לסדר נאטס [-ליל הסדר], ואז עמלו רבות על כלים נאים שיהיה כמה שאפשר החלק הגשמי שבסדר על הצד הטוב ביותר.
 אך כאשר חזרו מוהבימ"ד אחרי 'א לעילא ולעילא' דיגע הלל', [אמירת ה'הלל' בשמחה ובהתלהבות] הבחינו כבר ברחוב [מנעד לחורים הקטנים שנראו מהמרתף לרחוב] שהמרתף חשוך הוא, וכשהגיעו למרתף היה השולחן הפוך לגמרי [בבחינת 'ונהפוך הוא' וההחשך אשר נהפך] - השולחן כלפי מטה והרגלים כלפי מעלה, בקיים 'יחף' מוקדם על המצות והיו והכוסות ושאר כלי השולחן, להראות בהתנגות ה'מאנין דילי מאנין תבירין', [- כלים שבורים] עד שהמרתף כולו היה 'שרויה' ובנוסף לזה בא גם כן ה'זכר לברד' בקולות וברקים ואש מתלקחת בתוך הברד, [- צעקות מהאשה] כיון שהתרופות לא עזרו כלום.
 הבחורים המקורבים שעבדו לו כל קשה לקראת החג - אמרו שהיו שבורים מאד שהם עמלו כ"כ שיהיה איזה-הוא סדר לר' פנחס, ואילו עכשיו המצב קשה בהרבה מבשאר השנים אשר לא היה לר' פנחס מעולם סדר כזה...

אך כשהדליק נרות פנחס האירו באור יקרנות, והתייצב ליד השולחן ההפוך ופתח ואמר במתק לשונו:
 (אשר היה לו כח נפלא להמחיש כל דבר בבהירות, כפי שמקורביו מספרים שיכולים להוציא ספר שלם מה'זיכרון ממתקים' בסיפור 'ציצית מצרים' של ר' פנחס בליל הסדר בכל שנה ושנה).
 "מה חושב יהודי? סדר מרומם הוא - כשישנם בנים ובני בנים, וכל הבית ברוק עם כלים נאים, ובב' צדי השולחן יושבים בנים וחתנים קדושים, והבית מלא בנכדים אשר בהתחילו עם הקול ה' בהדר 'קדש' פותחים כל הנכדים יחד איתו, ומביאים הקיטל ומרגישים באויר את ה'ואותנו הוציא משם' עד ש'נודה לך שיר חדש בהרגשת גאולתינו ופדות נפשינו' ונראה בעליל א דערהויבענע גילוי שכינה'... [- ומרגישים את הגילוי שכינה]...

התלהט ר' פנחס - ברשפיה רשפי אש ד'קוד פסח' שלא מעלמא דקין, ואמר: - "וכי זהו חירות???" [ד'זמן חירותינו, ו'הדאן ב'פוקני', ו'ממצרים גאולתנו, ו'פדיתנו מבית עבדים', ו'פתחת למוסרי', ו'בצאת ישראל ממצרים'] **והרי האדם הזה משעובד הוא לבנים ונכדים ולכל סוגי הרגשות והתעלות ודערהויבנקייט [- הרגשות רוממות] ולשולחן וכסאות ולקיטל וכלים נאים...**
אך כשהמצב הוא - שאין לא ילדים ולא נכדים, ועומד הוא ללכת יחידי מעומלמו, ושולחן 'ליל הסדר' הפוך, עם מצות וכוסות שבורים, ומ"מ שמחים בקב"ה ב'חירות עולם' - בידיעה שאנחנו עבדי ה' ולא 'עבדי פרעה' (המרומד ליצר הרע וגונדא דיליה), אנחנו 'בנים אתם לה' אלוקים', 'זאתם תהיו לי סגולה' - בשלימות ה'נגילה ונשמחה בך', בך יתברך לבד, זאת הוא חירות עולם!!!!!!

אנו נמצאים בימי ה'פסח', ימי הפסח זה ימים שאנחנו חוגגים בהם את היציאה ל'חירות עולם'.
 יודועה ומפורסמת הקושיא, וכי אנחנו 'בני חורין' - ואכתי 'עבדי אשורוש אנן'? כלומר, אנחנו לא בני חורין גמורין?
נחדד את השאלה במעשה נורא: לרבה של קובנה, רבינו ה'דבר אברהם' זצ"ל, הגיעה שאלה קשה בנסיבות טרגיות של ימי ה'שואה' הנוראה: היה זה לאחר חצי שנה של רצח המוני בגיטו קובנה. **בעת תפילת שחרית כשהשליח ציבור התחיל לומר את ברכות השחר, והגיע לברכת "שלא עשני עבד" הוא קרא בקול מר לאדון האדונים: "איך אוכל לומר ברכה זו בשעה שאנו נמצאים בעוצר, ושבי וחיים נמכרנו ולא בכסף? איך יוכל עבד לברך ברכת בן חורין בשעה שמוט עבדות נתון על צווארו? איך יוכל עבד כזה לברך ליצורו שלא עשני עבד, הלא לצחוק ולעג יהיה, ואיך אוכל לומר ברכה כזאת וליבי בל עמי?"**
 ה'דבר אברהם' השיבו: "ברכה זו לא נתקנה על עבודת הגוף - אלא על עבודת הנפש! יהודי המוחוייב במצוות מברך את הברכה הזאת גם אם כשהוא נתון במצור ובשבי. חס ושולם לבטל ברכה זו שהותקנה על ידי אבות העולם, ואדרבה, דוקא כעת חובה עלינו לברך ברכה זו, למען יכירו אויבינו שלמרות שאנו נתונים בידם לעשות בנו כרצונם הרע, בכל זאת רואים אנו את עצמנו כבני חורין הנתונים במצור ובשביה וקרובה ישועתנו לבוא!"

במאמר זה אביא בס"ד סיפור שהגה"צ ר' צבי מאיר זילברברג שליט"א מביאו מידי שנה, ויש בו מסר אדיר!
סיפור זה סיפורי בשנה שעברה לחבר קרוב - שהתכונן בהכנות גדולות ועצמות לעשות 'ליל הסדר' בבית, ובערב פסח בצהרים היה לילדו הפעוט חום גבוה שהוכרחו לאשפוז בבית חולים, והוא הרגיש 'נורא ואיום' במקום לשבת בליל הסדר כמלך בגדוד בביתו עם ילדיו, הוא יושב בבית חולים, ועורך את שולחן הסדר בין 'ערבים' (כמעט כל היהודים שחזרו מהמחלקה) כאשר מיטת האשפוז הריקה לידו, משמשת כשולחן הסדר!!!

דיברתי איתו כשעתיים לפני החג, וספרתי לו את הסיפור דלקמן, והוא אמר לי - שסיפור זה שינה לו את כל הגישה וההסתכלות... [בסוף ברחמי השי"ת היתה הטבה פתאומית, והם שוחררו לפני כניסת החג, והספיקו להגיע לבית אחד מבני משפחתם].
 הרי הסיפור לפניכם...

היה יהודי מ'אנשי ירושלים של מעלה' ושמו ר' פנחס (מוסף רצ"מ: שמו האמיתי אינו כך, ואף שכבר נתפרסם המעשה עם שמו האמיתי, מ"מ נראה שרצון ה' לא לחזור על המעשה עם שמו האמיתי, כיון שיש צאצאים מאשתו, ואף שהיתה צדקנית גדולה מ"מ מעשה כזה יכול לגרום איזה חלישות הדעת לכך או נין) שהיה אדם גדול מאד, מגדולי זקני ירושלים אשר היה מוקף עם עניינים קשים מאד (- זייער שווערע עניינים), שלא היו לו ילדים, והרעבעצן (-הרבנית) לא היתה כל כך נורמלית, והיה גר במרתף, ועוד עניינים קשים אשר היו בגשמיות היו ממש שבעה מדורי גיהנם (אך ברוחניות לא נגע זאת אליו כלל, [כיון שחי כל השנה עם החירות עולם והפסח כפי שמקורביו מספרים שבתמו אב אלול כבר דיבר מפסח והיה מוסף והולך בשבועיים ואדר עד שבניסן לא היה כלל בעלמא הדין].

באחת השנים משנותיו האחרונות חשבו שני בחורים שהיו מקורבים אליו - שאי אפשר לדעת כמה זמן עוד ישהה ר' פנחס בזה העולם, וממילא יש לדאוג לשלל הפחות סדר אחד יהיה לו כראוי בעלמא שפילא הדין, ושילמו כסף לרופא גדול שנתן תרופות חזקות לאשתו שתהיה נורמלית בימים אלו, ועמלו רבות לרוקן את המרתף מכל המאטעס (-החפצים

באזני בנך

בהירות ולימוד ענייני יציאת מצרים

אנו כבר עומדים סמוכים וקרובים ליום הגדול של הסיפור על הלידה שלנו בתור עמו הנצחי של הקב"ה, ובוודאי כל אחד מהרהר בלבו כיצד להגיע באופן המושלם והנכון לספר את סיפור יציאת מצרים ולהניב את המקסימום הן בסיפור הן במשמעת של הקטנים להחזיקם שיהיו עירניים. וכיצד לעשות ולהשרות אווירה של יום מיוחד ומענין. וכו' וכו'.

נראה בס"ד קצת דברים ממה שיש בהגדה ובחוברת כמה עצות מעשיות במצוות הסיפור.

טיפים לעריכת סדר רגוע והלכתי

על מה להתמקד בסיפור:

נראה כמה נקודות במסגרת זו כפי הניתן, כי מצוות 'הגדת לבנך' כדי שיכנס 'באזני בנך' נצרך לכך אריכות דברים.

- יש להתמקד בביאורים ובפירושים העוסקים ב'תכליות הלילה', ולא על דיוקי מילים, ווארטים, או עומק פשטי ההגדה (כביאור המהר"ם מפ"ז על הש"ס). [גם אם עורך הסדר אינו מעוניין להוסיף מאומה על מה שכתב בעל ההגדה, וסומך על הסיפור העולה מההגדה עצמה, חייב לבאר ולספר כל חלק בהגדה בצורה של הבנת 'מהות' המימרא, ולא להיכנס לדיוקי פשט בסגנון הנ"ל].

- יש חלקים בביאור ההגדה שדורשים הסבר יותר ארוך או מורכב, אך כדאי להימנע מכך ולא להאריך, כדי שלא להכביד על המסובים ולאבד את הקשר וההקשבה שלהם.

ואף ביאורי הפשט הנצרכים, אם רואה שהקטנים לא אווזים איתו לא יתעקש לבאר דוקא באופן המסוים שחפץ, והכל לפי הענין. [לפעמים אפשר להסתפק בהעלאת השאלה בלבד לעורך את לב השומעים, אמנם כשמכין כראוי קודם ליל הסדר והדברים רהוטים וברורים אצלו, יכול לבאר אף דברים ארוכים בצורה תמציתית].

- כדאי לעצור מידי פעם 'ולזרוק' שאלה שתרתק את בני הבית, לתת להם אפשרות לענות בעצמם ואח"כ להביא תירוץ אחד או שניים ומיד להמשיך בהגדה. הפסקות אלו מידי פעם חשובות, כי רצף אמירת ההגדה וביאורה עלולים לשעמם את הגיל הצעיר. אבל יש לשים לב היטב שלא 'לשקוע' בהם זמן רב.

לפעמים כדאי להוסיף איזה ווארט מעניין, בכדי למשוך את לב המסובים. וכן כדאי גם להכין משהו מלהיב לענת הצורך. (כעין שמצינו רבי עקיבא שבאמצע השיעור ביקש לעורר את תלמידיו ואמר מה ראתה אסתר שתמלוח על קכ"ז מדינות. עי' מד"ד בראשית פרשה נח פסקה ג. וכן עשה רבי, עי' מד"ד שה"ש פרשה א פסקה סה).

ואמר חכ"א ע"ד המליצה, שמומלץ לכל עורך סדר להגיע ערוך ומוכן עם כמה שקים. שק מלא סיפורים, שק מלא ווארטים, שק מלא גמטריות ופרפראות, שק מלא של אגוזים, וקליות, שוקולדים וכדו'. וישחיל כל פעם מה שצריך לפי הענין. אפשר גם לעשות אתחלתא ולשיר איזה שיר השייך למהות הלילה, כמו 'אשרי העם שככה לו', 'אתה בחרתנו מכל העמים' וכו'. (בפסח שחל בשבת יש כאלה שמוסיפים בזמן הסעודה וכדו' את הפזמון של קה רבון וכו', שזה פזמון שמדובר בו על בקשה להבאת פורקן ישראל מעול האומות, וישועתם של ישראל והאמונה בה').

כשחלק מהילדים כבר בוגרים, כדאי מדי שנה לשנות לגוון ולהוסיף דברים חדשים בביאור, כדי שיהיה להם חדות ההתחדשות ולא תהיה הרגשה שזוכרים הכל מאשתקד. וכן במבנה מהלך ההגדה, כשהדגיש כבר כמה שנים מסר מסוים, כדאי לשנות את הדברים, ואף אם מטרתו היא להגיע לבסוף לאותם המסרים, אך כדאי שהם יהיו עם המחשבות שונות וסיפורים שונים.

ראשית רב:

כפי הידוע מהנסיון כי כאשר יש מודעות אצל האדם כי במצבים מסויימים יכול לצאת משלוותו, וכשמודע לכך מראש יש לו כבר ארגז כלים לשלוט ברגשותיו.

ומשום כן כשאנו נגשים להכין את עצמינו ללילה גדול זה, דבר ראשון נזכור שהעיקר הראשון הוא לדאוג שליל הסדר יתנהל על מי מנוחות ברוגע ובשלווה. לפנינו לילה עמוס בהרבה פרטים של הכנה, וכולם דרוכים ומצפים שיהיה יפה ומאורגן. אך דוקא משום כך עלולים להגיע לידי לחץ ואווירה כבדה ומתוחה. ובפרט בשלב שרוצים להתחיל את הסדר, ואז אם בטעות, אחד הקטנים שפך יין על השולחן, או שבר מצות שהכינו, ילדים קטנים מייללים, שכחו להכין מי מלח וכדו', אפשר להגיע לידי כעס מחמת המתח, וזה גורם (מלבד איסור כעס) שהשומעים לא יהיו מספיק קשובים, כי הכעס מביא לידי אוירה עכורה וכלי הקיבול של השומעים נסתם מלקבל ולשמוע. לכן צריך הרבה עבודה והכנה להישאר בשמחה וברוגע בכל מצב, ולוותר מראש על דברים שנעשו שלא כרצונו, כל אחד לפי עניינו.

[ובפרט בשנה שערב פסח חל בשבת יש לשים לב כיצד לנהל נכון את השבת של לפני פסח באווירה רגועה ולא לחוצה, להתארגן נכון עם מלאי מספיק של סבלנות.... (בהגדה יש מגוון גדול של עצות ופרקטיקה כיצד להתכונן לשבת זו כדבעי. וכמו"כ הדרכה כיצד לנצל נכון שבת זו להכין את בני הבית לקראת ליל הסדר)].

להנמיך ציפיות:

יש נקודה מהותית אצל עורכי סדר. הרבה פעמים יש לחץ גדול שהכל יהיה מאורגן והכל יתנהל כמו שצריך. אך אנו צריכים להנמיך ציפיות ולזכור שמה שיהיה הוא טוב. כמובן צריכים לעשות את המקסימום, אך אין להגיע עם ציפיות מוגדרות שצריך להיות דוקא כך או כך, וכשיבאר את ההגדה כאן יגיד כך וכאן יגיד כך, איזה נקודות ידגיש יותר ואיזה פחות, ואיך צריכה להיות צורת ההשתתפות של משפחתו, וכהנה מחשבות רבות. יש הרבה דברים בלתי צפויים, שבכוחם להפוך את כל התכנית. ולאמיתו של דבר, לעולם אי אפשר לדעת מראש איזה משפט או איזו פעולה יתפוס את הילדים וישאיר רושם והשפעה עמוקה בנפש הילד. אפשר לתכנן ולדבר על נושא מסוים שהוא בעיניו חשוב ביותר, ולמעשה הנושא חלף עבר מבלי להתקבל באוזני השומעים, ואילו משפט עוצמתי אחר שיצא מפיו בלי תכנון מראש, הוא דוקא חדר לעצמותיהם והפך להיות נושא מרכזי אשר ילווה אותם גם לאחר סיום הסדר. ולכן, אנחנו צריכים לבוא עם תכנית מסודרת, אך בצירוף ידיעה ברורה שיתכנו שיבושים שעלולים לגרום לשינויים משמעותיים מכל מה שהיינו רוצים ומצפים. [והכל בידי שמים, חוץ מהרצון וההכנה שלנו שזה בכלל יראת שמים. ודו"ק].

הוא, שהרי כבר נגאלנו ויצאנו ממצרים, ואם כן מה המטרה לעשות הנהגות של שעבוד. ולזה באה התשובה - 'עבדים היינו', בו מבארים את יסודות התשובה, שעושים גם זכר לשעבוד, כי בכדי שהאדם יצליח להרגיש את יציאת מצרים, הוא חייב קודם להתחיל בגנות ולבסוף לסיים בשבח, ורק כך ירגיש באמת את עומק ההודאה.

אח"כ יכנס לתיאור בצירורים מוחשיים על השעבוד, המכות, והגאולה. ואפשר לספר על המכות ולפרט לפי העניין והזמן, או שיקראו להם כשיגיעו וידברו על המכות. (אפשר כל שנה להתמקד על מכה אחרת, או על מסר מסוים. וכדאי לרשום לעצמו לשנה הבאה על מה התמקד ועל מה דיבר). וכדאי להתייחס לילדים בתוך דבריו בתיאור מוחשי על עצמו, כמו: 'אתה שומע יענקי, תחשוב שאבא נמצא במצרים יחד איתך ואמא ואנחנו עובדים קשה... מקבלים מכות מאיזה מצרי ולא יודעים מה יהיה, מתי זה כבר ייגמר, ופתאום רואים איזה זברה (כמו שמצויר בספר שהבאת מהגן) קופצת על המצרי שאתמול היכה אותנו' וכו'...

ויבליט בתוך הדברים כמה נקודות חשובות, כגון שאת הניסים האלו עשה ה' לנו כי הוא אוהב את עמו ישראל, והוא גילה לנו ע"י הניסים האלו שהוא הבעה"ב של העולם והוא שולט ומנהיג את כל העולם כל רגע לפי רצונו. (אמונה והשגחה). והקב"ה קלקל בשבילנו את הבריאה ושיבש את סדרי בראשית ע"י המכות, - המים נעשו לדם, צפרדעים יצאו בכל מצרים בצורה בלתי טבעית, וכינים וכן הלאה. כי הקב"ה רצה להראות לנו שאין ערך לעולם אם עם ישראל משועבדים למצרים, שהרי כל הבריאה נבראה בשביל שזרע אברהם יהיו לו לעם [שסופם לקבל את התורה]. (בחירת ישראל). [ויאריך להם עוד בנושא של בחירת ישראל בהמחשות כפי המתבאר במאמר בסוף ההגדה]. וה' משלם שכר טוב לעושי רצונו ומעניש לעוברי רצונו, כמו שנענשו המצרים כי לא שמעו בקול ה' להוציא אותנו ממצרים. (שכר ועונש). וזה מדה כנגד מדה, שהקב"ה קבע בבריאה שכל דבר שעושים יש לו תוצאות בהתאם, ואם עושים טוב מקבלים שכר ועל ההיפך יש ח"ו מעניש.

ומתוך כך יוציא את המסר החד והברור, שע"י המכות האלו לקח אותנו הקב"ה לעמו ונגאלנו מלהיות עבדי פרעה ונהיינו עבדי ה', וכמה נחמד ונעים לנו היום שיש לנו תורה, מצוות, וחגים שמחים ונחמדים, וכו'.

- גם ילד בגיל קטן (5-6) יכול להבין שאע"פ שיש גויים שרודפים ושונאים אותנו אבל אנחנו העם המיוחד של הקב"ה שהוציא אותנו ממצרים והוא שומר עלינו ואין לנו מה לפחד מהם. וזה מחמת היום הגדול הזה שהוא כעת, הלילה הזה, כי זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בהקב"ה שבחר בנו לעם סגולתו.

ויש לראות ולהבחין שכל ילד וילד הבין את עיקרון הסיפור ואת המסר כפי דרגתו, ובזה כבר יוצא את עיקר הדין דאורייתא של הסיפור, לכל ילדיו בכל הגילאים.

- בשלב זה יכולים הקטנים כבר לעזוב את השולחן ולשחק עם המתנה החדשה שקנו להם לכבוד פסח וכדו', (עדיף בחדר אחר, ואם הוא חשוך אפשר להשאיר שם שעון שבת עד שעת השינה), ולומר להם שיקראו להם בקטעים המעניינים והחשובים כגון: והיא שעמדה, עשר המכות, דיינו, פסח מצה ומרור, וכדו'. וכך ניתן להישאר עם הגדולים ולהמשיך איתם את ההגדה.

ויש נותנים בשלב זה לקטנים לשתות כוס שני ומיד נוטלים ידים ומחלקים להם את הכזיתים של מצה מרור וכורך, ומברכים ברה"מ"ז עם כוס שלישי. ואז הם כבר רגועים לגמרי ולא מפריעים לשאר המסובים. ויש כאלה שנותנים לקטנים כרפס בשפע שלא יהיו רעבים, וגם כך יהיו רגועים עד מוציא מצה. (וע"ע בהגדה ובחוברת שיעורי הכנה לליל הסדר שלל עצות ורעיונות כיצד לנהל נכון את כל הפרטים הרבים הנצרכים לליל הסדר).

מבית "באזני בנך"
להערות והארות, ולהשגת העלון,
ניתן לפנות במייל:
26161523@gmail.com

- יש לשים לב להוביל את ההסברים באופן כזה שיתבררו למסובים הלימודים שיוצאים מהלילה הזה, ולהראות כיצד כל פרט משתלב עם כל המהלך של לקיחת ישראל לעם ה'. כי מי שמספר את הסיפור בהרחבה כגון מה התרחש במכת הדם ומתאר איך עם ישראל שתו והמצרים לא שתו וכו', אך לא מזכיר את חסדיו של הבורא וכו', לא קיים בזה מצוות סיפור יציאת מצרים. ומטעם זה בפרשת ארמי אובד אבי אין הרחבה בתיאור המכות אלא בתמצית, כי עיקר הלימוד זה האופן של היציאה. [ואכן על בסיס קו זה ביארנו את מהלך הסיפור כפי שבעל ההגדה דורש את ארמי אובד אבי. ועיין עוד במאמר 'מאפילה לאור גדול' שבסוף ההגדה, שהתבאר באר היטב התכליות והמסרים היוצאים מסיפור יציאת מצרים].

- מצוי בהרבה בתים שכבר יש בחורים בוגרים (ואברכים צעירים שעדיין אין להם ילדים בגיל של חיוב הסיפור), שקשה להם להתחבר לכל התיאורים וההמחשות שהם בעיקר ברמת הילדים. שהרי הם רגילים כל השנה לעיין וחריפות וכו', וזה נראה להם קטנוני. אבל צריך לדעת שבכדי להגיע לחיוב של חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא וכו' חשוב מאוד כח הציור וההמחשה כדי לחוות את הדברים בחוש ממש, כי בכל שנה חל בנו ענין זה מחדש בפועל. וכל זה כלול במה שהורנו חז"ל 'אפילו כולנו חכמים כולנו נבונים וכו' מצוה עלינו וכו'. ואפילו מי שאין לו בנים קטנים מחוייב בזה, וכן עשו כל חכמי ישראל כל הדורות, למרות גודל חריפותם ומהירות כשרון שכלם. (אע"פ שכשאינו קטנים אפשר צריך לרומם ולדבר יותר בעמקות הענינים, אבל ודאי צריך את ההמחשות וכח הציור). וחשוב לדבר איתם ע"ז כבר לפני פסח, כדי שיבואו ערוכים לכך לליל הסדר. אך כאמור לעיל כדאי בכל זאת להשחיל כמה דברים לפי חריפותם כדי לקרב אותם לחוויה שבלייל הסדר. והדברים עתיקים.

הרחבה בתחילת הלילה עם הקטנים:

ולמעשה, כשיש רק קטנים יכול להאריך איתם בהתחלה, ולאחמ"כ יכול להתקדם מהר בהגדה לבדו. אך כשיש גם קטנים וגם גדולים, התימרון יותר קשה. כי כשידבר לגדולים, הדברים אינם מתקבלים על דעת הקטנים, וכשידבר לקטנים, הגדולים מסיחים את דעתם. ואע"פ שהכלל בליל הסדר הוא - הקטן קטן קודם, וזה בין לגבי צורת הסיפור, ובין לגבי צורת הישיבה בשולחן הסדר, אך בוודאי שמחוייב לספר לכל הגילאים.

על כן יקיים תחילה את המצוה עם הקטנים. והמיקום הנוח לקיום המצוה של הסיפור עם הקטנים הוא בתחילת הלילה שכולם עדיין עירניים ושרויים בפרישקייט של פתיחת הלילה, ולכן כדאי לנצל שלב זה. [ובדרך כלל כשמדברים אז לקטנים, גם הגדולים מקשיבים ונהנים מהתיאורים המרתקים ועדיין אינם מסיחים את דעתם].

והעצה היעוצה היא שכשמגיע לעבדים היינו... הרי זה משובח' יספר את הסיפור באריכות, ולראות שכל אחד מהקטנים הבין לפי דעתו, ואז הם יכולים לצאת ולשחק, והוא יכול להתקדם יותר מהר עם הגדולים.

ונרחיב את היריעה בס"ד.

- אחרי 'מה נשתנה' עונים להם עבדים היינו, ואז עוצרים את ההגדה בניחותא בלי לחץ להתקדם... [אפשר לעצור אפילו לארבעים דק' או יותר, הכל לפי הסבלנות של הילדים ולפי העניין], ולספר כפי צחות לשונו את הסיפור בשפה שהילדים מבינים.

בתחילה יבאר את רעיון השאלות של מה נשתנה, שיש הנהגות סותרות בלילה הזה, שחלק מהמעשים הם זכר לעבודות וחלק זכר לחירות. מסובין וטיבול הם הנהגות של חירות, ומצה ומרור הם הנהגות של שעבוד. ועיקר הקושי

שמעתא עמיקתא

גליון תקנ"ט | ויקרא | תשפ"ג | קהילת הניכוי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תוכב"א

הלכות מצויות לפסח

משיעורי
הרה"ג הרב יוחנן בורגר שליט"א
מו"ץ וראש כולל הוראה רמות ב'

בדיקת חמץ

הזבחה בליל י"ד

תקנו חז"ל שבתחלת ליל י"ד בניסן בודקים החמץ לאור הנר, בחורין ובסדקין, בכל המקומות שדרך להכניס שם חמץ. [שו"ע (סי' תלה סעי' א)]. וראוי להתחיל ולבדוק בתחילת הלילה (שיש עדיין קצת אור מאור היום), כדי שלא יתרשל או שלא ישכח. ואם לא בדק בצאת הכוכבים הולך ובודק כל הלילה. [שו"ע (סי' תלה סעי' א) ומי"ב (סי' א)]. ועי' עוד במי"ב (סי' תלב ס"ק יא) שכתב בדעת הרמ"א שצריך לבדוק מדי, כי יעקר המצוה לכתחלה קצוה חכמים בתחלת הלילה.

בחורים וסדקים ולאור הנר

בודקים את החמץ בחורין ובסדקין ולאור הנר. [שו"ע (רסי' תלא)]. ואם אור החשמל דולק בבית בשעת הבדיקה אין צריך לכבותו. [הגרשו"א זצ"ל (שם הגה' יט) ואור לציון (ח"י"ב פ"ז אות ז)]. ומי"מ המנהג לבדוק לאור הנר ולא להדליק את אור החשמל, ואם יש צורך ידליקו. [מבית לוי (ח"י"א עמ' כא)]. ומי"מ אם אי אפשר לבדוק בנר יבדוק על ידי פנס חשמלי. [הגרשו"א זצ"ל (הלכ"כ פסח פ"ה אות א) ואות יב]. והאול"צ (שם אות ח) כתב דאם אין לו נר שיתמש בפנס ולא יברך על הבדיקה.

מנהג הנחת פתיתים לפני הבדיקה

נוהגים להניח פתיתי חמץ שימצאם הבודק, כדי שלא תהא ברכתו לבטלה. ומיהו אם לא הניח, רשאי לברך על הבדיקה אף אם יש חשש שלא ימצא שום חמץ, כי יעקר החיוב הוא לבדוק אחר חמץ, כדי שאם ימצא יעברנו. [רמ"א (סי' תלב סעי' ב)]. ודעת הגרי"א זצ"ל (הלכות חג ב"ח פ"ב גה"ז ושובת יצחק פ"ו) שבזמננו שנוהגים לנקות כל הבית לפני זמן הבדיקה, הנחת הפתיתים היא חיוב מדינאי. ועי' בשערי צדק (סי' תלב אות יב). ולדעת האר"י ז"ל יש להניח עשרה פתיתים. [מי"ב (ססי"ק ג)].

גודל הפתיתים

יש להזהר הרבה שלא יאבד אחד מן הפתיתים. [מי"ב (ססי"ק יג)]. ועל כן נכון לדקדק שיהיו קטנים מכזית שאם יאבד אי לא יצטרך לחזור ולבדוק את הבית. [שע"ת (אות ז) וציון לדבריו המי"ב (שם)]. אלא דעי' לקמן שיש סוברים שיש חיוב לבדוק אפילו על פחות מכזית. ועדיף שהמניח אותם ירשום לעצמו המקומות ששם הם הפתיתים שמה ישכח.

לא בדק בלילה

אם לא בדק בלילה בודק ביום י"ד בברכה. ואם לא בדק ביום י"ד בודק בתוך הפסח בברכה. [שו"ע (סי' תלה סעי' א) ומי"ב (סי' ה)]. ואם לא בדק אף תוך הפסח יבדוק לאחר הפסח ללא ברכה. [שו"ע (שם ומי"ב (שם))].

בדיקה לפני י"ד

אם בא להקדים לבדוק ביום י"ג לאור הנר, אינו רשאי. ואם עבר ובודק צריך לחזור ולבדוק. [טשו"ע (סי' תלג)]. אם בדק ב"לילי" י"ג, י"א שלא יצא ידי חובתו. [בי"ח (שם), ט"ז (סי' ס"ק א) ועי"ש בפמ"ג]. וי"א ש"צ. [חק יעקב (סי' תלב), פרי"ח (שם סי' יא) וגרי"א (שם)]. והעיקר כדעה השניה, אלא שיש להמנע מלעשות כן, כי אינו רשאי לברך על בדיקה זו ונמצא מקיים מצוה ללא ברכה. [חק יוסף (שם סי' כו) הובא במי"ב (סי' תלג ס"ק א) ושע"ת (אות ה) וסיים דמ"מ הרוצה להחמיר יע"ל לחזור ולבדוק ע"פ לא יברך אז]. ואם משאיר חדר אחד ללא בדיקה מותר לעשות כן לכתחלה, שהרי יברך על בדיקת אותו חדר. [חק יוסף (שם המובא במי"ב (שם) וגרי"ז (אות ז)]. ועיין לקמן הדינים השייכים להי שעוזב ביתו לפני זמן הבדיקה.

נוסע לפסח לבית הארחה

הנוסע לפסח להתארח במקום שידוע שלא בדקו שם החמץ כדן, חייב מן הדין לבדוק שם את החמץ. ולכן הנוסע לבתי מלון ובתי ארחה וכדומה, וידוע לו שלא בדקו שם החמץ, צריך לבדוק שם החמץ. [הגר"ש זצ"ל (חוט שני ח"י"ב עמ' ש"ז אות ט)].

עשיית מלאכה ואכילה לפני הבדיקה

עשיית מלאכה לפני הבדיקה

יהרר כל אדם שלא יתחיל בשום מלאכה עד שיבדוק. [שו"ע (סי' תלה סעי' ב)]. ויהרר אפילו בחצי שעה שלפני זמן הבדיקה. [מי"ב (סי' ה)]. ואם התחיל במלאכה מבעוד יום, דעת השו"ע שאין צריך להפסיק. אולם דעת הרמ"א שצריך להפסיק. [מי"ב (סי' ט)].

ללמוד לפני הבדיקה

אפילו אם יש לו עת קבוע ללמוד, לא ילמד עד שיבדוק. [שו"ע (שם)]. ויש אוסרין ללמוד אף בחצי שעה שלפני זמן הבדיקה, אם לא שביקש מאחר שיזכירונו כשיבוא הזמן. ויש מתירין לענין לימוד אף בחצי שעה שקודם זמן הבדיקה, ורק בהגיע זמן הבדיקה דהיינו צאת הכוכבים אוסרים. [מי"ב (סי' ז)]. ואם כבר התחיל ללמוד מבעוד יום בהיתר, דעת השו"ע (סי' תלא סעי' ב) שאין צריך להפסיק. אולם דעת הרמ"א (שם) שצריך להפסיק.

לומד בבית הכנסת

אף להאוסרין ללמוד חצי שעה לפני הבדיקה, אינו אלא בלומד בביתו, אבל הלומדים שיעור בבתי"ד אחר התפלה מותר, דהלא היא מוכרח בודאי לבא לביתו. ומי"מ אף זה אינו מותר אלא בלומד בלא פלפול, אבל הלומד בפלפול חוששים בכל אופן דלמא אתי לאמשוכי. [מי"ב (סי' ז)].

אכילה לפני הבדיקה

יהרר שלא יאכל עד שיבדוק. [שו"ע (שם)]. וטעימה בעלמא מותרת, והיינו פת כביצה ולא יותר, או פירות ומשקים (שאינם משכרים) אפי' הרבה. [מי"ב (סי' ו) וסי' רלב סי' ה)]. ומי"מ פירות ושתיה הרבה אינם מותרים רק בחצי שעה שקודם הבדיקה, אבל משהגיע זמן הבדיקה אין נכון לשהות הרבה אף באכילת פירות. [מי"ב (סי' תלא סי' ה)].

לא בדק בלילה

מי ששכח לבדוק בלילה, אסור ביום בכל הדברים הנ"ל עד שיבדוק. [מי"ב (סי' ה)].

מעריב לפני בדיקת חמץ

אותם המתפללים מעריב בזמנו בצבור, יתפללו קודם הבדיקה דטורח לקבצן אחר כך. והמתפלל בביתו יתן לאחר לבדוק והוא יתפלל, שע"י זה יקיים שניהם בזמנם, ואי ליכא אחר יתפלל תחלה. אכן אם הוא רגיל להתפלל לעולם ביחיד, יבדוק תחלה, דכיון שרגיל בכך לא חוששים כ"כ שישכח. וי"א שלעולם יתפלל תחלה, דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. [מי"ב (סי' ח)].

דרכו להתפלל מעריב מאוחר

אם דרכו להתפלל מעריב בשעה מאוחרת, לכולי עלמא אין צריך להתפלל בצאת הכוכבים לפני בדיקת חמץ (אם בידו להתפלל בצבור לאחר מכן). [הגרשו"א זצ"ל (שלמי מועד)]. ותשו"ה (ח"ה סי' רטו). ועי' מי"ב בה"ש. עמיקתא גליון ל"ח].

נמילת ידים לפני הבדיקה

י"א שטוב שיטול ידיו קודם הבדיקה, והוא רק משום נקיות. [מי"ב (סי' ג)]. ועי' בפמ"ג (א"י"א סי' א) ובגרי"ז (אות יב) משי"כ לתת טעם לנטי"י ז'. וי"א שאם טל ידים קודם תפלת ערבית אינו צריך לחזור ולטול. [ערוה"ש (אות א)]. ודעת הגרשו"א זצ"ל (הלכ"כ פסח פ"ה אות כט) שבבדיקה שאין מברכים עליה אי"צ ליטול].

דיני הברכה

ברכה על הבדיקה

קודם שיתחיל לבדוק יברך "אשר קדשנו במצותיו וצונו על ביעור חמץ". [שו"ע (סי' תלב סעי' א)]. ואם התחיל לבדוק בלא ברכה, יברך כל זמן שלא סיים בדיקתו. [רמ"א (שם)]. ואם לא יברך עד שסיים בדיקתו, אם רצונו לברך בשעת שריפת חמץ אין מוחין בידו. [מי"ב (סי' ד)].

הבודק כמה בתים

בברכה אחת יכול לבדוק כמה בתים. (כגון ביתו, משרדו, רכבו וכדו'). [שו"ע (סי' תלב סעי' ב) ומי"ב (סי' ז)]. ויהרר שלא להפסיק בדבור כמבואר לקמן.

אחרים עוזרים לו לבדוק

אם בעל הבית רוצה שיעזרו לו אחרים לבדוק, יכול להעמידם אצלו בשעה שהוא מברך כדי שיצאו בברכתו ויענו אמן על ברכתו, ויתפזרו לבדוק איש איש במקומו על סמך הברכה שבירך. [שו"ע (שם) ומי"ב (סי' ז) וסי' ט)]. ואם לא שמעו ברכתו, לכתחלה אין לשלחם לבדוק, ומי"מ אם קשה לו לגמור הבדיקה בעצמו יכול לבקש לאחר שישיענו, ואותו אחר אין צריך לברך שכל הבדיקה מצוה אחת היא וכבר יברך הבעה"ב עליה. [מי"ב (סי' יא)].

ממנהג שליח

אם בעל הבית אינו בודק כלל ומצוה לאחר לבדוק בשליחותו, אותו אחר מברך, דהוי כשליחו גם לענין הברכה. [מי"ב (סי' י)]. ומי"מ משום מצוה בו יותר מבשלוהו על כל פנים על בעל הבית לסייע קצת בבדיקה (ובאופן זה יברך בעל הבית). [מי"ב (סי' ח)].

דיבור בשעת הבדיקה

יזהר שלא ידבר בין הברכה לתחלת הבדיקה. וטוב שלא ידבר בדברים אחרים עד שיגמור כל הבדיקה. [שו"ע (סי' תלב סעי' א) ומי"ב (סי' ה)]. ומי"מ אחר שהתחיל לבדוק רשאי לברך ברכת "אשר יצר", ולענות אמן וברוך הוא ברוך שמו על ברכות של אחרים, וכן יכול לברך על רעמים וברקים. [הגר"ש ואורן זצ"ל (מבית לוי ח"י"א עמ' כב)].

מקומות החייבים בדיקה

מקומות החייבים

כל מקום שמכניסים בו חמץ חייב בבדיקה. ואף מקומות שאין רגילים להכניס בהם חמץ אלא שיש לחוש שמה הכניס לשם חמץ באקראי, צריכים בדיקה. [שו"ע (סי' תלג סעי' ג), מי"ב (סי' יג) וכה"ח (סי' תלא אות י)].

ארונות בגדים

ארונות בגדים שמכניסים לשם רק בגדים מכובסים מחמץ, אינם צריכים בדיקה, שאין הדרך להתלבש באמצע סעודה. [הגר"ש זצ"ל (חוט שני ח"י"ב עמ' ש"ז אות ד)].

ארונות של בגדי תינוקות

ארונות של בגדי תינוקות נחשבים מקום שמכניסים בו חמץ, כיון שהדרך שגם באמצע הסעודה מחליפים בגדי התינוקות כשיש צורך בכך. [הגר"ש זצ"ל (חוט שני ח"י"ב עמ' ש"ז אות ד)]. והכל לפי הענין.

פירוק מכשירים

אין חיוב לפרק מכשירים, כגון מקרר, תנור, מיקסר וכדומה כדי לברר אם יש חמץ. [הגר"ש זצ"ל (חוט שני ח"י"ב עמ' ש"ז אות ג)]. ואף אם ידוע שיש שם חמץ, אם אין יכול להגיע אליו רק על ידי פירוק הכלי, מספיק לבטלו ואין צריך להוציאו. [עי' שו"ע (סי' תלג סעי' א) ומי"ב (סי' ט)].

מוחקן

מוחקן שלפעמים מכניסים לתוכו חמץ, חייב בדיקה, אפילו אם אינו יודע אם יש בו עתה חמץ. [מי"ב (סי' תלו סי' יא)]. ואף אם אין רגילים להשתמש בו בחמץ אלא שפעמים נכנס לתוכו באמצע סעודתו כדי לקחת דבר מה, חייב בדיקה. [שו"ע (סי' תלג סעי' א) ומי"ב (סי' יד וטו)].

בדיקת כיסי הפגמים

כיסוי הבגדים שלפעמים נותנים בהם חמץ (או שפעמים נופל בהם חמץ, כגון כיס של החולצה וכדו'), צריכים בדיקה. [רמ"א (סי' תלג סעי' יא) ומי"ב (סי' ח)]. ואם אין לו בית, אע"פ שחייב לבדוק בכיסים מי"מ אינו מברך על בדיקה זו, כמבואר בחק יעקב (סי' תלו סי' יז) וכן פסק הכה"ח (סי' תלג אות צא)]. ומי"מ מספיק לבדקם על ידי מישוש. [הגר"ש זצ"ל (ספר הערות פסחים ח: ו) ושבט הלוי (ח"י"א סי' קלז)]. ואם כבסו הבגדים עם חומרים שפוגמים החמץ מאכילת כלב, אי"צ בדיקה. [הגר"ש זצ"ל (חוט שני ח"י"ב עמ' ש"ז אות ז)]. והכל לפי הענין שהרי פעמים על ידי כביסה רגילה אין החמץ נפגם.

מקום שמוספק אם יש בו חמץ, אם מצויים במקום זה ציפורים או שאר בעלי חיים שאוכלים חמץ, כגון בחצרות פתוחות, אינו צריך לבדוק, כי תוליד שאכלוהו. אולם במקום שיועד מוציא מדי ודאי. [ש"ע (סי' ס"ד) ומ"ב (סי' כ"ג). ועי' בבה"ח (ג' אות ב) שאם כבדו אותו מקום הוי ס"ס, ספק אכלוהו ספק הלך ע"י כיבוד וא"צ בדיקה]. וי"א שאם בתוך ל' יום קודם החג ודאי היה שם חמץ, אף שעתה הוא ספק הרי הוא חייב בבדיקה. [מ"ב (סי' כ"ג) בשם המג"א]. וי"א שדוקא אם יודע שהיה שם חמץ בליל י"ד, אז אינו יכול לסמוך על אכילת בעלי החיים, אבל אם יודע שהיה חמץ קודם לכן אין צריך לבדוק. [מ"ב (סי' כ"ג) בשם מקור הימים]. ודין מרפסת שאינה מקורה כדן חצר הני"ל. [הגר"ש זצ"ל (הליכות והנהגות על הלכות פסח)].

מכונות

לכתחלה יש לבדוק המכונות שברשותו אור לי"ד על ידי פנס. ומספק אין מברכים על בדיקתה כדין בדיקת כיסים הני"ל. (ויכוון לפטור בבדיקתה בברכת הבדיקה שבבית). ובדיעבד נבדקת ביום י"ד לאור היום. [הגר"ש זצ"ל (הליכות פ"ה אות ה)].

משרדים ומקומות עבודה

משרדים ומקומות עבודה, יש להזהר בבודקם בלילה לאור הנר, כדין בדיקת הבית. אלא אם כן כוללם במכירה לנכרי. [הגר"ש זצ"ל (הליכות פ"ה אות ד)]. ואם המשרד הוא מקום משותף חל על כולם חובה לבודקו כמבואר בסמוך, ויש לדאוג שע"פ א' יבדוק עבור כולם.

בחורי ישיבה בבדיקת הדרם

בחורים הדרים בשיבה חייבים בבדיקת חדרם, ואם בודקים אור לי"ד יברכו על הבדיקה. [הגר"ש זצ"ל (הליכות פ"ה אות יז)]. ואם אינם נמצאים שם בלילה זה, יבדקו בלילה האחרון טרם שובם לבתיהם לקראת חג הפסח ללא ברכה. [שם (הגה כ"ט)]. ואם שוהים תוך העיר (שנמצא בה הישיבה) לכתחלה צריכים לבדוק בליל י"ד ניסן לאור הנר בברכה (ולא לפני כן ללא ברכה). ומ"מ אם מוכרים חמצם במכירת חמץ אינם חייבים לבדוק (וע"י התנאים בזה לקמן). ובאופן זה עדיף להתחייב בבדיקה במקום אחר (כגון בביתו).

בתי כנסיות

בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים בדיקה לפני שמכניסים בהם חמץ. [ש"ע (סי' תל"ג סעי' ז) ומ"ב (שם ס"ק כ"ח)]. ומברכים על בדיקה זו. אלא שמחמת שיש חולקים בזה, הממונה לבדוק שם יכוון לכתחלה כשבודק ביתו לפטור גם בדיקה זו. [ע"י במ"ב (סי' תל"ג ס"ק ז). וכן נקטו הדעת תורה (סי' תל"ג סעי' ז) והאר"ל (לציון (ח"ג פ"ז אות י"ד)]. ויזהר שלא להפסיק בדבור כמבואר לעיל.

מקומות שניקו לצורך פסח

מקומות החייבים בדיקה בשינוקם היטב לפני זמן בדיקת חמץ, מנהג העולם בבודקם בשעת הבדיקה דרך העברה בלי חיפוש. [מז"ב (שם אות ו) הובא בשע"ת (שם) והמ"ב הזכיר סברא זו בסי' תל"ב (שעה"צ אות יב) בשם הפתי"ש בשם עמק הלכה (להג"ר זאב וולף אבי"ד זעטל או"ח סי' קכ"ח)]. ובזמננו שלא שכיחים חורים וסדקים ניתן לסמוך על מנהג זה. [הגר"ש זצ"ל (הליכות פסח פ"ה אות א ואת יב), והגר"פ ש"יניברג זצ"ל (חוקת הפסח אות א בהגה ע"מ ג). וכן דעת הגר"ש זצ"ל (הלכות חג בנה"ב בה"ה 7 שבת יצחק פ"ח), וע"כ נקט דהנחת הפתי"ש הוי חובי מדינה (ע"י בזה לעיל). ובאר"ל (לציון (ח"ב פ"ז אות ט) מחמיר בזה. והאר"כ בזה בשמעתא עמיקתא גליון רט"ו].

הגר עם שכנים העלולים לזרוק חמץ במקומות המשותפים

הדר בבנין שיש בו שכנים העלולים לזרוק חמץ במקומות המשותפים (חדר מדרגות, חצר וכדו'), לכתחלה ימכור זכותו במקומות אלו לעכו"ם (אם אין דרכו להשתמש בהם, או יתנה במכירה שהיה רשאי להשתמש בהם בשעת הצורך). [לכ"מ (ב"ב סי' ק"ד) וכן נקטו הפוסקים]. ובתשובות והנהגות (ח"א סי' רפ"ט וח"ב סי' ר"א אות י"א).

חמץ שאין צריך לבדוק אחריו

פירורים שאין בהם חזית (בדיקת ספרים)

י"א שאין חובת הבדיקה אלא לחפש פירורים שיש בהם חזית, אבל פירורים שאין בהם חזית אינם חשויים וממילא בטלים. [פ"ר"ח (סי' תמד ס"ק ד וסי' תמ"ב ס"ק ז-ח). וכן מבואר במ"א (סי' ת"ס ס"ק ב וסי' תמד ס"ק ו וסי' ת"ח)]. ויש מחמירים בזה. [ח"י"א (כ"ל ק"ט אות ו), מחנה ישראל (פ"ד אות ה) וחזו"א (סי' קט"ו ס"ק ת"ח)]. ולפי דעה זו יש לבדוק הספרים משום חשש פירורין (או למכרם לעכו"ם). והעיקר כדעה הראשונה. [כן נראה מהמ"ב (סי' תל"ג שעה"צ לג). וכן דקדק מדבריו הגר"ש זצ"ל (הליכות פ"ה הגה ז). וע"י באר"ל (ח"א סי' לב) שהמנהג דלא כחזו"א. וע"י בשמעתא עמיקתא גליון רט"ז].

פירורים הנמצאים בסדקי הרצפה (למחמירים לעיל)

אף לדעת המחמירים שיש חובת בדיקה על פירורים פחות מכזית, מ"מ אם יש פירורין בסדקי הרצפה, כל שאין בחמץ חזית שלם אינו חייב לבערם, דהרי עשוים להדרס. [חזו"א (סי' קכ"ב ס"ק ח)].

דינים השייכים לאחר הבדיקה

מצא חמץ לאחר הבדיקה

מצא חמץ בביתו לאחר הבדיקה, אף על פי שיועד בבירור שלא היה חמץ זה בביתו בשעת הבדיקה, אינו חייב לבדוק שנית את כל הבית, ואין לחוש שמא נכנס חמץ נוסף. [הגר"ש זצ"ל (הליכות פ"ה אות כ"ב)].

נכנס תינוק עם חמץ במקום בדוק

אם תינוק נכנס לבית בדוק ולחם בידו, אם מצא אחריו פירורים, חזקתו שאכלו, ואלו פירורים שנפלו ממנו בשעת אכילה. [ש"ע (סי' תל"ג סעי' א) ומ"ב (סי' י"א)]. ודוקא אם מצא פירורים אינו צריך לחזור ולבדוק, אבל אם לא מצא פירורים צריך לחזור ולבדוק, שאין הספק שאפשר שאכלו מוציא מחובת ודאי בדיקה. [מ"ב (סי' י"א)].

נכנס עם לחם פחות מכזית

לדעת הסוברים שאין חובת בדיקה על פחות מכזית (ע"י לעיל שכן דעת רוב הפוסקים), אם ראה את התינוק נכנס עם לחם פחות מכזית א"צ לחזור ולבדוק בכל אופן.

לא ראה שהתינוק נכנס עם חמץ

אם לא ראה שהתינוק נכנס עם חמץ, א"צ לחשוש שמא נכנס עם חמץ. [ע"י בש"ע (שם ובג"כ)].

ילד שנכנס עם חמץ במקום בדוק

דין הני"ל הוא דומה בתינוק בידו, אבל אם יש בו דעת, נאמן לומר שאכלו כולו ואין צריך לחזור ולבדוק. [מ"ב (סי' י"א)]. ותינוק שיש בו דעת הוא כבן תשע שנים, ואם הוא חרף אפילו הוא בן שש. [ע"י בתורת חטאת (כ"ל פ"א אות ח), בש"ד (סי' קט"ו ס"ק י"ב) ובח"מ"א (כ"ל ס' אות ז)]. והכל לפי חריפותו של הקטן.

לא מצא כל החמץ ששמר בצד

הניח תשע חתיכות לחם ומצא שמונה וכדומה, אינו צריך לחזור ולבדוק (אלא אם כן היו קשורים יחד), ובתנאי שביטל או יבטל החמץ. [מ"ב (סי' תל"ט ס"ק טז - יז)].

ביטול חמץ

אף על פי שבדק אחר החמץ שברשותו וביערו, מ"מ חייבו חכמים לבטל החמץ. [מ"ב (סי' תל"ד סעי' ז)]. ואף מי שמכר חמצו לעכו"ם, עליו לבטל החמץ. [כך המנהג. והטעם על ידי הצד שהמכירה לא תחול כדין מציאה טעם, וכ"כ החמץ בוטל. וע"י בזה בשמעתא עמיקתא גליון קל"ז]. ויש לבטל החמץ מיד אחר הבדיקה. [ש"ע (סי' תל"ד סעי' ב)]. אלא שבביטול זה מבטל כל החמץ חוץ מהחמץ שמשפיר למחר. [ש"ע (שם) ומ"ב (שם ס"ק ז)]. ויש לחזור ולבטל כל החמץ לאחר שריפת החמץ (לפני שעה הששית שהוא סוף זמן שריפת החמץ). [שם. ומ"ב (סי' תל"ד ס"ק י"א)].

מכירת חמץ

ישראל רשאי למכור או לתת במתנה גמורה חמצו לאינו יהודי, אפילו שיועד שלא יגע בו כלל אלא ישמרנו לו עד לאחר הפסח ויחזור ויתננו לו. [ש"ע (סי' תמ"ח סעי' א)].

על מנת להפטר מהבדיקה

במקום שיש טרחא מרובה מחמת הבדיקה, יש להקל למכור או להשכיר מקום מהמקומות החייבים בבדיקה עם החמץ שם, על מנת להפטר מהבדיקה. [מ"ב בסי' תל"ג (סי' כ"ג). ועיי"ש בסי' תל"ו (סי' ל"ב). ומ"מ אינו ראוי להיפטר מהחמץ, דהרי מצוה דעידן דירתיא ענשנין על עשה, וכן הוא בשמעתא אדם (סי' ק"ט אות ח) וע"כ יש להשאיר עכ"פ כזית חמץ (ולא למכרו לעכו"ם) כדי לקיים מצות "תשבייתו", וכן מבואר במ"ב (סי' תמ"ח ס"ק ז)]. וע"י לקמן בדיני מילוי השטר אות ג', האם יש למכור (או להשכיר) במכירת י"ג או במכירת י"ד.

בעלי מניות והברות ביטוח

בעלי מניות בחברות שברשותם חמץ, עליהם להחמיר ולמכור לנכרי המניות קודם פסח. [מנח"י (ח"ג סי' א אות כו), והגר"ש זצ"ל (נתיבות שלום סי' קע"ט סעי' ט אות ג) והגר"ש זצ"ל (מבית לוי ניסן ע"מ כו)]. וע"י בחשב האפוד (ח"א סי' פ"ב) שמיקל בזה. ובעל חברת ביטוח המקבל אחריות על נכסים וביניהם חמץ, אינו צריך למכור חמץ זה לעכו"ם. [הגר"ש זצ"ל (הליכות פ"ו אות א), כיון שאינו מקבל עליו שמירת החמץ בפועל אלא לשלם על הפסד].

מכירת י"ג או י"ד

מי שמחמת טרחא צריך להפטר מבדיקת חמץ בחלק מהחדרים וכדומה, על ידי השכרת המקום ומכירת החמץ לעכו"ם, י"א שצריך לעשות כן ביום י"ג ניסן. [ח"י"א (כ"ל ק"ט אות יח) ומקור חיים (סי' תל"ג ס"ק ד)]. ויש חולקים וסוברים שאף אם מוכר החמץ ביום י"ד בניסן נפטר מהבדיקה. [בנין עולם (סי' כ)]. ואין למחות ביד המקילים, ומ"מ המוכר ביום י"ג שפיר עדיף ט"פ. [מ"ב (סי' תל"ו ס"ק ג)]. והמנהג להקל. [הגר"ש זצ"ל (הליכות פ"ה הגה ז). וכן נקטו החזו"א (חוט שני פסח פ"ק) והאר"ל (לציון (ח"ג פ"ז אות י"ט)].

איזה חמץ נמכר במכירת י"ג (למחמירים לעיל)

במכירת יום י"ג משכירים לעכו"ם את המקומות שרוצים להפטר מביטוח. גם מוכרים החמץ שאינו ידוע המונח בהם. אבל שאר החמץ שבבית שיתכן שירצה עדין לאוכלו מוכרים לנכרי כן ביום י"ד. [הגר"ש זצ"ל (חוט שני פסח ע"מ ר"ג)].

הדר בדירה שכורה

הדר בדירה שכורה רשאי להשכירה לעכו"ם על ידי המכירה המקובלת, על מנת להפטר מבדיקת חמץ. [ע"י מ"ב (תמ"ח ס"ק י"ט), דברי מלכ"אל (ח"ד סי' כ"ב) ותו"ה (ח"ב סי' ר"ט) ואכ"מ].

קנין סודר

הממנה שליח אע"פ שמעיקר הדין אין צריך קנין, מ"מ לענין מכירת חמץ נהגו לכתחלה לעשות קנין חליפין להראות שגומר בלבד למכור. [ע"י רמב"ם (מכירה פ"ה הי"א - י"ג). וע"י עוד בזה בשמעתא עמיקתא גליון של"ח].

מכירה על ידי שליח או דרך הטלפון

מי שאין בידו למסור השטר הרשאה בעצמו, יכול למנות שליח במקומו, ויכול לעשות כן אף ע"י הטלפון. [הגר"ש זצ"ל (סידור פסח כהלכות פ"ה אות ד)].

החמץ נמצא בארץ אחת והבעלים בארץ אחרת

כשהחמץ נמצא במקום אחד והבעלים במקום אחר, ובמקום שהבעלים נמצאים הוא עדיין קודם התחלת שש שעות, והחמץ מונח במקום אשר לפי ערך שעות היום הוא אחר שש שעות או לפני וכדומה, י"א שהולכים לפי המקום שהחמץ מונח שם. [עונג יו"ט (סי' לו) וכה"ח (סי' תמ"ג אות יז)]. ודעת רוב הפוסקים שהולכים לפי המקום בו בעלי החמץ נמצאים. [לבושי מרדכי תנ"י סי' מ"ז ואר"ך צ"ח (ח"א סי' פ"ב)]. ומ"מ לכתחלה יש לחוש לדעה הראשונה. ועל כן אם החמץ נמצא במקום שלפי ערך שעות היום, יגיע זמן ביעור חמץ קודם שיגיע זמנו במקום שנמצא בעל החמץ ישתדל למכור את החמץ קודם שיגיע זמן זה. [א"מ"י (ח"ד ס"ס"י צ"ח) ומנחת יצחק (ח"ז סי' כ"ה ד"ה ומ"מ למעשה)].

שימוש במקומות שנמכרו במכירת י"ג

שימוש חמצו במכירת י"ג ומשכיר גם מקומות להפטר מבדיקה, רשאי להשתמש בהם רק בצורה עראית כמבואר לקמן לענין השתמשות בפסח במקומות שהושכרו לעכו"ם. ועל כן מקומות שצריכים להשתמש בהם עד זמן איסור חמץ, ישכירם במכירת י"ד, או עכ"פ יתנה שיהיה לו רשות להכנס שם עד פסח.

חמץ הנמכר לנכרי בימי הפסח

להכנס בחדר הנמכר לעכו"ם בימי הפסח

אין להכנס לחדר המשכר לעכו"ם. אולם אם שכח משהו הנצרך לפסח מותר להכנס בו (אף בפסח). [הגר"ש זצ"ל (חוט שני ח"ב ע"י ש"ח). והגר"ש זצ"ל (הליכות פ"ו אות ח) נקט להקל במקום צורך גדול].

שימוש בתרופות שנמכרו במכירת חמץ

אף על פי שנוהגים לכלול התרופות במכירת חמץ משום חשש תערובת חמץ. מ"מ לצורך חולה וכדומה מותר להשתמש בהם, כי בית הדין מתנה מראש עם הנכרי שירשה לישראל להשתמש בהם במידת הצורך. [כן נוהגים בני דיינים מהכשרים המהודרים במכירת חמץ].

מצא חמץ בביתו בימי הפסח

אם מצא חמץ בפסח חייב להוציאו מרשותו ולבערו. [ש"ע (סי' תמו"ט סעי' א) ומ"ב (שם)]. ואם מצאו בשבת או יו"ט יש אסור ליתלו משום מוקצה, וכמו כן אסור לשורפו, עליו לכסותו בכלי, ובמוצאי שבת או מוצאי יו"ט יבערנו. [ש"ע (שם) ובמ"ב (שם)]. ובזמננו שמוכרים החמץ לעכו"ם, אם מצא חמץ אפילו מהחמץ שלא פירט בשטר מכירה אינו חייב לשורפו, ויעשה מחיצה. [ש"ע (ח"ט סי' ש"ח אות ב)]. ואם אינו יכול לעשות מחיצה ורוצה להוליכו למקום שהחמץ של הגוי נמצא שם יעשה כן על ידי עכו"ם, ואם אין עכו"ם יכול לסלקו בעצמו ויגלה דעתו בהגוי (בפ"ה מלא) שלא רוצה לזכות בו. [ש"ע (ח"ט סי' ג)]. ועיי"ש א"כ שביאר דברי הריב"ש המבואר בב"ח"ש (שם ד"ה ד"ה בביתו)].

מים זכים

דורשי רשומות אמרו 'אין מים אלא תורה'
שנאמר 'הוי כל צמא לכו למים' (ב"ק פב).

פסח

ומעתה יל"ע טובא בזה, דהניחא במה שהתלמידים של רבי יהושע ור"ע באו להעיר את תשומת לב רבותיהם להפסיק מלספר ביצ"מ משום שכבר הגיע זמן קר"ש של שחרית, דהדבר מבואר שפיר, משום שרבי יהושע ור"ע ס"ל (ברכות, שם) שהפסח נאכל כל הלילה, וא"כ לשיטתם גם המצוה לספר ביצ"מ בליל הסדר נמשכת כל הלילה (כיון שמצות סיפור יצ"מ תליא בזמן אכילת הפסח וכנ"ל).
וכיון שכבר עבר הלילה והגיע זמן קר"ש של שחרית שוב עבר זמן המצוה, ולכן כבר אין עניין להמשיך לספר ביצ"מ, ואדרבה צריך להזדרז לקיים את מצות קר"ש של שחרית, ועל כן התלמידים באו להעיר את תשומת לב רבותיהם לזה.

- ב -

אך לכאוי יל"ע טובא, מדוע התלמידים של ר"א וראב"ע באו להעיר את תשומת לב רבותיהם להפסיק מלספר ביצ"מ משום שכבר הגיע זמן קר"ש של שחרית, והרי האחרונים הנ"ל ביארו, שמחצות הלילה ואילך כוונת ר"א וראב"ע הייתה לקיים בסיפור יצ"מ שלהם את המצוה הרגילה של זכירת יצ"מ בלילה שמחוייבים בה בכל ימות השנה, משום שגם בכל ימות השנה כל המרבה בזכירת יצ"מ הרי זה משובח.

וא"כ לכאוי צ"ב מדוע תלמידיהם באו להפסיק מלספר ביצ"מ, והרי אע"פ שכבר הגיע זמן קר"ש של שחרית מ"מ אכתי הייתה להם מצוה להרבות בזכירת יצ"מ, שהרי קיי"ל דמצות זכירת יצ"מ הינה גם ביום וגם בלילה.

וא"כ צ"ב בזה דאע"פ דבעלמא קיי"ל (עי' שו"ע או"ח סי' נח, ב, ובמשנ"ב שם) דמשום זריזין מקדימין למצוות יש להקדים לקרות קר"ש במהרה כל מה שיוכל, אך מ"מ י"ל דכאשר ר"א וראב"ע עסקו במצוה של זכירת יצ"מ לכאוי הם לא היו צריכים להפסיק בכדי לקיים בזריזות את מצות קר"ש, דהרי העוסק במצוה פטור מהמצוה, ואכתי הייתה שהות של כמה שעות עד סוף זמן קר"ש.

ואע"פ שכבר קיימו את עיקר מצות זכירת יצ"מ מייד כשזכרו את יצ"מ בתחילת זמן החיוב, וכל מה שהוסיפו אח"כ עוד בזכירת יצ"מ ה"י זה רק בגדר הידור מצוה, - אך מ"מ אכתי יל"פ בזה, משום דהנה שאלתי פעם קמי' מרן שר התורה בעל הדרך **אמונה** זצ"ל, האם העוסק בהידור מצוה ג"כ פטור מהמצוה, והשיב מרן זצ"ל דמסתבר דגם העוסק בהידור מצוה פטור מהמצוה, ואכמ"ל בזה].

וא"כ לכאוי צ"ב טובא, מדוע התלמידים של ר"א וראב"ע באו להפסיק מלספר ביצ"מ, והרי לכאוי הם לא

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסבין בבני ברק, והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה, עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם: רבותינו, הגיע זמן קריאת שמע של שחרית: (הגדה של פסח).

הנה בשו"ת 'משכנות יעקב' (או"ח סי' קלט) ובספר 'מנחת עני' (לבעל הערוך לנר, פרשת צו) ובספר 'עמק ברכה' (סדר ליל פסח, אות ג) הקשו, מדוע רבי אליעזר ורבי אלעזר בן עזריה סיפרו ביצ"מ כל הלילה, והרי המצוה המיוחדת של סיפור יצ"מ בליל הסדר היא רק בשעת אכילת הפסח, ור"א וראב"ע בעצמם ס"ל שהפסח נאכל רק עד חצות (ברכות ט.), וא"כ צ"ע מדוע הם המשיכו לספר ביצ"מ אפי' לאחר חצות שלשיטתם כבר עבר זמן המצוה.

ובמנחת עני ובמשכנות יעקב הוסיפו לשאול בזה, **דיל"ע** עוד מדוע לא ה"י בזה איסורא ד'בל תוסיף', במה שהמשיכו לקיים את המצוה לאחר שכבר עבר זמן המצוה.

ותירצו כולם בסגנון אחד, שבאמת מה שר"א וראב"ע המשיכו לספר ביצ"מ לאחר חצות הלילה, לא ה"י זה משום המצוה המיוחדת של סיפור יצ"מ בליל הסדר, - אלא מחצות ואילך כוונתם הייתה לקיים בזה את המצוה הרגילה של זכירת יצ"מ בלילה שמחוייבים בה בכל ימות השנה, וגם בכל ימות השנה כל המרבה בזכירת יצ"מ הרי זה משובח, וכיון שבכל ימות השנה זמן המצוה של זכירת יצ"מ בלילה נמשך בכל הלילה, לכן גם לר"א וראב"ע ה"י עניין להמשיך לספר ביצ"מ כל הלילה.

[וע"ע בעמק ברכה שם, שלאחר שתירץ כהנ"ל שוב התקשה בתירוץ זה עיי"ש, - וכן ע"ע במש"כ בזה בקה"י (ברכות סי' ד)].

ויש לפלפל טובא בזה, וכדלהלן.

- א -

דהנה איתא שהחכמים הנ"ל סיפרו ביצ"מ כל הלילה, עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם שהגיע זמן קר"ש של שחרית, - ובפשטות י"ל שבין התלמידים שבאו ואמרו לחכמים שהגיע זמן קר"ש דשחרית, לא היו אלו רק התלמידים של רבי יהושע ור"ע, אלא בפשטות נראה שהתלמידים של כל החכמים שהיו שם הגיעו להעיר את תשומת לב רבותיהם שהגיע זמן קר"ש של שחרית, וגם התלמידים של ר"א וראב"ע היו ביניהם, (דהרי בעל ההגדה לא חילק בזה).

היו צריכים להפסיק במצות זכירת יצ"מ שעסקו בה, בכדי להזדרז לקיים את מצות קר"ש במהרה וכנ"ל.

- ג -

שאינן הזמן גרמא משום שהמצוה נהגת כל הזמן, אך מ"מ כתב בזה השאג"א וז"ל: 'מ"מ הו"ל מ"ע שהז"ג, כיון דשל יממא חלף ועבר זמנה בלילה, ואם לא הזכיר ביום שוב אי"צ להזכיר הזכרה זו של יום בלילה, - ואע"ג דחייב נמי להזכיר יצ"מ בלילה, הא הזכרה אחריתא היא ומשום הזכרת לילה היא, אבל הזכרה של יום עבר זמנה ואי"צ להזכירה בלילה, וכן הזכרה של לילה חלף ועבר זמנה ביממא...'

'שהרי הזכרה דיום ולילה תרתי מצוות ותרתי אזכרות נינהו, וכיון דשל יום ליתא בלילה ושל לילה ליתא ביום, כל חדא וחדא הזכרה מהן הוה לי' מ"ע שהז"ג, ולא מהני הזכרה של יום לשוויה להזכרה של לילה למ"ע שאין הז"ג, דהא של יממא מצוה אחריתא היא, ושל לילה אין זמנה ביום וכן של יום ליתא בלילה, הילכך נשים פטורות מהזכרת יצ"מ, וזה ברור' עכ"ל, - וע"ע במשנ"ב (שם, ב) שהביא את מחלו' האחרונים הנ"ל, האם נשים חייבות בזכירת יצ"מ או פטורות בזה, עיי"ש.

- ה -

ומעתה בנידו"ד לכאוי יש מקום לומר, דהדבר מיתלא תליא במחלו' האחרונים הנ"ל, והיינו דלדעת השאג"א הנ"ל שס"ל שזכירת יצ"מ דיום וזכירת יצ"מ דלילה הווין ב' מצוות נפרדות, אזי י"ל דבכה"ג שחשב בדעתו לקיים את מצות זכירת יצ"מ דלילה ולבסוף התברר שכעת כבר יום, לא יצא בזה יד"ח זכירת יצ"מ דיום, כיון שיש בזה חיסרון בכוונה של מצות הזכירה דיום, משום שהזכירה בלילה היא מצוה נפרדת ממצות הזכירה דיום.

אך לדעת המג"א והגר"ז הנ"ל שס"ל שבעצם זכירת יצ"מ דיום וזכירת יצ"מ דלילה היא אותה מצוה ממש, ורק שחיובה מתחדש בכל יום ובכל לילה שוב פעם (ולכן ביארו דהוא מ"ע שאין הזמן גרמא, משום שנוהגת כל הזמן), אזי לדעתם יש מקום גדול לדון בכה"ג שחשב בדעתו לקיים את מצות זכירת יצ"מ דלילה ולבסוף התברר שכעת כבר יום, דיתכן דיצא בזה שפיר יד"ח זכירת יצ"מ דיום.

כיון שבעצם היא אותה המצוה ממש וחשב בדעתו לקיים את המצוה, ואולי אין נפ"מ במה שחשב בדעתו שכעת לילה ולבסוף נמצא שכעת יום, דיתכן דמ"מ יצא בזה שפיר יד"ח, וילי"פ בזה ואכמ"ל עוד.

[והנה יש לדון עוד כנידון זה ממש גם גבי קר"ש, במי שכיוון לקר"ש של לילה ולבסוף נמצא שכעת כבר יום, האם יצא בזה יד"ח קר"ש דשחרית, - ועי' במש"כ בזה בשו"ת 'פרי יצחק' (להגרי"י בלאזר זצ"ל, סי' א) ואכמ"ל.]

וע"ע בספר 'שלמי תודה' (פורים סי' ז) שהסתפק לגבי מי שחשב בדעתו לצאת יד"ח מקרא מגילה של לילה, ולבסוף התברר שכעת כבר יום, האם יצא בזה יד"ח מגילה דיום, או"ד דיש בזה חיסרון מצד מצוות צריכות כוונה, עיי"ש ואכמ"ל].

להזמנת שיעורים ודרשות: 052-7155442

להקלטת תגובות: 02-633-5850

המען לתגובות: יצחק זאב כגן
רח' נתיבות המשפט 81 מודיעין עילית
טל': 02-633-5850 (תא קולי)
פקס: 02-655-0973
דוא"ל: A0527155442@GMAIL.COM

אכן באמת יל"פ טובא בדבר זה, דילי"ע מה הדין במי שחשב שכעת לילה ולכן כיוון בדעתו לקיים כעת את מצות זכירת יצ"מ של לילה, אך לבסוף התברר לו שבאמת כבר עבר הלילה וא"כ נמצא שמה שהזכיר את יצ"מ הי' זה ביום, - האם נימא דיצא בזה יד"ח זכירת יצ"מ של יום, כיון דהכוונה בזה ליום או ללילה לא מעכבת, משום שבעצם היא אותה המצוה ממש ורק חיובה מתחדש בכל יום ובכל לילה שוב פעם.

או"ד דכיון דחשב בדעתו לקיים בזה את מצות הזכירה של הלילה, לכן חסר כאן בכוונה לקיום מצות הזכירה של היום, ועל כן לא יצא בזה יד"ח זכירה של יום, כיון דקיי"ל דמצוות צריכות כוונה.

והנה אי נימא דבכה"ג באמת לא יצא בזה יד"ח מצות זכירת יצ"מ של יום, כיון דמצוות צריכות כוונה וחסר בזה בכוונת המצוה של זכירה ביום וכנ"ל, א"כ יש ליישב שפיר את מה שהקשינו לעיל, מדוע התלמידים של ר"א וראב"ע באו להפסיקם מלספר ביצ"מ וכנ"ל.

דמעתה לפי"ז י"ל, דר"א וראב"ע באמת כבר לא קיימו את מצות זכירת יצ"מ במה שהמשיכו לספר ביצ"מ לאחר שכבר עבר הלילה, כיון שכוונתם הרי הייתה לקיים בהידור את מצות זכירת יצ"מ של לילה, וכל זמן שלא העירו את תשומת ליבם שכבר עבר הלילה, הם המשיכו לכוין על קיום מצות הזכירה של הלילה.

ולכן לפי הצד הנ"ל שוב לא הי' להם בזה קיום מצוה מצד המצוה של זכירת יצ"מ ביום, כיון שהם לא כיוונו לזה והי' בזה חיסרון בכוונת המצוה לפי מה דקיי"ל דמצוות צריכות כוונה וכנ"ל, - וא"כ להצד הזה מבואר שפיר מדוע התלמידים של ר"א וראב"ע באו להפסיקם מלספר ביצ"מ, ואמרו להם שכבר הגיע זמן קר"ש של שחרית, וכמבואר.

אכן אי נימא שבמצות זכירת יצ"מ אין נפ"מ אם חשב בדעתו לקיים כעת את המצוה של היום או של הלילה, משום דהכוונה בזה לא מעכבת, כיון שבעצם היא אותה המצוה ממש ורק חיובה מתחדש בכל יום ובכל לילה שוב פעם, א"כ לכאוי צ"ע מה שהקשינו לעיל, מדוע התלמידים של ר"א וראב"ע באו להפסיקם מלספר ביצ"מ, והרי הם היו עסוקים אז במצות זכירת יצ"מ של יום, ולא היו צריכים להפסיק בכדי להזדרז לקיים את מצות קר"ש במהרה וכנ"ל.

- ד -

והנה נחלקו האחרונים האם נשים חייבות במצות זכירת יצ"מ בכל ימות השנה, **דהמג"א** (סי' ע, א) ס"ל שנשים חייבות במצות זכירת יצ"מ, וכן כתב בשו"ע הגר"ז (שם) שנשים חייבות בזכירת יצ"מ, והוסיף לבאר שהנשים חייבות בזה משום דהוא מ"ע שאין הזמן גרמא, כיון שזכירת יצ"מ נהגת גם ביום וגם בלילה, ונשים חייבות במ"ע שאין הז"ג, (וזהו הביאור ג"כ בדברי המג"א אלא שקיצר בדבריו שם).

אך השאג"א (סי' יב) כתב שנשים פטורות ממצות זכירת יצ"מ, משום דס"ל דהוא מ"ע שהזמן גרמא שהנשים פטורות בזה, ואע"פ שבעצם מצות זכירת יצ"מ נהגת גם ביום וגם בלילה, וא"כ הי' לנו להחשיבה כמ"ע

הדברים נכתבו לעורר לב המעיין בלבד - ניתן לקבל את הגליון במייל, ע"י שליחת בקשה לזוא"ל של המערכת. להנצחת שמות לע"נ ולרפו"ש וכדו' (50), ובכל ענייני הגליון, ניתן לפנות: 052-715-55442 (תא קולי)

בנתיבות העיון

ביאורים והערות מהרה"ג ר' אהרון שורצר שליט"א

בדין מצוות סיפור יציאת מצרים, האם הוא דווקא בדיבור או גם ע"י שמיעה ובדין חיוב נשים במצוות סיפור יציאת מצרים

בהגדה (קה"י ח"י סי' נ"ה ועוד), ובספר קובץ תשובות (ח"א סי' נ"ב) למרן הגרי"ש זצ"ל פ' שמכיון שהציווי של סיפור יציאת מצרים נאמר כבר במצרים וקודם מתן תורה לא ה' פטור של נשים ממצוות עשה שהזמן גרמא ממילא נשאר חיוב לנשים במצו' סיפור יצ"מ גם לאחר מתן תורה ע"ש,

ד. אמנם בחיי אדם (כלל ק"י סעי' י"ב) כתב שאע"פ שהיו זמן גרמא מ"מ חייבות מדרבנן משום שהיו חלק ממצוות ד' כוסות שבעינין כוס של ברכה (וע"ש שמצד אף הן היו באותו הנס תלוי במה שנחלקו בתוס' האם גם במצו' דאורייתא יש חיוב מדרבנן משום אף הם היו באותו הנס ע"ש), וא"כ יש לדון האם יוצאים אנשים בשמיעת ההגדה מנשים, ובמנחת חינוך במצוות סיפור יצ"מ (כ"א) מבואר שלפי השיטות שנשים אינן חייבות בהגדה מדאורייתא אינן מוציאות אנשים, אמנם דעת המנ"ח (שם) שבעינין דין ערבות כדי לצאת בשמיעת ההגדה. ועדיין יש לדון בזה לפי מש"כ מרן הגר"ח זצ"ל שלא בעינין דין ערבות כדי לצאת בשמיעת ההגדה מאחרים משום שקיום המצוה הוא גם ע"י שמיעה לחוד האם יוצאים י"ח בשמיעת ההגדה מנשים

ה. ועיקר הספק הוא, האם שמיעה מנשים דומה לשמיעה מסומא שמבואר בגמרא שסומא אינו יכול להוציא אחרים במצוות סיפור יציאת מצרים, משום שבעינין לשמוע מבר חיובא, וא"כ הוא הדין לכאורה אי אפשר לצאת יד"ח בשמיעת ההגדה מנשים לפי הסוברים שאינם בר חיובא מדאורייתא בזה, או דילמא יתכן שיש חילוק דרך לגבי סומא שיש לו פטור מהגדה שאינו בכלל בעבור זה, משום הכי לא חשיב קריאה של מצווה, משא"כ לגבי נשים שאין להם פטור מיוחד מהגדה אלא דין כללי שאינן חייבות במצוות עשה שהז"ג, אבל יכולים לקיים המצוה, ולדעת ר"ת נשים מברכות על קיום מצוות שהזמן גרמא א"כ הוא שמיעת הגדה מנשים הוא שמיעה של מצוה ויכולים אנשים לצאת יד"ח בשמיעת ההגדה מנשים.

ו. ואין לדחות ולומר שגם סומא אינו מופקע מהגדה אלא רק שפטור מהחיוב לומר ההגדה, דע"י מש"כ תוס' במגילה (י"ט ע"ב) להעיר דלפי מי שסובר שתרי דרבנן אינו מוציא חד דרבנן ולכן קטן אינו מוציא אחרים במגילה, מדוע לגבי סומא מבואר בגמרא בפסחים (שם) שלמ"ד מצוה בזה"ז דרבנן והגדה בזה"ז דרבנן סומא יכול להוציא אחרים, שואל תוס' הרי סומא הוא

א. הנה במכתבי תורה ממרן הגר"ח זצ"ל, מובא שמרן הגר"ד לנדו שליט"א הקשה בדעת ההלכות גדולות שבמידי דאורייתא לא אמרינן יצא מוציא, מדוע לגבי מצוות סיפור יציאת מצרים מבואר בדברי הבה"ג (בסוף הלכות פסח) שיכולים להוציא אחרים בסיפור יציאת מצרים, וז"ל אל הדרכג"ת הגאון מוהר"ר חיים שליט"א וכו' שאג"א סי' י"ג ד"ה מ"מ כתב דלדעת הבה"ג מי שיצא אינן מוציא במידי דאורייתא, יוע"ש, וקשה לי מהמבואר בבה"ג הלכות פסח קרוב לסופו דמתבאר שם שאפשר להוציא אחרים ידי"ח סיפור יציאת מצרים בליל פסח יעו"ש ואע"ג דהוי מה"ת. ות' בזה מרן הגר"ח זצ"ל סיפור יציאת מצרים לאו משום שומע כעונה אלא שמיעה גופא בכלל הסיפור הוא ועדיף מהרהור עכ"ל.

ב. והנה מרן הגר"ד שליט"א הקשה על זה ממה שמבואר בגמרא בפסחים (קט"ז ע"ב) שלדעת רב אחא בר יעקב שסומא פטור מהגדה משום שכתוב בעבור זה ובפרשת בן סורר ומורה כתיב בעבור זה ונתמעט סומא ולכן גם בהגדה נתמעט סומא, וממילא אין סומא יכול להוציא אחרים בהגדה, ואם אין מצוה באמירה דווקא וסגי בשמיעה מה הטעם שסומא אינו מוציא אחרים הרי סוף סוף יש כאן שמיעת סיפור יציאת מצרים ומה החסרון שהאומר לאו בר חיובא, ות' בזה מרן הגר"ח זצ"ל וז"ל השומע מפי לאו בר חיובא כשומע מפי קוף, והוי לי כהרהור, משא"כ בבר חיובא שהתורה אמרה והגדת לבנך עכ"ל, דהיינו שמצוות סיפור יצ"מ היא גם ע"י שמיעה מאחרים, דזהו צורת המצוה של והגדת לבנך, דהיינו שהבן מקיים המצוה ע"י השמיעה לכן לא בעינין דין ערבות להוציא אחרים בהגדה משום שסגי בשמיעת ההגדה ממי שהוא בר חיובא.

ג. ושמעתי לדון מה הדין בשמיעת ההגדה מנשים האם יוצאים יד"ח. (עכ"פ בכה"ג שאומרים ההגדה פעם ראשונה שלא בעינין בזה דין ערבות, דנחלקו האחרונים אם יש דין ערבות לנשים, וע"י משנ"ב סי' רע"א בשעה"צ ט' ע"ש) דהרי יש כמה שיטות בחיוב נשים בהגדה, דמדברי הרמב"ם (פ"ב מע"ז ה"ג) שכתב שנשים פטורות מכל מצוות עשה שהזמן גרמא חוץ מקידוש היום ואכילת מצה וקרבת פסח והקהל ושמחה, משמע שנשים פטורות ממצוות סיפור יציאת מצרים, אמנם בדברי החינוך במצו' כ"א מבואר שנשים חייבות בסיפור יצ"מ, ויש שפי' שהטעם בזה משום שחיוב הגדה תלוי בחיוב מצוה ונשים חייבות במצוה משו"ה חייבות גם

מוציאות בברכת המזון משום שאינן בר חיובא בברכת המזון, והוי כדינא דחרש שאינו מוציא אחרים במצו' שופר אע"פ שישנו בערבות, וע"כ דעת הדגול מרבבה שדוקא חרש שהוא מופקע מקיום מעשה דמצו' שופר אינו יכול להוציא אחרים בשופר אע"פ שאיתא בכלל ערבות, אבל לגבי ברכת המזון אע"פ שנשים פטורות משום שאינן נוטלות חלק בארץ מ"מ אם הי' דין ערבות לנשים הי' יכולים להוציא את האנשים בברכת המזון, משום שאע"פ שאינן חייבות בברכת המזון מדאורייתא מ"מ משום דין ערבות חשיב מעשה מצוה, משא"כ חרש שיש לו חסרון בקיום מעשה דמצות שופר לא יכול להוציא אחרים, דגם אחרי דין ערבות תקיעת שופר ע"י חרש לא חשיב מעשה תקיעה של מצוה, משום שלחרש יש הפקעה מקיום מצות שופר, משא"כ נשים בברכהמ"ז שהם שייכים לקיום המצוה רק שאינם מחויבים בה בזה סובר הדגול מרבבה שאם הי' דין ערבות לנשים שפיר חשיב מעשה מצוה ויכולים להוציא אחרים.

י. מבואר בזה שנשים הם בכלל קיום המצוה וא"כ לדעת מרן הגר"ח זצ"ל שלא בעינן דין ערבות בשביל לצאת בשמיעת ההגדה מאחרים לכאורה יכולים לצאת בשמיעת ההגדה מנשים, ואע"פ שמבואר בגמרא בפסחים (שם) שלדעת רב אחא בר יעקב סומוא פטור מהגדה אינו מוציא אחרים צ"ל שזהו רק לגבי סומוא שיש בו הפקעה ממצות פסח שאינו בקיום של בעבור זה ממילא לא חשיב מעשה מצוה, ומשו"ה אינו מוציא אחרים יד"ח, משא"כ לגבי נשים שהיו רק חסרון חיוב דהוי מצוה עשה שהזמן גרמא שפיר חשיב מעשה מצוה ויכולה להוציא אחרים יד"ח מצו' סיפור יצ"מ, אמנם יתכן שיש לחלק שכל מה שמבואר בדברי הדגול מרבבה שנשים היו יכולים להוציא גם במצוות שאינם חייבות זהו ע"י דין ערבות אבל בלי דין ערבות יתכן שאינם יכולים להוציא, ויל"ע בזה.

יא. והנה צ"ב לכאורה לדעת הדגול מרבבה, מה בספק בירושלמי האם בן כרך יכול להוציא בן עיר בקריאת המגילה בי"ד, ובפר"ח ובפרמ"ג ובמשנ"ב (תרפ"ח) מבואר שפרוז אינו מוציא בן כרך בקריאת המגילה בט"ו, וצ"ב בזה לדעת הדגול מרבבה שסובר ששייך לצאת יד"ח המצוה גם ממי שאינו חייב במצוה משום שע"י דין ערבות חשיב מחויב בדבר א"כ צ"ב מדוע פרוז אינו מוציא בן כרך, אלא א"כ נימא שחיוב פרוז בי"ד זהו הפקעה מחויב ט"ו, ויתכן שיהי' נפק"מ בזה לשאלה לגבי פרוז שעקר לירושלים בתחילת ליל ט"ו לדעת הירושלמי שחייב גם בט"ו, האם חייב בברכת שהחיינו משום דחשיב מצוה חדשה, או שהיו המשך למצות י"ד ואינו חייב בברכת שהחיינו, ולא נתבאר דבר זה בפוסקים ויל"ע בזה.

להערות ולתגובות:

ach0504104256@gmail.com

תרי דרבנן ואיך יכול להוציא חד דרבנן, דסומוא גם בזמן הבית הי' חייב מדרבנן ובזמן הזה כל החיוב הוא מדרבנן, ות"י התוס' שיש חילוק בין קטן לסומוא, וז"ל דסומוא עדיף מקטן שהרי נתחייב כבר מדאורייתא משא"כ קטן עכ"ל דהיינו שבגמרא בפסחים מיירי ברב יוסף שהי' רואה ואח"כ נסתמא משו"ה לא חשיב תרי דרבנן.

ז. מבואר בדברי התוס' סומוא יש לו חסרון במצוות הגדה וחשיב תרי דרבנן, דאם נפרש דהוי רק פטור בעלמא א"כ מדוע חשיב תרי דרבנן הרי להך מ"ד שמצה והגדה בזה"ז דרבנן, ובדרבנן יש חיוב הגדה גם לסומוא, והרי הגמרא מיירי להך מ"ד סומוא חייב בכל המצוות ורק בהגדה יש מיעוט לסומוא, והרי בחיוב דרבנן יש חיוב לסומוא, א"כ מדוע חשיב תרי דרבנן, וע"כ שלסומוא יש חסרון במצוות הגדה שאינו בכלל בעבור זה משו"ה חשיב תרי דרבנן, (וע"ע מש"כ השפת אמת במגילה (שם) לדון בדברי התוס' וז"ל בד"ה בא"ד וכו' הקשו סומוא מוציא אחרים בהגדה, אע"ג דשם מוכח להדיא דסומוא חייב במצוות רק מהגדה פטור מקרא דבעבור זה, מ"מ שפיר הקשו דכיון דבזמן הזה דרבנן, וגם בזמן הבית סומוא אינו חייב אלא מדרבנן הוי שפיר תרי דרבנן, אך י"ל דגם בזמן שאין פסח דפטור מה"ת מהגדה היא ג"כ מכלל דבעבור זה, וכו' א"כ חיוב דרבנן בזמן הזה ולסומוא תקנתא חדא היא עכ"ל).

ח. ודומה לזה מצינו בדברי הגרעק"א והנתיבות (בדרך החיים), שכתבו לדון בחי' המגן אברהם (סי' י"ד ס"ק ח') לגבי נוטל טלית חברו שלא מדעתו שיכול לברך, משום שדומה למש"כ תוס' בחולין (ק"י) והרא"ש (שם פ"ח סי' כ"ו) לגבי טלית שאולה שהמברך לא הפסיד, משום שאע"פ שאין חיוב ציצת בטלית שאולה מ"מ שייך בזה ברכה כמו שנשים מברכות על מצוות עשה שהזמן גרמא, והגרעק"א בגליון השו"ע (שם) ובדרך החיים כתבו לדון בזה, שיתכן שכל דברי הראשונים ששייך ברכה בטלית שאולה זהו דווקא בכה"ג שנותן חוטי ציצת שלו בבגד שאול שזה דומה לנשים שאע"פ שפטורות מחיוב המצוה מ"מ מברכות, וכן טלית שאולה אע"פ שאין בה חיוב מ"מ שפיר הוי קיום מצוה בכה"ג שחוטי הציצת הם שלו ומברכים על זה, משא"כ בכה"ג שגם החוטים אינם שלו הוי חסרון בקיום מעשה המצוה, ודומה לאתרוג שאול ביום הראשון של סוכות שלא שייך בו ברכה, וגם נשים אינם יכולים לברך על אתרוג שאול ביום הראשון ע"ש, וא"כ יש לדון לגבי שמיעת ההגדה מנשים האם הוי מעשה מצו' גם לגבי חיוב האנשים ויה' שייך לצאת על ידם במצו' סיפור יציאת מצרים או לא.

ט. ולכאורה יש להביא ראי' שנשים הם בכלל קיום מצות סיפור יצ"מ ושייך לצאת על ידם, מדעת הדגול מרבבה (סי' רע"א) שמוכיח מדברי הרא"ש בברכות (כ) שאשה אינה מוציאה איש בברכת המזון, שנשים אינן בכלל ערבות, ובהגה' הגרעק"א (וכן בתשו' ז') כתב לפרש בדעת הרא"ש שנשים בכלל ערבות רק שאינן

לקראת שבת מלכתא

"התכוננתי לשפוך את כל הסיר, למרות שזה היה כרוך בהפסד כספי גדול, והנה לפתע הבחנתי בנחש מת בתוכו..."

מעשה שסיפר מרן רשכבה"ג הגר"ח קניבסקי זצוק"ל

"למעשה הסיר הזה היה מגולה כמה שניות, אני התכוננתי לשפוך את כל הסיר למרות שזה היה כרוך בהפסד כספי גדול, והנה לפתע פתאום הבחנתי בנחש מת בפנים הסיר. נתברר שהנחש נכנס לטעום מהחלב וכנראה נחנק ומת.

"מיד הראיתי את הסיר לחזו"א, והוא שמח שמחה גדולה על כך ואמר לי: 'הנה רואים שאפילו שלא מצוי במקום ישוב בני אדם שיהיו נחשים, בכל זאת אם חז"ל גזרו יש להחמיר. ואמנם כך אני נוהג להחמיר'. ובאמרו דברים אלו ראיתי את השמחה הגדולה שהיתה שרויה על פניו."

בשיחה נדירה במעונו של מרן הגר"ח קניבסקי זצוק"ל בערב פסח תשע"א, עם הרב ירחמיאל שלמה גרליץ והרב יעקב היילר מ'המבשר תורני', סיפר מרן זצוק"ל מעשה מעניין, המלמד על חשיבות ההקפדה על חומרות חז"ל, למרות שהן נראות לעיתים כחששות רחוקים מהמציאות. וכה סיפר:

"בצעירותי היה לי סיפור יפה עם החזו"א. אחרי החתונה היה לנו בבית סיר מלא בחלב והשארנו אותו רגע אחד בגלוי וללא מכסה, וכידוע שהחזו"א הרי מחמיר שלא להשאיר משקים מגולים אפילו לרגע אחד.

כאשר חזר ה'לשם' והיסב עם אשתו הרבנית ל'ליל הסדר' בביתו הפרטי, סיפרה הרבנית לרבי אריה לוינ' כמשיחה לפי תומה: "בעלי מהדר הידורים כה רבים בפסח, דברים שלא שמעתי בשום מקום שמהדרים בהם". השתומם רבי אריה ומיהר לשאול את ה'לשם': "תורה היא וללמוד אני צריך! מדוע שנה שעברה, כששאלתי את רבינו במה להדר, השבתם כי אינכם נוהגים הידורים וחומרות מיוחדים, ואילו השנה אני שומע מהרבנית אחרת?"

מאוצרותיו הנפלאים של הגאון רבי אליעזר טורק שליט"א

שחפץ לקיימן, אל ירע לבבו, ויזהר עד מאוד לא לבוא לידי כעס. יבלום את עצמו ולא יתרגז או יתקוטט חלילה, כי אלף חומרות והידורים אינם שווים מאומה אם ייגרם בעטיים התפרצות אחת של כעס, או ריב ומדון אף המזערי ביותר!

דוגמא נאה להמחיש הדברים, מביא רבי שמואל אהרן ממעשה נפלא שסיפר מרן ה'חתם סופר' זצ"ל, אותו שמע ממשמשו של גאון הגאונים, גדול המשיבים והמורים בדורו, רבינו משולם איגרא זצ"ל, רבה של פרשבורג.

ה'חתם סופר' רכש הערצה עמוקה והערכה מופלאה לרבי משולם איגרא, קודמו ברבנות פרשבורג, והיה מבקש כסדר ממשמשו הוותיק, לספר לו מעט ממה שראו עיניו במחיצת רבו הקודם - רבי משולם. באחד הימים שמע ממנו את הסיפור הבא:

חומרותיו של רבי משולם איגרא בענין המצות היו למופת, והעיסוק סביבן נמשך כמעט כל ימות השנה; הוא שם עיניו על החיטים מעת שצמחו בערוגה, שאין בה כל חשש גזל או חמץ. עמד על גבן בשעת הקצירה והטחינה, ודאג שיעשו בתכלית ההידור והדקדוק. שמר עליהן שמירה מעולה חודשים ארוכים עד לעת אפייתן למצות, ומאז השגיח עליהן כעל בבת עינו, עד שעלו על שולחנו - שולחן מלכים בליל הסדר.

במהלך החג, כמובן, לא אכל רבי משולם שום מצה, מלבד אותן מצות

הסבא, הגאון הצדיק רבי שמואל אהרן יודלביץ זצ"ל, בעל ה'מעיל שמואל', מיחידי הסגולה של גדולי וצדיקי ירושלים, היה רגיל לומר דבר נפלא:

בפרשת כי תשא אנו מוצאים שני פסוקים הסמוכים זה לזה, ועל פניהם לא נראה שישנו כל קשר ביניהם. נאמר: "אֱלֹהֵי מִסְכָּה לֹא תַעֲשֶׂה לָךְ: אֶת חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת אֲשֶׁר צִוִּיתְךָ... כִּי בַחֲדָשׁ הָאֲבִיב יִצְאֶת מִמִּצְרָיִם" (שמות לד, יז-יח).

לכאורה, מדוע סמכה התורה את הפסוק 'אלהי מסכה לא תעשה לך' לפסוק 'את חג המצות תשמור?' מה השייכות בין שני העניינים הללו?

מביא רבי שמואל אהרן את דברי בעל 'ראשית חכמה' (שער הענוה, פרק ב דף קסג) בשם הזוהר הקדוש, שהמקרא של 'אלהי מסכה' בא להזהיר על מידת הכעס, כי מי שכועס ניתך ונעשה מסכה, רחמנא ליצלן.

אומר רבי שמואל אהרן, על פי זה תובן סמיכות הפסוקים זה לזה; כי הנה חג המצות הוא חג מלא במצוות וחומרות, חוקים והידורים, לכן באה התורה ומזהירה אותנו באזהרה יתירה, על חומר הכעס בחג זה במיוחד, ללמדנו, כי אפילו אם אדם חפץ להדר בתכלית ההידור במצוות ובאפייית מצות, אין שום הצדקה שיעשו מתוך כעס, לחץ או רוגו.

גם אם חברו לקח ממנו, בניגוד לרצונו, את המצות שנאפו בתנור ראשון, או שמא בגלל סיבות שונות לא השיג די מבוקשו באחת מן המצוות

הרה"ג רבי יוסף זייבלד שליט"א, מחנך ותיק בתלמוד תורה 'תשב"ר' בבני-ברק, שיתף אותנו בסיפור נפלא על ענין זה, אותו שמע בצעירותו מפי מורו ורבו, הגאון הצדיק רבי אריה לוי זצ"ל:

כאשר עלה לארץ הקודש, המקובל האלוקי הגאון הקדוש רבי שלמה אלישיב זצ"ל בעל ה'לשם', הוא הגיע בגפו, ובני ביתו באו בעקבותיו מאוחר יותר. בשנה הראשונה עוד התגורר לבדו בדירה קטנה בירושלים, ומקורבו הגדול ואיש סודו רבי אריה לוי, דאג לכל מחסורו, סעדו ותמכו, והיה בא ללמוד עימו סודות התורה בקביעות מידי לילה.

בהגיע חודש ניסן הזמינו רבי אריה להתארח על שולחנו ב'ליל הסדר'. באורח נדיר נענה ה'לשם' להזמנה בחיוב, ולאשרו ושמתו הגדולה של רבי אריה לא היו גבולות. רישומי החג במחיצתו של ה'לשם' לא משו מזכרוננו כל השנים. רבי אריה היה אומר בהתרגשות, כי אינו יודע בשכר מה זיכה אותו הקדוש ברוך הוא לארח על שולחנו את הרב הדומה למלאך, המקובל האלוקי הקדוש הזה...

רבי אריה ידע היטב, עד היכן מגיעה מידת הזהירות ודקדוק ההלכה של ה'לשם', ולכן נכנס אליו ימים אחדים קודם החג, וביקש לשמוע מפיו אלו הידורים וחומרות הוא נוהג להקפיד בפסח, כדי שיוכל להורות לבני ביתו לנהוג כן עבורו. אך ה'לשם' השיב בפשטות: "אין לי שום חומרות מיוחדות, סומך ובטוח אני על הכשרות בביתכם בעיניים עצומות, וכפי שתנהגו כך אנהג".

לשנה הבאה, כאשר חזר ה'לשם' והיסיב עם אשתו הרבנית ל'ליל הסדר' בביתו הפרטי, סיפרה הרבנית לרבי אריה בימי החג כמשיחה לפי תומה: "בעלי מהדר הידורים כה רבים בפסח, דברים שלא שמעתי בשום מקום שמהדרים בהם".

שמע זאת רבי אריה והשתומם, ומיהר לשאול את ה'לשם' ביראת הכבוד: "תורה היא וללמוד אני צריך! מדוע שנה שעברה כששאלתי את רבינו במה להדר, השבתם כי אינכם נוהגים הידורים וחומרות מיוחדים, ואילו השנה אני שומע מהרבנית אחרת?"

השיב ה'לשם': "שנה שעברה, כיון שהתארחתי בביתכם, ויתרתי על הנהגותי כדי לא להכביד עליכם, ואף ערכתי 'התרת נדרים' במיוחד לשם כך. כי מה אתם אשמים שקיבלתי על עצמי הנהגות שונות?! אולם השנה, שזכיתי ברוך השם להסב בביתי במחיצת בני ביתי, שוב יכולתי להמשיך לאחוז באותן הנהגות שנהגתי כל השנים".

"אך כמובן", הוסיף ה'לשם', "הדבר מוסכם גם על אשתי הרבנית, כי ערכתי עימה הסכם מפורש קודם שנישאתי לה, להחמיר ולהקפיד בכמה חומרות והידורים שונים, לכן אני מרשה לעצמי לשוב ולהדר במה שהחמרת והידרתי בעבר".

כללו של דבר, ההידורים והחומרות במצוות, כשלעצמם מבורכים וראויים לשבח, אולם רק כאשר הם נעשים בשיקול דעת נכון ובריא, ואינם באים על חשבון אשתו ובני ביתו. אך אם החומרות וההידורים גורמים להכבדה כל שהיא, מעכירים את מצב הרוח בבית, או מרבים כעס ומדון, הרי שהצליח השטן לטרף את הקלפים בעורמה, ולהפסיד מהאדם את כל הישגיו הרוחניים.

(מתוך הספר 'אוצרותיהם אמלא')

שנוצרו מראשיתן ועד אחריתן תחת עינו הפקוחה, ובני הבית ידעו כי ישנן מצוות מסוימות שנועדו במיוחד עבורו, ואין לאכול מהן או להשתמש בהן.

שנה אחת בליל התקדש החג, לפתע שמו לב בני הבית, כי המצוות המהודרות שהניחן רבי משולם על השולחן קודם לכתו לבית הכנסת - נעלמו. רבי משולם היה נוהג ללכת לבית הכנסת בשעה מאוד מוקדמת, בעוד היום גדול. חקירה ודרישה העלו את פשר ההיעלמות; המשרתת סיפרה לפי תומה, כי את המצוות הללו היא כתשה הבוקר ובישלה מהן מאכל כלשהו. כמובן היא נהגה כך מחוסר ידיעה, כי היו הן מצוותי המושקעות והיקרות שהרב עסק בהן במשך כל השנה.

בהלה גדולה אחזה בכולם, הרבנית התעלפה. המשרתת שראתה את הרופאים נכנסים הביתה נסה על נפשה בבהלה.

רבי משולם שב מבית הכנסת לאחר התפילה, וראה את ההתקלה מחוץ לבית. הוא ניסה לברר מה זאת, אך האנשים חששו לספר לו, כי המצוות שהיו כה חשובות לו, עליהן השקיע את מיטב כוחותיו, נכתשו למרק. רק השיבו לו בהססנות כי הרבנית התעלפה, אך ברוך השם כבר שבה רוחה אליה וכעת עזבו הרופאים את חדרה.

רבי משולם נכנס הביתה והחל לחקור את סיבת הדבר, עד שהוכרחו לגלות לו מה אירע עם המצוות, בדאגה מה תהא תגובתו. אך לתדהמת כולם מיד שאל: "היכן המשרתת?", ובני הבית השיבו כי מרוב בהלה ברחו מן הבית. ציוה רבי משולם לצאת ולאתרה בזריזות, ולהודיע לה כי אין לו שום דבר נגדה והוא ממתין עבורה, ולא יסב לסעודה עד שתשוב. "וכי היא אמורה להיצטער ולהיבהל בגלל החומרות וההידורים שלי?" - שאל בפליאה את בני הבית.

אז פנה לרבנית ואמר בנינוחות ובשיוון נפש: "וכי רק הפרשבורגר רב אוכל מצוות כשרות, וכל ישראל אינם אוכלים מצוות כשרות? חלילה וחס מלחשוב כך! אמנם חייב אדם להדר כפי יכולתו וכוחותיו, אך אם רצון המקום שלא יעלה בידי השנה להדר כבכל שנה, אקיים את המצווה כהלכתה ואצא ידי חובת המצווה במצוות של אחרים...".

ה'חתם סופר' השתומם מהמעשה, ואמר כי סיפור זה מעיד למפרע, כי כל התעסקותו הרבה של רבי משולם איגרא סביב המצוות היתה לשם שמים בלבד, כי אין ספק שאילו היתה לו איזו שהיא פניה, היה כועס בעל כרחו.

רבי שמואל אהרן הוסיף על כך, כי יתכן שגם רבי משולם איגרא הבין את סמיכות פסוקי התורה כפי שהסברנו קודם: "אֱלֹהֵי מִסְכָּה לֹא תַעֲשֶׂה לָךְ: אֵת חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֹר שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת". 'אלהי מסכה' הוא אזהרה על ענין הכעס, והסמיכה לה התורה את ענין המצוות, להזהיר במיוחד לא לכעוס על ענין המצוות, ורבי משולם קיים זאת בפועל כאשר הגיע נסיון לידו.

נאמר כאן יסוד חשוב עד מאוד; 'אל תהי צדיק הרבה' על חשבון הזולת! החומרות וההידורים אינם חזות הכל! לא דבקים בהם בכל מחיר, גם כשהדבר מביא לכלל כעס, מתח, אי נוחות או הכבדה בבין אדם לחבירו. אדרבה, כאן יש לאמץ את הבחינה של "כל ערום יעשה בדעת", לדעת ולהבחין היכן ראוי ורצוי להדר ולהחמיר, והיכן דווקא יש להרפות ולקיים את המצווה בלי הידורים וחומרות.

אבינו שבשמים, הוא זה שעורך את הסדר עבורנו. בלילה הזה הוא יושב בשמי מעל ובו זמנית מסתובב בבתינו, ומשפיע, ומחלק, ומרעיף עלינו שפע כביר. הסדר הזה הוא לא סדר שלנו, הוא סדר שלו. כולנו - כל בני העם היהודי, מתארחים אצלו, מסיבים על שולחנו.

כיצד צמד מילים חולל מהפך בנפש קשיש בגיל גבורות? • משיעוריו של מגיד השיעור הרה"ג אשר קובלסקי שליט"א

בראש כל מועדות נישאת פסח (מפיוטי ההגדה)

כשאדם חש את התחושות הללו - אווירה רגועה ושליווה, אצילית וחגיגית, ממלאת את כל יישותו. גם אם דבר משתבש - הוא יודע שזה חלק מהסדר, גם אם משהו לא בדיוק כפי שרצה - בטוח הוא שזה הסדר הנכון עבורו. כי בעומק נפשו הוא חש את האושר להסב בשולחנו של מלך המלכים, ואין מאושר ממנו בעולם!

אחים יקרים! ליל הסדר תיכף פורש את כנפיו עלינו. הבה ניכנס אליו מתוך התחושות הנכונות, מתוך הבנה שבליילה הזה אנו אורחים אצל אבינו האוהב שעורך עבורנו את הסדר, מקרב אותנו אליו ומשפיע עלינו שפע ברכה באמצעותו. זו התחושה שאמורה לשרור בליבנו, וזו ההרגשה המרגשת שצריכה לרחף בחלל בו נערוך את ה'סדר'. כך נזכה לקבל את אותן השפעות נעלות, במלוא חופניים!

גם אם משהו ישתבש חלילה - הבה לא נשכח את היותנו אורחים, הבה לא ניתן לתחושת ה'חבוקה ודבוקה בך' לחמוק מאיתנו. הבה נקבל את הסדר שקבע לנו הבורא בהכנעה ובביטול, מתוך הבנה שזה הסדר הטוב עבורנו. וככל שנחווה את ליל הסדר בצורה כזו - כך נזכה לנצל את הלילה הזה במיטבו, להתקרב בו לאבינו שבשמים ולזכות להשפעותיו הברוכות! המילים שהציתו את הניצוץ...

היה זה לפני למעלה מעשרים שנה, במוצאי שבת חורפית, בבית ירושלמי קטן וחמים. אל הבית הגיע יהודי זקן למדי, כבן 58, נתמך בנכדו יקירו שהביאו עד הלום. הוא הגיע לסעודת 'מלווה מלכה' שהוכנה לכבודו, אף שלא באמת ידע מי היא המלכה ומי מלווה אותה...

הסיפור מתחיל בכך שהרה"ג רבי אליהו דיסקין שליט"א, נהג לארח בביתו בחורים חוזרים בתשובה, עולים מרוסיה שלמדו בשיבת 'שבי גולה' הירושלמית. הבחורים הללו הגיעו ארצה חפים מכל חיבור ליהדות, בוגרי החינוך הרוסי הקשוח שרדף את היהדות. בישיבה הם גילו את אורו של הקשר עם בורא עולם והחלו לעסוק בתורה ולשמור מצוות, ומעת לעת נהגו להתארח בבית משפחת דיסקין.

לאחד הבחורים הללו היה סב קשיש, גם הוא עלה מרוסיה לאחר שנות קוממוניזם רצופות לרעה, כשכמובן לא ידע דבר על יהדותו. אותו סב קשיש סיפר שבילדותו נהגו בבית הוריו לקיים את מצוות היהדות, אולם תלאות החיים והשנים הרבות שחלפו - השכיחו ממנו כל זיכרון או סימן היכר יהודי. הישיש היה דובר 'אידיש' רהוטה - שכן זו היתה ה'שפת אם' שלו, אבל בכך התחיל והסתיים הקשר שלו ליהדות.

הרב דיסקין, שראה זכות בלקרב גם את הסב, ביקש מהנכד להזמין אותו אליו, וכך הגיע הקשיש לבית משפחת דיסקין באותה מוצאי שבת. הוא התקבל בכבוד ובברכה, הוזמן לסעוד בשולחן הערוך לכבודו, ואז החל הרב לדובבו ולשמוע פרטים אודות סיפור חייו. בין לבין ניסה הרב להבין האם ועד כמה הקשיש זוכר את הקשר שלו ליהדות, והופתע מהבורות המוחלטת של הזקן היושב לצידו...

הוא החל לשאול אודות כמה מצוות מוכרות וידועות, אולם הקשיש לא הכיר אותן כלל. המשיך לשאול אודות מועדי השנה, והנה - הזקן לא ידע מהו שופר ומהו צום יום הכיפורים, לא זכר מהי סוכה ומדוע מדליקים נרות בחנוכה. הוא פשוט לא ידע כלום, ליתר דיוק - בעבר הרחוק, בהיותו ילד, ידע גם ידע. הוא פשוט לא זכר כלום!

כל לב יהודי נע וזע ברטט של התרגשות, כל נשמה יהודית מתמרקת ומתכוננת לקראת הרגעים הגדולים, הלילה הגדול בשנה. ליל הסדר - לילה כיום יאיר, ליל שימורים, ליל הנפלאות והניסים הגדולים שנעשו לאבותינו במצרים, ועד היום הזה אין גדול וקדוש כמו הלילה הזה.

לצד ההכנות הרגילות, כמו מירוק הבית וצחצוחו, הבישולים של מטעמי החג, הכנת המאכלים הדרושים לסימני הסדר ועריכת השולחן המפואר, גם הנפש היהודית נרגשת והומה לקראת הלילה הגדול הזה, בו נספר בשבחו של בורא עולם המוציאנו ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה, וכפי שמוזב בזוהר הקדוש - הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו וכל פמליא של מעלה באים לבקר בביתנו, לשמוע את הסיפור הנשגב הזה ולחזות בנו עורכים את הסדר כהלכתו.

אחד המאפיינים המעניינים של 'ליל הסדר', הוא דווקא שמו. הוא נקרא בפי כל 'ליל הסדר', כלילה של סדר. מאידך, יש בלילה הזה מאפיינים רבים שפחות מתחברים במושג 'סדר': החל מכך שסדר הסעודה שונה בתכלית מכל סעודות השבת והחג הרגילות, המשך בעובדה שצורת הישיבה שונה מהסדר הרגיל, ועד מה שקורה בכל בית יהודי, עם הילדים המתרוצצים, האגוזים המפוצחים, היין שנשפך לא אחת, פירורי המצה המתפזרים...

יתכן, שאם היו נותנים לנו לקבוע מהו 'ליל סדר', היינו בוחרים בלילה אחר בשנה, ליל יום כיפור למשל. הכל מתוקתק, המפות מתוחות על השולחן, אין אוכל בסביבה, הילדים מאופקים, הכל רגוע ומסודר. אבל לקרוא ללילה הראשון של פסח, בו עורכים שולחן עמוס, משנים את סדרי הסעודות הרגילות - דווקא בשם 'סדר'? והרי הכלל הראשון ש'סדר' זקוק לו, הוא להרדים את הילדים לפני עריכתו... ובלילה הזה - אנתנו דווקא ממוקדים בהם! הלזה 'סדר' יקרא?!

כדי לענות על השאלה הזו, יש להעמיק מבט בסגולתו העצומה של הלילה הזה. אנחנו חושבים שאנחנו עורכים בו את הסדר, שהוא תלוי בנו, שהוא מופעל על ידינו. ולא היא - - -

אבינו שבשמים, הוא זה שעורך את הסדר עבורנו. בלילה הזה הוא יושב בשמי מעל ובו זמנית מסתובב בבתינו, ומשפיע, ומחלק, ומרעיף עלינו שפע כביר. הסדר הזה הוא לא סדר שלנו, הוא סדר שלו. כולנו - כל בני העם היהודי, מתארחים אצלו, מסיבים על שולחנו.

בסוף ברכת המזון, אנו אומרים 'הרחמן' ייחודי, בו אנו מבקשים שנוכה ליום שצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה, כי בלילה הזה אנחנו זוכים לזעיר אנפין מהעונג הרוחני הנעלה הזה, כאשר אנו יושבים מעוטרי מצוות ונהנים מזיו השכינה, אורחים אציליים בחיק אבינו שבשמים. לכן הלילה הזה נקרא ליל הסדר - כי אין מי שידע לערוך סדר נכון טוב יותר מבורא עולם, והוא המסדר עבורנו את הטוב ביותר תמיד, וגם בליל הסדר.

אדם שמתארח אצל עשיר גדול, שגם מבטיח לו מתנות יקרות ערך בסיום האירוח, לעולם אינו דואג מקצב הסעודה, משיבושים במהלכה, מתקלות העשויות לצוץ. על אחת כמה וכמה, כשכולנו אורחיו של בורא עולם, אין כל ספק שאיננו מודאגים או לחוצים, אין בנו שמץ של מתח ולא בדל של דאגה. הן אנו אורחיו של מלך מלכי המלכים!

ואז הגיע הרב דיסקין לדבר אודות ליל הסדר. הוא שואל את הקשיש אודות 'קדש' ו'כרפס', 'מגיד', מצות ו'מרור'. האיש לא זוכר כלום כלום כלום, היהדות כאילו נמחקה מזכרונו ולא הותירה עקבות. ואז מנסה הרב דרך הפיוטים, ושואל אודות שירת 'ויהי בחצי הלילה', ופיוט 'חד גדיא'...

אך שמע הקשיש את שתי המילים 'חד גדיא' ו'תרגומן לאידיש' איינן ציגלע', לפתע כמו נייער בו זכרונו. הוא החל מנגן את הפיוט תחילה בבלבול קל, אולם עד מהרה - מתוך התרגשות ודמעות סוחפות, נזכר בפיוט במלואו והחל משורר אותו ברגש רב. ומשנזכר בפיוט, החל משחזר לאחור את 'ליל הסדר', פתאום הוא זוכר את כוס של אליהו, בעצם את ארבע הכוסות, בעצם ---

לפתע הוא נזכר במצוות מצה, במצוות המרור, בסיפור יציאת מצרים - עת היה אביו יושב ושח בכיסופין אודות ניסי ה' במצרים, נזכר ב'כרפס' ובקידוש. זכרונו הקפוא למחצה הולך ומפשייר, והנה הוא נזכר בפרט ועוד פרט, וכמנער הררי אבק שעלו מעל זכרונו היסטוריים רחוקים - הוא מתחיל לספר אודות היהדות של פעם, כשהיה ילד צעיר לימים ואביו עוד העז לעסוק במצוות היהדות חרף אימי השלטונות...

נחלי דמעות קלחו מעיניו באותו מעמד, כשבכל רגע ורגע השיל מזכרונו עוד שכבה ועוד אחת, שחשפו כמה מהיהדות נותרה חקוקים בלבו. המפעים היה, שאך לפני שעה קלה האיש לא זכר כלום, פשוט כלום! והנה כי כן, צמד המילים 'חד גדיא' - הצית בו את האש, העיר בקרבו את ניצוץ היהדות שכבר כמעט כבה, והוביל אותו להיזכר בעוד ועוד פרטים מהיהדות המופלאה הזכורה לו לטוב!

כל המשתתפים במעמד קינחו עיניים לחות מדמעות, שעה שהקשיש הלך ונזכר בפרט ועוד פרט. הנה לנגד עיניהם הם רואים כיצד הזכרון היהודי שב ונייער במוחו של קשיש בגיל גבורות, שחווית הזכרון הזו טלטלה את נפשו בעוצמה כה כבירה, ולפתע הוא הפך לצמא לדבר ה', חפץ להשלים את כל שנות חיי היהדות שהחסיר...

בחלוף כמה ימים בלבד, כמו חזר הזקן לימי נעוריו, והסתער בלהט על מצוות היהדות. הוא ביקש להחכים וללמוד עוד ועוד, וזכה לשוב בתשובה שלימה ולחיות את שארית חייו כיהודי ירא וחרד לדבר ה', הזוכה לקיים תורה ומצוות בהקפדה עילאית ובהתרגשות עד אין קץ!

'וכל סיפור שיבתו לאביו שבשמים' - מסכם הרב דיסקין את סיפורו, 'נעוץ בצמד מילים אותו זכר מתוך ההגדה של פסח, בחוויית ילדות מרגשת שנחקקה בו. הרי כששורר את השיר הזה בפעם האחרונה ברוסיה - היה כנראה ילד קטן ממש, שהרי את כל שאר מצוות היהדות כלל לא זכר. אבל פרט אחד מתוך ליל הסדר נחקק בנשמתו, ובסוף ימיו - הוביל אותו לשוב לכור מחצבתו!'

אחים יקרים, הנה הלילה הגדול הזה, בא להאיר את חיי ילדינו. הבה נזכור את העוצמה הטמונה בו, את גודל השפעתו על הנפש היהודית בכלל ועל נפש הילדים בפרט. ככל שנחווה את הלילה הזה באופן יותר מרומם ונעלה, ככל שנהפוך אותו ללילה של חוויה רוחנית בלתי נשכחת - כך נזכה לחקוק בנפשנו ובנפש ילדינו את העברת המסורת מדור לדור, את הקשר הרציף שלנו עם אבא שבשמים!

הבה נתרגש בלילה הזה, הבה 'נחיה' אותו ונחווה אותו באופן עילאי ומיטיבי. הבה נזכור שבליילה הזה נחשפת קרבת ה' העמוקה אלינו - לכל יהודי, וזה הזמן לחקוק את הקשר הקרוב הזה עם אביו שבשמים בליבנו ובלב ילדינו. וככל שנערוך את ליל הסדר באופן מרומם ונעלה - כך נזכה שבורא עולם אכן יעניק לנו שפע כביר מאוצרו הטוב, ונזכה לגדל דורות שחיים וחווים את מצוות ה' ואת הקשר עמו בהתרגשות עילאית כל הימים...

המהפכה שחוללה מהפך...
ליל הסדר המשיך, והכל הבחינו במהפך שחל בנפש האורח. אם קודם לכן ישב קפוא במקומו, כעת ניכר היה שה'סדר' מוצא מסילות לנפשו. ואכן, אותו בחור ביקש לשוב ולהתארח גם בהמשך, ואט אט החל לשוב למסורת אבות ולחיי תורה ומצוות כמקדם...

ליל הסדר הגיע, ואתו האורח, שלכבוד המעמד חבש לראשו כיפה חדשה. השולחן היה ערוך כמיטב היכולת, עליו הונחו מיטב הכלים היפים של המשפחה לפי מה שהשיגה ידה, מצות ויין, וכל הדרוש לעריכת הסדר. בעל הבית יושב בראש השולחן עטוף שיראין, הילדים לימינו ולשמאלו בפנים מוארות ומלאות חן, ובתווך - יושב לו גם האורח, שמשתדל להישאר מחוץ לאווירה החגיגית ולשבת במקום כמי שדבר נכפה עליו...

בעל הבית יושב ומספר, הילדים מתערבים ושואלים, וזמירות החגיגות באות בחלל בחגיגות נרגשת. ואז, לפתע פתאום, אחד הילדים הקטנים מבקש לקום ממקומו, ולא שם לב שקצה המפה נתפס בכפתור חולצתו... הילד מנתר בעליזות בקפיצה מהירה, ועמו - המפה כולה קופצת, הילד שנבהל מבקש לרוץ - גורר אחריו את המפה מהשולחן, ועליה ---

הכלים, הפמוטות, המצות, היין, הכל. הכל נפל ארצה בחבטה עזה, נשבר, נמעך והתרסק. בשבריר שניה - מסלון מסודר ונוצץ שבמרכזו שולחן ערוך כדבעי - הפך המקום לזירת מהומה, כאשר הכל מוטל ארצה שבור ומרוסק, בליל לא ברור של שברי זכוכית וכלי כסף מקפצים בשלוליות יין עכורות בשברי מצה וחסה...

אב המשפחה יושב בראש השולחן, רואה את הנעשה, ונחרד לרגע קט. ואז, נהרה משתפכת על פניו, ובקול רגוע ובטוח כשחיוך נסוך בזוויות שפתותיו, מפטיר: 'השולחן שלנו התהפך, וזה ליל הסדר. הבה נסדר מחדש!' - הוא אומר, ובאופן נינוח ושלי, כשהחיוך לא מש מפניו, מביא מגבות ישנות לספיחת הנוזלים, ומתחיל משקם את בלגן האימים שלפניו...

הוא לא מרים את קולו, לא מתעצב, לא גוער ולא מאבד עשתונות. הוא נותר כשצהלת החג נסוכה על פניו בדיוק כמו לפני המהפכה... ובצורה נינוחה לחלוטין מארגן מחדש את ליל הסדר. כאילו זה לא קרה בבית שלו אלא בבית מרוחק אי שם, הוא ממשיך להיות שליו לחלוטין, אוסף את השברים, מנקה כפי יכולתו, ועורך את השולחן מחדש...

כל אותה עת, עמד הבחור האורח והביט בו, בהתפעלות אין קץ. הן הוא יודע כמה מאמץ הושקע בעריכת הסדר, כמה הון ואון מושקעים בעריכת השולחן ובפרט בתקופת עוני שכזו. הוא נפעם מיכולתו של האב לקבל את ההפיכה בעיצומו של הסדר בכזו שלוות נפש, משמחת החג שלא הועכרה ולו במשהו לנוכח מהומת האימים שהשתררה כאן...

ליל הסדר המשיך, והכל הבחינו במהפך שחל בנפש האורח. אם קודם לכן ישב קפוא במקומו, כעת ניכר היה שה'סדר' מוצא מסילות לנפשו. ואכן, אותו בחור ביקש לשוב ולהתארח גם בהמשך, ואט אט החל לשוב למסורת אבות ולחיי תורה ומצוות כמקדם...

ליל הסדר הגיע, ואתו האורח, שלכבוד המעמד חבש לראשו כיפה חדשה. השולחן היה ערוך כמיטב היכולת, עליו הונחו מיטב הכלים היפים של המשפחה לפי מה שהשיגה ידה, מצות ויין, וכל הדרוש לעריכת הסדר. בעל הבית יושב בראש השולחן עטוף שיראין, הילדים לימינו ולשמאלו בפנים מוארות ומלאות חן, ובתווך - יושב לו גם האורח, שמשתדל להישאר מחוץ לאווירה החגיגית ולשבת במקום כמי שדבר נכפה עליו...

להשיב בן אובד...

אחת המצוות שבמוקד תשומת הלב שלנו בליל הסדר, היא ללא ספק מצוות 'והגדת לבנך', לספר לילדים על האבא הגדול והחזק שלנו שבשמים, שהנחית על פרעה 01 מכות כואבות במיוחד, עד ששחרר אותנו מעול העבדות. ואילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותנו ממצרים - הרי אנו ובנינו ובנינו ובנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים - פשוט, חד וחלק!

כמה גדול וחשוב להעביר את המסר הזה לילדינו, כי הוא מיסודות האמונה בבורא עולם. מאידך, חשוב לזכור שלא כולם זוכים להכיר את אבא שבשמים, לא כל בניו של בורא עולם מכירים את הסיפור הזה... למרבה הצער, יש לנו כה הרבה אחים תוהים ותועים, שלא זכו לשמוע ולהכיר את הנס המופלא הזה, והם - בנים אהובים של אבא שבשמים - מנותקים ממנו, רבים מהם - גם בלילה הקדוש הזה, למרבה הצער והכאב!

קיבלנו מפי צדיקים, סגולה גדולה לליל הסדר, לקבל על עצמנו בלילה הזה לקיים 'והגדת לבנך' לבן נוסף, בן של אבא שבשמים, שלא זכה להכירו. להחליט שנפעל ונעשה לקרב לאבא שבשמים ולו בן אחד, שנקדיש כוחות וזמן לקירוב לבבות יהודים לבורא עולם.

כי גם אבא שבשמים רוצה שכל בניו יבואו לשולחן הסדר, הוא רוצה לראותם שם, והם - נבוכים הם בארץ, סגר עליהם המדבר הרוחני... בלילה הזה - הבה נקבל על עצמנו לקרב אותם, לדבר על ליבם, לפתוח את ליבנו וביתנו למענם, לפעול להשיב לב בנים על אבות!

ולמים העיד אותו בחור בהתרגשות, כפי שקיבלנו מהמשפיע הגה"צ רבי צבי מאיר זילברברג שליט"א שסיפר את הסיפור, שתחילת ה'סדר' לא עוררה בו כל רושם, הוא הגיע כה נחוש שלא להתרשם ולא להתרגש, והצליח לעמוד בהחלטתו זו - למרבה הצער כמובן.

אולם כשראה את המפה המושלכת ארצה ואת כל הבלגן הנורא מסביב, ומאידך - את שלוות הנפש ויישוב הדעת המדהימים של אב המשפחה - רק אז הבין שיתכן שהוא מחמיץ משהו בכך שאינו מאפשר לעצמו לחוות את ליל הסדר בכל נימי נפשו, סדק נפתח בלבו האטום, ומאז - התקרב צעד ועוד צעד לאביו שבשמים!

אחים יקרים, בליל הסדר הקרוב, ולא רק בו, כדאי שנוכח את הסיפור המפעים הזה, כדאי שניקח אותו לתשומת ליבנו. זהו לילה של 'סדר', וחלק בלתי נפרד מה'סדר' - הוא התקלות שעלולות להתלוות אליו. הבה לא נאבד את שמחת החג והאווירה הנעלית שלו רק בגלל תקלה קטנה או גדולה, הבה לא נאבד עשתונות מול הקשיים המתרחשים במהלכו. הבה נחווה את ליל הסדר ברוממות הרוח, בכל מצב ובכל תנאי, גם אם יש שיבושים או תקלות!

וככל ששמחת החג תהא חקוקה בליבנו, וככל שנהיה מרוכזים בכך שההשפעה משמים ניתנת לנו במתנה, וככל שנשתדל שהלילה הזה יעבור עלינו מתוך רוגע ושלווה, התרגשות ושמחה - כך נזכה שהוא יהפוך לחוויה רוחנית בלתי נשכחת, שתותיר חותם עמוק בנפשנו ובנפש ילדינו, למען נזכה להתקרב לבוראנו ולקיום המשאלה החותמת את ליל הסדר: 'זך שוכן מעונה קומם קהל עדת מי מנה בקרוב נהל נטעי כנה פדויים לציון בריה'!

בעוד אנו ממתנינים תוך חרפת רעב וצמאון גדול, קם אחד החברים ואמר: "אני חושב שצריך להמתין לסוף התור, ורק אז נעלה לרכבת... " אנחנו, חבריו, סברנו שנטרפה דעתו עליו, אנחנו ממתנינים לרגע בו יקחו אותנו מכאן, והוא אומר שצריך להמתין לסוף התור...!?"

ממחנה ריכוז לשיבת פוניבז' ולסיפורי אמונה למרן ה'חזון איש' זי"ע - הרב ישראל ליוש

ריכוז ושאלתיו אם יודע מחלוקת בין רש"י לתוס' וידע היטיב... " הרב המשיך ומלמל בהתפעלות: "גדלות התורה... גדלות התורה..." והוסיף: "אם מחנה ריכוז לא הצליח להשכיח מיהודי את לימוד התורה, בוודאי שזכר התורה לא ישכח לנצח..."

"לאחר שהרב נרגע קמעא, הורה לי לשבת ולשוחח עם ה'חזון איש' זי"ע. הוא התעניין רבות אודות חיינו במחנה, ונאנח עמוקות לשמע סיפורי, כעבור שעתיים של סיפורים, אמר לי ה'חזון איש': "זה ביתך... והוא פתוח לפניך מתי שתרצה... אך בקשה לי אליך, עליך לפרסם את כל מה שקרה איתך, כדי לחזק את האמונה בבורא יתברך..."

"כשליווה אותי אל הדלת אמר לי ה'חזון איש': "כתוב 'לא אמות כי אחיה ואספר מעשי קה', 'כי' פירושו 'כאשר' והביאור: כאשר תחיה, תספר מעשי קה, עליך לספר לעולם את סיפורך כדי לחזק האמונה!"

"וכך תמיד כאשר באתי אליו עם שאלה בהלכה, היה דוחק בי לספר לו קודם סיפורים מהמחנה, והיה מתעניין כיצד הצלחנו לשמור שם תורה ומצוות, והיה בולע בשקיקה כל פרט ופרט..."

הבה נתאר לעצמנו שמידי שנה נוזמן לאירוע מרשים ומיוחד במינו, סביב שולחנות ערוכים בפאר והדר, כשעליהן מוגשות מנות גורמה מפוארות, ותזמורת רבת כלי נגינה וזמרים עולמיים מלווים את האירוע המלכותי... אלא שהתכנית באירוע הנוצץ אינה משתנית משנה לשנה, כל שנה אותם נואמים שנושאים את אותה נאום, וגם השירים והיצירות שמנגנים שם זהים בכל שנה, שום דבר אינו משתנה, לא האוכל, לא הדרשות ולא השירים...

לא אמות כי אחיה ואספר מעשי קה (הלל)

וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משבח... (הגדה של פסח)

"הגעתי ארצה" - סיפר הר"ר שלמה רייכנברג זצ"ל - "לאחר ששהיית במחנה ריכוז, בתמוז תש"ה, והעבירו אותי לקיבוץ 'חפץ חיים', אולם עז חפצי ללמוד בישיבה..."

"פניתי למזכירות הקיבוץ, והם הציעו לי שתי ישיבות, 'פוניבז' ו'קול תורה'. נסעתי לבני ברק ונכנסתי לישיבת פוניבז', פגשתי שם אדם ששאל אותי: "את מי אתה מחפש?", "את הרב מפוניבז'..." עניתי "זה אני..." ענה "ומה רצונך...?", התרגשתי מאוד ועניתי: "אני חפץ מאוד ללמוד בישיבה..."

הוא התעניין בעברי וספרתי לו את קורות חיי במחנה. הוא התפלא מאוד: "אתה היית במחנה...? היכן למדת לפני המחנה...?", "בישיבת וייצן ליד בודפסט" - עניתי, "האם אתה זוכר משהו ממה שלמדת?" - שאל אותי הרב. נבהלתי, הבנתי שהוא רוצה לבחון אותי, ואמרתי: "שהרב ישאל שאלה, נראה אם אני זוכר..." "איזו מסכת למדתם?" שאל, "חולין" השבתי, "התוכל לומר לי מחלוקת בין רש"י ותוס' במסכת זו?" שאל הרב, ומיד נזכרתי במחלוקת רש"י ותוס' לגבי 'היינו רבותייהו' בדף מ"ו ע"ב.

"לאחר שסיימתי לבאר את המחלוקת, חיבקני הרב מפוניבז', נשק על מצחי, ונטל אותי בזרועו ואמר: "בא עימנו..." וכך סחב אותי איתו עד שהגענו לבית חד קומתי, הלא הוא ביתו של מרנא ה'חזון איש' זי"ע.

"הרב כהנמן פתח את הדלת וזעק בהתרגשות: "הרב, פגשתי ילד ממחנה

להחמיץ יום ללא הנחתם, וכך היינו משכימים מדי יום טרם השעה 03:6 -
שעת המפקד, ומתפללים שחרית, לעיתים אף במניין!!

"לאחר התפילה, שנסכה בנו כוחות למשך היום, היינו יוצאים למפקד,
עומדים בכפור של מינוס עשרים מעלות ואף למטה מזה, ומחכים משך
כמה שעות לאחד המפקדים שיזאל בטובו לממש את מטרת עמידתנו
ולפקוד אותנו, כשסוף סוף הגיע המפקד, היה טועה בספירתו פעם
ופעמיים, ורק כאשר היינו על קפאון, חדל מספירותיו ושלחנו לעבודת
היום.

"כך התנהלה שגרת יומנו, כשמדי פעם מצטרפים יהודים נוספים לתפילת
הבוקר ולהנחת התפילין. באיצטבא שמולי, שכב כבוד יהודי מבוגר כבן
54 מיוצאי הונגריה, אדם מלומד, אך לא ידע דבר וחצי דבר מיהדות, פרט
לתיבת 'יהוד' בתעודת הזהות שלו. הוא היה סגור ומכונס בתוך עצמו
ולא היה לשכניו שיג ושיח עמו.

"בוקר שגרתי אחד השכמתי קום לעבודת יומי והתיישבתי במיטתי
במטרה להניח תפילין, לפתע התיישב גם שכני המבוגר, הביט בי ופתח
בצעקות וקריאות גנאי שנשמעו למרחוק, בדומיית טרם שחר. הייתי
המום וניסיתי לשאול אותו בעדינות על מה ולמה יצא קצפו? אך הלה
המשיך בצעקותיו: "וכי אינך יודע מה קרה...? אני צריך לספר לך...? אתה
יודע יפה מאד מה עשית לי...! אתה לא מתבייש...?! ואנכי יושב ומביט
בו, ואיני מבין בשל מה הסער הזה..."

"כל ניסיונותינו, של אחי ושלי להרגיע אותו, עלו בתוהו, אף הקהל
שהתקהל סביבו ניסה את מזלו להרגיעו, אל ללא הועיל... חמתו רק
בערה בו יותר ויותר..."

"בצר לי, פניתי להרב כץ, רב עיר בהונגריה, שהיה מוכר לי מימים עברו,
ובקשתי ממנו לנסות ולדבר על לב האיש, אולי לכבוד הרב יאות להסביר
את פשר צעקותיו. הרב אכן הגיע ופנה אל האיש: "הלא מכיר אני את
שכנך עוד מתקופת היותי רב בהונגריה, כבחור ישר והגון שאינו מרע
לזבוב, ואיך יתכן שהרע לך...?"

האיש השתק וישב מהורהר משך כמה דקות, שנדמו בעיני לנצח...
לבסוף פתח פיו וזעק מנהמת לבו: "איך יתכן שאני הולך ודועך מיזם
ליום, אוכל את עצמי ומתייסר כל כך בתנאים משפילים אלו, ואותו בחור,
אשריו וטוב לו! יוצא לעבודת הבוקר כשחיוך נסוך על שפתיו, ובשובו
שוב חיוך... אני בטוח, ללא כל ספק, שיש לו קשר עם מחנה סמוך, או
שמקבל הטבות במטבח... לא יתכן אחרת! ואיך זה שהוא, שטוב לו כל
כך, לא מתחלק עמי ולו מעט ברווחיו...? ועוד שואל מה עשה לי...?"

דממה השתררה, ואני נשארתי יושב מול האיש מר הנפש, אמנם נגולה
אבן מלבו, אך עדיין היה נסער מאד. משנרגע מעט, הרמתי את פיסת
הבד שנקראה 'שמיכה' וגיליתי בראש המיטה שקית קטיפה אדומה,
רקומה, מעשה ידי אמי ע"ה, "זה כל מה שיש לי יותר מכך...". אמרתי
לאיש, "שקית זו ותכולתה היקרה, הם המעניקים לי את הכח לעמוד
בכל התופת הזו מתוך שמחה ומצב רוח טוב, עד כמה שהדבר ניתן, והם
השומרים עלי בכל עת צרה וצוקה..."

"לאחר כמה ימים, קרא לי האיש לדרגשו וסיפר לי שהוא בעלים של
בניין דירות בבודפשט, את אשתו עזב במצב קשה באחד מבתי החולים
בבודפשט, אין לו ילדים, וקשה לו להאמין שהוא עצמו יצא חי מהתופת
הזו. הוא ביקש למנות אותי כירשו... הוציא דף ועט ורשם את כתובת
הבית בצרוף חתימתו.

"לאחר המלחמה הלכנו אני ואשתי לראות את הבית המדובר, בכניסה
נתקלנו בשלט 'רכוש עזוב' משמע אותו אדם לא חזר... ה' יקום דמו..."

בטוח שהקהל יצביע ברגלים!... הרי אין ספק שמי שהיה שנה אחת לא
יבוא בשנה הבאה, וקל וחומר שלא בשנה השלישית!...

ובכל זאת, בליל הסדר אנחנו מצווים לספר את אותו סיפור מוכר וידוע,
שנה אחר שנה, ותמיד אותו מספר סביב אותו תפריט, מצה ומרור...
מעולם לא נשמע ילד אומר לאביו בליל הסדר: "אבא! אני כבר מכיר את
סיפור יציאת מצרים... ספר סיפור אחר בבקשה...!" כפי שכתוב מפורשות
בהגדה: "ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו יודעים את התורה מצוה
עלינו לספר ביציאת מצרים..." סיפור יציאת מצרים, המסופר מאב לבנו
ומסב לנכדו, הוא יסוד איתן ביסודות האמונה, אמונתנו בבורא יתברך
אינה חיה וניזונת ממידע ואינפורמציה, מראיות והוכחות. בשונה מכל
האמונות הטפלות, אמונת המאמינים בבורא ית' אינה מתחזקת מעוד
ראיה והוכחה שהוא ברא את העולם. הקב"ה הראה את כוחו פעם אחת
במצרים לעיני כל ישראל, שהוא ית' ברא ומנהיג את העולם, ומאז אותו
סיפור, כמו שהוא, עובר מדור לדור, והוא יסוד האמונה...

זו הסיבה שעלינו לספר אותו סיפור בכל שנה מחדש, כי הסיפור מחיה
את הדברים בלב המספר וממילא גם בלב השומע, וכך היא צורת העברת
האמונה, לא ראיות והוכחות, אלא להחיות את סיפור האמונה לדור הבא...

הסבא מקלם זי"ע אומר שבכל שנה, עם ריבוי שכלו של אדם, יכול אותו
סיפור להיתפס בעיניו בצורה רחבה וחכמה יותר, אך בתנאי שאכן נחיה
את הדברים לפי רוב שכלנו והשגתנו, ולא ישארו חקוקים בלבנו כפי
ששמענו אותם בפעם הראשונה...

הרי את עיקר סיפורי האמונה שמענו כבר בילדותנו, בריאת העולם,
יציאת מצרים, קריעת ים סוף, מתן תורה ועוד, אם לא נספר אותם שוב
ושוב, בכל שנה ושנה ונחיה זאת בליבנו, הרי לנצח נבין אותם לפי מיעוט
שכלנו, כפי שהיה לנו בגיל ששמענו אותם לראשונה, כאשר היינו ילדים
בני שלוש ובני חמש. לכן, אפילו כולנו חכמים כולנו נבונים מצוה עלינו
לספר בכל שנה ושנה, כדי שנחיה את האמונה לפי רוב שכלנו והשגת
הבנתנו המתפתחים מידי שנה... כנראה שזו גם הסיבה שמרן ה'חזון
איש' ביקש תמיד מהר"ר שלמה רייכנברג זצ"ל לשמוע עוד ועוד סיפורי
אמונה, ואף אמר לו שזו צוואת חיו לאחרי שניצל מן התופת, לא אמות כי
אחיה... כי לא ההוכחה והראיה מזינים את אמונת ישראל, אלא הסיפור
שוב ושוב, הוא אשר מחיה את האמונה בלב המספר והשומע... אף אנו
נלך בדרכיו ונספר עוד מסיפורי הר"ר שלמה רייכנברג זצ"ל על שמירת
המצוות במחנה, כפי שסופרו למרן ה'חזון איש' זי"ע ומסופרים בספר
'מעשה איש'...

"יום אחד לא יצאנו לעבודה" - מספר הר"ר שלמה זצ"ל - "הלכנו לרכבת,
התיישבנו על האדמה וכל מספר שעות היתה מגיעה רכבת ולוקחת עמה
קבוצה. ישבנו שם שלושה חברים מתקופת לימודנו בעיר וייצן בישיבתו
של רבי חיים אלטר ברקוביץ זצ"ל, ובעוד אנו ממתנים תוך חרפת רעב
וצמאון גדול, קם אחד החברים ואמר: "אני חושב שצריך להמתין לסוף
התור, ורק אז נעלה לרכבת..." "אנחנו, חבריי, סברנו שנטרפה דעתו עליו,
אנחנו ממתנים לרגע בו יקחו אותנו מכאן, והוא אומר שצריך להמתין
לסוף התור...?! אלא שאותו חבר הסביר לנו את עמדתו: "אני יושב כאן
וחושב, הרי היום חג שמיני עצרת... עדיף ליסוע ברכבת מחר, יו"ט שני
של גליות, בכך נעבור על איסור פחות חמור...!" מחשבות אלו עוברות
במוחו של חבר, שבא מבית פשוט, ובמצב חרפה נורא כזה..."

עוד סיפר הר"ר שלמה זצ"ל: "במחנה 'ברגן בלזן' התגוררו כ-0021 איש
בשורות שורות של איצטבאות, כל שורה התנשאה לגובה חמש קומות.
חמש איצטבאות זו מעל זו, אחי מרדכי ואנכי הצלחנו למצוא משכן
בקומה העליונה, הנוחה יותר למגורים, ובתנאי מחתרת, הקומה העליונה
גם נוחה יותר ללימוד ולתפילה.

"כל הדרך נשאתי עמי את זוג התפילין, תוך הקפדה מיוחדת שלא

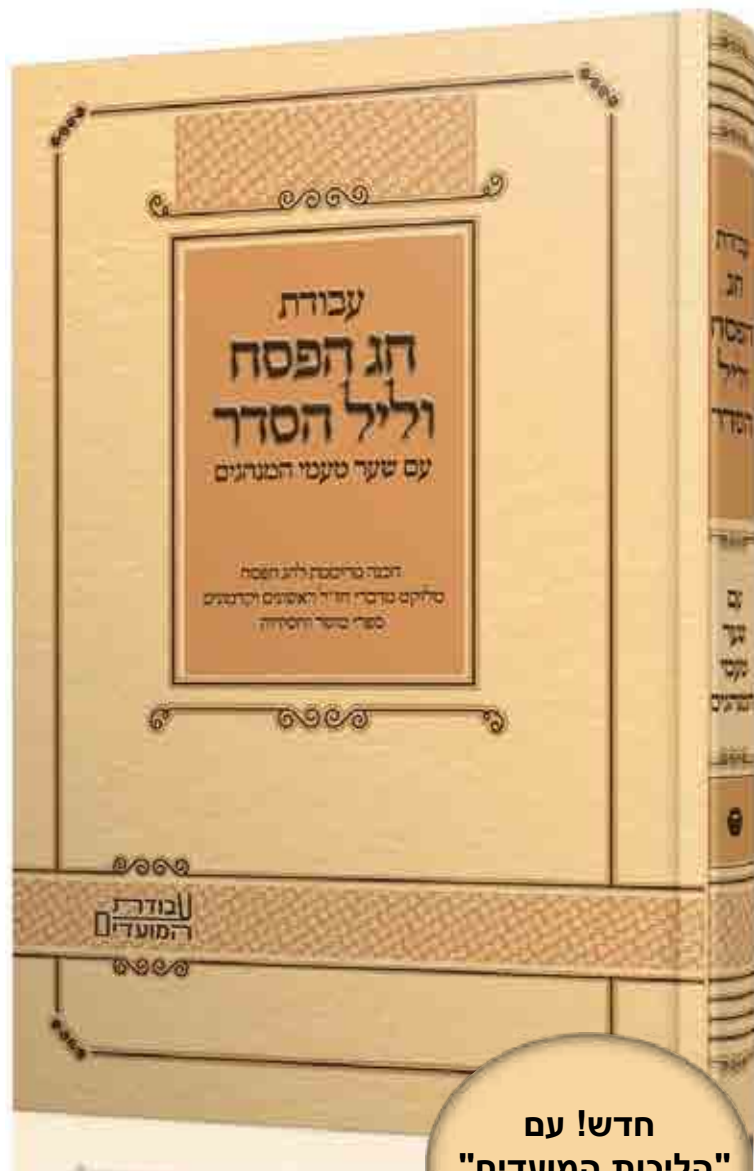
יש לך עבודי'ת ?

שכוייח !

קונטרס רב המכר
במהדורת ספר
מפוארת

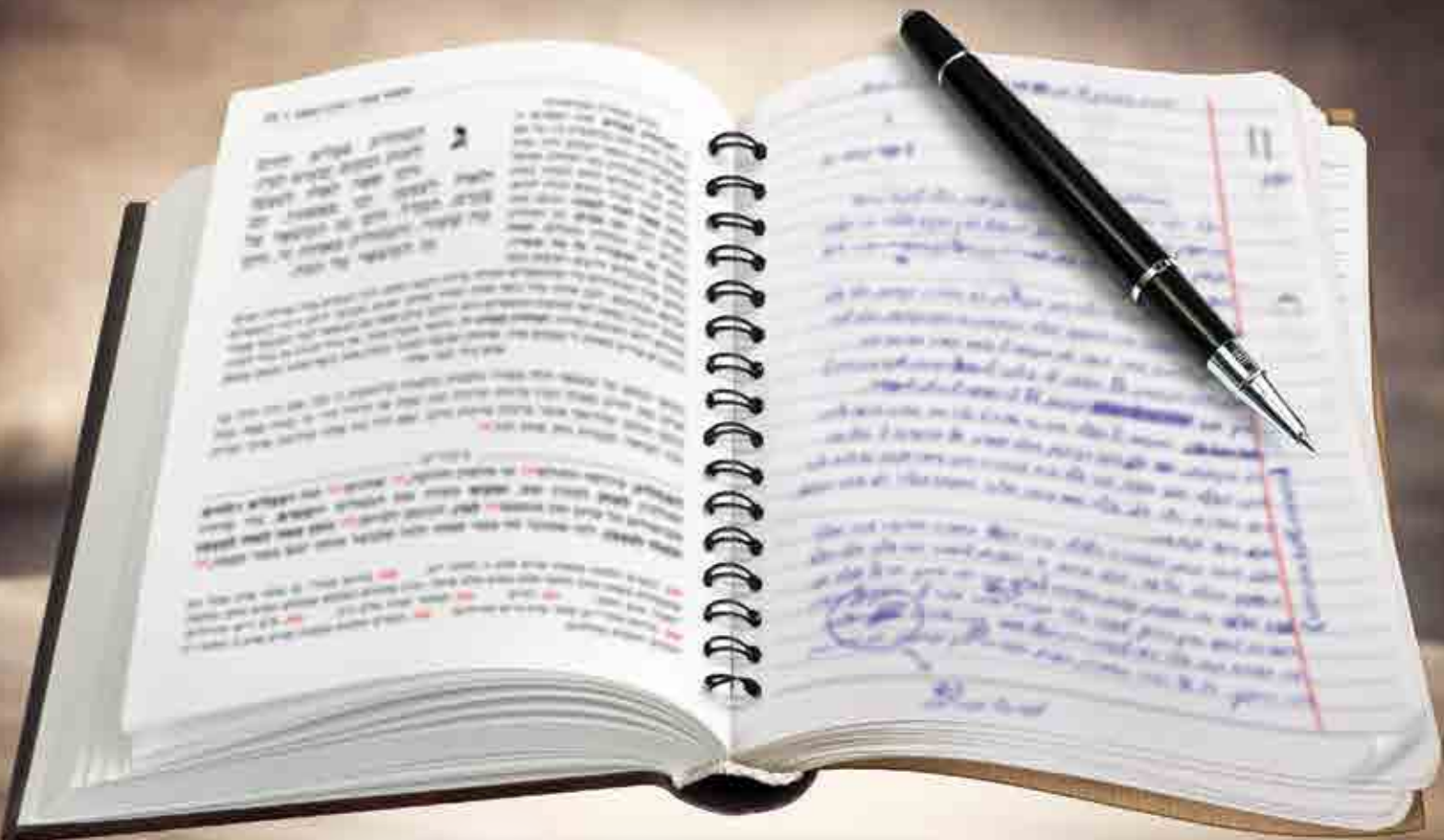
קולמוס
Book Distribution הפצת ספרים

להשיג בחנויות הספרים
ובמוקדי המכירה 02-6711693
avodat891@gmail.com

חדש! עם
"הליכות המועדים"
מגדולי ישראל

תתחבר... עבודי'ת

לספר לאור
חג כשר
ושעות

ספר יוצא לאור בצוף

תמיד ידעת שתוציא ספר אבל לא ידעת איך עושים את זה!?

בצוף הוצאה לאור, הוצאת הספרים המובילה בציבור התורני תקבל שירות אישי ומקצועי מכל שלב שבו החומר לספר נמצא ועד לתוצאה המוגמרת המושלמת

יח"צ

פרסום

הפצה

הדפסה

גרפיקה

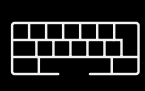
עימוד

עריכה לשונית

עריכה תורנית

הקלדה

נתן פלדמן • 054-8401840 • 02-6504055 • zuf@zuf.co.il • www.tzufbooks.co.il